

Akistata su praėjusia 2003 m. pasaulio lietuvių dainų švente „MES”

Prie apskrito stalelio – Lietuvos liaudies kultūros centro ir Pasaulio lietuvių dainų šventės direktorius Juozas MIKUTAVIČIUS, Lietuvos liaudies kultūros centro direktoriaus pavaduotoja, Folkloro dienos kūrybinės grupės vadovė Vida ŠATKAUSKIENĖ ir „Liaudies kultūros” žurnalo vyriausioji redaktorė Dalia RASTENIENĖ

D. RASTENIENĖ. Maniau, kad griebsim jauti už ragų ir pokalbj pradēsime nuo savivokos dalykų – Dainų šventės analizės. Bet tik ką peržvelgiau dar vieną Jūsų interviu žiniasklaidai ir pagalvojau, kad galėtume pradėti būtent nuo jos. Ar Jūs patenkinti Dainų šventei skirtu dėmesiu? Ar Jūs kalbinę žurnalistai pasirodė Jums įžvalgūs, klausinėjo iš esmės?

J. MIKUTAVIČIUS. Žiniasklaida rodė daug dėmesio. Per visą Dainų šventę kalbėjausi su daug kuom – laikraščių, televizijos, radijo žurnalistais. Tačiau jie dažniausiai domisi tuo, kam mes tuo metu mažiausiai skiriame dėmesio. Mums svarbiau meninė vertė, o spauda kūrybos rezultatų beveik neanalizuoją. Jų stilius lengvas, paviršutiniškas, malonu tik, kai giria. Vis dėlto, kad ir ko jie klaustų, svarbu, kad domisi, nori pažinti. Pavyzdžiu, teiravosi, kodėl Dainų šventės dalyviai negyvena viešbučiuose, kodėl XXI amžiuje vis dar miega ant grindų mokyklų salėse, labai megsta klausinėti, kiek Dainų šventei skiriamą ir išleidžiamą lėšą. Mes irgi norime, kad visi tai žinotų. Tik accentai kartais ne taip būna sudėti. Pavyzdžiu, spauda daug rašė apie tai, kaip nemaža grupė Dainų šventės dalyvių po Dainų dienos koncerto pavėlavo į visuomeninį transportą ir negalėjo parvažiuoti į savo gyvenamają vietą. Mano supratimu, yra svarbesnių dalykų. Pavyzdžiu, yra daug turtingų žmonių, valstybės pareigūnų, kurie galėtų nusipirkti bilietus į Dainų šventės renginius, tačiau prašo kvietimų. Jeigu spauda pradėtų svarstyti tokius klausimus, savo moralinę pareigą atliktu geriau negu kad išpūsdama kokį organizacijinį nesklandumą. Aš per televiziją informavau, kad padësime nemokamai Dainų šventės renginius pamatyti tiems, kurie tikrai negali įsigyti bilietų. Mūsų paslaugomis pasinaudojo apie 500 žmonių – pensininkų, neįgaliųjų, jvairių visuomeninių organizacijų, pavyzdžiu, Lietuvos neprieklausomybės gynimo Sausio 13-osios brolijos nariai. Jie parašė paraiškas, o mes, kai jau žinodavome, kiek laisvų vietų sėdėti turime, skirdavome jas prašantiesiems. Tačiau ir jie nenorėjo bet kokių vietų, o tokią, kad gerai būtų matyti.

Paradoksas, kad mes esame lyg ir verčiami remti ne tik tuos, kurie iš tikrujų negali nusipirkti bilietų į Dainų šventę, bet ir valstybės pareigūnus, nemažai uždirbančius ir neprastai gyvenančius. Man norėtusi, kad apie tai pasvarstyti. O gal aš neteisus. Gal visuomenė nusprestų, kad valstybės pareigūnus reikia kvesti nemokamai.

V. ŠATKAUSKIENĖ. Žiniasklaida labai domėjos Dainų šventės renginius – kas, kur vyks. O patys renginiai kaip įvykės faktas jau nebuvo komentuojami. Jokio įvertinimo. Po geros savaitės „Lietuvos rytė“ pasirodė publikacija, kaip lenkai vertina mūsų Dainų šventę, o mes patys taip ir likom jos neįvertinę.

Iš spaudos, radijo, ypač iš radijo, matyti, kad žmonės Dainų švente labai domėjos. Laidoje „Toks gyvenimas“ nenuutilo skambučiai. Žmonės jautė pareigą padékoti organizatoriams ir rengėjams.

D. RASTENIENĖ. Taigi, kiek suprantu, mums atrodo, kad žiniasklaidos požiūris į Dainų šventę buvo paviršutiniškas, neanalitinis ir neapibendrinantis. Griebiamasi menkų sensacijų ir nematoma didelių, esminių dalykų.

J. MIKUTAVIČIUS. Žurnalistai turi savo šeimininkus, kurie ir skiria užduotis. Mes norime, kad būtų analizuojama, kad būtų iškeliamos problemos, kad būtų pasakoma, kas patiko, kas ne, kas pasisekė, o kas nelabai, bet yra kaip yra. Maniau, kad bent jau „Velnio nuotaka“ sukels jvairiausią minčių – ir muzikologams, ir ne specialistams, tačiau spudoje – lengvos reportažinės publikacijos, jokių įžvalgų, pagrįstos kritikos ar argumentuotų pagyrimų.

V. ŠATKAUSKIENĖ. Gal dar bus, rudenj... Subrės, apmästys...

D. RASTENIENĖ. Arba visai pamirš.

J. MIKUTAVIČIUS. Arba pamirš. Betgi mes matome, kaip spauda reaguoja į daugelį reišinių. Dainų šventei daugiau dėmesio skirs specialieji leidiniai, o ne informaciniai. Bet apskritai negalime mes nieko kaltinti, kadangi spauda neįpareigojusi mums tarnauti. Turime džiaugtis tuo, kiek mums dėmesio buvo skirta.

Lietuvių tautinio kostiumo kolekcijos pristatymas.

V. ŠATKAUSKIENĖ. Teisinga pastaba išsakyta „Sostinėje” publikuotame straipsnyje, kad nebuvo pakviesta užsienio žurnalistų, kurie Dainų šventę būtų galėję plačiau pristatyti pasauliui. Reikia įsidėti šią pastabą į galvą kitam kartui.

D. RASTENIENĖ. Ar jūs nepagalvojote, ar pritrūko lėšų?

J. MIKUTAVIČIUS. Nepagalvojome. Tokios patirties neturime. Neaišku, ir kas tai turėjo padaryti. Ar aš, ar kiti. Juk vyko ne tik Dainų šventė, buvo minimas ir valstybės jubiliejas. Mes ne tik Dainų šventės reikiamaip nepristatomė. Ši pastaba atkreipė į mano dėmesį.

D. RASTENIENĖ. Tarp kitko, gal mes patys nelabai suvokiam savo šventės vertę. Taigi pristatėme projektą UNESCO, kad Dainų šventė galėtų būti pripažinta kaip pasaulio nematerialaus paveldo šedevras.

J. MIKUTAVIČIUS. Matote, televizija – nepigus žaislius. O iš UNESCO, iš Lietuvos nuolatinės atstovybės mes kvietėme, deja, jie neatvažiavo. O televizija tikrai turėjo sudomėt, kas vyksta Lietuvoje.

D. RASTENIENĖ. Kokį darbą reikėtų nudirbtii, kad sudomintume užsienio televizijų ar radio kultūrines laidas, ir mums nereikėtų jiems už tai mokėti?

J. MIKUTAVIČIUS. Turbūt galima – kreipiantis į ambasadas, diplomatines tarnybas.

D. RASTENIENĖ. Jums neatrodo, kad šią užduotį būtų galima atliki prieš kitą Dainų šventę?

J. MIKUTAVIČIUS. Reikia apsvarstyti, išnagrinėti.

V. ŠATKAUSKIENĖ. Tai padaryti dar ne vėlu. Yra būdų išplatinti tai, kas užfiksuota, ar per internetą, ar pasiųsti kompanijoms medžiagą ir t.t.

D. RASTENIENĖ. Prisiminiau, kad žadėta kurti apie Dainų šventę filmą. Ar jis buvo pradėtas? Kino operatorius Algis Tarvydas mane išmokino, kad geras filmas – tik kino juoste.

J. MIKUTAVIČIUS. Lietuvos televizija kuria videofilmą. Mums tai pagal kišenę. Ir ne pats blogiausias variantas. Galima jį pversti į skaitmeninę sistemą.

D. RASTENIENĖ. Girdėjau daug nusivylusių žmonių komentarų, kad Dainų šventės bilietai buvo per brangūs. Geriausiu atveju pensininkas galėjo nueiti tik į vieną renginį. Pabrėžiama, kad tai – masiniai, būtent liaudžiai skirti renginiai.

V. ŠATKAUSKIENĖ. Dainų šventės renginių pigiausiai bilietai nebuvo brangesni už bilietus į kiną.

J. MIKUTAVIČIUS. Mums, organizatoriams, būtų geriau, kad bilietų nereikėtų platinti, kad galėtume užsiimti labdara. Bet tai priklauso nuo to, kiek valstybė skiria lėšų Dainų šventei. Kai ji negali skirti pinigų tiek, kiek reikia, turime sukti galvas, iš kur jų gauti. Antra vertus, gal ir teisingi tokie atsiliepimai. Estų Dainų šventės bilietų kainos žemesnės negu mūsų, o latvių – tokios pat. Bet jeigu žmogui iš tiesų 15 ar 20 litų per brangu, tai svarstykimė kaip norime, o jis teigs tą patį. Tai blogai, jam – blogai, mes vienaip ar kitaip reikiamus pinigus susirenkame.

V. ŠATKAUSKIENĖ. Tai amžina diskusija. Jeigu valstybė lengvai visas išlaidas, visi renginiai galėtų būti nemokami. Bet juk ir buvo nemokamų renginių. Bet kai viską gauja už dyka, žmonės nebevertina, mano, kad tai niekam nereikalingas dalykas.

J. MIKUTAVIČIUS. Nemokami renginiai buvo madingi sovietiniais laikais. Mes gyvename jau kitoje santvarkoje. Be to, Vida teisingai pabrėžė: Folkloro diena, Profesionalios muzikos vakaras, Kanklių popietė, Dainos klubas, Teatro svetainė, Pučiamujų žygiuotės – nemokamai.

V. ŠATKAUSKIENĖ. Dalia minėjo, kad žmonės pabrėžia, jog Dainų šventės renginiai masiniai. Bet kiek investicijų reikia sukurti masiniams renginiui, niekas nepagalvoja. Man atrodo, kad visai normalu, jog už brangų renginį reikia bent kiek ir sumokėti.

J. MIKUTAVIČIUS. O kituose dideliuose renginiuose? Ar ką nors gauname veltui? Visos paslaugos – garso, šviesos ir pan. – nuo 1998 metų gerokai pabrango. Ką bepaimsi. Manau, kad mūsų kelias teisingas. Gal tik būtų galima labiau diferencijuoti. Ir žmonės galėtų būti aktyvesni: rašyti parašas, rūpintis, kaip gauti nuolaidų. Būtų galima padaryti ir abonementą visiems renginiams, kuris kainuotų pigiau. Gal mes ir nesam pakankamai ištyrė savo visuomenės, bet, manyčiau, ir po penkerių, ir po dešimties metų bus tokią žmonių, kuriems ateiti į Dainų šventės renginius bus brangū.

D. RASTENIENĖ. Ruošdamasi šiam pokalbiui pati sau netikėtai pagalvojau – taigi rengėm projektą UNESCO, viską apmąstėm ir apgalvojom, o vis dėlto – pagal kokius kriterijus imsim ir jvertinsim visą Dainų šventę? Juk ne tik pagal tai, kas ką apie ją pasakė. Patys sau – kaip aš tą darbą padariau, ką kitą kartą reikėtų keisti, kokia buvo padaryta klaida. Nuolat iškyla reikalas apsibrėžti, išanalizuoti ir jvertinti padarytą darbą.

J. MIKUTAVIČIUS. Bendrus kriterijus visoms šventės dalims būtų sunku pritaikyti. Sakykim, Dainų šventės reklama. Gali jvertinti pagal tai, kiek įdėta pastangų, koks rezultatas. Meninės programos – kitas reikalas. Kūrybinės grupės iškelia idėjų ir bando ją realizuoti, programos ne vieną kartą esti jvertinamos, keičiamos, o rezultatas paaiškėja tik vyksmo metu.

Kartų vakaras. Miuziklo „Velnio nuotaka“ premjera.

Vidmanto Bartulio kūrinio „Mūsų Lietuva“ premjera.

V. ŠATKAUSKIENĖ. Pirmiausia pabrėžčiau socialinius kriterijus – kiek Dainų šventė tenkina visuomenės poreikius, ar padėjo paminėti valstybės jubilieju, ar įvykdėme valstybės užsakymą, kiek visuomenė įsitraukė į šventę.

D. RASTENIENĖ. Tai kaip mes patys vertiname Dainų šventę pagal socialinius kriterijus?

V. ŠATKAUSKIENĖ. Manyčiau, Dainų šventės struktūra buvo gerai apmąstyta. Šventė buvo skirta jvairiausiems žmonėms. Pagalvota ir apie jaunimą, ir apie vyresnio amžiaus žmones, apie visus žanrus, profesinę, mėgėjų muziką, liaudies meną. Ypač reikšmingas tapo tautinių drabužių kolekcijos pristatymas. Mes dar kartą patys sau ir visuomenei pabandėm įteigti, kad tautinis kostiumas – labai svarbus mūsų kultūros elementas, leidžiantis pabrėžti tautos orumą, savitumą, kūrybiškumą.

D. RASTENIENĖ. Pati sau lyg ir prieštaraudama noriu pasidomėti, ar nenusivylė švente jos dalyviai?

J. MIKUTAVIČIUS. Visada atsiras vienas ar keli nusivylė žmonės. Bet apskritai – štai buvo užėjęs Vytautas Kamantas, Pasaulio lietuvių bendruomenės valdybos buvęs pirmininkas, ir per davė išeivijos dalyvių nuomonę, kad šventė buvusi labai gera. Jie sužavėti ir stebisi, kaip gražiai šventė vyko. Žmonės iš Radviliškio padékojo už labai gerą renginį, suteikusį daug stiprybės. Ir Finansų ministerijos darbuotojai man sakė, kad ypač patikusi Folkloro diena, net stebuklu pavadino. Dainų šventės fonas geras.

V. ŠATKAUSKIENĖ. Mums lengviau pasiremti kitų nuomonėmis, nes lyg ir nepatogu apie save kalbėti, tačiau aš jaučiu didžiulį pasitenkinimą dėl to, ką padarėme. Mano nuomone, šventė pasisekė – ji įvyko kaip šventė, nuo pat pirmosios iki paskutinės dienos ji visa švytėjo, visa žérėjo. Tai nebuvo tik eilinis tradicinis renginys. Man atrodo, kad su visuomenė mes gražiai susidraugavom.

J. MIKUTAVIČIUS. Tačiau priešventinis laikotarpis vienims buvo labai sunkus, o organizatoriams ir per šventę buvo nepaprastai sunku, nes labai daug renginių. Rengiant tokią šventę reikėtų kur kas daugiau samdyti žmonių, kokį darbo barą paimtum – ar buhalteriją, ar programos rengimą. O kai labai pavargsti, tai kartais ir nebejauti visumos. Bet kai prasideda vyksmas, kai pajunti nuotaiką ir kai konkretus tavo darbas nestringa, pradedi jausti pasitenkinimą. Bet jis ateina vėliau. Daugelius atvejų mūsų ir žiūrovų nuomonės sutampa, bet yra dalykų, kurie galėjo būti daromi kitaip – įdomiau, patraukliau. Yra kaip yra. Kaip valstybė mes atrodėme nepaprastai solidžiai.

D. RASTENIENĖ. Kiti kriterijai išskaidytai Dainų šventei, jvairiems renginiams. Visumos požiūriu mes jau priėjome prie išvados, kad aprėpti visi visuomenės sluoksniai...

J. MIKUTAVIČIUS. Tai nebuvo padaryta per vieną vakarą. Kiek mes galvojome, kiek svarstėme, keitėme, kol likome prie paskutinės nuomonės. Tik per kruopštumą, nuolat analizuodami, visaip apsvarstydamis kiekvieną klausimą

pasiekėme tokį rezultatą, kad galime būti patenkinti. Tai galės būti pavyzdžiu ateiciai. Dainų šventė turi turėti aiškią temą, stiprią pradžią, aiškų adresatą.

D. RASTENIENĖ. Man atrodo, kad šiais metais žmonės labai domėjosi papildomais Dainų šventės renginiais. Gal juos ir aptarkime. Ar visi pasiteisino ir kiek jie turėjo meninės ir visuomeninės vertės? Klasikiniai renginiai – kitas klausimas. O šiu – kad ir tautinių drabužių kolekcijos – kitoje šventėje antrą kartą nebedemonstruosis. Nebus ir „Velnio nuotakos”, negi antrą kartą tą patį kūrinj statysi? V. Bartulio „Mūsų Lietuvos” irgi nebekartosime. Žodžiu, nieko nebebus, ir vėl viską reikės galvoti iš naujo.

J. MIKUTAVIČIUS. Visa, kas pasiteisina, turi būti drama ir kitą kartą. Kitas klausimas, ar reikia visko tiek, kiek buvo. Antra vertus, jeigu susigulėtų solidūs gražūs dalykai, reikšmingi Lietuvai ir pačiai Dainų šventei, tai kodėl gis ne? Galima ir iš „stuburinių” renginių daugiau ugnies išskelt.

D. RASTENIENĖ. Pradžiai apsistokime ties pradžia.

J. MIKUTAVIČIUS. Visi įvadiniai ir kiti papildomi renginiai, manyčiau, pasiteisino. Tautinių drabužių kolekcijos pristatymas – pati didžiausia investicija. Ne tik tuo, kas buvo užfiksuota – videojuoste, nuotraukose. Mes norėjome, kad žmonių sąmonėje įvyktų perversmas, kad jie

suvoktų lietuvių tautinio drabužio įvairovę ir nemanytų, kad jis tik toks, kokį buvo įpratę matyti anksčiau. Mes rekonstravome ir parodėme tik nedidelę dalį galimų tautinio drabužio variantų. Jei galėtume pagaminti ir parodyti daugiau pavyzdžių ir kaip praktiskai juos pagaminti, tai būtų užbaigtas darbas.

Ką gi kritiško būty galima pasakyti apie šios kolekcijos pristatymą? Muzika parinkta puikiai, sukūrė net savitą mistinę atmosferą. Apskritai šis renginys buvo geras, skoninges, intelektualus.

V. ŠATKAUSKIENĖ. Šis renginys sukėlė labai gerą atbalsį. Jis tarsi „užvedė” visą Dainų šventę, sukėlė pasididžiavimą ir pačiu tautiniu kostiumu, jo grožiu, turtingu mu, solidumu, ir savo tautybe. Buvusieji šiame vakare patyrė šviesią, pakilią nuotaiką. Nors ir palyginti nedaug žmonių jame dalyvavo. Ačiū Dievui, jis buvo transliuojamas per televiziją, taigi kolekcijos demonstravimą galėjo pamatyti visa Lietuva. Leisiu sau pafantazuoti: pats didžiausias šios kolekcijos demonstravimo atbalsis būtų, jei kitoje Dainų šventėje bent folkloro kolektyvai būtų pasipuošę atitinkamo lygio tautiniais kostiumais. Tai būtų realus poeikis. Šiaip ar taip, su šia kostiumų kolekcija mes galime toli keliauti.

Liaudies meno parodos atidarymas.

Folkloro diena.

D. RASTENIENĖ. Iš tiesų, o kas toliau? Programa lyg ir baigta.

V. ŠATKAUSKIENĖ. Tai atskiras klausimas, ir kalbėti apie tai turėtų Teresę Jurkuvienę. Aš ją sivaizduoju, kad ta kolekcija turi būti tiražuojama. Tik parodyti ją neužtenka. Suprantama, mes turbūt ją demonstruosime dar ne kartą, štai ir Klaipėda jau kviečia parodyti ją panašiai kaip per Dainų šventę. Galima būtų ją demonstruoti ir dar smulkiau, konkrečiau komentuoti, pavyzdžiu, mokyklose. Nekalbu jau apie specialistus. Žmogus, norintis įsigyti tautinį kostiumą, galėtų pamatyti šią kolekciją kaip pavyzdį. Bus rengiamas leidinys. Neturėtume daryti sau nuolaidų. Norėčiau, kad šie kostiumai ateitį pas kiekvieną žmogų.

Aišku, svarbiausia ne pats renginys, o kolekcijos parengimas. Specialistės dirbo nepaprastai nuoširdžiai, nepaprastai kruopščiai. Kolekcija labai gerai parengta. Suprantama, ją būtų galima tobulinti – reikėtų dar apavo, kojinį, papuošalų.

D. RASTENIENĖ. Antras papildomas Dainų šventės renginys – Kartų vakaras, miuziklo „Velnio nuotaka“ premjera. Eidama į šį renginį stebėjausi – tiek daug žmonių užplūdo Čiurlionio gatvę, kaip Sajūdžio laikais, tikrai ne mažiau. Vėliau girdėjau už nugaros jaunimą pasakojant, kaip pasibai-
gę bilietai ir likusiuosius įleidę veltui... Na na, pagalvojau,

negi iš tikrujų visus bilietukus pardavė? Tai pasiekimas. Jvertinkime ir šį renginį. Girdėjau lyginant jį su filmu ir sakant, kad filmo dainininkų balsai geresni.

V. ŠATKAUSKIENĖ. Iš tikro, kai per televiziją parodė filmą, o kitą dieną ir miuziklo Vingio parke pastatymą, buvo matyti, kad filme balsai skambėjo gražiau, skaidriau.

J. MIKUTAVIČIUS. Betgi filme kiekviena scena filmuota bent po keletą kartų. Įgarsinta studijoje. O vienu metu ir dainuoti, ir vaidinti – kas kita. Nereikėtų net lyginti šiuo požiūriu.

D. RASTENIENĖ. Yra precedentas, ir žmonės lygina.

J. MIKUTAVIČIUS. Aš lyginčiau bendrą vaizdą. Filmo ir koncertinio pobūdžio pastatymo gyvavimą. Ir vienas, ir kitas turi privalumą. Man asmeniškai dabartinių miuziklų žiūrėti įdomiau. Filmas šiandieną atrodo perdaug nuglaiystas. Bet tiek filmas, tiek naujasis miuziklo pastatymas vienodai svarbūs Lietuvos kultūrai, nereikėtų vieno kelt ar kito žemint, tik pastatytas jis kitu stiliumi. Nauja išraiška, jdėta daug darbo, gera muzika, kuri per trisdešimt metų nepaseno, išliko moderni. Kažkokį naujų dalykų neatrasta, bet žmonių darbas apvainikuotas sėkme. Sédėjau prikyje ir negirdėjau jokių kritiškų replikų.

D. RASTENIENĖ. Mano įspūdis – iš kitos vietas. Aš stovinavau už aptvaro. Iš pradžių dar visi valgė ir gérė, o j

pabaigą miuziklas taip „isivažiavo”, kad tarp žiūrovų buvo mirtina tyla.

J. MIKUTAVIČIUS. Na taip. Dėmesys – kaip normalioje koncertų salėje. Kad ir nebuvo kada nuobodžiaut.

V. ŠATKAUSKIENĖ. Gerai pasirinkome. Miuziklas atnešė didesnę sékmę negu kad būtų, kaip iš pradžių manėme, metamorfozijų koncertas. Miuziklas įgyvendino Kartų vakaro reikalavimus. Jis pritiko ir jaunimui, ir vyresniajai kartai. Pastatymą įvertinčiau kaip didingą. Grandiozinis darbas. Vien sugalvoti, kaip užvaldyti didžiulę Vingio parko estrados erdvę sudėtinga. Gal reikėjo koncertą pradėti vėliau. Kai atsirado šviesos efektai, jspūdis labai padidėjo. O kiek žmonių įtraukta – šoko grupės, orkestras, choras. Režisierius darbas, simbolinės priemonės, kuriomis buvo pavaizduotas ir malūnas, ir vandenys, jdomūs. Gal ne visai pasiteisino kaskadininkų efektai. Kai kurie atrodė labai jspūdingai, kai kurie ne. Turėčiau priekaištų dėl muzikos papildymų (nors jie buvo būtini – muzika vis dėlto kurta būtent filmui). Labiausiai manės neįtikino finalas.

D. RASTENIENĖ. O jums neatrodo, kad Vingio parko estrada per didelę tokiam miuziklui? Angelai ir velniai beveik ir prapuolė tarp estrados laiptelių. Iš tolo nelabai kas ir buvo matyti. Girdėjau ir iš kitų žmonių, kad gal būtų labiau tikės Kalnų parkas.

J. MIKUTAVIČIUS. Būtume pastatę Kalnų parke, būtų atsiradęs vienas žmogus, kuriam būtų atrodę, kad reikėjo –

Vingio parke. Ten daug vietos. O Kalnų parke jos mažai. O iš tikrujų Kalnų parkas tuo metu buvo tiesiog užimtas. Birželio 30 dieną Kalnų parke jau repetavo dainų ir šokių ansambliai. O chorai atvažiavo tik liepos 4 dieną. Taigi buvo kelios dienos spektakliui pasiruošti ir sutvarkyti estradą po jo. Manau, svarbiausia, kad miuziklas įvyko.

D. RASTENIENĖ. Miuziklo pastatymas vienkartinis?

J. MIKUTAVIČIUS. Tai priklausys nuo jo kūrėjų. Renginys buvo komercinis. Valstybė jam neskyrė nė vieno cento, jis tik buvo įtrauktas į Dainų šventės struktūrą.

Taigi viskas priklauso nuo organizatorių. Jei šis miuziklas būtų pastatytas Rusijoje, jie dešimčiai metų būtų užsitikrinę sau pragyvenimą. Kadangi jis pastatytas Lietuvoje... Pastatymas labai brangus. Gal bus bandoma parodyti jį kitose šalyse, pavyzdžiui, Skandinavijoje, – aš nežinau.

D. RASTENIENĖ. Ką galėtume pasakyti apie Profesionalios muzikos vakarą?

J. MIKUTAVIČIUS. Sumanymas geras. O dėl kūrinio – po koncerto buvau šiek tiek sutrikęs ir net artimujų teivavausi, kas gi čia yra, kad šimtaprocentinio pasitenkinimo nejaučiu. Aišku, iš vakaro ir per patį koncertą buvo nesklandumų dėl garso, nors autorius sako, kad viskas buvo gerai. Atvirai šnekant, aš iš to vakaro tikėjausiai daug daugiau. Iš pasakojimų buvau susidaręs nuomonė, kad kūrinys bus emocionalus, įtaigus, patriotiškas. Ilgą laiką muzika buvo tarytum fonas vaizdui, kai buvo nešama norą

Kanklių ansambliai popietė „Skambékite, kanklės“.

Ansamblį vakaras.

juosta, kurioje užrašyta kuo įvairiausią pageidavimų. Vienas užrašė, kad nori valgyti, kitas – duokit darbo... To ir siekta – atspindėti Lietuvos gyvenimą, koks jis yra, su vienais rūpesčiais, su viskuo. Nežinau. Mačiusieji šį koncertą per televiziją sako, kad atrodė gerai. Aš, sédėjės aikštėje, norėjau, kad būtų geriau. Bet toks buvo dailininko sumanymas, galbūt daliai žmonių jis patiko. Gal man būtų reikėję šio koncerto paklausyti dar kartą. Kai galvoje knibžda begalybė minčių, sunku susikaupti. Diena buvo sunki. Šeštą valandą vakaro mes dar nežinojome, ar tas koncertas įvyks, kadangi buvo labai prastas oras. Pagal dailininko idėją scenos šonai turėjo būti atidengti, bet pro juos pylel lietus, ir orkestrantai atsisakė tokiomis sąlygomis groti. Tokia buvo nuotaika. Televizija laukia – ką sakyti „Panoramai“, įvyks koncertas ar ne? Ačiū Dievui, į vakarą lyti nustojo. Manau, kad „Mūsų Lietuva“ suras savo sceną ir klausytojus. Dainų šventės erdvėje tikėjausi iš šio kūrinio daugiau.

D. RASTENIENĖ. Nors eitynės priklauso pagrindinių renginių grupei, jiems neprilygsta. Tai savitas reiškinys. Eitynėse žygavote pirmosiose gretose, bet vis tiek gal esate susidarę apie jas savo nuomonę? Gal kas nors buvo negerai? Gal labai gerai?

J. MIKUTAVIČIUS. Nežinau, kas negerai. Gal kam nors buvo sunku nueiti tą kelią, gal kam pritrynė kojas? Vertinu foną. Šios eitynės man priminė 1985-uosius. Buvo prasidėjęs atšilimas, Vilniuje gausu turistų, fotografuoja, ploja, sveikina... Ir šiai metais buvo panaši atmosfera. Pilni šaligatviai žmonių. Fonas man pasirodė nepaprastai geras. Mes stengėmės, kad eitynės nebūtų pavargusių žmonių éjimas į Vingio parką. Savivaldybių delegacijos pačios sugalvojo, kaip joms prisistatyti. Eitynių dailininkė Ramunė Skrebūnaitė tik prižiūrėjo ir derino su bendra koncepcija. Eitynių prasmės nesupras tik tie žmonės, kurie niekada jose néjo ir nepatyré to jausmo. Galėtume klausti, o kodėl reikia eiti olimpinėse žaidynėse?

V. ŠATKAUSKIENĖ. Eitynės yra beveik visų didelių švenčių sudedamoji dalis. Tai pasisveikinimas su žiurovais iš arti. Jos skirtos ir patiembs dalyviams. Eitynių atmosfera labai pakili, linksma.

J. MIKUTAVIČIUS. Be to, kadangi tai valstybinė šventė, eitynės sudaro puikią progą parodyti žmonių nusiteikimą valstybės atžvilgiu. Nešamos valstybės, Dainų šventės, rajonų ir miestų savivaldybių vėliavos, herbai. Mes linime savo valstybei tik gero.

V. ŠATKAUSKIENĖ. Pakeliaukime po kitas šalis, kad ir

Skandinavijos. Žmonės ten nesiskiria su vėliava net papras-tą dieną. Išlydėdami iš viešbučio šeimininkai mojuoja savo vėliava – tai didžiausia pagarba. O pas mus – Valstybės diena, vasara ir tokia puiki Dainų šventė.

D. RASTENIENĖ. Aš eitynes stebėjau iš šalies. Man pasirodė kitaip. Dalyviai – taip, jie buvo nusiteikę labai entuziastingai, skandavo iki pat eisenos pabaigos. O žiūrovai – kai kurie sveikino eisenos dalyvius, šaukė „Valio“ tai vienai, tai kitai delegacijai. Bet jų buvo mažai. Aha, pagalvo-jau, vis dėlto dauguma sėdi savo soduose...

J. MIKUTAVIČIUS. Jeigu jūs pastovėjote vienoje vietoje ant kokio kampo ir šitaip sprendžiate... Reikėjo eiti visą kelią ir pamatyti. Nuo Katedros aikštės iki „Vaikų pasaulio“ buvo labai daug žmonių.

D. RASTENIENĖ. O aš nuėjau kelią nuo Muzikos akademijos iki buvusio „Draugystės“ viešbučio. Žmonių buvo palyginti nedaug. Ir visi santūrūs.

J. MIKUTAVIČIUS. Kokie italai per tautinių drabužių kolekcijos pristatymą būtų sukėlę didžiausias ovacijas, o lie-tuviai sėdi... Ką gi jam padaryt, tam lietuviui, kad jis toks?

V. ŠATKAUSKIENĖ. Gal jis žado neteko, kaip jam patiko? (juokas)

D. RASTENIENĖ. Paskutinieji papildomi renginiai – Dai-nų klubas ir Teatro svetainė. Kaip jiems sekési?

J. MIKUTAVIČIUS. Nenorékim, kad pirmą kartą sulauktume labai daug lankytojų. Be to, daug kas nežinojo, kad mūsų įstaigos patalpose pradėta naudotis Didžiaja sale. Vienas dalykas tikrai aiškus – mums nereikėjo perdaug orientuotis į jaunimą, geriau – į pensinio amžiaus žmo-nes, kurie turi daugiau laisvo laiko. Bet iš anksto sunku tai numatyti.

V. ŠATKAUSKIENĖ. Nors ir kalbėta apie jaunimą, bet programa kaip galutinis rezultatas nebuvo orientuota tik į jaunimą. Tik informacija buvo paskleista daugiau tarp jauniomo. Dėta pastangų, platinotos skrajutės, bet gal pritrūko reklamos. Be to, buvo labai daug renginių. Bet idėja gera, vakarai buvo tikrai turiningi. Dainos klubas turėtų gyvuoti.

D. RASTENIENĖ. Man atrodo, kad turintys laiko, bet neturintys pinigų laisvalaikiui žmonės nemoka išnaudoti vi-sų jiems sudaromų galimybų. Tokį žiūrovą ar renginio da-lyvį reikia išugdyti.

J. MIKUTAVIČIUS. Taip, reikia prisipratinti. O progra-ma buvo labai jvairi ir įdomi.

D. RASTENIENĖ. O kaip teatrai?

Pučiamujų orkestrų žygiutė „Vario audra“.

Šokių diena.

J. MIKUTAVIČIUS. Gaila, kad organizatoriams nejmanoma visur pabūti ir viską pamatyti. Sumanymas irgi geras. O dėl ateities reikėtų pagalvoti. Jų buvimas perversmo nepadarė, bet prie Dainų šventės pritapo. Teatrų buvimą Dainų šventėje galima svarstyti, bet aš jį vertinu labiau teigiamai, ne neigiamai. Jie gali surasti savo nišą. Gal vieta turi būti kita, gal pasirodymus reikėtų kitaip organizuoti. Bet per Dainų šventę turėtų vykti ne tik vakarinis gyvenimas. Dėl jvairių priežasčių ne visi žmonės gali nueiti į mokamus renginius, todėl lokalinių programos, manycią, turi ateiti.

V. ŠATKAUSKIENĖ. Ir Dainų klubo, ir Teatro svetainės programa turėjo būti skelbiama laikraščiuose.

D. RASTENIENĖ. Per Dainų šventę besikalbėdamos su Teatro svetainės organizatore Irena Maciulevičiene priėjome prie išvados, kad teatrų turėtų būti mažiau, o jų programa kompaktiškesnė.

Liko mums aptarti paskutines keturias pagrindines dienas. Visą dieną išbuvau Folkloro dienoje, ir man buvo gera. Ir vakaronė puiki. Bet susitikau vieną Vilniaus universiteto dėstytoją, folklorininkę, kuri man ir sako: vis dėlto negerai iš folkloro daryti tokį chaosą. Būtų galima atskirti mugę sau, o čia turėtų vykti grynas koncertas. Žodžiu, ji pasigedo ty-

lios aplinkos ir scenos. Eik, sakau, į parko galą, ten scenoje koncertuoja, ir klausykis.

J. MIKUTAVIČIUS. Žmonių aktyvumas labai padidėjęs. Tai buvo matyti iš visų renginių. O Folkloro dienoje apsilankė ypač daug žmonių, taip pat ir jaunimo. Na, tobulinti galima viską, net ir Folkloro dieną. Mes su Vida Šatauskienė svarstome kitą klausimą: akivaizdu, kad folklorininkai Dainų šventėje būna per trumpai. Jie išvažiuoja tą pačią dieną. Jų buvimą šventėje galima būtų ir pratęsti. Kodėl jie negalėtų koncertuoti kelias dienas? Galėtų pasiskirstyti regionais. Vieną dieną koncertuoja vienas, kitą – kitas. Folkloras galėtų tapti visos Dainų šventės jungtimi, užpildyti dienos gyvenimą, o vakarais vyktų akademiniai renginiai.

V. ŠATKAUSKIENĖ. Dabar Folkloro diena rengiama kaip kitiems renginiams lygiavertis renginys. Baisu, kad ji netaptų vien tik kitų renginių fonu. Šiandieną aš negalėčiau pasakyti, ar tai būtų gerai.

O dėl to „balagano”, iš dalies sutinku su minėtu pastebėjimu. Širdy visada dėl to chaoso nervinuosi. Todėl, kad iš tiesų amžina problema, kaip gražiai visas sudedamasias Folkloro dienos dalis suderinti. Nes turi vykti ne vien koncertas. Turi būti parodytas kompleksiškas liaudies kultūros

vaizdas. Bet kaip padaryti, kad tai netaptų vien prekyba? Ir kad prekės neperžengtų kičo ribos. Prašyk neprashęs, ir šioje šventėje buvo stiklo paveikslėlių, margų žvakų, kurios su liaudies kultūra neturi nieko bendra. Šį kartą turėsime gerai pagalvoti, kaip padaryti, kad tautodailės ekspozicija būtų graži ir švari, neužtersta turgaus prekėmis. Bet paties principo nenorėčiau atsisakyti. Folkloro dienoje turi būti atspindimi visi liaudies kultūros dalykai – ir buitis, ir dvasinė kūryba. Kitas dalykas, – mes patyrėme, kad neįmanoma surengti gražaus koncerto be repeticijų. Todėl, kad vyresnio amžiaus žmonės iš rajonų turi pajauti scenos erdvę, kaip turi elgtis su mikrofonu. Ką kalbėti apie Katedros aikštę. Visų pirma, mes niekada nesam dirbę tokioje didžiulėje scenoje, joje buvo keli aukštai, erdvė visai kitokia. Nebuvom tam pasiruošę. Vakarinis koncertas mums buvo didžiulis stresas. Net nežinau kam padedant jis apskritai įvyko.

D. RASTENIENĖ. Žiūrėkit, kas atsitinka per Folkloro dieną. Norisi pažiūrėti tautodailės dirbinių, o jei esi pataupės pinigų, tai ir nusipirkti šį bei tą. Norisi paklausyti, kaip dainuoja, kaip šoka. Pradedi nervintis, kad viena darydama nematai kito, tiesiog negali visko apžioti... O sceninė, koncertinė programa reglamentuoja. Išitaisai kur patogiai, ir tau vienas po kito visi gražiai dainuoja.

J. MIKUTAVIČIUS. Folkloro dienoje reikėtų susitaikyti su mintimi, kad vienu metu negali būti visur ir visko matyti. Kitas dalykas – grupių išdėstymas, gal jas būtų galima vieną nuo kitos labiau atskirti salelėmis, kad geriau girdėtysi.

Bet šiaip jau Folkloro dieną reikėtų priimti tokią, kokia ji yra. O ji spalvinga ir labai graži. Kitas reikalas – reikia dar vienos dienos, kad žmonės galėtų parepetuoti, po miestą pa-vaikščioti, į Katedrą užėiti pasimelsti.

D. RASTENIENĖ. Atsiprašau, vis dėlto nesupratau. Ar jūs kalbėjote apie tai, kad regionų pasiodymus reikėtų išskleisti per visą Dainų šventę?

J. MIKUTAVIČIUS. Yra įvairiausių variantų. Jeigu jums nepatinka šitas, galima daryti kitaip. Regionus galima atskirti erdvėje. Vienas galėtų koncertuoti Katedros aikštėje, kitas – kur nors kitur senamiestyje.

D. RASTENIENĖ. Gal nereikia. Nusiplūksime belakstydami iš vieno Senamiesčio galo į kitą...

J. MIKUTAVIČIUS. Na matote, tai ir nesvarstykime. Bet pritariu, kad vienos dienos folklorininkams maža.

D. RASTENIENĖ. O kaip pasisekė šiemet Kanklių ansamblį popietei ir Ansamblį vakarui?

J. MIKUTAVIČIUS. Kanklių ansamblį popietėje pabuvau tik kokį pusvalandį. Pasirodė, kad koncertas labai geras.

D. RASTENIENĖ. Visi atsiliepimai, kiek tik aš jų girdėjau, apie Ansamblį vakarą kritiški.

J. MIKUTAVIČIUS. Visi visada iš Kalnų parko tikisi labai daug. Bet šį kartą ne viskas, kas buvo sumanya, pasiteisino. Manau, kad kitaip būti ir negalėjo. „Lietuvos“ ansamblis, kuris vienaip ar kitaip daro įtaką visai ansamblų veiklai ir Ansamblį vakaro programai, per penkiolika metų parengė vieną Leono Povilaičio programą, kuri specialistų

Šokių diena.

ir visuomenės taip pat buvo supeikta. Gerų naujų kūrinių nesukuriama. Programos rengėjams nuolat iškyla klausimas: ar naudoti vien vadinamąjį aukso fondą, ar bandyti sieti programą su dabartimi. Tačiau šie ieškojimai patiria fiasko. Mano galva, nepavyko Velykų dalis. Rugiapijūtės dalis nuobodi. Buvo ir daugiau nuobodžių dalykų. Iš vokalinės muzikos – né vieno kūrinio, kuris pakelė nuotaiką. Siužetiniai šokiai lauko aikštėje irgi ne visada gerai atrodo.

„Lietuvos“ ansamblis tarytum bandė atsinaujinti, vadovus keitė, o iš esmės niekas nesikeičia. Yra ir kitų priežasčių. Mes patys keitėme Ansamblių vakaro programosmeno vadovą. Aišku viena: kūrybinės galios yra išsekusios. Pasekmė – nepakankamai brandi Ansamblių vakaro programa. Žinoma, néra taip blogai, ansambliai dar nepuolė veidu į purvą – po šventės daug svečių žavėjosi jais ir gyre juos. Tačiau specialistams, stebintiems ir analizuojantiems dainų ir šokių ansamblių raidą, norisi jų programose matyti daugiau melodingu, meniskai brandžių muzikinių ir choreografinių kūrinių. Nes ansamblius mėgsta jaunimas ir noriai juose šoka bei dainuoja. O Ansamblių vakaro programos visuomet būdavo dinamiškos, žiūrovų mėgstamos.

V. ŠATKAUSKIENĖ. Iš tiesų Ansamblių vakaro nesékmes galima sieti su šio žanro situacija, konkrečiai su „Lietuvos“ ansambliu, kuris šiuo metu yra destabilizuotas, tai atispindinėti ir pačioje programe – nieko naujo, kas atspindėtų dabartinį laikotarpį. Gražiausia buvo klasikinė dalis. Ji ir geriausiai parengta, ir atliepė žiūrovų lūkesčius. Visa kita blankoka. Naujausi ieškojimai vėlgi, gal dėl techninių priežasčių – negyva muzika, gal dėl kitko, nesukélé pasigérėjimo.

D. RASTENIENĖ. O gal tai susiję su tuo, kad néra vadovo, lyderio?

V. ŠATKAUSKIENĖ. Aš galvojau apie tai. Bet vėlgi – nebūtina turėti vieną vienintelį lyderį, kitas programas, pažymžiu, rengia grupės. O Ansamblių vakaro rengėjai apskritai jokios grupės nesudarė.

D. RASTENIENĖ. Jums atrodo, kad „Lietuvos“ ansamblis pasiekęs tokį lygį, kad jam belieka arba susinaikinti, arba iš esmės pasikeisti?

J. MIKUTAVIČIUS. Yra jvairių nuomonių. Mano galva, nunyks jis tik tokiu atveju, jei neatsiras talentingų žmonių, galinčių priversti „Lietuvą“ dirbtį kūrybiškai, išlaikyti gerą

Eitynės.

Dainų diena.

meninį lygį, kurti originalias menines programas, taip pat jei šis žanras nesuras savo nišos Lietuvos kultūros struktūroje.

D. RASTENIENĖ. Pereikim prie Šokių dienos.

V. ŠATKAUSKIENĖ. Per kelias paskutiniąsias Dainų šventes Šokių dienoje gal kiek perdaug buvo nutolstama nuo šokio... Bet šioje Šokių dienoje buvo gržta prie gražaus, tvarkingo, ištobulinto, surepetuoto, žodžiu, gero šokio. Tai buvo šokio apoteozė. Nepaprastai gražus renginys. Puikiai sudėta programa.

J. MIKUTAVIČIUS. Labai svarbu ruošos laikotarpiu pasitikrinti, kas bus rodoma Vilniuje. Šokių dienos kūrėjai turėjo galimybę praeitais metais Marijampolėje surengti Mažąjį Šokių šventę, kai buvo nukelta Dainų šventė. Nežinau, nuo ko tai priklauso, nuo žiūrinčiojo ar nuo atlikėjų, bet Ma-

rijampolėje man visos dalys, išskyrus „Sesė sodą sodino“, atrodė problemiškos, nebuvo ir finalo. Šokėjai irgi nebuvo dar gerai pasirengę, tokia bendra netvarka gal ir sukėlė tada nekokį įspūdį.

Aš bijojau, kad į Šokių dieną ateis mažai žiūrovų ir kad po Ansamblių vakaro ji gali būti nuobodi, bet kai ji prasidėjo, mano visos abejonės išsisklaidė. Tokia Šokių diena kaip ši gal buvo tik J. Lingio laikais. Matyt, kad žmonės suvokia, ką jie daro, kad yra daug gabiu jaunų žmonių, o šalia jų – ir vyresnieji. Tik darnus kolektyvas ir pajęgus sukurti gerą programą.

D. RASTENIENĖ. Tai kaip po tokios Šokių dienos galėjo atrodyti Dainų diena?

V. ŠATKAUSKIENĖ. Nenublanko Dainų diena. Klauisiausi be jokių išankstinių nuostatų. Nuo pat pirmo išėjimo

Dainų diena. Ramūno Virkučio nuotraukos

Į estradą Dainų diena buvo šviesi, ji nušvito – žmonių daug, jie nusiteikė puikiausiai, atnaujinta estrada, ta dominuojanti balta spalva, apšvietimas. (Karūna nelabai patiko, bet kad buvo balta, tai vis tiek buvo graži.) Patiko besiplaikstančios vėliavos, nors nesupratau, kodėl merginos vaikšto su bažnyčiom ant galvų, bet – viskas balta, ir užplūdo geros emocijos. Visa programa, ir klasikinė dalis, ir populiaroji muzika, ir kitos dalys pralékė vienu ypu. O dėl repertuaro – amžinos diskusijos, ar jis turi būti sunkus, ar lengvas, ar šiuolaikinis, ar klasikinis... Man tik atrodo, kad ne visas dainos buvo iš tiesų tokios geros, kad būtinai turėjo nuskambėti per Dainų dieną. Kokį trečdalį kūrinii aš tikrai būčiau išmetusi iš repertuaro. Nepatiko ir pabaigos muzika po fejerverko, mano supratimu, ji visiškai nederėjo. Bet visuma paliko puikiausią jspūdį.

D. RASTENIENĖ. O ką mes pasakysime žmonėms, kuriems atrodo, kad per Dainų dieną turėtų būti dainuojamos tik pačios gražiausios, laiko patikrintos klasikinės Dainų šventės dainos?

V. ŠATKAUSKIENĖ. Sutinku, šitos dainos turi skambėti, bet turi būti dainuojamos ir naujos geriausios dainos.

J. MIKUTAVIČIUS. Kai kam atrodo diskutuotina, ar gerai, kai į Dainų dienos repertuarą įtraukiamastradinės

dainos, kurių niekad neatlieka chorai, kurios yra kitos priegimties – vienas balsas ir pritarimas. Apskritai buvo aišku, kad toks jvairus repertuaras kaip šioje Dainų dienoje žmonėms turi patikti, o profesionaliai žūrint, iš estradinės dainos nepadarysi chorinės faktūros kūrinio. Kita bėda, kad programoje buvo dainų, kurių neturėjo būti Dainų dienos repertuare. Kaip ir kai kurių dirigentų.

D. RASTENIENĖ. Bet ar gali taip būti, kad Dainų dienos repertuare atsirastų prastų kūrinių?

J. MIKUTAVIČIUS. Gali. Kartą įtrauki kūrinį į repertuarą, o paskui jau néra vidinės drąsos autorui pasakyti, kad jo kūrinys ne koks ir atmetamas. Būna ir kitaip: iš pradžių labai abejojama, o paskui pasirodo, kad daina skamba puikiai ir choristai ją labai pamègsta. Repertuarą atrinkti sudėtinga. Ir dabartiné, ir būsimos kūrybinės grupės j dešimtukus nešaudys. Nes ne visada iš karto paaikéja, kaip daina skamba atliekama masinio choro.

O apskritai Dainų diena man pasirodė gera.

D. RASTENIENĖ. Pasibaigus Dainų dienai laukiau, kad chorai dar patys sau padainuočia, o jie nedainavo. Kodėl?

J. MIKUTAVIČIUS. Jūs turėjote pastebėti ir tai, kad šioje Dainų dienoje daug kas buvo kitaip. Dainavimas po programos, šiaip ar taip, būdavo provokuojamas. O šį kartą –

ne. Nebuvo kilojami ir dirigentai. Kūrėjai, matyt, nenorėjo kartoti to, kas buvo anksčiau. Kai repertuaras būdavo kitoks, buvo daugiau prasmės padainuoti po „privalomojo”... O dabar kas kita.

Kitas dalykas – būtų buvę geriau, jei garbūs veteranai savo dainas būtų dirigavę patys. Gal daugiau išminties į jas būtų buvę jdėta.

Daug tikėtasi iš karūnos – ji turėjo suvaidinti nemenką estetinį vaidmenį, turėjo būti peršviečiama ir pan., o nieko panašaus nepasiekta. Kai žinai, ko tikėtasi, kiek jdėta tam lėšų, tai norisi, kad kitą kartą tokį dalykų būtų kuo mažiau.

Norėčiau porą žodžių apie pučiamuosius. Tai žanras, per pastaruosius kelerius metus padaręs nepaprastą pažangą. 1998 m. dainų šventėje turėjome 45 pučiamujų orkestrus, dabar jų – 74. Daugiausia juose jaunimo. Daug iš jų pasiekę beveik profesionalų lygi. Žanras labai gyvybingas. Dainų šventėje jie turėjo didelį pasisekimą. Tai patvirtina, kad savarankiškos, nebrangios šio žanro programos Dainų švenčių struktūrose turėtų būti rengiamos ir ateityje.

Dėl pučiamujų dalies pačioje Dainų dienoje, tai ir patys vadovai, ir atlikėjai tikėjosi geresnių rezultatų. Mano galva, trūko repeticijų ir išradingo režisūros.

D. RASTENIENĖ. Tik profesionalai labai skaudžiai reaguoja į nešvarią natą ar nelygų ritmą. Eiliniams klausytojui, esu įsitikinusi, pučiamieji grojo gražiai. Šiaip ar taip, Dainų šventė skambėjo ir nuskambėjo. Liko tik nuotraukos, filmuoti kdrai ir geri prisiminimai. Pabaigai prašyčiau pasakyti porą žodžių apie materialesnius dalykus – atributiką ir mūsų Dainų šventės leidinius.

V. ŠATKAUSKIENĖ. Norėčiau pasakyti dar vieną mintį prieš baigiant mums šį aptarimą. Visos programos vyko vėlai vakare. Mes vis pašnekame, kad gal teatrų, gal folkloro ansambliai galėtų pakoncertuoti dieną. O kodėl negalėtų dieną į miestą išeiti visų žanrų kolektyvų? Pučiamujų orkestrai galėtų dieną pamarsiruoti tai vienur, tai kitur, pasirodytų šokių grupė, choras, tai pripildytų miestą vyksmo dar labiau nuo vienos vakarinės programos iki kitos. Ateity būtų galima įrengti kelias scenas, kuriose nuolat kiekvieną dieną kas nors koncertuotų.

D. RASTENIENĖ. Ar jums negaila gerų atlikėjų? Man vis atrodo, kad praeivai eina ir praeina pro šalį, niekas neturi laiko sustoti ir klausytis rimtų dalykų.

V. ŠATKAUSKIENĖ. Pilnas miestas atostogaujančiu žmonių, jaunimo. Ne visi skuba, anaiptol.

J. MIKUTAVIČIUS. Tokiems koncertams irgi reikia pasiruošti. Turi būti daug informacijos ir reklamos.

D. RASTENIENĖ. Grįžkime prie atributikos. Ar mums pasisekė ją sukurti gražią ir patogią?

J. MIKUTAVIČIUS. Pasisekė, nes viską darėme kaip ir anksčiau.

D. RASTENIENĖ. Geriau nei anksčiau. Pavyzdžiu, Dainų šventės medalij patogu ir gražu pasistatyti ant stalo. O ankstesnes dėžutes galėjai nebent pasidėti į stalčių.

J. MIKUTAVIČIUS. Medalij iš tikro stengėmės sukurti kultūringą, kad galėtume pareikšti tinkamą pagerbą Dainų

šventės kolektyvų vadovams, svečiams ir organizatoriams. Kad jis taptų solidžiu prisiminimu apie karaliaus Mindaugo karūnavimo 750 metų jubilejui skirtą Dainų šventę. Išskiričiau du naujus dalykus: tai „Dainų šventės gido”, talpinančio visų šventės renginių programas, bei kiek kitokios struktūros ir apimties Dainų šventės knygos išleidimą. Knygas mes leidome visą laiką, šį kartą buvo svarbu, kad pristatėme joje regionus. Kitas dalykas, kaip regionai prisistatė, vieni – geriau, kiti – prasčiau. Gal kai kas ir pasigyrė perdaug. Bet istorinių ir dabarties faktų knygoje daug. Tokio lygio, tokios apimties Dainų šventės knygos mes dar nesam turėjė. Svarbiausia, kad sukaupta informacija vienoje vietoje. Dar labai gerai, kad jų knygą jdėta UNESCO rengta medžiaga, kurioje apie Dainų šventę pasakyta beveik visas, ką šiandien galime pasakyti. Ir lietuviškam, ir angliskam tekstu surasta labai gera vieta ir laiku. Knygos sudarymo principas geras.

V. ŠATKAUSKIENĖ. Dėl atributikos, kas man atrodo taisytina: ir mažojoje reklaminėje, ir didžiojoje leidyboje turime laikytis vieno stiliaus. Arba samdyti vieną žmogų, ar pasikliauti savaisiais, ar tartis, nes plakatas vienoks, gidas – kitoks ir pan.

J. MIKUTAVIČIUS. Suprantama, taisytinu dalykų mes galime surasti kiekviename Dainų šventės ruošos etape, kiekvienos tarnybos darbe. Todėl labai svarbu visus pasirengimo Dainų šventei darbus, priimtus sprendimus, meninių programų kūrimo patirtį gerai išanalizuoti, kad panašių klaidų išvengtume ateityje. Tokią studiją numatome atliki rugpjėjo mėnesį.

Tai turėtų būti atviras, savikritiškas, profesionalus visų Dainų šventės kūrybinių ir organizacinių barų įvertinimas galvojant apie 2007 m. pasaulio lietuvių dainų šventės ruošą.

*Parengė Dalia RASTENIENĖ
Vilnius, 2003 m. liepa*

Reflections on the past World Lithuanian Song festival 2003 „Mes“ („We“)

Director of the Lithuanian Folk Culture Centre and World Lithuanian Song Festival, Juozas Mikutavičius, assistant director of the Lithuanian Folk Culture Centre and the leader of the creative group of the Folklore Day, Vida Šatkaušienė and the editor-in-chief of the magazine *Liaudies Kultūra (Ethnic Culture)* Dalia Rastenienė have discussed the issue concerning the World Lithuanian Song Festival 2003. The discussion has been focused on festival analyses. Presumably the extension of the festival by adding to it some of the additional events proved its relevance. The most successful events include the presentation of the reconstructed collection of nineteenth-century outfits of peasants and the new staged musical „Devil's bride“, music by Viačeslav Ganelin, the lyrics by Sigitas Geda. The most successful traditional events include the Folklore Day, the Dance Day and the Song Day.

Kaip padaryti ją geresnę?

Dainų šventę priimam kaip laimingą istorijos dovaną mums. Esam nuolat nuvėtomi vėjuose į Rytus, Vakarus, negausūs (nesakau – maži), tad visada reikės didelių dvasios pastangų išsaugoti savitumą, teigti save, puoselėti tautinio visavertiškumo pojūtį. Nežinia, ar toks poreikis mumyse ilgai išliks, bet meninės saviraiškos (aina, šokiu...), kūrybingumo poreikis žmoguje tikrai neišblės. Taip mano bent jau Lietuvos liaudies kultūros centre triūsiantieji, kuriems šio šventumo puoselėjimas – kasdienos rūpestis, darbas. Viso to viršunėje – Dainų šventės. Apie neseniai nuskambėjusią „Mes” – ką teikė, kokia buvo, jvairiai požiūriais vertina dainos, šokio menų žinovai – muzikologė Ona NARBUTIENĖ, dirigentas, „Ažuoliuko” choro vadovas Vytautas MIŠKINIS, menotyros daktaras Algirdas VYŽINTAS, Lietuvos kariuomenės Vilniaus įgulos karininkų ramovės folkloro ansamblis „Vilnelė” vadovė Laima PURLIENĖ.

Ką jžvelgė, jų požiūriu, peiktino, ką pagirtino, kokius mato šios šventės dvasios poslinkius, ką siūlytų keisti, ką norėtų joje matyti nauja, kaip palygintų su Latvijos, Estijos Dainų šventėmis, trumpai tariant, kaip ją Lietuvoje padaryti geresnę... Išklausinėjės jų mintis čia suraše Liudvikas GIEDRAITIS.

Ona NARBUTIENĖ

Ši Dainų šventė, manyčiau, tikrai buvo visuotinė, ta prasme gerai atitiko trumpą, taiklų pavadinimą – Mes. Turiu omeny gausią publiką, šurmulį mieste, dalyvių pakilių nuotaiką. Ši šventė iš tikrujų buvo šventiška. To, manyčiau, niekas negalėtų nuneigtį. Po ankstesnės man net émė atrodyti, kad šventė nunyks. Bet šioje pajutau naujų gražių impulsų. Labai smagu, kad buvo daug jaunimo. Ogi tas dainuojančių entuziazmas, tas noras kartoti dainą, nors klausytojams atrodo, kad gal jau to ir neberekštų. Tai buvo tikrai šventė – Mes. Todėl nemalonu, kai talentingi pavieniai žmonės giriasi išdidžiai nusišalinę nuo jos. Gerai apie šitaip nusiteiku sius savo kolegas per televiziją pasakė poetas V. Braziūnas: „Tegul jie išeina į gatvę, įsilieja į minių ir pamato, koks entuziazmas...” Reikia būti labai atitrūkusiam nuo savo tauatos gyvenimo, kad nejaustum to...

Dainų šventėje daug spręstinų dalykų, bet nenuginčijama tai, kad ji turėtų būti kiek įmanoma – visų. Tad labai svarbus repertuaro klausimas. Dainų dienos trūkumas – per mažai žinomų dainų skambėjo. Nereikia bijoti S. Šimkaus, J. Naujailio, liaudies dainų, harmonizuotų, pritaikytų chorui, pasidainavimui. Te skamba popularios, žmonių mègstamos, dainuojamos dainos. Šios Dainų dienos repertuaro trūkumas – perdaug vienodos pilkos muzikos, ir, deja, – vis chorvedžių kūrybos. Bijau, kad tai yra savotiška jų tarpusavio susitarimo išdava. Dainos gal nebilogos, bet, „sumestos į krūvą”, rėžė ausj labai vienoda stilistika. Tai į pabaigą „nusodino” koncertą. Bloga jspūdį paliko ir tos deklamacijos. Pavyzdžiu, „Kur giriā žaliuoja”. Nuostabi daina, bet trečdalį jos – deklamuoją! Kam tai! Pasakyk pavadinimą – ir viskas, tegu žmonės klauso muzikos. Tokiame konerte žmones turi „pagauti” pirmiausia muzika. Buvo ir lengvesnio pobūdžio labai gerai žinomų dainų, tarkim, V. Kernagio dainuotoji. Nieko „tragiško”, tegu būna ir tokii – jaunimui. Tik nereikia jų padauginti, pora „razinkelių”, ir gana. Šioje šventėje jvairių dainų santykis nebuvo blogas, bet, manau, visko buvo perdaug. Repertuaro parinkimas visada „sukelia problemų”, nes nuolat kažkas kažką nori „prakišt”. Taip Dainų šventėse vis atsiranda ir pilkų dainų. Mes turim iš praeities daugybę populariausią gražiausią autorinių

ir liaudies „laiko patikrintų” gerai žinomų dainų, o vis išlieka jautrus dainos kokybės klausimas. Kai išgirdau V. Vildžiūno pasiskymą, kad bus daug populiarių dainų, apsidžiaugiau: „Na, pagaliau”, bet... Vis tas – „bet”. Repertuaras nepeikiinas, bet pusvalandžiu jį patrumpinus, būtų dar geresnis. Be to, manyčiau, ir dirigentų perdaug: visi nori pasireikšt. Dainų šventėje reikėtų suteikti didesnį svorį žymesniems dirigentams: geriau „suimtų” chorą, įtaigiau skambetų daina. Reikėtų jau gal atsisakyti principio, kad kiekvienas dirigentas bent kiek pasireikšt. Manau, kiek įmanoma, vengtini ir dainų kartojimai: labai prailgina koncertą.

Ansamblį vakarą težiūrėjau per televizorių, tad negalėčiau vertinti. Man mažiau patrauklus tas žanras: perdaug surikiuota, dvelkia dirbtinumu. Sereikiškių parke tarp folkloro ansamblų – kas kita, ten tikra liaudies atmosfera: vieni dainuoja, kiti sau šoka, visi laimingi vaikšto. Ten man pasirodė esą labai smagu. Ir Šokių diena, mano supratimu, buvo gerai žiūrima, turėjo gerą tempą. Puiki buvo šventė, tik mažiau gal reikėtu varginti pačius dalyvius. Manyčiau, gerai būtų atgavinti jau ir pirmoje Dainų šventėje būtas pastangas į sostinę atvažiavusiems dalyviams parodyti elitinį meną: vieną kitą simfoninio orkestro koncertą, operą, baletą, dramą, spektaklį. Dainų šventės dalyviams tai būtų atgaiva, nes tai – pirmiausia jų šventė, jiems ji turi didžiausią reikšmę ir įtaką. Vien tai, kad kelios dešimtys tūkstančių visokio amžiaus žmonių, daug jaunimo suvažiuoja, dainuoja, šoka – didelė vertybė. Te kartais klausyto būna ir mažiau nei dalyvių – jokios tragedijos nematau: daugelis, bijodami blogo oro, žiūri per televizorių. Net jeigu koks lietuvis iš užsienių nemokédamas kalbos tik pastovi chore – ir tai, manau, nebilogai: buvimas čia suteikia galimybę pajusti didelį entuziazmą ir džiaugsmą, kitai šventei gal žmogus ir kalbą išmoks, ir – dainuos...

Buvau Estijos Dainų šventėje, skirtoje jų šios šventės šimtmeciui. Žinokit, pabaigoje visi žiūrovai dainavo populiarias savo dainas kartu su chorū! Publika buvo labai įsijautusi. Pas mus, deja, ne taip. Daug medžiagos apmàstymams – kokia ji turėtų būti, ši šventė. Tik manyčiau, kliaudinga galvot, kad sudainavęs ką pop stiliumi, pritrauki jaunimą. Jaunimas ta prasme sotus, jam visur nuolat pataikaujama, jis iš dalies net ne-

turi galimybės išgirsti kitokių dainų: niekad net ir per radiją po žinių ar šiaip jdomių laidų juk neišgirsti nei smagios liaudies dainos, nei populiarios savos melodijos, vis – čiun čiun čiun, bumčik, bumčik. Tas pats, deja, ir mokyklose. Tie čiun ir bumčik jau pasidarė lyg pirminė muzika, o visa kita – antrinė. Betgi rimtą muziką reikia ir puoselėti. Dainų šventė tam geras instrumentas... Buvo smagi, šauni šventė. Po šios patikėjau, kad ji išliks. Pajutau atmosferą, kad po truputį surgižta mūsų vieningumas, kad tai tikrai – šventė, ir aš, jei būčiau valdžios žmogus, pinigų tokiems renginiams negailėčiau. Pas mus tik sportą, rungtynes valdžia itin vertina. Betgi ir Dainų šventė savaip yra rungtynės: visos tautos rungtynės už save.

Vytautas MIŠKINIS

Man šios Dainų šventės pavadinimas „Mes“ atispindi pirmiausia Dainų dienos scenarijumi, repertuaru. Mes – tai mūsų praeitis, dabartis ir ateitis. Scenarijus sumanytojai norėjo nukreipti žvilgsnį į XXI a., o iš XX a. paimti tai, kas būtų, vadinink, jaunimo sampratos atspindys. Tai paliečia kartą klasmą. Senoji karta inertiska, o jaunoji auklėta jau kitais dėsniais. Jei mes liūlinime jaunąją kartą labai tradiciniai J. Naujalių, Č. Sasnausko, J. Gruodžio, S. Šimkaus kūrinių, – bus tas pats per tą patį. Naivu įsivaizduoti, kad Dainų šventė yra mumija sarkofage, o gyvenimas žengia sau. Taigi „Mes“ – pastanga suderinti praeitį, dabartį ir ateitį. Pasirengimo šiai Dainų dienai naujovė pirmiausia buvo mintis, kad reikia pradžioje suformuluoti idėją, konцепciją, o paskui ją „aplipydty“, įkūnyti konkretiais kūriniais. Anksčiau buvo mąstoma taip: sukraukim repertuarą, paskui bandysim prilipyti koncepčiją. Idėja (nusakyta trumpu „Mes“) sąlygojo pastangas atiduoti „duoklę“ visiems, kad visos žūrovų, atlirkę amžiaus grupės būtų „pamaitintos“ jų meninę, idėjinę sampratą atitinkančiais kūriniais. Sumanymas, manau, puikus. Bet idėjos, juo labiau gražios, kai susiduria su realybe, vis „aplūzinėja“, jų įgyvendinimo pavidalai keiciiasi. Štai net tokia mintis: lai skambina visų Lietuvos bažnyčių varpai minint Mindaugo karūnavimą neįsikūnijo. Nes Bažnyčia paklausė: „Kas mums iš to?“ Varpai, pasirodo, priklauso tik Bažnyčiai, ne Lietuvai. Daug įvairiausių interesų (ne tik atskirų kartų, bet ir visuomeninių sluoksninių) reikia suderinti, parengiant scenarijų. Tad jis nuolat keitėsi. Reikia daug drąsos, ryžto, kad scenarijus nebūtų kaip kompotas ar patiekalas, kur daug visko prifarsiruota. Nes Dainų šventė – tai pirmiausia dainos tradicija, kuri turi būti atspindėta istoriškai susiklosčiusi kultūriniu klodu, o ne atskirų sluoksninių interesų tenkinimu. Labai sudėtinga... Béda, kad mūsų kultūrinio klodo aruode dainų néra daug. Kas tinka tokiai šventei, atidainuota, o kūrybiniai konkursai pagimdo tik vieną kitą tam tinkamą kūrinių. Parašyti gerą daina, kad būtų svaraus turinio ir paprasta (nes tik tokia daina – skamba), – sunku. Nesudėtingai kurti – itin sudėtinga.

Konceptacija kito dar ir dėl to, kad Dainų šventė jvykti prieš metus, o buvo atkelta tikslu pamirėti Mindaugo karūnavimo sukaktį. Reikėjo derintis prie jubiliejaus reikalavimų, atsirado užsakomųjų kūrinių. Vienas iš jų ta proga ir man buvo užsakytas. Siekiau šiuolaikiško, ritmizuoto kūriniu, vengiau tos galutinės lyrikos. Dainavo jį tik suaugusiųjų chorai, kurių buvo mažiausiai, – tad, sakyčiau, pritruko erdvės ir jėgos, bendrame kontekste „prasmego“, tinkamai nenuuskambėjo. Dain-

nininkai jo paprasčiausiai „neišnešė“, jų buvo per mažai. Tas pat atsitiko ir A. Martinaičio kūriniui: jaučiamas neatitikimas tarp gero sumanymo ir nepakankamai realizuoto produkto. Įmanomas Dainų šventės modelis ir be užsakomujų kūrinių, bet, tarkim, Latvijos Dainų šventėse tokijų labai daug. Ten skelbiamas net kūrinių aukcionalas, kūrybinės stovyklos. Bet tam reikia finansinių išteklių, kurių mūsų valdžia kultūrai vis neranda. O be užsakomujų kūrinių Dainų šventės netruks suvienodėti. Juk negali dainuoti vis tą patį. Skelbiamas kūrybinis konkursas ir pas mus, bet jis, vienintelis, neatsveria Dainų šventei reikalingų kūrinių stokos: pasirodo tik vienas kitas kūrinas, vertas Dainų šventės sampratos. Vis būna arba per sudėtingas, arba labai neįdomus. Aukso viduriuką sunku pagauti. Varžybos įvyksta, o nugalėtojų, žiūrék, ir néra. Tačiau ir pačiai Dainų šventei alternatyvos néra. Įsivaizduokime: ji sunaikinta. Lietuvoje pakistų visi etnokultūriniai procesai. Nes Dainų šventė – pirmiausia psichologinis reiškinys ir daugelio kolektyvų gyvasties išraiška, simbolis, didžiausias saviraiškos laimėjimas. Metai iš metų daug žmonių kolektyvuose susiję su Dainų švente, kuri amortizuoją jų kasdieninę veiklą. Atimkim tai – ir jų gyvenime liks tuščia vieta. Užsieniečiai žavisi šiuo mūsų reiškiniu, norėtų kažko panašaus, o nežino, nuo ko pradėti, nes tai néra vienkartinio sumanymo veiksmas, tam reikia dvasios, tradicijos, kuri klostosi šimtmeciais. Be viso to išeina tik dainuojančių kolektyvų kratinys, *tuti fruti*. Be Dainų šventės labai pasikeistų visuomeninio gyvenimo poreikiai. Nuvertinę meno kolektyvus, liktume gyvi tik eteriu ir popmuzika. Nes profesionalų koncertai – elitiniai. Ten masinio vartotojo néra. Važinėju su „Ažuoliuku“ po užsienius, matau, kaip yra išnaikinus mégėjų saviraišką aukščiausiu lygiu įprasminančią šventę bei visus ją sąlygojančius bei papildančius faktorius, ko ten žmonės netekę, koks „produktas“ išleidžiamas iš mokyklos, matau, kaip „Ažuoliuko“ vaikai skiriasi nuo tų, kurių šeimose gyvenam – kaip diena ir naktis: jie labiau išsilavinę, labiau apskaitę, daugiau moka kalbų. Ten visas gyvenimas labai specializuotas, ten vartojimo poreikių siauro akiračio žmonės. Mūsų – tikrai universalesni.

Dainų šventė – labai geras būdas pasitikrinti poreikius – dainininkų, žūrovų. Šia prasme praejusioji pasiteisino tik iš dalies, nes, kaip sakiau, néra pakankamo aruodo, iš kurio semiant galima būtų tuos poreikius tenkinti. Visas kitas meno sritis ir žanrus Dainų šventėje vertinu vienodai pagarbiai, nes visus tuos reiškinius palaiko entuziastai, kurie suinteresuoti savo žanro gyvastimi. Dainavimas gal tik demokratikiausias, mažiausiai reikalingas sąnaudų, universaliausias, dėl to mes jį laikome Dainų šventės simboliu. Bet jis néra privilegijuotas, tik lyg flagmanas „tempia“ visą saviraišką, etnokultūrinę tradiciją, „apauga“ kitais žanrais. Labai gerai, kad Dainų šventėje vis gausiau renginių: visos meno sritys turi surasti savo vietą pasaulyje, praturtinti viena kitą. Kai kam užkliūva pučiamųjų orkestrai. Tačiau pati Dainų šventė gimė kartu su jais. Jie akompanavimui universaliausi, nebijo nei lietaus, nei vėjo, pajairina koncertą. Pučiamieji ne užpildo spragas, bet papildo, padeda Dainų šventės struktūrai. Be to, atlieka ir scenarinę funkciją: kol jie groja, vyksta chorų persigrupavimas. Mūsų Vingio parko sąlygomis (akustiniu požiūriu – prastomis) styginiai nebūtų tokie efektingi kaip pučiamieji. Visur jie svarbūs – ir Latvijos, ir Estijos Dainų šventėse. Bet tas šven-

tes lyginti, kaip esu prašytas, sakyčiau, beprastiška: unifikuoti kultūrų nedera, mes nepanašūs, ir tai gerai. Pasimokyti iš Latvijos, Estijos galima nebent valdžios požiūrio į Dainų šventę. Tai tiesiogiai atsiispindi ne tik finansine prasme (Latvijos Dainų švenčių biudžetas 4–5 kartus didesnis nei mūsų). Dainų šventė ten – tikrai nacionalinio pakilumo viršunė. V. Freiberga, kaip tautos lyderė, dalyvavo visuose Latvijos Dainų šventės renginiuose. Kitaip ji nebūtų suprasta. Ji negali likti tokio visuomeninio reiškinio nuošalyje ar tik atvažiuoti į renginio pradžią, paskaityti iš raštelių kalbą ir išnykti. Dėl to ji neatvažiavo nė į mūsų Dainų dienos koncertą. Ji jaučia natūralią pareigą dalyvauti svarbiausiaime savo tautos reiškinyje. Mūsų valdžia kitokia: kitos investicijos, kitas požiūris į tradiciją, kitas ir rezultatas. Viskas nuo galvos pareina. Tradicijų tēstinumas – gerai, bet labai svarbu, kiek galvos suinteresuotos tuo tēstiniui. Latvijoje neišgirsi apie Dainų šventę: „Puota maro metu...“ Lietuvoje tik sportininkai gerbiami. Meno, ypač neprofesionalaus, žmonės pas mus nevertinami. Lietuvoje mėgėjų meno žmogus – visai niekas. Net požiūrio į tokį néra, ne tik finansinio pagrindo jam gyvuoti: nebelikus profsajungui, šioje meno srityje dirbama tik už ačiū, nes valstybė finansuoja tik profesionalųjų meną, mėgėjų likimas paliktas savivaldybių valdininkų malonei... Latvijoje, Estijoje kiekvienu nacionaliniu konkursu, vykstanti prieš Dainų šventes, parverčia ir dirigentų kvalifikacijos vertinimu. Nuo rezultatų priklauso atlyginimo dydis. O pas mus socialinės garantijos nekinta – ar tu esi laureatas, ar tik šiaip. Pas mus padirigavęs Dainų šventėje tik jaučiasi kaip olimpe. Gal todėl mūsų Dainų šventės komplektuojamos pagal dirigentus: kiek kūrinių, tiek dirigentų. Dainų šventė visiems dirigentams yra meninis stimulas egzistuoti kasdienybėje iki to didelio etapinio veiksmo, be kurio liktų tik pasidainavimai sau. Dainavimas Dainų šventės chore – kaip pačios šventės idėjos įsikūnijimas. Be to šimtų entuziastų darbas eitų į šiukšlyną. Ne geriau ir su vaikų meno koletyvais, kurių likimas priklauso tik nuo mokyklos vadovybės malonės. Švietimo ministerija turi teisę tik rekomenduoti. Nesuvokiamą, kad vaikas, kuris kurčias menui, kurčias ir ekonomikai, kurčias ir valstybei, ir socialumui. Tai įrodo japonų praktika. Progresuojančiose valstybėse investuojama pirmiausia į kūrybą: meno kūryba virsta kūryba ir ekonomikos srityje, finansų ir valstybės kūrimo... O nekūrybingas žmogus visur nekūrybingas.

Algirdas VYŽINTAS

Praėjusioji Dainų šventė meniškumo prasme, mano požiūriu, buvo gražiausia iš visų atmenamų. Geri visi renginiai, vykę bendru Dainų šventės pavadinimu. O koks puikus tautinio kostiumo pristatymas! Tiesiog – istorinės reikšmės. Net patys aiktelėjom, pamatę, kokį turta turim. Arba – Folkloro diena: natūrali, patraukli, teikianti ir džiaugsmo, ir prasmės, nors jaučiamas tam tikras išsisklaidymas plačiame Se-reikiškių parke. Labai vykusi, sakyčiau, Šokių diena: giliai išmästyta tautiniu, istoriniu požiūriu, gražiai įgyvendinta. Gerą įspūdį paliko ir Dainų diena: aukšto meninio lygio, jvairi naujaais akcentais. Tik, mano supratimu, kai kuriais kūriniais lyg ir nusipiginta, nors tos popularios visiems žinomas dainos mielai buvo klausomos. Nereikėtų gal vengti pagerbtii ir vyresnės kartos dirigentų, dainų autorii (kurie taip pat galėtų

padiriguoti). Negerai, kai vyresnioji karta, daug pasidarbu-vusi rengiant Dainų šventes, nustumama. Dainų šventei pa-sibaigus, pasigendu jos analizės, kokio leidinio su rimta analitine medžiaga.

Visais Dainų šventės renginiai besidžiaugdamas, tam tikrų pastabų turėčiau pirmiausia dėl liaudies ansamblių va-karo Kalnų parke. 1970 metais pirmą kartą buvome sužavé-ti to sinkretinio dainų ir šokių ansamblių meno raiškos Kalnų parke. Žmonės džiūgavo, visi dainavo kartu su ansamblių dalyviais. Pakilumas buvo stebuklingas. Prisimenantys tą pirmajį koncertą ir dabar į Kalnų parką eina su viltimi dar kartą pamatyti stebuklą, suvokti, kas tai per reiškinys, dainų ir šokių ansambliai, kurių dalyviai tada buvo kupini optimizmo. Ir štai – šios šventės Ansamblių vakaras. Jaučiamas, sakyčiau, geras meninis pasirengimas, bet, palyginti su ki-tais Dainų šventės renginiais, tas koncertas buvo blanko-kas. Sumanymas neblogas – „Virsmo spalvos“, įspūdinga programos pradžia pagerbiant karalių Mindaugą, bet tolimes-nė kūrinių kompozicija, koncerto visuma – palaipsniui pir-miausia dėl nekompaktiškumo, ištēstumo ir net, sakyčiau, eklektiškumo nublanko. Šiauliouose prieš Dainų šventę šis koncertas buvo parodytas kiek sutrumpintas – teikė vilčių. Džiaugėmės – bus gražus dainų ir šokių ansamblių vaka-ras. Ir štai nei iš šio, nei iš to – tos ištemptos fonogramos. Estradoje tyli didžiulis liaudies instrumentų orkestras, kai-mo kapela, jungtinis choras, o skamba fonogramos, šokėjai subaletintai, be aiškių šokio struktūros juda... Koncertas užtęstas, režisūros efektai neįtaigūs, neveiksmingi. Net žiūrovai ēmė skirstytis. Ogi tokia nepaprastai dékinga vieta Kalnų parkas – natūralus amfiteatras. Čia žmonės ateina ne vien oficialaus, formalaus koncerto paklausyti, bet lyg ir re-laksą tam tikrą patirti. Minėtame pirmajame koncernte Kalnų parke amžinos atminties A. Zauka, režisierius, – kaip jis „uz-dege“ visus, kaip gražiai, kaip vieningai uždainavo visi, net šiurpuliai per nugarą éjo: kas čia darosi! O dabar – formalus koncertas: tempiasi, tempiasi, daug neprasmingų judeisių, atributikos, néra vyksmo kulminacijos... Nežinau kam, ko-dėl pamégome gana prastai suchoreografintus muzikinius kūrinius, pridedant šokėjų akompanimentą. Praeitoje (1998 m.) Dainų šventėje kaimo kapela blizgėte blizgėjo, o dabar? Kapela pradeda groti, šokėjai maiatos, siūbuoją atsisėdė prie-sais dirigentą. Kam ta „šokėjų uždanga“? Kas kam akompanuoja – ar šokėjai kapelai, ar kapela šokėjams?! Jeigu tai sinkretinio meno išraiška, tai ji pigoka. Turėtų skambėti „gryna“ kapelų muzika. Kapelai žavumo, nuotaikos, spalvų už-tenka ir vienai, pačiai iš savęs, be jokio „akompanimento“, be jokių šokėjų, klausytis trukdancių jų neprasmingų judeisių. Nenoriu nuneigtį choreografių meno, bet kartais atro-do, jog patys choreografai pradėjo jį nuvertinti: daug „pasistrekiojimo“, bet néra šokio. Dainos, šokiai, masinės kompozicijos nepadarė laukiamo įspūdžio. Matyt, ir patys atl-ikėjai juto tam tikrą savo padėties netikrumą. Smelkiasi min-tis: programų kūrėjai gal kiek paviršutiniškai arba vienpu-siškai suvokia tautiškumo meninę esmę, pamiršta etninę is-torinį pradą. Gal dainų ir šokių ansambliai iš tiesų inertiskai nutolsta nuo J. Švedo, A. Mikulskio teiktų pradų. Reikėtų giliai apmästyti scenarijų, režisūrą, kad neišblėstų tokio va-karo idėja, dainų ir šokių ansamblių veiklos prasmingumas.

Dainų šventė yra didelis impulsas tolesnei kūrybinei veiklai. Gal reiks „prisiliesti“ prie senosios baltų kultūros ritualų, B. Kutavičiaus, V. Bartulio, A. Martinaičio idėjos. Manau, būtų nušvitusi „Lietuva“, jei savo metu būtų atlikusi „Paskutines pagonių apeigas“. Mums reikėtų stengtis giliau, įtaigiau įprasminti savo ikikrikščioniškų laikų dvasingumą. Ten slypi mūsų istorijos ir herojikos klodai. Labai lauktini tautinių, tikraja žodžio prasme, kūrinių, sukurti gilinantį į proistorę, į šiandien apčiuopiamą mūsų „sutartiniškos kultūros“ palikimą. Vis negalim efektingai panaudoti ragais, daudytėmis, skudučiais atliekamų tradicinių kūrinių. Vis – orkestras ir orkestras. O kur tradiciniai ansambliai! Dar S. Paliulis skatino, kad Dainų šventėje suskambėtu ragų, daudycių, skuducių – tikroji lauko muzika. Bet vis simfonizuotas orkestras skamba. Tarp kitko, šioje Dainų šventėje išties sublizgėjo liaudies instrumentų jungtinis orkestras, atlikęs A. Bražinsko kūrinį „Laba rytas“. Perliukas! Puikiai nuskambėjo, net nustebi visi: žavu! Toje ilgoje programoje tai buvo „meninis grynuolis“. Lietuvių liaudies kūryba iš prigimties yra miniatiūrių formų, tačiau didelės prasmės. Tad „leiskim pasireikšti ir miniatiūrai, ne tik išplėstam liaudiškam kūriniui.“ Apskritai, šiandieninė dainų ir šokių ansamblių veikla vis labiau atsiejama nuo folkloro. Tai pavojaus ženklas... Taigi Ansamblių vakaro programos struktūra, kompozicija paliko kiek formalios išraiškos įspūdį. Tačiau jokiu būdu neneigiu šio vakaro prasmės, nenoriu jo sumenkinti. Kalbu pirmiausia apie „duobes“, nes noriu, kad ateityje dainų ir šokių ansamblių koncertas Kalnų parke būtų geresnis. Nusiminti neverta. Ansamblių žanrui yra daug erdvės atsinaujinti. Reikia tik siekti to atsinaujinimo, atsisakant inertumo, mąstant, kas mes esam šiandien, kokia šio meno paskirtis. O atramos vis tiek reiks ieškoti etninėse vertybėse, iš to „daryti“ tautinį vakarą – savą, gryną... Reikėtų iš etninės muzikos seniausią kladų, tų talentingų „miniatūrų“, daryti didelius dalykus, į ką kreipia minėtieji kompozitoriai. Manyčiau, reikėtų ir tam tikros retrospekcijos į tai, kas buvo gražu, tiko šio žanro užgimimo laikais: arčiau lietuviškumo, to, kas artima būtent mums. Gal jau ir nusibodenė žodis *sakralumas*, bet turime siekti ir tai išreikšti kanklėmis, skudučiais, birbynėmis, trimaitis, giesme, ritualiniu šokiu... Šioje srityje mes vis dar kažkaip – „ne visai“.

Norėčiau priminti ir dar vieną, manau, labai svarbūį dalyką. Kalnų parkas pradiniu siekiu buvo lyg jvadas į Dainų šventę, tam tikras visų jos dalyvių sakrališkas vakaras prieš ją, lyg susikaupimo vieta prieš didžiuosius Dainų šventės įvykius. 1970 metais į vakarą čia susirinko dainininkai iš Vingio parke. Pilni šlaitai jų buvo, visi kartu dainavo. Dirigentas atsisukės dirigavo ir ansambliams, ir žiūrovams... Taigi Kalnų parke pirminė mintis tokia: visų dainininkų subuvimas, bendras padainavimas prieš Dainų dieną. Nebuvo čia tada formalus spektaklis, kur scena sau, o publika – sau. Žmonės éjo ne tik paklausyti, bet ir dalyvauti. Tada, 1970 m., atvežém iš kaimų keletą tikrujų folkloro ansamblių. Jų dainoms pritaré liaudies ansambliai ir visas žiūrovų pilnas Kalnų parkas. Viskas vyko natūraliai. Tai štai apie ką ir šiandien reikėtų mąstyti: apie neformalų, nedirbtinį liaudiškumą. Toks, mano supratimu, atsinaujinimo kelias: galvot apie ateitį, prisiminus preitį. Kai kurie populiaraus folkloro elementai ir dabar galėtų įsisielti į Kalnų parko programą – sugržtų dvasingumas, būtų išvengta

formalumo. Nuoširdžiai to siekti reikia, nes tai visos tautos reikalas, ne vien ansamblių vadovų, dirigentų ar Liaudies kultūros centro. Mes gyvename labai pavojingais tautai laikais. Todėl Dainų šventė įgyja daug didesnę prasmę nei turėjo. Jau dabar reikėtų pradėti ruoštis naujajai: išsiaiškinti, ko ne-pasiekėme, ką gražaus turime, teikti sumanyimus.

Dar jaudina, sakyčiau, kai kurios su Dainų švente susietos sąvokos. Pastaruoju metu pasigirsta nuomonė, esą reikia vadinti ne dainų, o dainų ir šokių švente. Nieko geresnio nesugalvosim, kaip palikti istorinį pavadinimą, nes Dainų šventės sąvoka apima ir visus kitus žanrus. Istoriniu požiūriu, mes net teisės neturim keisti senajį pavadinimą, įprasmintą nuo Vydiuno laikų Tilžėje, Rambyne iki pat Pasaulio lietuvių dainų šventės.

Ir dar: apie Dainų šventę kartais bandoma pasakyti: mègėjų šventė. Argi vien – mègėjų?! Tai meno kolektyvų šventė, bet ne mègėjų. To „mègèjiskumo“ tikrai perdaug mūsų terminijoje. Dainų šventėje dalyvauja geriausiai, rinktiniai meno kolektyvai, tarp jų – ir profesionalūs. Visų kolektyvų vadovai, dirigentai, choreografi – profesionalai, vadovavimo principai – profesionalūs. Dainų švenčių organizatorų veiklos principai – taip pat profesionalūs. Kam tad nuolat kaišioti, lyg sumenkinant jų meną, žodį „mègėjų“. Šis žodis neatspindi realios padėties, todėl ne visur ir ne visuomet tinkta. Pasakomas net tokis absurdas – mègėjų kultūra. Kodėl taip susimenkinam! Mūsų laikais net skirstyti – profesionalai, mègėjai – nebéra prasmės. Tarkim, „mègėjų choras“ – kam čia tas „mègėjų“? Yra chorai, orkestrai, ansambliai, šokių kolektyvai – taip juos ir vadinkim, jie taip vadinti nuo seniausių laikų, kai nei „veiklos“, nei „mègėjų“ sąvokų nebuvovo. Rusijos, Ukrainos ir daugelio kitų šalių muzikologai net tikrujų liaudies dainininkų, muzikantų niekad nevardina mègėjais, o būtent profesionalais. Juk tai žmonės – savo srities, savo metu ir vietovėje tikri profesionalai. Kas gi buvo tie skuducių pūtėjai, senukai, motę, tarkim, S. Paliulj savo muzikos? Tikri profesionalai. Niekas už juos to daryti geriau nemokėjo, jokie muzikos akademijas baigusieji. Taip nuvertinama ir visa liaudies kultūra. Pas mus profesionalumas suprantamas vien pagal Vakarų kultūros suvokimo kanoną. Ne Vakarų klasika čia turi dominuoti, o mūsų, liaudies. Nereikia savo folkloro „pritaikinėt“ prie valkarietiškos kultūros. Tai netikras kelias. Pasiklausęs dainų ir šokių ansamblių, vienas garbus profesorius iš Sankt Peterburgo kartą man taip ir pasakė: „Železobetonneje četyregolosje i splošnaja baletnaja stoika. A gde – vaše istinnoje?“ Štai ir visa esmė nusakytą...

Lygindamas mūsų ir Latvijos, Estijos Dainų šventes, galėčiau pasakyti: ten mažiau paradiškumo. Ten pateikiama pirmiausia pati daina. Jie mažiau démesio kreipia į režisūrą, daugiau į prasmę, į dainos, kaip tautos kultūros elemento, išraišką. Jie tiesiog dainuoja. Dainavimo menas jiems itin svarbus. Dainų šventę, tarkim, Estijoje, „atidaro“ ne koks valdžios žmogus, o seniausias Estijos choristas, chorvedys. Lyg vaidila iš tautos gelmių... To, manau, mums gal ir vertėtų pasimokyti. Kiekvienos šalies dainų šventės turi savitumą, ir tai gerbtina.

Kai išgirstu ką skeptiškai šnekant, kam ta mūsų Dainų šventė, ar išliks ji, man atrodo, kad girdžiu: „Kam ta Lietuva, ar išliks ji...?“ Manau, kol išliks Lietuva, tol ir Dainų šventė joje išliks. Nei iš Lietuvos, nei iš Latvijos ar Estijos šios tradicijos nebeat-

imamos, nebesumenkinamos jokių skeptikų. Tai savigynos, tautos būties, amžino siekimo išlikti šventės. Tautos šventės su savo giluminių tradicijų visuotine raiška. Tai ir mūsų meno kolektyvų paradas. Nereikėtų vengti né šio žodžio. Jei žmogus natūraliai Dainų šventėje dalyvauja, susimąsto apie tautą, kultūrą, praeitį, šiandieninį gyvenimą – tai ši šventė kaip „didžiulis moralinis užtaisas”, teikiantis pasigérėjimo ir pakilumo.

Domėjimasis Dainų šventėmis – mano, sakytum, širdies pomėgis. Seniai kaupiu Dainų švenčių archyvą, jau nebeteplanti namuose. Ką šiuo pasiskymu ištariau kritiška, – tik dėl to išgyvendamas. Ne pasmerkti reikia meno reiškinius, bet analizuoti, aptarti – nuoširdžiai, geranoriškai, be piktumo, asmeniškumų. Visi esame savi ir trokštame sau tik sékmés.

Laima PURLIENĖ

Sereikiškių parkas Folkloro dienai jau ankštokas, bet ir pasiūlyti nieko geresnio negaliu, pabandykite kuriam rajono kolektyvui neleisti pasirodyti! Todėl suprantama, kodėl kelios bobutės po vienu medžiu, keloliuka vaikiukų – po kitu, ir iš bet kurios vietos girdėti keli koncertai. Graudokai atrodo, bet pasibuvimą (baisus žodis) Sereikiškių parke reikėtų suvokti kaip tam tikrą ritualą: kas, kad tu stovi po tuo medžiu ir tave nedaug kas tegirdi, bet tu dainuoji, ir tavo daina, balsas eina kažkur aukščiau, Dievuliu i ausj: esi vietoje, kuri protėviams buvo švenčiausia. Nesidairyk, ar kas tavęs klausosi, dainuok taip, kad tau pačiam būtų gražu ir gera. Dainuoja trisdešimt žmonių – ir jiems dar žiūrovų reikia! Vien dainavimas sau bei tiems, kurie šalia dainuoja, – jau šventė. Jsvaizduoju, pavyzdžiu, vienam parko kampe – dešimt kolektyvų iš įvairių Lietuvos kampelių. Kažkas juos pasveikina, kažkas juos pristato, ir jie nemažu būriu vieni kitiems dainuoja, žodeliu persimeta, užtraukia bendrą dainą, vieni kitais pasigéri, ko pasimoko... Néra dar taip blogai. Tikiu žmonėmis, kurie tuo rūpinasi: jei bus tikrai blogai, jie suras išeitį. Bet valstybės požiūris į liaudies kūrybą, vis tiek, jaučiama, – kaip į paskutinį paršelį: ši sritis Lietuvoje – vis nustumta, vis tinkamai nevertinama. Valdžios naujaponai man primena vieną kaišiadorietę, kuris su motina eidavo skirtingomis gatvėmis pusėmis. Mat, motina sena ir negraži, rezginėlyje duonos kepaliuką nešasi, o jis, mat, „portfeliuotas, kostiumuotas“. Padėtis gerėja labai létai. Kalti iš dalies ir mes patys: folkloras prarado turėtą „karališką kraują“, o dabar ir gerokai „suduokimgarėjom“, pradėjome pataikauti „didžiajai masei“, pramogos poreikiui, idiotiškam skoniui. Nesakau, kad nereikia linksmumo, pajuokavimo. Bet juokas, kaip ir seksas, daugelui asocijuojasi tik su pilvo zona. Visuomenėje viskas orientuojama į tai, nebenorima lyrikos. Linksmumą, kad jis būtų tikras, reikia pakylėti širdies, smegenų link. Folkloro žmonės, ačiū Dievui, tai jaučia. Tik jie pasyvūs. Gal kad lyrikai... Kažkoks šiaudagalvis panaikino „Folkloro skrynelę“, radijas beveidis, be lietuviškos muzikos, o visi tyli. Kiekvienos laidos anonsas – kažkoks siaubingas barškėjimas, tarškėjimas, kažkokia katastrofos imitacija. Atsilikėlių kultūra su pretenzjomis į modernumą. Kiek tai tétes?.. Žmonėms, kurie dainavo, grojo ir šoko Dainų šventėje, be abejonių, reikia gilesnių dalykų. Jiems nepakiši bet kokios muzikos, bet kokio filmo. Juose dar gyvas padorumas, savigarba, tautiškumo suvokimas. Deja, mūsų visuomenėje kažkur lyg kalno viršunėje, atrodo, sėdi slibinas, kuriam kiekvieną dieną

reikia suésti po naują karalaitę, o tauta paklusniai kasdien ieško vis gražesnés...

Folkloro renginius man visada apkartina prasto skonio suvenyrai šalia renginių vietų. Gal geriau jų visai nebūtų. Šitas kičas kažkaip sugeba nesikeisti nuo tvano laikų. Folklore bologai dainuosi, šoksi, grosi ar nesilaikysi tradicijų – ir tu jau nereikalingas. O čia bet kokį niekalą rodyk, pardavinék – vis tiek būsi dar pagirtas. Kur gi supratimas apie liaudies kultūrą, kur pagaliau tradicijos? Leiskim juos prie dainų ir šokių ansamblų vakaro. Ten jie derės ir skoniui, ir kokybe, ir tradicijos pajauta. Per tiek metų tautodailininkai vis nesusivokia, kaip trūksta liaudiškų juostų tautiniams kostiumams, siuvinetų tautinių drabužių apykaiklių, rankogalių, perpečių, normalių tradicinių gintarių karolių, paprastų medinių šaukštų, tradicinių lininių audių, tiesiog senovinių molinių puodynų kopijų ir pan. Paklausa didžiulė, pasiūlos néra. Reikėtų gi pradėti mąstyti. Ypač jeigu pinigo reikia. Vienadienai nikelcių niekam nereikalingi. Pridék vieną kitą raudoną medaliuką, porą Lenino galvų, gairelę, bent penketą matriošką – ir Sereikiškių parko mugė niekuo nesiskirs nuo amžinos gédos Pilis gatvės pradžioje. Visa tai kiekvieną dieną mūsiškiams ir svečiams – kad nedrįstų net pagalvoti, jog Lietuvoje kitokio skonio esama. O Lvove teko matyt, kaip šiuolaikiškos gražios merginos, kartu su motinom, padedančiom išsirinkti, oriai matuoja, perka tautinius drabužius. Čia pat karoliai, priuostės...

Švenčių metu nemoka užsidirbtai ir mūsų prekybininkai: juk galėjo būt pardavinėjami įvairūs kokybiški gaminiai su Dainų šventės ženklais. Žmonės būtų pirkę skėcius, marškinėlius, rašiklius, užrašų knygeles, lipdukus, puodelius... Net palyginti neblogas Dainų šventės leidinys būtų nupirktas. Man jį besinešant, daugelis stabdė ir klausė, kur galima būtų nusipirkti. Muzikos jrašų taip pat nebuvo. Gal niekam nereikia pinigų?

Kančia buvo stebeti Kalnų parko renginių: kas liaudiška – neskoningai ir negailestingai iškraipyta, o kas sukurta – prasto meninio lygio, morališkai pasenę. Sustabarėjimas. Kažkada atrodė, kad sovietų valdžia verčia mūsų kompozitorius, choreografus ir režisierius kurti tokio pobūdžio produktus. Bet dabar, žiūriu, laikas bėga, o niekas nesikeičia. Aš už tradicijas. Bet ne už tokias. Dainų ir šokių ansambliams jau tikrai reikia naujų žmonių, naujo suvokimo. Kiek gi gali téstis tie „miegantių gražuolių pasivaikščiojimai“, tos klišės? Iš anksto žinai, kaip bus sudarkytas vienas ar kitas liaudies kūrinys. Pasizvalgytų jie po praeitį, J. Švedą prisimintų... Nesuprantu, kodėl mūsų kompozitoriai negalėtų sukurti ką visiškai originalaus, kam ima gerus, šimtmiečiais glūdintus kūrinius, sudarko tiek, kad lieka nei velnias, nei gegutė. Kiek reikia turėti drąsos, netgi savimeilės sumaitoti tai, kas buvo gražu visai tautai, dailinama, šlifuojama amžiaus, – perdirbtai per porą vaikų ir visa tai įvardyti liaudiškais kūriniais. Niekaip nedrįsciau. Laikas būtų užsiimti normalia kūryba, visom prasmėm – nulipti nuo kojukų.

Gražus, prasmingas, manyčiau, buvo Šokių vakaras. Ne su to žanro gerbėja, bet jaučiamas didelis kokybinis šuolis. Dainų šventei toks vakaras tikrai tinkamas.

Dainų šventėje, ypač Folkloro dieną, manyčiau, turėtų atsirasti vietas ir laiko ypač didelio talento žmonių pasirodymams: tegu bus bent menkas plyšelis sudėtingesniems dalykams, kuriuos ne kiekvienas gali padainuoti, pašokti, pagroti.

Reikia tai parodyti kaip siekiamybę. Nes kai reikalavimų skali krenta, – ir bendras kultūrinis fonas supilkėja. Smagu, kad yra tokia šventė: „Mes!”, t.y. visi. Bet norisi patirti ir meno aukštumų. Meniškumo srity, manyčiau, šiandien trūksta reiklumo. Laisvė – geras dalykas, bet ne meninės kokybės sąskaita. Reikėtų sugriežinti kolektyvą atranką. Manau, tai labai svarbu. Mano ansambliečiai kartais pyksta, neva per daug iš jų reikalauju. Visada atsakau: „Bet jūs galite geriau. Ne dėl kitų. Dėl savęs”. Meno srityje, be didelio džiaugsmo, turi būti ir daug darbo... Dažnai paminiu latvius, kaip jie gražiai, pakiliai sugeba pradėti reikšmingus renginius. O pas mus vis tarsi pajuokaujant, lengva, laisva forma, improvizuojant. Tačiau gerai apmąstyta, išjausta, gal net teatralizuota pradžia – pakeltų ir viso renginio, reiškinio vertę. Lyg būtų duodamas švarus, aukšto meninio lygio tonas, į kurį visi lygiuotusi. Bet tai reikia padaryti gerai, kad būtų šventa, gražu – lyg apeiga – ypatingo skonio, rintumo, prasmungumo, energijos. Lyg karūna visam renginiui. To Lietuvoje ilgiuosi. Juk ir mūsų liaudies apeigų (vestuvių ir kitų) pradžia visada reikšminga, pakili, iškilminga, o improvizacija, linksmybės atsiranda vėliau. Pradžia skiriama Dievuliui: žmogus tada elgiasi, šneka kitoniškai, nekasdieniškai. Tam reikalui visada atsirasdavo vedlys – gabiausias, geriausias bendruomenės astovas.

Manau, gražu būtų šventės proga pagerbti ir kai kuriuos žmones. Pavyzdžiu, tokius kaip Emilių Brajinskienę – tarsi moters, motinos simbolį ... Ir vaikelius reikėtų paskatinti, pagirti. Juk jie būsimų Dainų švenčių siela...

Didžiausias šios šventės atradimas ir džiaugsmas, manyčiau, buvo tautinio drabužio kolekcijos pristatymas. Tai tikrai visai tautai, net televizija transliavo. O iki tol tautinis drabužis buvo vien folkloro ansamblų reikalus. Labai gražiai režiuotas ir pats pristatymas. Tikras tautinio drabužio pakylėjimas. Dabar lauktinas visų ansamblų aprangos kokybinius šuolis. Sprendžiu pagal savo kolektyvo moteris: kiekviena norėtų turėti kolekcijos pristatymo vaizdo jrašą, nuotrauką, o labiausiai – rankose palaikyti ir pirštais pačiupinėti kiekvieną drabuželį. Nes iš tolo siūlyčių nejžiūrės, o kiekviena svarbi. Štai kam reikia duoti Vyčio kryžių – darbštuolei Teresei Jurkuvienei, stropuolei nuo siuvinėjimų subadytais pirštais Laisvei Ašmonaitienei, reikliai konstruktorei Danutei Keturakienei, į kurias visada malonu kreiptis ir patarimo. Jų noras pakeisti tautinio drabužio situaciją išties šventas. Algelės juokingos, o darbai milžiniški. Ir štai turim labai kokybiskus tautinių kostiumų pavyzdžius. Tik labai norėtusi, kad valstybės vyrai, kurių rankose pinigėliai, nepamanytų, kad jau viską turime. Darbą reikia tapti. Norėtusi matyti kailinių drabužių pavyzdžius, gal kiek lengvesnius vasaros drabužius. Kitos tautos turi, mes taip pat privalėjome turėti. Pateiktas tik etalonas.

Skaudžiausia Dainų šventėje buvo bendrauti su Vilniaus miesto savivaldybės kultūros skyriumi. Prieš eiseną iš Gedimino aikštės į Vingio parką gavome kvietimus ateiti į pasitarimą. Pirmiausia pasakė: „Visi apsivilkite oranžinius marškinėlius ir judėkite sambos, džaivos ar rokenrolo ritmu”. Genialu! Kiekvienoje save gerbiantčioje valstybėje, kur valdantieji turi bent kiek supratimo, kas yra tautiškumas, savaime aišku, kad tautinis drabužis yra to paties reikšmingumo kaip herbas ar vėliava, simboliuoja pačią valstybę. Ten tiesiog neįmanomi kultūra besirūpinančio valstybės valdininko reikalavimai Vals-

tybės dienos proga nusivilkti tautinius drabužius ir įsispriausti į oranžinį repeticijų trikotažą. Suprask: praeis oranžinis Vilnius! Kitas „originalus“ pasiūlymas buvo: „Pasiimkite veidrodėlius ir spiginkite žiūrovams į akis, žaiskite saulės zuikučiais“. Viešpatie! Visko galima buvo tikėtis, bet tokio aukšto meno – tai jau tikrai ne! Paklausiau, ar folkloro ansambliai žmonės su tautiniais drabužiais taip pat turi šokti rokenrolą. Buvo atsakyta: „Jūsų niekas nekvietė, folkloro ansambliai gali visai nedalyvauti“. Štai kaip! Skaudina valdininkų nenoras gerbti tradicijas. Nesu priešiška naujovėms, bet modernizuoti reikia talentingai. Nesuprantu, kodėl esame tokie agresyvūs savai kultūrai, savoms tradicijoms, kodėl vis pasirenkam, kas prasciausia. Tarkim, šiandien kiekvienas dirigentas kiekvienoje bažnyčioje būtinai perdirbinėja bažnytinės giesmes. Įsivaizduojama, kad sudarkius tradicijas, bus pateikta kas genialaus. O štai Rusijos cerkvėse senosios giesmės skamba senu pavidalu, nors daugelis net tekstų nesupranta. Ir tai gražu, visas pasaulis gérisi. Turėjome ir mes giesmių. Bet mes turėjome ir amžiną norą modernizuoti. Tad nieko gero ir nebėlio. Štai Tauragnuose „dirigentė“ į kapines eina priešais kaimo bobutes atbula ir dirguoja, nes be to bobutės nesugebėtu taip nežmoniškai giedoti. Va kas graudina ir skaudina. O juk puikūs kaimo giedoriai buvome.

Gera buvo šventė. Mūsų laikais, kai valstybė dar néra turtinga, o kultūrai stinga lėšų, padarytas milžiniškas darbas. Pavojuj yra, bet ir nuostabių žmonių, kurie dar dainuoja, šoka, groja ir kalba tévų kalba, yra daug. Pažįstu daugelį organizatorių, gerai žinau jų gaunamas algeles: jei dirbsi už jas kiek valdiškai priklauso, tikrai to nepadarysi. Daug jų sveikatos paaukota, daug naktų nemiegota, nepavalgyta, nepailsėta, daug asmeninių lėšų jdėta. Duok Dieve jiems sveikatos, kantrybės, kad nemestų visko, neišeitų į brangiau apmokamus darbus. Pakritikuoti lengva, bet reikia turėti dvasios pasišventimo, aukštėsnį nei „vidutinio lygio“ tikslų, kad gintų toks pasaulyje retas kultūrinis tautos renginys. Baiminuosi, kad be dabartinio LLKC direktorius, jo inteligencijos, sugebėjimo susitelkti didžiulį organizatorių būrį šventė irgi būtų prastesnė. Džiauguosi, kad nauji véjai dar nepučia. Daug pažįstu modernintojų, jų supratimu, kalnus galinčių nuversti, bet žmonių, kurie atkakliai dirbtų, giliai suvokę kultūros reiškinių esmę, turinčių gerą meninį skonį – Lietuvoje ne taip ir daug. Tai liudija ir mūsų televizijos programos ar to didelio Vilniaus savivaldybės pasirinkto menininko, riodeženereiviškai bandžiūsio surežisutoti Dainų šventės eiseną, užmojai. Norėtusi, kad Dainų šventė savo esme tokia išliktu ilgai, o mūsų žmonės suprastų, kas yra valstybė, kas brandu, kas tautiška, sava. Suprastų, vertintų, turtintų ir mylėtų.

How should it be made better?

The article provides some extended discussion of the Lithuanian Song Festival „Mes“ (We) of this year (June 30 – July 6), by the musicologist Ona Narbutienė, the leader of the Ąžuoliukas Boy's Choir Vytautas Miškinis, the art researcher dr Algirdas Vyžintas and the leader of the Vilnelė folklore company Laima Purlienė. With their concern about few unfavourable matters the talkers were unanimous in having great opinion as to the artistic value of all the concerts of the festival. Interviewed by Liudvikas Giedraitis.

Kultūra ekonomikos antropologijos požiūriu: kodėl geltoni aukštaičių namai?

Vida SAVONIAKAITĖ

Objektas: iš šiuolaikinė kultūrą žvelgiant ekonomikos antropologijos požiūriu, atskleidžiamos socialinės ir istorinės lokalų reiškinų priežastys bei aktualios. Tikslas: parodyti lokalios bendruomenės tapatybės sasajas su, pirma, bendruomenės požiūriu į savo kultūrą ir, antra, su lokalios kultūros ekonomika. Metodas lyginamasis. Išvados: kultūros tyrinėtojui ekonomikos antropologijos idėja – žvelgti į „bendruomenės“ ir „rinkos“ ryšius – padeda atskleisti ne tik kultūrinės „tradicijos“ aktualumą, statusą ar geltonų aukštaičių namų kaip tapatybės „ženklo“ turinį, priklausomybę nuo rinkos, neoliberalių madų, bet ir žmonių požiūrius į kultūros bei ekonomikos procesus.

Ekominė antropologija savitai žvelgia į lokalų bendruomenių kultūrą. Europos ekominė antropologija yra patyrusi Frankfurto mokyklos „kultūros industrijos“ kritiką, šiandieniniame moksle krypstama į kasdienio gyvenimo tyrimus, tik nesutariama, kas svarbiau, – „tekstai“ ar „amžiaus patyrimas“?¹ Skirtingai nuo klasikinės ekonomikos diskursų, kur dėmesys sutelkiamas į vertės analizes, antropologai siūlo pažvelgti į lokalų vertės specifiką, kuri išties priartina prie tikrujų ekominio gyvenimo aktualijų. Tai svarbu šiandienos Lietuvos kultūrai, nes įvairiose vietovėse kultūros gyvenimas glaudžiai saistosi su ekonomikos realijomis, be to, ir pačių žmonių ar lokalų bendruomenių požiūris į kultūros gyvenimą skiriasi. Kita vertus, įvairiapusis požiūris į lokalų reiškinį aiškiau atskleidžia jo kultūrines šaknies, savitumus, istorinės raidos priežastis ir tapatybes. Lokalios kultūros ženklai savitus jos bruožus susieja su socialiniu bendruomenės gyvenimu.

Mano kultūros ekonomikos sampratai įtaką yra padarę Rolando Bartheso, Gerhardo Bauerio, Algirdo Gaižučio, Stepheno Gudemano, Reginos Merkienės ir Janinos Morkūnienės teoriniai darbai.² S. Gudemanas įrodinėja, kad ekonomika susideda iš dviejų sričių, kurias vadina „bendruomene“ ir „rinka“ (*market*). Vienu pavidalu ekonomika yra lokali ir specifinė, sudaryta remiantis socialiniais ryšiais ir apibrėžtomis konteksto vertybėmis. Kartu ji yra nepersonali, netgi globali ir abstrakti, nepriklausanti nuo socialinio konteksto; šios dimensijos susideda iš atskirų, bet vienas kitą veikiančių agentų. Abi sričys yra jungiamos kompleksiškai: kartais šie du bruožai yra atskirti,

kartais abipusiškai priklausomi. Ekominė antropologija atskleidžia dvigubą ekonomikos veidą. Ekominė antropologija analizuoją industrinį gyvenimą ir etnografines situacijas. Antropologija šiuo požiūriu turi specifinį tikslą – plačiau atskleisti etnografines materialaus gyvenimo situacijas: paremta lauko tyrimais ir kritiniu požiūriu, jis gali praplėsti šiuolaikinės ekonomikos aktualijų ir realijų sampratas. Ji padeda atidengti materialaus gyvenimo bendruosis procesus ir suteikia naują įžvalgą į dabartinę ekonominę.³ Kuo aktualus šis požiūris Lietuvos kultūros tyrinėtojui? Tokia samprata atsiveria dabar, kai Lietuvos kultūros paveldas įvairiai išsilieja į kultūros gyvenimo vyksmus ir susipina su ekominiais, komerciniais, turiniuais interesais ir procesais bei informacijos srautais.

Gyvenimas bendruomenėje suteikia tapatybę, kurią kontroliuoja socialinė, ideologinė ar erdinė sritys. Dažniausiai tyrinėjama apibrėžta teritorija, taip pat pažvelgiama ir į „namus“ bei jų ribų peržengimus, kurie dialektiškai siejasi su „bendruomene“ ir „rinka“. „Bendruomenės“ suvokiamos plačiąja žodžio prasme: jos yra „mažos“ arba „išsivaizduojamos“.⁴ Bendruomenes galima ręsti pagal panašumus ar pagal jas išskiriančias asmenybes, turinčias politinių ir ekonominį galį; ar pagal kokių nors ižymių įvykių dalyvius, kurių tapatybės yra ryškiausios. Dažnai bendruomenių nariai jas išsivaizduoja skirtingai. Dauguma bendruomenių formuojamos besikeičiančių įvykių tąsoje, bet iš tikrujų jos apibrėžia visą gyvenimą, nes individai paprastai priklauso daugeliui skirtingų bendruomenių, kurios veikia kontekstuose ir suteikia skirtingas tapatybes.⁵ Lietuvos mažų miestelių bendruomenių tyrinėtojas būtinai turi akcentuoti, kad šiuolaikines bendruomenes įdomiai išskiria jų bendros lokalios kultūros ženklai. Šie ženklai gali būti apibrėžtos teritorijos savitumas ar peržengtos konkrečios ribos. Bendruomenes dažnai sieja bendri veiksmai, darbai, interesai, glaudžiai susiję su ekonominėmis funkcijomis. Be to, tradicijoms didelę įtaką daro pačios įvairiausios „rinkos“, tiek lokalios, tiek ir susijusios su globaliaisiais informacijos bei kapitalo tinklais. Vadinasi, atskleisdami lokalios bendruomenės tapatybes ar kultūros savitumus, turime pasigailinti į (1) bendruomenės požiūri, (2) lokalų kultūros ekonominę ir ekonomikos antropologijos požiūriu pabandyti atsakyti į klau-

simus, kaip lokali priežastis priklauso nuo socialinės ir istorinės aplinkos.

Bendruomenės tradicija ir ekonomika: „aukštaičių geltoni namai”

Ekonominę veiklą ir ryšius, anot S. Gudemano,⁶ sudaro dvi sritys: rinka ir bendruomenė bei keturios sferos (*domaines*): pagrindas ar pamatas, socialiniai ryšiai, prekyba ir kaupimas. Šios sritys ir sferos pavienėse bendruomenėse ir vietovėse skirtingai kinta laike. Ekonominė veikla visuomet nukreipta į ekonomikos vertes ar vertybes. Šiuolaikiuose ekonomikos diskursuose, priešingai, „bendruomenė“ ir „rinka“ paprastai yra atskirtos. Koncentruojamas iš sferas, vertybės įkainojamos ir pasiekiamos mainais. Be to, ekonomikos antropologijos požiūriu, vertės pagrindas yra lokalai savitas: kultūra „daroma“ ir „perdaroma“ kategorijų grupėmis – namai ir darbas, kūnas ir kita, savaitės darbo dienos ir savaigaliai, grožis ir veiksmingumas, draugystė ir meilė.

Liaudiškos kultūros kūrėjas priklauso nuo jų supančios aplinkos ir bendruomenės palaikymo. Bendruomenės suinteresuotas, susidomėjimas kultūra skatina liaudies pačių, amatų, meno dalykų išplitimą, klestėjimą. Šiuos procesus pastebėjau ir nagrinėjau, tyrinėdama Latvijos lietuvių tapatybės išlikimą. Tradicinės tekstilės rinka skatinė gyvuoti lietuviškias audimo tradicijas bei papročius, kartu buvo ir lietuviškosios tapatybės bruožų.⁷ Analogiskų ar panasių liaudies kultūros raidos, suklestėjimo procesų yra ir Lietuvos kaimeliuose bei miesteliuose. Lokalios bendruomenės, kitais žodžiais tariant, nedidelių miestelių ar regionų amatininkai, neprofesionalūs kūrėjai ir „vietiniai“ gyventojai palaiko tam tikro laikotarpio išskirtinus lokalios kultūros dalykus, bendrų bruožų turinčius kultūros produktus ar reiškinius tuomet, kai šiai domimasi: pavyzdžiui, XX a. skirtingais laikotarpiais visoje Lietuvoje rodytas liaudies teatro spektaklis „Kupiškėn vestuvės“⁸ ir pan.

Liaudies kultūros tradicijos turi įvairių sasajų su ekonomikos dalykais. Viena vertės sfera, „pagrindas“ ar „pamat“ (*base or foundation*, toliau vartosi savoką „pagrindas“ – V.S.), susideda iš bendruomenės pasidalynės interesų (*shared interests*), kurie apima ilgalaikius resursus (pavyzdžiui, vandenis ir žemę), gaminamus daiktus, žinias, technologijas, teises, veiklą, sugebėjimus ir papročius. „Pagrindas“ apima kultūrinius susitarimus ir tikėjimus, kurie visoms sferoms suteikia struktūrą. Šios lokalai apibréžtos vertybės, įkūnytos gėrybėse, aptarnavimo sferoje ir ideologijoje, išreiškia bendruomenės tapatybę, „Pagrindas“, kaip tvirta šerdis, išreiškia bendruomenės vertibių laikinumą ir tēstinumą. Liaudis gamina ir dalija bendruomenės ekonomiką. Ji suvokiama kaip pasidalinti interesai ar vertybės. Tai yra paveldimas turtas ar bendruomenės palikimas (neturintis nieko bendra su žmonių žeme, pastatais,

palikuonių gimine, praktinių žinių, transporto tinklą, išsimokslinimo sistema ar ritualais). Be „liaudies“ nebūtų bendruomenės, be bendruomenės nebūtų „liaudies“. S. Gudemano požiūriu, „liaudis“ yra materialus daiktas ar žinios, kurias žmonės turi bendrai, kuriomis jie dalijasi; todėl tai, kas atsitinka „liaudžiai“, yra ne fizinis, o socialinis įvykis.⁹

Šioje bendruomenės vertybų skalėje kultūros tradicijos tampa bendruomenės „pagrindo“, „liaudies“ pasidalintų interesų dalimi. Ši kaip mada ar praeinant laikotarpio reiškinys žmonių suvokiamas skirtingai. Tai lokalios bendruomenės skonio dalis, kūrybinės nuostatos, kūrybišumas, glaudžiai susietas su įgūdžiu, veiklos dalykais. Jis nejučia gali virsti nauja „sukurta“ tradicija. Lokalios bendruomenės gyventojai tokią sukurtą tradiciją vertina kaip iprastą reiškinį, siedami jį su ekonominėmis galimybėmis. Jie mažai galvoja, kad tai jų kultūros išskirtinumas ir kartu kultūrinio tapatumo bruožas ar ženklas: *vieni nuo kitų – gal jų tradicija tokia?*¹⁰

Pavyzdys iš šiuolaikinės aukštaičių architektūros. Važiuojant per mažus Aukštaitijos miestelius, kur gyvena daugiausia žemdirbiai, į akis krinta tai, kad ten labai daug geltonų namų. Beje, tai vienas iš ryškių šiuolaikiškos liaudies kultūros savitumų; visoje Lietuvoje geltonų namų yra daug, ypač daug jų pastatyta ar nudažyta XX a. antrojoje pusėje. Ne vienam turistui kyla klausimas, kodėl tiek daug geltonų namų Lietuvoje? Ar tai lietuviškos architektūros savitumas? Ar tai lietuviško skonio pavyzdys? Galiausiai, ar tai lietuvių liaudies meno bruožas?

Žemdirbių kultūros tradicijos turėjo tēstinumą. Pažvelkime, kokios istorinės geltonų namų „tradicijos“ šaknys Aukštaitijoje. Paulius Galaunė, Elvyra Glemžaitė-Dulatičienė ir daugelis kitų liaudies architektūros tyrinėtojų rašė, kad nuo seno namai buvo natūralaus nedažyto medžio, dėl architektūros raidos kito jų detalių.

Pavyzdžiui, ūkininkų namų langai dažniausiai būdavo su langinėm. Langų rémus, staktas, langines dažydavo balta spalva, kai kurie kaimai – šviesiai mėlynai. Iki šių dienų yra išlikusios namų ir klėčių durys, taip pat prieklėčių stulpeliai, nudažyti balta ir mėlyna arba balta ir raudona spalva. Ypač dažnai šioje apylinkėje sutinkamos padvigubintos durys rombo formos raštu, sudėstyto iš siaurų lentelių. Pagal lentelių sudėstymo kryptį durys nudažomas pakaitomis dviejų spalvom. I XIX amžiaus pabaigą Kupiškio apylinkėje buvo kaimų, kur namų langinės buvo vienlinkos, ištapytos gėlėmis su vazonais. Dar 1895 metais I-ojo Miliūnų kaimo ūkininkų namų langinės buvo gėlėmis ištapytos.¹¹

Architektūros detalių dažymo pomėgius galima palyginti su medinės skulptūros polichromija, kuri, anot P. Galaunės, „patenkina dievdirbių spalvos skonių [...], gal pareina nuo to, kokios spalvos lengviausiai yra gaunamos mūsų miesteliuose; antra vertus, gal atsižiūrima į jų kolorito di-

desnį pastovumą”.¹² Kitas pavyzdys – keli šiuolaikiniai etnografiniai pasakojimai apie namus:

Andrioniškyje yra žalsvų, rudų, o daugiausia – geltonų namų. Užsieniečiams labai patinka geltoni namai – jie klaušia, ar tokios namų spalvos pagal vėliavos spalvas? Gal čia aukštaitiška, nežinau. Iš senų laikų visi namai geltoni – jei kažkoks kitoks – kažkas ne taip.¹³

Kodėl taip daug geltonų namų? Namas nuo senų laikų ar rudas, ar geltonas – sakykite, kur jūs matėte kitokių namų? Daugiausia geltona ir ruda spalva.¹⁴

Nuo senovės buvo geltoni – dabar žali. Dar seniau namų nedažė, ūkininkai tik rausdavo žemelę ir žiūréjo, kad kas išaugtų.¹⁵

Namas geltonas – namui šimtas penkiasdešimt metų. Kai kur pavažiuoji per kokią gyvenvietę – visi namai būna geltoni.¹⁶

Pirma, ši kultūrinė tradicija atskleidžia įvairaus amžiaus, lyties bendruomenės narių psichologiją: žmonėms patinka geltoni šviesūs namai – „*patinka spalva*”¹⁷ ir „*kitokios neįsivaizduoja*”.¹⁸ Pavyzdžiu, geltona spalva žmonėms primena džiaugsmą, gėrij, saulę. Kaip priešprieša pateikiami mėlynai namai. Tai tarsi „kito” kultūros pavyzdys: aukštaičiai mėlynu namų yra matę Baltarusijoje ar toliau. Mėlyna spalva siejama su slavų kultūros tradicija. Anot Marshallo Sahlinsko, spalvos yra prasmingi ir informatyvūs ženklai, įtraukti į plačias socialinių ryšių sistemas.¹⁹

Antra, tokios psichologinės nuostatos yra artimai susiypusios ir susiraigiusios su ekonominėmis aplinkybėmis. Žmonės savo namus dažē tokiais dažais, kokių gaudavo. Didelio pigmentų pasirinkimo mažose miestelių krautuvėse nebuvo, dažus užsakydavo iš toliau, prekiautojai patys pasiūlydavo dažų ir pan. Pirkėjai, be abejo, atsižvelgė į prekės kainą – rinkosi pigesnius dažus. Be to, daugelis pasakojo, kad geltona spalva yra patvariausia: mažiausiai nublunka saulėje ir namus galima dažyti palyginti rečiau. Įvairiausios išvardytos empirinės aplinkybės rodo abipusę „tradicijos“ ir „ekonomikos“ (tiksliau – prekybos) priklausomybę. Greičiausiai prekiautojai žmonėms būtų atvežę ir daugiau mėlynų dažų, jeigu pirkėjai būtų to prašę. Pabrėžtinės momentas: daugelis pateikėjų po ilgų kalbų trumpai, tarsi netyčia pasako – *negi išsiskirsi, gražu geltoni namai, kaip visų*. Taip atskleidžiama „tradicijos“ pastovumo paslaptis. Kita vertus, pabrėžiama priklausomybė lokalai bendruomenei su savita kultūros „tradicija“. Joje esama visuotinio skonio, psichologijos, kultūros pastovumo, perimamumo ir tėstinumo tam tikrame istoriniame laike, praktinės veiklos ekonominio pagristumo ar išskaiciavimo daigų. Tai tam tikro laikotarpio praktinė aukštaičių išmintis.

Bendruomenės „pagrindas“ yra pagristas materialiai dalykais, įvairiausiai besisaistančiais su socialine aplinka ir istorine patirtimi. Susidarančios lokalios priežastys neįsvengiamai daro įtaką žmonių kultūrai ir kartu saisto ją

su kitais dalykais. Vadinamoji praktinė išmintis ar „situacijos priežastis“ buvo apibrėžama ir suvokama įvairiai, štai keli pavyzdžiai:

Aristotelis ją vadino *phronēsis* (praktinė išmintis) ir *technē* (menas), Locke'as interpretavo kaip „bendras idėjas“, Diderot suvokė kaip „meną“, Veblenas – kaip „meistriškumą“, Schumpeteris laikė „inovacija“, o Levi-Straussas „puošmenomis/senienomis“. [...] Dabartinių pažinimo psichologai ir antropologai, [...] patyrę pragmatizmo įtaką, kolektinę praktiką apibrėžia terminais: situacijos studijos, padalyta priežastis ar socialinis pažinimas.²⁰

Tokia „situacijos priežastis“ daro įtaką kultūrai ir be jos kultūros dalykai sunkiai pažįstami ar suvokiami. Materialūs kultūros dariniai yra įvairiai susipynę su praktine išmintimi. Kita vertus, jiems daro įtaką socialiniai ryšiai, prekyba, kaupimas. Akivaizdu, kad tarp visų minėtų bendruomenės gyvenimo peripetijų lietuviškos kultūros „tradiciją“ išskiria stipri bendruomenės sutarimo idėja.

Jokia prekyba ar rinkos sistema neegzistuoja be bendruomenės sutarimo, paramos, tai lemia bendra kalba, abipusiškas bendravimas, numanomas tarpusavio supratimas. Bendruomenės viduje yra rinka (namų ūkis, kooperatyvai, korporacijos, unijos, gildijos, ir pan.), kuri gali suteikti legalią struktūrą kontraktams ir materialiai infrastruktūrai. Bendruomenėse egzistuoja vidinis/išorinis ryšys.²¹ Lietuviškojo kaimo aktualijos, pateikti aukštaičių kultūros pavyzdžiai parodo lietuvių pastovumą, jų prisirišimą prie kultūros tradicijų, supančios aplinkos, gamtos ir lokalių vietovės gyventojų kultūros normų. Kita vertus, atskleidžia tylus provincijos gyvenimo ritmas ir besivystantys mai-nai, atsirandantys nauji vidiniai/išoriniai ryšiai. Kartu su naujomis kultūros aktualijomis, technologijomis, informacija atsiranda naujų spalvų namų. Bendruomenės tapatybę apibrėžiantys savitumai, sudarantys vadinamąjį pagrindą, atskleidžiantys žmonių įprastos ar puoselėjamos „tradicijos“ kultūros paveldą, kartu parodo žmonių veiklos praktinius laimėjimus: naudojamas technologijas, jų kokybę ir pomėgius, požiūri į mainus ir į savo kultūros „tradiciją“ – plačią socialinę aplinką.

Lokali kultūra ir ekonomika laike

Daugeliui gyvenimo dalykų didelę įtaką daro rinka. Šiuolaikinėje visuomenėje tik rinka sukuria „neįtvirtintą“ (*disembedded*) ekonomiką. Ji savo ruožtu daug pasako apie istorines bendruomenės identitetą ypatybes. Be to, žmonių nutolimas nuo konkretios erdvės²² yra akstinas ieškoti savo šaknų. Karlas Polanyi, kuriam įtaką darė Aristotelis, Vico, Lewis H. Morganas ir Ferdinandas Töennies, teigė, kad istorinis pasikeitimasis nuo „išvirtintos“ prie „neišvirtintos“ ekonomikos buvo galvotrukčiai destruktyvus.²³ Ne išimtis yra ir liaudies menas. Kūrybiniam menininkų

procesams įtaką daro jų dirbinių poreikis ir paklausa. Kūryba nėra absolūčiai priklausoma nuo „rinkos”, ji gali daugti įtaką rinkai ar kaip atskiras fenomenas būti toli nuo rinkos. Itakų gali būti įvairiausiai: „kiekvienai kultūrai savaip priima realybę”²⁴ Liaudies mene svarbi „tradicijos” samprata. Ši glaudžiai siejasi su „mada”; abi sąvokos liaudies dažnai naudojamos kaip sinonimai, o sąvoka „mada” išskirtinai pabrėžiami lokalios kultūros dalykai. Todėl žmonės gyvenimo reiškinius dažniai aiškina kaip mados padarinius negu mini tradicijos tąsą. Sakoma: „tokia buvo mada”, „vieni nuo kitų”, „kaipgi aš išsisikirsiu”. Tokios sampratos galėtų apibūdinti tiek tradicijos, tiek ir mados tąsą, žmonių pastovumą, jų poreikių neišsiskirti iš kaimynų. Tai tam tikro laikotarpio Lietuvos kaimo vertybė. Provincijoje dažniai išgirsi abejonę, vieno ar kito reiškinio paaiškinimą „gal tokia mada”, o ne moksliškesnį reiškinį apibūdinimą – „tradicijų tąsa”, kuris dažniai siejamas su platenėmis kultūros sampratomis, nacionaline kultūra. Žmonių „mados” neišvengiamai atskleidžia dalį jų ekonominio gyvenimo aplinkybių.

Liaudies menui kaip reiškinui ar kūrybos fenomenui didelę įtaką daro ekonominiai procesai. Pirmiausia šiuos ryšius rodo technologijos, naudojamos medžiagos, jų apdirbimo kokybė. Liaudiško kūrinio meniškumas ar jo kaip meno vertybės kokybė nebūtinai turėtų priklausyti nuo panaudotų technologijų, tačiau jų pasirinkimas, deriniai ir panauojimas neabejotinai parodys menininko charakterį, išsprūsimą ir galimybes. Šiuolaikinio provincijos gyvenimo kasdienybėje gana retai sutiksi žmogų, kuris galėtų sau leisti dirbtį menus ar liaudiškus dirbinius neskaičiuodamas, kiek jam tai kainuoja. Žmogui rūpi ne tik tai, kaip materializuoti sumanymus, bet ir kaip iš sumanymų gauti pelno:

Kai buvo neturtingi, norėjo, kad tik nupirkštų...

Mes buvome suinteresuotos – viena moka, kaip aš nemokėsiu. Jaunimui senoviški dalykai neįdomu – savo nieko gražaus nesimoko; kodėl – visko yra iš užsienio.²⁵

Neatsitiktinai žmonėms buvo labai svarbi bendruomenės nuomonė apie juos: *mes buvome suinteresuotos*. Išradigumas ir nagingumas buvo skatinamas namų ekonominės poreikių: daiktus, puošmenas gaminosi patys, nes negalėjo nusipirkti ar visai nebuvo ko pirkti, kitaip nei esant šiuolaikinei rinkos pasiūlai.

Giliau panagrinėkime aukštaičių kultūrinės „tradicijos” egzistavimą laike. Aukštaičiai geltonų namų pomėgi dažnai sieja su mada. Individualybės skonis apibrėžiamas: *kiekvienas savę turi groži, mados keičiasi, svetimi ko pageidauja, seni jau ne madoje, visada maino ir grįžta prie tų pačių*.²⁶ Išvardytai posakiai vienais ar kitais žodžiais patvirtinami daugelio žmonių, o pateikta nuomonė įvairovė rodo dideli individualumo vaidmenį bendruomenėse. Kita vertus, akivaizdu, kad novatorius niekada nebuvo izoliotas, bet iš dalies priklausė nuo istorinių aplinkybių. Zygmunto Bau-

mano teigimu, „visuomenės identitetas galiausiai išišakinijęs daugiau ar mažiau pastoviamame socialinių ryšių tinkle; „socialinė” visuomenės prigimtis glūdi aukščiau visko, kas išsirutulioja tinkluose, abipusėje tarpusavio priklaušomybėje, ji nepertraukiama žmonių bendravimo. Socialiniai ryšiai patys savaime yra visuomeninės struktūros sąveikos *kieta šerdis*”,²⁷ daranti įtaką minėtiems įvairaus amžiaus aukštaičiams.

Savita lokalios bendruomenės kultūra vis plačiau domisi kitos bendruomenės: Ullrichas Kockelis pabrėžė, kad nuo XX a. aštuntojo dešimtmečio vidurio vėl atrendant „Europos ekonominę bendruomenę” (EEC) kaip „Europos Sajungą” (ES) „kultūra” tapo madingu žodžiu Europos integracijos ir regioninio planavimo procesuose ir kartu „kovos veiksmu” grupėms bei regionams, siekiantiems save determinuoti. Daugelio vadinamųjų periferijos regionų kultūra laikoma vienu iš gyvybingų ekonominio vystymosi šaltinių. Tuo pačiu metu neoliberali ekonomika tapo dominuojančia kultūros kontekstų paradigma, todėl jos kultūrinis atsitiktinumas savaime miglotas. Gyvenime kultūra tampa preke.²⁸

Šiuolaikinės lokalios bendruomenės kultūros tapatybių bruožus suvokia vis įvairiau, etninės šeimos papročių ar kasdienybės tradicijos dėl besikeičiančio žemdirbio gyvenimo pakito ir kinta. Lietuvos lokalios kultūros tapatybės ženklai daug priklauso nuo naujų darbų, specializacijų, nes, Jeano Baudrillardo žodžiais, išstumtu afektu ir reprezentacijų atsargos yra tai, kuo grindžiama mūsų naujoji sajunga:

Visą mūsų atsargų, energijos ir to, kas iš jų lieka, išsilaikymą lemia išstumimas. Šiam pasiekus kritinį prisotinimo laipsnį ir išnykus iš akiračio, nebeliks energijos, kurią galima būtų išlaisvinti, išeikvoti, taupyti, gaminti – išsisklaidys pati energijos sąvoka. [...]

Reikia beprotiškai vartoti energiją tam, kad išnaikintume jos sąvoką. Reikia maksimaliai panaudoti išstumimą tam, kad išnaikintume šią sąvoką. Kai paskutinį litrą energijos suvartos paskutinis ekologas, kai paskutinį čiabuvį ištirs paskutinis etnologas, kai paskutinę prekę pagamins paskutinis likęs „darbo jėgos” vienetas, kai paskutinį fanatizmą paaiškins paskutinis analitikas, kai viskas bus išlaisvinta ir suvartota sulig „paskutiniu energijos lašu”, štai tada pastebėsime, kad ši gigantiška energijos ir gamybos, išstumimo ir pasąmonės spiralė, kuri viską užsklendė entropinėje ir katastrofinėje lygtysteje, iš tikrujų yra tam tikra liekanos metafizika, ir būtent dėl to ji išnyks, nepadariusi jokio poveikio.²⁹

Atsigrežkime atgal, „madų” įtaka šiuolaikinėje Aukštaitijoje tarsi silpsta. I „provincijos” kampelius atnešamos naujos neoliberalios mados. Tačiau ir dabar daugelis aukštaičių medinius, daugiausia XX a. viduryje statytus namus, ketina perdažyti geltonai („tradicija” kaip „pagrindo” dalis gyvybinga dėl bendruomenės tradicijų ir ekonomikos jungties).

Prisimintina Rolando Bartheso mintis,³⁰ kad mados sistemos gelmę slepia ekonomika. Ir pridurti: daugelio šiuolaičinių mažų miestelių aukštaičių „mados“ ir „tradicijos“ rodo jų mentalitetą istorijos vingiuose.

Baigiamosios pastabos

Ekonomikos antropologijos požiūriu, giliau žvelgdami į lokalios kultūros reiškinius kaip į bendruomenės ir rinkos aktualijas, matome Lietuvos kultūros tradicijų realias XX ir XIX a. sandūroje: giliai įleistas socialines kultūros reiškinių šaknis ir istorijoje varijuojančios „tradicijos“ priežastis bei pasekmes. „Tradicijos“ kitimui ypač didelį poveikį daro ekonomika ir ekonomikos atnešamos naujienos, dažnai iš esmės pakeičiančios namų ūkio ekonomiką, amatus, papročius ir kt. Šiuolaikinė ekonomika, plačiai išsiliejusi į visuomeninius procesus, daugiau ar mažiau daro įtaką mažų miestelių ir kaimelių lokalų bendruomenių gyvenimui; kita vertus, nuo seno pati lokali bendruomenė turėjo namų ūkio ekonomiką. Lietuvos kultūros tyrinėtojui ekonomikos antropologijos idėja – giliai žvelgti į bendruomenės ir rinkos jungtis – padeda atskleisti kultūros „tradicijos“ išnykimo priežastis, galiausiai, mes galime pasvertai ivertinti įvairiausias etniškumo, inovacijų bei kitų dalykų sasajas šiuolaikinėse kultūros tradicijose.

Bendruomenės rinkoje kultūros „tradicija“ turi išskirtinį statusą. Turėdama „pagrindo“ vertės dalelytę, ji yra puoselėjama tarsi nedrašiai, bet užtikrintai teigiant: *negi išskirsi?* Tradiciniai daiktai mainomi visai kitaip negu išprasti dalykai, todėl antropologinis tyrimas parodo realaus mažų miestelių gyvenimo modernybės, tradicijos ir postmodernybės vingius. Tradicinę vertę turinčius daiktus greičiausiai reikia išskirti iš šiuolaikinės išprastos mainomų daiktų rinkos: jie tampa prabangos ženklu ar reliktuomis. Kita vertus, tokį daiktų kiekis mažėja dėl jų kainos; kaupimo dalykai aktualūs bendruomenėms, pigesnių daiktų rinka dažnai išstumia brangesnius tradicinės technikos daiktus ir kartu pasmerkia amatus.

„Tradicijai“ kaip bendruomenės tapatybės „ženklo“ turiniui taip pat daro įtaką rinka: nykstantys amatai nuskandina istorines amatininkų patirtis. Šiuolaikinių lokalų bendruomenių kultūros paveldo likimas daugeliu atvejų priklauso nuo žmonių gerovės ir išsilavinimo. Tradicija susidomėjusi bendruomenė skatina ją išlikti ir plisti, o kintanti ekominė rinka dažnai atneša impulsų naujiems pomégiamams. Tuomet tradicija pamažu išstumiamama ar visiškai pakeičiama ir lieka kultūros istorijos ženklu. Be to, liaudies meno artefaktai, besikartodami kaip lokali tradicija, įvairiai varijuoja ir taip pat kinta, besikeičiant jų poreikiui, naujoms technologijoms, randantis geresniams pragyvenimo lygiui ir naujai rinkai. Žmonės dažnai tik pasako – gražu geltoni namai.

NUORODOS:

- Kockel U. Culture and Economy: A Brief Introduction // Kockel U. (ed.) *Culture and Economy: Contemporary Perspectives*. – Hampshire and Burlington: Ashgate, 2002. – P. 1–4.
- Barthes R. *The Fashion System*. – Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1990; Bauer G. *Gesellschaft und Weltbild im Baltischen Traditionsmilieu*. Inaugural Dissertation. – Heidelberg: Ruprecht-Karls-Universität, 1972; Gaižutis A. *Meno sociologija*. – Vilnius: Enciklopedija, 1998; Gudeman S. *The Anthropology of Economy*. – Oxford: Blackwell, 2001; Merkinė R. I. Tarpusavio pagalba ir išpareigojimai XX a. Lietuvos kaimo bendruomenėje // Žemės ūkio mokslai. –2002, Nr. 4 (priedas), p. 93–103; Morkūnienė J., Milius V., Šidiškienė I. *Amatas ir kūryba*. – Vilnius: Pradai, 1997. – P. 107–206.
- Gudeman S. Op. cit., 2001. – P. 1–5. Mokslininkas savo teorinę sampratą apibrėžia kaip „ekonomikos antropologiją“, o bendresne prasme naudojama savoka „ekonominė antropologija“.
- Anderson B. *Įsivaizduojamos bendruomenės. Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. – Vilnius: Baltos lankos, 1999.
- Gudeman S. Op. cit. – P. 25–26.
- Ibid. – P. 5–7.
- Savoniakaitė V. Traditional Textiles and Economic Development: Lithuanian Groups in the Latvia's Border Regions; Kockel U. (ed.) *Culture and Economy: Contemporary Perspectives*. – Hampshire and Burlington: Ashgate, 2002. – P. 109–123.
- Savoniakaitė V. Aukštaičiai apie savo tradicinę kultūrą // *Tautosakos darbai. XVIII (XXV)*. – 2003, p. 120–133.
- Gudeman S. Op. cit. – P. 7–27.
- Vytautas Tamulevičius, g. 1952 m. Androniškyje. ES, b. 2221(6), l. 19, užr. V. Savoniakaitė.
- Glemžaitė-Dūlaitienė E. *Kupiškėnų senovė*. – Vilnius: Valsčių grožinės literatūros leidykla, 1958. – P. 85, 87; pateksime dar pavyzdžių apie senąjį Aukštaitijos architektūrą. Jau 1900 m. ir vėliau statyti ūkininkų namai imti puoštį įvairiais medžio išpjautymais – ažūrais. Iki šių dienų yra išlikę pjaustytiniai viršulangių pagražinimai Svydenių kaime, Petronių kieme. [...] Paprastesnis durų raštas – rombo formos, gana gremždiškas; kaip aukščiau minėta, lentelės čia buvo nudažytos balta ir mėlyna spalva pakaitomis. Durys Byčių kaime, Kregždės kaime, darytos prieš 1880 metus, sudėstytyos iš trikampių, viršūnėmis sueinančių į centrą. Šie kvadratai durų plokštumoje padėti ižambai ir atskirai vienas nuo kito mėlynos spalvos ruožais. Kiekvieno kvadrato trikampiai nudažyti dviem spalvomis: vieni kvadratai mėlyna ir geltona, kiti – raudona ir žalia, treti – raudona ir geltona, ir taip kartojasi. Šios klėties durų ir langelio stakčios išmargintos mėlyna, raudona ir žalia spalvomis, lankscių formų ornamentu, lapelių ir gėlių motyvais. [...] Duris taip pat dažydavo pošviese ruda spalva.
- Galaunė P. *Lietuvių liaudies menas*. – Kaunas: L.U. humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 1930. – P. 198–199.
- 1967 m. atliktų pastatų ir statinių polichromijos tyrimų duomenimis, Šiaurės ir Vidurio Aukštaitijos architektūroje vyrauja šilti žali tonai, komponuojami su rudais, raudonais (žr. Vaitkus V. K. Valstiečių pastatų spalvinė kompozicija / Kudirka V. sud. // Spalva lietuvių liaudies mene. – Vilnius: Vaga, 1988. – P. 12.) Šios realios keičiasi. Pastaruoju dešimtmiečiu dalyvaudama etnografiniuose lauko tyrimuose Rytų Lietu-

- voje įvairaus amžiaus, išsilavinimo, lyties žmonių klausinėjų apie jų namus. Šiame straipsnyje pateikiu kelis pavyzdžius ir palyginimus apie architektūros savitumus, kurie, manau, pastaraisiais dešimtmečiais išskiria aukštaičių miestelius (beje, Šiaurės rytų Lietuvoje daugiau rudų namų): papasakojo Ernesto Žekonytė, g. 1983 m. Androniškyje, Anykščių r. ES, b. 2221(18), l. 28–29, užr. V. Savoniakaitė 2002 m.
14. Virginija Davainytė–Žilinskienė, g. 1966 m. Šimonyse. ES, b. 2221(30), l. 83, užr. V. Savoniakaitė 2002 m.
  15. Feliksina Baltaitytė, g. 1925 m. Pašvitinyje, Pakruojo r. ES, b. 2240, l. 7, užr. V. Savoniakaitė 2003 m.
  16. Aleksas Jerašiūnas, g. 1916 m. Joniškelyje; Emilia Repšytė–Budrevičienė, g. 1932 m., Pašvitinys, Pakruojo r. ES, b. 2240, l. 7; Vaidas Ostrauskas, g. 1978 m. Pasvalio r. ES, b. 2240, l. 8, užr. V. Savoniakaitė 2003 m.
  17. Augustina Švambarienė, g. 1928 m. Stirniškių k., Kupiškio r. (baigė 11 klasį; dirbo mokytoja, dirbo geležinkelyje). ES, b. 2221(27), l. 49, užr. V. Savoniakaitė 2002 m.
  18. Sigita Šulcienė, g. 1978 m., Pumpėnai, Pasvalio r. ES, b. 2240, l. 7, užr. V. Savoniakaitė 2003 m.
  19. Sahlins M. Colors and Cultures // *Symbolic Anthropology*. – New York: Columbia University Press, 1977. – P. 167.
  20. Gudeman S. Op. cit. – P. 39.
  21. Ibid. – P. 11.
  22. Lash S. and Urry J. *Economies of Sign and Space*. – London: Sage, 1999. – P. 278.
  23. Polanyi K. *The Great Transformation*. – New York: Rinehart. Cit. Iš: Gudeman S. Op. cit. – P. 17.
  24. Kuper A. Comparison and Contextualization: Reflections on South Africa / Gingrich A. and Fox R. G. ed. // *Anthropology by Comparison*. – London and New York: Routledge, 2002. – P. 143–166.
  25. Bronia Martinkėnienė, g. 1924 m. Reškutėnuose, Švenčionių r. ES, b. 2112(5), l. 5; Iskolastija Čepskienė, g. 1938 m. Adušiškyje, Švenčionių r. ES, b. 2112(3), l. 3, užr. V. Savoniakaitė 1999 m.
  26. ES, b. 2111(15), l. 15; ES, b. 2060 (3), l. 3; ES, b. 2112(12), l. 12; 2118(2), l. 2; ES, b. 2111(16), l. 16, užr. V. Savoniakaitė 1998–1999 m.
  27. Bauman Z. *Culture as Praxis*. – London: Sage, 1999. – P. 87.
  28. Kockel U. Op. cit. – P. 1–10.
  29. Baudrillard J. *Simuliakrai ir simuliacija*. – Vilnius: Baltos lankos, 2002. – P. 168–169.
  30. Barthes R. Op. cit. – P. 279.

Local culture from the viewpoint of the anthropology of economics: why are the Highlanders' houses yellow?

Vida SAVONIAKAITĖ

In viewing the contemporary culture from the viewpoint of the anthropology of economics local social and historical causes and realities of the phenomena have been disclosed in the article. While exploring the conceptions and a local culture of economics within the community we aim at answering the question, why are the Highlanders' houses yellow? Taking a deeper insight into the phenomena of local culture with a view to them as the connections

between a „communal unit” and the „market” we enable ourselves to identify the realities of Lithuanian cultural traditions in the clash of the 20th and 19th centuries, deep-rooted social elements of cultural phenomena and the causes and the consequences of the varying „tradition” in the course of the history. An enormous impact upon the change of the „tradition” has been made by the economics itself and by its novelties: that usually bring an essential change to the economics of the household, crafts, customs, etc. Contemporary economics being deeply rooted in social processes in one way or another influences modes of living within local communities of townships and villages; otherwise from olden times the local community had the economic structure of its own household. For the Lithuanian investigator a concept of the anthropology of economics – to take a deeper insight into the connections between the community and the market – is in a great assistance of disclosing the causes for the disappearance of cultural „tradition”, rather, we are thereby enabled to assess a multitude of links between ethnicity, innovations, and other matters in contemporary cultural traditions.

The cultural „tradition” contains an exceptional status in the community market. Since it possesses a little part of the value of the „base” it is being advanced in a very timid manner yet claiming in a resolute manner: we cannot be different, can we? The exchange of traditional things is quite different from the exchange of customary ones, therefore, the anthropological research shows the windings of the modernity, the tradition and the postmodernity in a real life of townships. Things of traditional value ought to be set apart from other things on the contemporary market of the exchangeable things: they become either the signs of luxury or relics. Otherwise, such things diminish in number because of the price; the accumulation of things are urgent for communities and the market of cheaper things frequently dispell more expensive things of traditional technologies and simultaneously influences the disappearance of crafts. The contents of the tradition as the „label” for communal identity is also influenced by the market: the vanishing crafts drown historical experiences of artisans. The destiny of cultural heritage of contemporary local communities in many cases depends upon the welfare and intelligence of people. It is that the community interested in the tradition is the one which makes every effort in promoting the continuity and the dissemination of the tradition whereas the changing economic market frequently brings the impulses for new pleasures. Therefore the tradition gradually becomes extinct or ultimately different, or remains as a sign of the history of the culture. Besides, artifacts of folk art by repeating themselves as a local tradition varies greatly and changes against the altered demand for them including the change of new technologies, new standards of living and a new market.

And merely the saying – yellow houses are nice – remains.

*Lietuvos istorijos institutas,
Kražių 5, LT-2001 Vilnius,
el. paštas: svida@ktl.mii.lt*

Gauta 2003 06 26,
įteikta spaudai 2003 10 20

Geležies gavyba Lietuvos dvaruose XVI–XIX a.

Jonas NAVASAITIS

Objeketas: geležies gavybos ir apdirbimo įmonės, veikusios Lietuvos dvaruose XVI–XIX amžiais. Tikslai: 1) išanalizuoti šiu įmonių įrangą; 2) aptarti geležies gavybos technologiją ir 3) atskleisti jų produktyvumą bei darbo sąlygas. Metodai: analitis, lyginamasis, apibendrinimo. Išvados: 1) Lietuvos dvarų

įmonėlėse iš vietinės balų rūdos tiesioginiu geležies gavybos būdu buvo lydoma geležis ir gaminami jos dirbiniai; 2) pagrindinę tokios įmonės įrangą sudarė rūdos lydymo krosnis, vandens rato kilnojamasis kūjis, priekalai ir geležies kaitinimo žaizdras; 3) kiekvienoje įmonėlėje paprastai dirbdavo trys penki darbininkai, per metus išlydydavę nuo 7 iki 13 tonų geležies.

1 pav. XVI a. rudnios vaizdas [11].

Išgauti geležį dabartinėje Lietuvos teritorijoje pradėta I tūkstantmečio pr. Kr. pabaigoje. Geležis tuomet buvo lydoma iš balų rūdos mažose krosnelėse (*rudnelėse*), lydymui naujotinos medžio anglys. Regis, paprastos konstrukcijos rudnelėje slypėjo gana jautrus metalurginis procesas, kuriam valdyti reikėjo ir profesinių žinių, ir gerų praktinių išgūdžių. Iki II tūkstantmečio vidurio geležies gavyba Lietuvoje rėmėsi vien tik rankų darbu, naudota nesudėtinga įranga ir paprasti įrankiai. Taip pat ir kitose šalyse ilgai buvo apsieita be sudėtingesnių mechanizmų, neskaitant sverto tipo keltuvų, suktuvų, dumplių ir pan.

Reikšmingų pakitimų geležies metalurgijoje įvyko tuomet, kai sunkiausiems gamybiniams procesams atliki, pasitelkus vandens ratą, buvo panaudota vandens energija. Nors metalurginiu požiūriu lydymo proceso esmė išliko nepakitusi, tačiau atsirado galimybė mechanizuoti daugelį darbų, ir geležies gavyba gerokai išaugo. Taip palaipsniui buvo sukurta stacionari geležies lydymo iš rūdos krosnis. Lietuvoje ji buvo vadinama *rudne* arba rūdos lydymo krosnimi, Vokietijoje ši krosnis vadinta *Stuckofen*, Lenkijoje – *dymarka*, Rusijoje – *сыродутная* arba *рудоплавильная печь*. Lietuvoje šis vardas (dažniausiai tariamas *rudnia*) prigijo ir geležies gamybos dirbtuvėms; daug kur Rudniomis imta vadinti ir kaimus, turinčius savas rudnias, kaip antai, Rudnios kaimas prie Ūlos upės, Rudnios kaimelis prie Šalčios upės, kitas prie Netesėlio upelio netoli Merkinės ir t. t. Užnemunėje iki pat Gardino rudnias paprastai vadino *rūdomis*. Taip atsirado Kazlų Rūda, Višakio Rūda, Sena Rūda ir kitos bei kaimai trumpu Rūdos vardu.

Manoma, kad vandens energija metalurgijos poreikiams pirmiausia buvo panaudota Vestfalijoje (Vokietija), bet tikslesių žinių apie tai nėra. O 1197 m. Sorojės danai *malūnų* geležies gavybai jau tikrai naudojo [1]. Vokietijoje bei daug kur kitur malūnais (Mühle) seniau buvo vadinami įvairūs vandens rato varomi įrenginiai, net ir tie, kurie su grūdų malimiu ar kitų medžiagų smulkinimu ir nebuvo susiję. Trylikame amžiuje vandens energiją pradėjo naudoti prancūzų

geležies lydytojai, o XIV a. čekų, lenkų ir kai kurių kitų šalių metalurgai. Lenkijoje XIV a. jau veikė daug naujo tipo kalvių, kuriose kūjams kilnoti ir dumplėms dumti buvo prietaikyti vandens ratai [2].

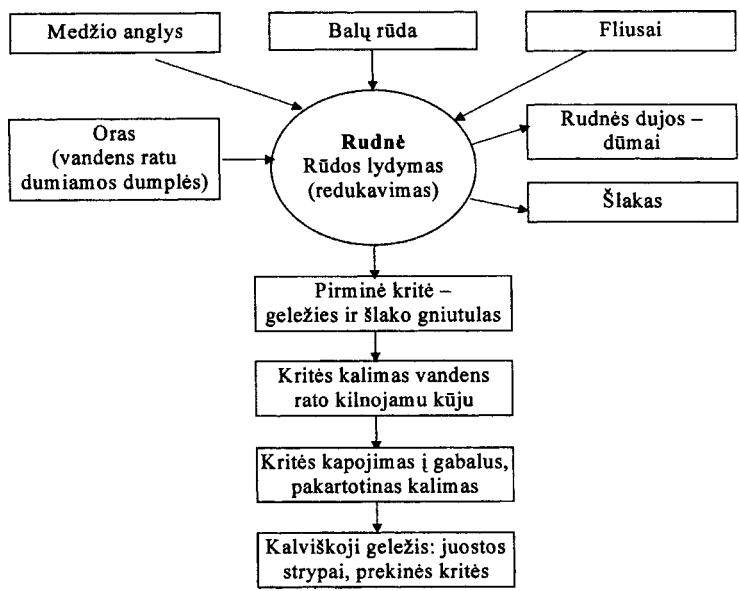
Lietuvoje seniausia žinoma rudnia veikė XV a. antrojoje pusėje Rūdninkuose prie Merkio upės, ten buvusiame Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio dvare [3]. Tikėtina, kad ir šios gyvenvietės pavadinimas kilo nuo geležies gavybos dirbtuvės arba nuo čia plytėjusių gausių balų rūdos telkiniių. O XVI a. ir daugiau dvarų jau turėjo savas geležies gavybos ir apdirbimo įmonėles, kuriose iš vietinės balų rūdos buvo lydoma geležis ir gaminami dvarui bei valstieciams būtiniausiai darbo įrankiai ir kiti dirbiniai. Pavyzdžiui, XVI a. pirmojoje pusėje LDK Valkininkų dvaro kaimuose veikė trys rudnios, o amžiaus viduryje netoli Vaitaprūdžių kaimo buvo pastatyta artilerijos sviedinių kalykla, taip pat turėjusi savo rudnią [4]. XVI a. dokumentai dar mini Geranainių dvaro (dabar Baltarusija) rudnią [5], Kražių, Linkmenų ir Raseinių apylinkėse veikusias rudnias [6]. Matyt, rudnių Lietuvos dvaruose tuomet būta ir daugiau. Vėliau rudnios buvo įkurtos Kaniavos, Dusmenų, Merkinės, Tolkiškių, Varėnos, Vilkijos, Veisejų ir kituose dvaruose.

Rudnios buvo statomos protakose prie nedidelių upių ar ezerų, kur pastačius užtvanką buvo nesunku sukaupti pakankamai vandens rudnių ratams sukti. Rudnių pastatai buvo renčiami iš apvalių rastų [7, 8] ar statomi karkasiniai, storas sienų lentas suleidžiant į šulus [9]. Stogai buvo dengiami skiedromis [7, 9], o vėliau ir čerpėmis [10]. Rudnių pastatai buvo pakankamai erdvūs tam, kad juose laisvai tilptų technologinė įranga, ir stiprūs, kad atlaikytų kūjų keliamas vibracijas, be to, jie buvo statomi (pagal tų laikų galimybes) kuo atsparesni gaisrams. Antai Kaniavos dvaro rudnia, pastatyta prie Ūlos upės iš apvalių pušinių rastų ir dengta skiedromis bei čerpėmis, buvo 7,5 sieksnio (14,6 m) ilgio ir 4 sieksnių (apie 7,8 m) pločio [7]. Kaimas, kuriamoji stovėjo, dabar vadinamas Rudnia.

Rudnių įrangą sudarė rūdos lydymo krosnys, dumplės orui į krosnis ir žaizdrus pūsti, vandens ratai dumplėms dumti ir kūjams kilnoti, velenai, geležies kalimo kūjai, priekalai, kalviškieji žaizdrai ir galastuvai (šmirgeliai). Be pagrindinės įrangos, ten būdavo dar daug įvairių žnyplių, replių, rankinių kūjų, karučių, indų rūdai ir anglims seikėti, svarstyklų, kastuvų, laužtuvų bei kitokių įrankių ir prietaisų. Geležies gavybos ir pradinio jos apdirbimo operacijų seką rudnione parodyta technologinėje schema.

Žymiausias XVI a. metalurgijos žinovas G. Agricola, vadintas metalurgijos tėvu, to laikmečio rudnių išsamiai apraše veikale „De Re Metallica Libri XII” (12 knygų apie kalnakasybą ir metalurgiją) [11]. Jo pateiktą rudnios vaizdą matome pirmame paveiksle. Ilustracijoje matyti rudnia A, su kaupu prikrauta sodrintos rūdos ir medžio anglių B; speciaлиu lataku iš rudnios teka šlakas C; prie rudnios stovi lydytojas ir kairiaja ranka valdo oro pūtimą į rudniją; du kiti darbi-

Technologinė geležies gavybos rudnioje schema

ninkai mediniai plaktais E apdaužo šviežiai išlydytą pirminę kritę D; ketvirtasis darbininkas – kalvis kala geležies juostą vandens rato kilnojamuoju kūju F ant priekalo G.

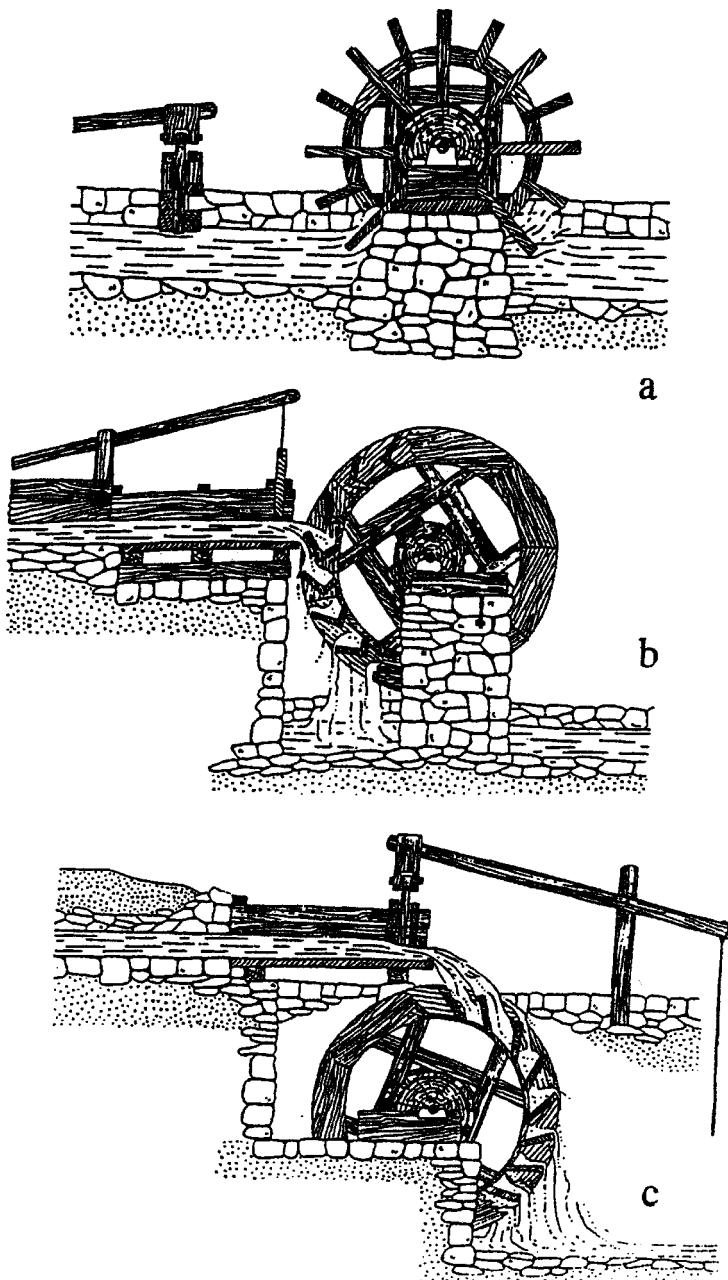
Visus rudnios mechanizmus varė, kaip minėta, vandens ratai. Pagal rato vietą, iš kuria nukreipiama vandens srautas, buvo skirti trijų tipų ratai: apatinio tipo (a), kai vandens srautas muša į rato apačią, vidurinio (b), kai srautas teka į rato vidurį, ir viršutinio (c), kai srautas ant rato teka iš viršaus (2 pav.). Lietuvos rudnių inventoriuose paprastai minimi apatinio tipo ratai. Matyt, šie ratai buvo statomi dažniausiai, nes jiems pakako žemesnių užtvankų. Vandens ratai būdavo užsodinami ant stambių ažuolinių velenų, varančių rudnios įrenginius. Patys sunkiausiai buvo kūjams kilnoti skirti velenai, nes mase jie turėjo atsverti kilnojamą kūjį. Mažose rudnione apsieidavo su vienu ratu, kuris ir kūjį kilnojo, ir dumplės dūmė, o didesnėse būdavo įrengiami du trys ratai. Antai rudnione, turinčiose tris vandens ratus, vienas ratas paprastai dumdavo rudnios dumplės, antrasis kilnodavo vieną ar du kūjus, o trečasis būdavo skirtas kalvio žaizdro dumplėms [7]. Sklendėmis valdant vandens srautą, tekantį į ratus, buvo reguliuojamas ratų sukimosi greitis, o tuo pačiu kūjų kilnojimo dažnis ir oro pūtimas į krosnis intensyvumas.

Svarbiausias rudnios įrenginys buvo geležies rūdos lydymo (t. y. redukovimo) krosnis – *rudnė*. Tai buvo mūrinė, iki vieno metro aukščio, labai paprastos konstrukcijos, tačiau puikiai savo funkcijas atliekanti krosnis. Glaustą rudnės aprašymą yra palikęs lenkų tyrinėtojas, rudnės amžininkas J. Osinskis [13]. Ši krosnis buvusi labai panaši į tas, kurios stovėdavo kalvėse. Esminė jos dalis buvo apskritas trijų ketvirčių uoleklio (apie 45 cm) skersmens ir tokio paties gylio tiglis. Prie lydymo rudninininkas (lydytojas) jo vidų išglaistydavo moliu ir ilgai, beveik dvidešimt keturių valandas, kai tindavo. Lydant rūdą į duobutę šalia krosnies buvo išleidžia-

mas šlakas. Už ganétinai aukštos mūro sienos būdavo įrengtos dumplės (3 ir 4 pav.). Beje, analogišką rudnį matome ir G. Agrikolos darbe [11].

Išlydytą ir iškeltą iš rudnės tiglio geležies gniutulą-kritę reikėjo tuoju pat, dar karštą ir minkštą, rūpestingai iškalti, kad iš jos pasišalintų šlakas. Lietuvos dvarų rudniose geležis buvo kalama vandens rato kilnojamais svirtiniai kūjais (5 pav.). Svetur buvo naudojami ir kitokių tipų kūjai. Inventoriuose svirtiniai kūjai paprastai vadinti vokiškos kilmės žodžiu *švanchamer* [4] arba tiesiog kūjais. Vandens rato sukausas velenas specialiai kumšteliu nuspausdavo svirtinio kūjo kotą, tuo pačiu pakeldamas kūjų aukštyn, o kumšteliui pa-

sisukus kūjis laisvai kridavo žemyn, atsitrenkdamas į kalamą geležį. Kitas kumšteliis vėl keldavo kūjį aukštyn, ir kalimas kartodavosi. Velenai būdavo sutvirtinami stipriais metaliniuose žiedais, o jų galai baigdavosi geležiniais pusašiais, kuriais velenas remdavosi į medinius guolius. Guoliai buvo gausiai tepami lajumi [14, p. 138, I₃]. Lietuvoje naudotą kūjų masę siekė iki 10 pūdų, o gal ir daugiau. Žinoma, pavyzdžiui, kad Tolkiškių kaimo dvaro rudnioje dirbo du kūjai, vienas jų buvo 10 pūdų (apie 165 kg) masės, o antrasis, vadintas *šparongu*, buvo daug lengvesnis – tiktais 2 pūdų (apie 33 kg) [15]. Kai kuriose užsienio rudniose ir geležies perdirbimo įmonėse buvo naudojami net iki 320 kg masės kūjai, o didžiausias kalimo dažnis siekdavo iki 100–120 smūgių per minutę [16].

2 pav. Vandens ratai (pagal [12]): a – vandens srautas teka į rato apačią, b – į rato vidurį, c – ant rato iš viršaus.

Rudnios darbininkai. Paprastai rudnioje dirbdavo keturi nuolatiniai darbininkai. Mažose rudniose pakakdavo ir trijų žmonių, o didelėse būdavo penki ar net daugiau. Pavyzdžiui, Kaniavos dvaro 1798 m. inventoriuje nurodyti penki *fabrikantai* (taip jie vadinti šiame dokumente), dirbę išsinuomotoje iš dvaro rudnioje, tai broliai Antanas ir Jonas Sabalioniai, Matas Sabalionis (lenkų kalba surašytame inventoriuje jų pavardės rašomos *Sobolewski*), Tadas Stachelčiukas ir Povilas Sienkevičius [7]. Už rudnį dvarui per metus jie mokėjo 360 zlotų nuomą. Kitų dvaro prievoilių jie nevykdė, tačiau už žemę, kurios valdė po tris ketvirčiadalius valako, kiekvienas privalėjo mokėti po 40 zlotų *činšo*. O 1775 m. dokumente Višakio Rūdos geležies gamykloje yra paminėti tik trys rudnininkai: Liudvikas Milevskis ir broliai Jurgis bei Kazimieras Zembacevičiai [17]. Gali būti, kad čia dar dirbo laikinų pagalbininkų, kurių dokumentas nemini. Maždaug tiek darbininkų dirbo ir kitose rudniose.

Pats svarbiausias asmuo rudnioje buvo rūdos lydytojas – rudnininkas (lenkiškai rašytuose dokumentuose – *dymarze* arba *smelcyrze*). Nuo jo sugebėjimo ir darbo priklausė visas rudnios darbas. Kiek ir kokios kokybės geležies rudnininkas išlydydavo, tiek jos rudnioje ir buvo pagaminama bei apdirbama, be technologinių nuostolių. Todėl lydytojai buvo labai vertinami. Lenkų XVII a. kalvis-poetas Valentas Roždzienskis, pavyzdžiui, rašo: „Gerū rudnininkų būtina pasirūpinti laiku, kuriuos, jei stojo dirbtii, reikia branginti ir negailėti jiems atlyginimo...” [14, p. 138, I₃]. Iš 1636–1640 m. karališkų girininkijų inventorių taip pat žinoma, kad LDK Valkininkų dvaro karališkosios artilerijos sviedinių kalyklos *pučkarnės* rudnininkas Petras (Piotr Dymar) Čiuzoprūdinį kalvį (dabar Čižiūnai) kaime pagal *Jo Karališkosios Malonės* privilegiją turėjo nemokamą (be *činšo*) valaką (apie 21,3 ha) žemės [18].

Antrasis labai svarbus asmuo rudnioje buvo kalvis. Jis prižiūrėjo vandens rato kilnojamus kūjus ir visą jų įrangą, kalė krites, strypus, juostas ir kitus gaminius. Nuo jo darbo didele dalimi priklausė pagamintų geležies ruošinių ir dirbių kokybę.

Be šių pagrindinių darbininkų, kiekvienoje rudnioje dirbavo po vieną ar kelis pagalbininkus. Rudnininko padėjėjas ruošdavo ir seikėdavo rūdą ir medžio anglį, išgabendavo iš rudnios šlaką ir dirbo kitus su lydymu susijusius darbus. Kalvio talkininkas prižiūrėdavo žaizdrą ir kaitinamas Jame krites bei kitus ruošinius, pagal kalvio komandą specialia sklen-de valdydavo vandens srautą, tekantį į kūjo ratą, surinkdavo atskilusius nuo kričių geležies gabaliukus ir vėl juos suvirindavo į vieną gabalą, vykdė ir kitus pavedimus.

Rudniose dirbtu buvo labai sunku – lydymo krosnys ir žaizdrai skleidė karštį ir dūmus, o kūjų trenksmas būdavo girdimas net už kelių kilometrų. Tokioje aplinkoje darbininkams reikėjo ruošti rūdą bei anglis, prižiūrėti krosnis ir dum-ples, kalti sunkius geležies luitus, išgabenti iš rudnios karštą šlaką ir t. t. Literatūrių žinių apie kalvių darbą ir jų buitį turime, deja, nedaug. Bene pats įdomiausias ir išsamiausias kūrinys yra minėto lenkų autoriaus Valentos Roždžiensko poema *Officina ferraria, albo huta i warsztat z kuźniami szlachetnego dzieła żelaznego* (Geležies dirbtuvės arba rudnia su kalvėmis kilniams geležies darbui) [14]. Poema parašyta pa-čioje XVII a. pradžioje. Neabejojama, kad pats jos autorius buvo kalvis–rudnininkas, geras šios profesijos žinovas. Po-emos pabaigoje Valentas Roždžienskis taip prisistato įsivaizduojamam pašnekovui ar gal skaitytojui:

Nesuprantu, kodėl taip manimi stebiesi?
Kad išvaizda sava aš nuo tavęs skiriuosi,
Kad visas esu juodas ir suodinas labai?
Esu aš kalvis, tad ir išrodau, kaip matai!* [14, 174, L₄]

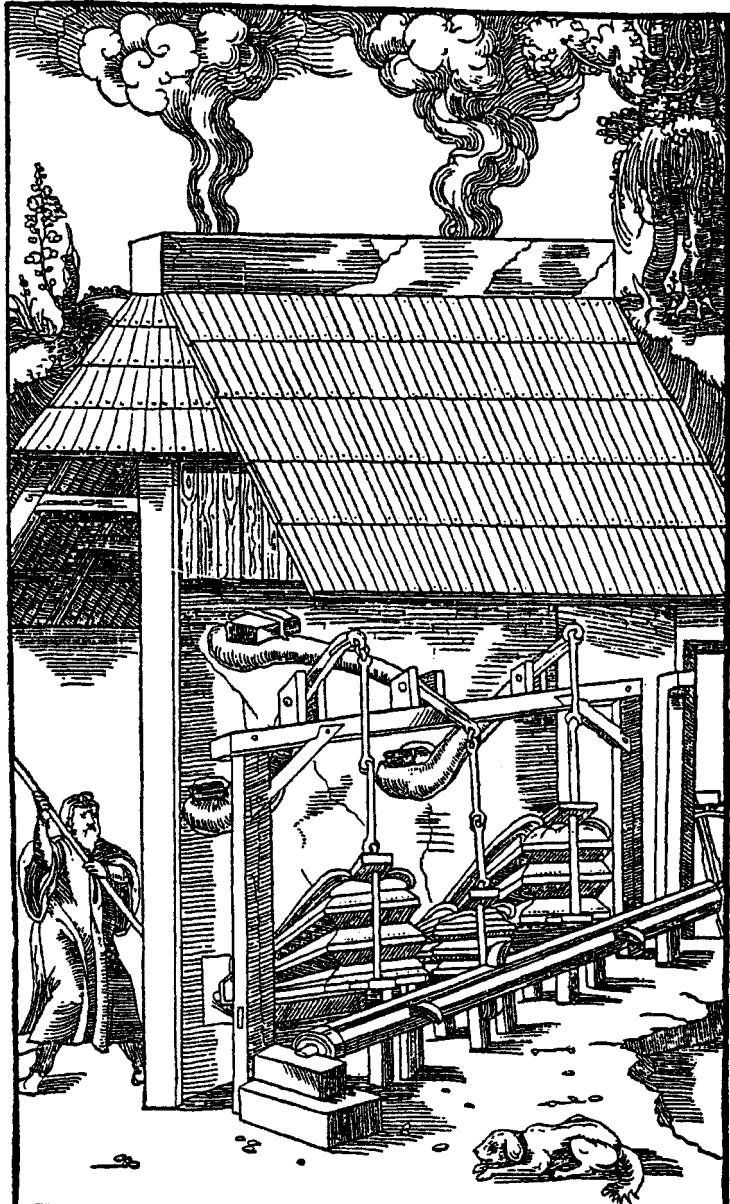
Poemą 1612 m. išspausdino spaustuvininkas Kempinas, spėjama, kad tik 1 egzempliorių (bent tas vienas téra žinomas). Poemoje rašoma apie rudnią ir rudnininkus, jų gyvenimą bei su geležies gavyba susijusius reikalus. Išleista ji, deja, neišgarsėjo ir neskaitoma gulėjo Gniezno kapitulos sekretoriaus kunigo Antano Džamento (1802–1885) bibliote-koje. Džamentas biblioteką testamentu paliko Gniezno kapitulai, ir tiktais 1929 m. poemą pastebėjo ir įvertino tuome-tinis kapitulos bibliotekininkas kun. Formanovičius [14, p. XVII]. Tada ji ir buvo pagarsinta.

Sunkų kalvių darbą V. Roždžienskis parodo lyg pakvies-damas pašnekovą užėiti į rudnią ir pačiam visa tai pamatyti:

Įeik vidun ir pažiūrėk, kaip čia kiekvienas
Baisioje kaitroje be atvango kankinas! [14, 177, L4V]

Dabar matai, kaip visas mano kūnas dega!
Argi kančių šioje ugnyje mums dar maža?
Man į akis vis žiežirbos su dūmais lenda,
Ilgi liepsnų liežuviai veidą skaudžiai kanda! [Ten pat]
Užsidegti rūbams akimirkos pakanka,
O negyjančias žaizdas ilgai kęsti tenka.
Nuo kūjų baisaus trenksmo mažai ką tegirdžiu! [Ten pat]

* Čia ir toliau autoriaus vertimas.

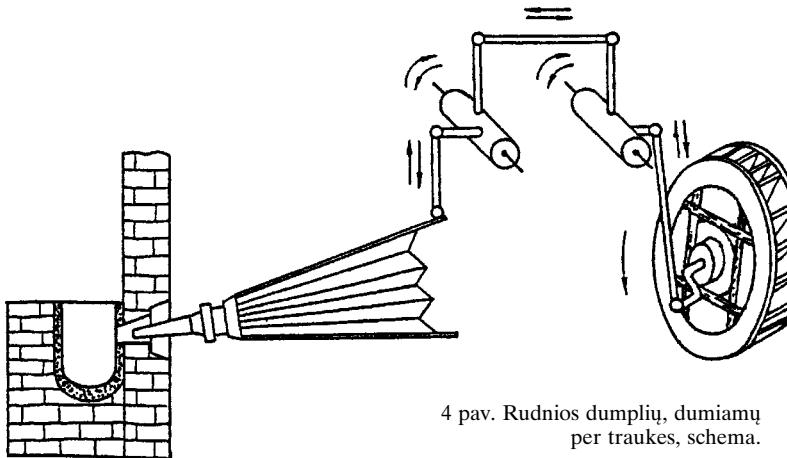

3 pav. Rudnios dumplių įranga [11].

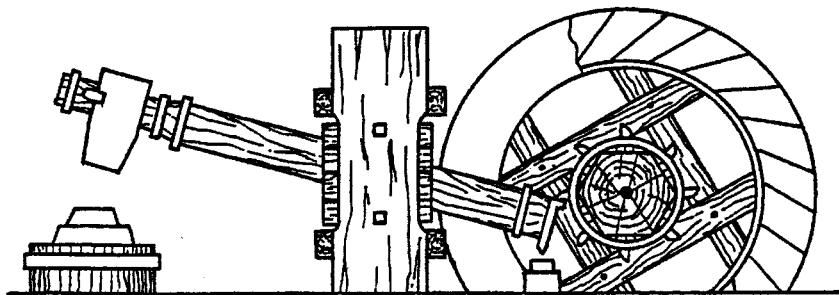
Ir labai liūdną matome kalvių likimą:
Yra dėl to daug kurčių ir luošų tarp mūsų,
Ir nežinau, kad sveikas visiškai kas būtų. [14, p. 178, M.]

Darbo sąlygos Lietuvos rudniose buvo tokios pat kaip ir Lenkijoje ar Vokietijoje, nes mūsų kalviai naudojo tą patį geležies gavybos būdą (iš ten, beje, ir atėjus) ir maždaug tokią pačią įrangą, kokia buvo paplitusi Lenkijos, Vokietijos bei kitų kaimyninių šalių rudniose. Be to, ir dalis meistrių (rudnų statytojų, lydytojų, kalvių) buvo atvykę iš svetur.

Viena iš rudnių, veikusių iki XIX a. antrosios pusės, pri-klausė Dusmenų dvarui. Dusmenų kaimas yra žinomas jau nuo 1493 m., o nuo 1523 m. minimas ir Dusmenų dvaras

5 pav. Svirtinio kūjo schema.

[19]. LDK kancleris Pacas 1667 m. Dusmenis užrašė Pažaislio vienuoliams kamalduliams [20], kuriuos jie valdė iki 1831 m. Rudnia šiame dvare tikriausiai buvo pastatyta XVIII a., tačiau gali būti, kad geležies gavyba ten buvo pradėta anksčiau, nes visai netoliese, LDK Valkininkų dvare, jau XVI a. veikė bent kelios rudnios [4].

Po trečiojo Lietuvos ir Lenkijos valstybės padalijimo Rusija užvaldė didžiąją Lietuvos dalį ir pradėjo nuoseklą engimo ir rusinimo politiką. Kilus 1831 m. sukilmui kamaldulai jį rėmė, už tai caro valdžia juos griežtai nubaudė – uždarė vienuolynus, atėmė dvarus ir žemes. Dusmenų dvaras taip pat buvo konfiskuotas ir atiduotas valdžios žiniui [21]. Po to jau kaip valdiškas („*казённое имение*“) Dusmenų dvaras, kaip ir daugelis kitų konfiskuotų dvarų, buvo nuomojamas caro valdžiai palankiemems asmenims. Žinoma, kad 1848 m. Dusmenų dvarą nuomojo dvarininkas Bernardas Karpovičius ir jį valdė iki mirties apie 1857 m. [22, l. 393]. Dvaro pajamas sudarė iplaukos, gaunamos iš dirbamos žemės ir šienaujamų pievų – 738 rb (čia nurodomos apskaičiuotos metinės iplaukos sidabro rubliais), iš valstiečių žemių – 168 rb, smuklių – 245 rb, žvejybos ežeruose – 105 rb ir iš geležies gavybos (*рудоплавильного завода*) – 25 rb [8, l. 5]. Kaip matome, geležies gavyba, nors ir tiekė labai svarbią produkciją, tačiau bendrame balanse tuomet sudarė tiktais nedidelę dvaro pajamų dalį. Bernardui Karpovičiui mirus dvaras perėjo jo dukters dvarininkės Kozlovkos žiniui [22, l. 393].

Dvaro rudnia stovėjo ant Musės upelės (Varėnės intako) kranto, vos už kelių kilometrų į pietryčius nuo Dusme-

nų gyvenvietės. Dabar ten likęs nedidelis kaimelis, taip ir vadinamas – Rudnia. Geležies dirbtuvu (t. y. rudnios) pastato ilgis siekė 9 sieksnius (apie 17,5 m), o plotis – 3 sieksnius (netoli 6 m), jis buvo surestas iš pušinių rąstų ir dengtas malksnomis [23]. Užtvenkta Musės upelė išsiliejo į 1,68 dešimtinių (beveik 2 ha) ploto tvenkinį [24], kurio vanduo suko tris rudnios ratus. Kolūkių laikais upelės vaga daugelyje vietų buvo reguliuota, tačiau ties buvusia rudnia upelė melioracijos išvengė ir užtvankos liekanos dar aiškiai matomas (lankiausi 1997 m. vasarą – J. N.). Rudnijoje buvo įrengti du vandens rato kilnojami kūjai [23]. Didysis kūjis svérė 4 pūdus (apie 64 kg), o mažasis *šparongas* – tiktais 30 svarų (apie 12 kg). Tame pačiame 1845 m. dvaro inventoriuje surašyta ir kita rudnios įranga: ketverios senos dumplės, vieno pūdo svorio priekalas, du 30 svarų svarsčiai (*gyros*), 10 svarų ašis, septyni geležiniai žiedai, sveriantys iš viso 4 pūdus, ir šeši 3 pūdų bendro svorio pusašiai. Visa ši įranga, išskaitant kūjus ir vandens ratus, buvo įvertinta 41 sidabro rubliu. Tačiau rudnios aprašyme nepaminėta svarbi įranga – rūdos lydymo krosnis (rudnė), kaitinimo žaizdras, priekalų trinkos, kūjų įtvirtinimo rėmai, vandens kanalai ir kita. Didžiąją šios

įrangos dalį kalviai, matyt, pasigamindavo bei įsirengdavo patys, dėl to bendra rudnios vertė, be aukščiau išvardytose įrangos, siekė 35 rb [8, l. 13], nors pats rudnios pastatas jau buvo pasenęs ir įkainotas tiktais 5 rubliais [8, l. 102].

XIX a. rudnią prižiūrėjo kalviai Paplauskai [23]. Bent kelios jų kartos čia lydė ir kalė geležį ir gamino žemdirbių įrankius bei kitokius dirbinius. Geleži lietuvių brangino nuo seno, todėl ir kalvių vertino bei gerbė už jų sugebėjimus ir sunkų darbą. „Kalvis ir ant akmens sédėdamas duoną valgys“, – kadaise sakė tauragiškiai. Kaimynų pagarbos netrukėjo ir Paplauskams. Apie šią rudnį rinkdamas žinias, apsilankiau pas Vladą Trakimavičių, turėjusį kalvę gretimame Utos kaimelyje. Sulaukęs aštuoniasdešimties metų, nuo žérinčio žaizdro kaitros apakšės kalvis jau seniai nebedirba ir su žmona bei dukros šeima gyvena kitame – Sarapiniškių – kaime. Iš tévo jis daug buvo girdėjęs apie Paplauskus: „Tai buvę puikūs kalviai, mokęjė iš dumblo geležį gimdyti“.

Šeštajame XIX a. dešimtmetyje Dusmenų dvaro rudnia dar dirbo. Valstybės iždui už ją buvo mokama po 10 sidabro rublių metinių mokesčiu [22, l. 468]. Be to, dokumentuose yra nurodyta, kad 1857 m. B. Karpovičius savo žinioje rudnią ir žvejybą tikrai dar turėjo [22, l. 396]. Kada rudnia nustojė veikus, nėra žinoma. Greičiausiai ji užgeso XIX a. šeštoto dešimtmecio gale arba septintojo pradžioje.

Kai ten lankiausi, rudnios vietą rodė tik žole apžélusi geležies šlako kalvelė ir Musės užtvankos likučiai. Nors kaimo gyventojai rudnios visiškai nebepamena, tačiau kai kas dar prisiminė, kaip seniau kaimo moterys išaustas drobes

nešdavusios dažyti į rūdynus – vandens duobes, likusias iškasus rūdą. Jose pamirkytos drobės nusidažydavo pilkai rusva spalva. Taip pat jie minėjo, kad po Antrojo pasaulinio karo tarybų valdžios nacionalizuotame Paplauskų name dar veikė mokykla, o senutė Paplauskienė išskėlė pas dukrą į miestą. Dabar Paplauskų sodybos vietoje teradau seną liepą, bebaigiantį trūnyti kryžių, alyvų krūmą ir sodybos erdvę užvaldžiusią vešlią žolę. Namo ar kokio kito trobesio nebesimatė né ženklo.

Lietuvos rudnių produktyvumas vidutiniškai siekė nuo 7 iki 13 tonų geležies per metus. Pavyzdžiu, nedidelėje kungiakščio Oginškio Veisiejų dvaro rudnioje XIX a. pradžioje per metus būdavo išlydoma apie 120 centnerių (apie 7800 kg) geležies [25]. Ji turėjo tiktais vieną vandens ratą, joje dirbo keturi darbininkai. Didėnėje Kazlų Rūdos rudnioje, turėjusioje du vandens ratus, per metus būdavo išlydoma apie 200 centnerių (13000 kg) geležies.

Nuo XIX a. pirmosios pusės dėl pasikeitusių ekonominės ir politinės sėlygų dauguma rudnių Lietuvoje pradėjo užsidaryti. Vakarų salyse, sukūrus pudlingavimo krosnis, kiek vėliau konverterius ir Marteno krosnis, geležies kaina pažeidimai krito. O kai 1862 m. per Lietuvą buvo nutiestas geležinkelis, ši pigi geležis tapo lengvai prieinama ir Lietuvos vartotojams. Tai paskutiniškai Lietuvos rudnias (Dusmenų ir Veisiejų dvaruose, Kazlų Rūdoje, Kapčiamiesteje ir kitas) privertė nutraukti veiklą. Viešvilės ir Kapčiamiesčio rudnios, tiesa, ir toliau dar dirbo (net iki Antrojo pasaulinio karo), bet jau tiktais kaip kalvės su vandens rato kilnojamais kūjais.

Išvados: 1. Lietuvos dvarų geležies gavybos įmonėlėse, vadintose rudniomis, rūdomis ar kalvėmis (slav. *kuznia*), iš vietinės balų rūdos tiesioginiu gavybos metodu ištisus tris keturis šimtmečius, maždaug iki XIX a. vidurio, buvo gaminama taip reikalinga dvarui ir valstiečiams geležis. Rūda buvo lydoma medžio anglimis, iš gautos geležies kalami ruošiniai (juostos, strypai, kritės), žemės ūkio įnagiai, įvairūs darbo ir meistrystės įrankiai, vynys bei kiti dirbiniai.

2. Lietuvos rudnių įranga buvo tokia pat kaip ir kaimyninių šalių: Lenkijos, Vokietijos, Latvijos. Kiekvienoje rudnioje stovėjo rūdos lydymo krosnis ir kalviškas žaizdras, kurio dumplės varė vandens ratai, o geležių kalė taip pat vandens rato kilnojamas masyvus kūjis. Be to, ten stovėdavo priekalai, įtaisyti ant stambių trinkų, ir būdavo daug kitų darbui reikalingų priemonių bei įrankių.

3. Rudnioje paprastai dirbdavo trys penki nuolatiniai darbininkai: lydytojas – rudninkas, kalvis ir jų pagalbininkai. Per metus jie išlydydavo nuo 7 iki 13 tonų geležies.

NUORODOS:

1. Johannsen O. Geschichte des Eisens. – Düsseldorf, 1953. – S. 64.
2. Zientara B. Dzieje Małopolskiego hutnictwa żelaznego XIV–XVII wiek. – Warszawa, 1954.
3. Encyklopedia powszechna, t. 22. – Warszawa, 1866.
4. Lietuvos MAB RS, F. 25–228.
5. Апхеографический сборник документов..., т. 7. – Москва, 1870. – С. 15, 16.
6. Mažoji lietuviška tarybinė enciklopedija, t. 1. – Vilnius. – P. 54.
7. LVIA, F. 525, a. 8, b. 1183, l. 51, 52.
8. LVIA, F. 525, a. 3, b. 400, l. 5, 13, 27, 32, 102.
9. Lietuvos MAB RS, F. 129, b. 408, l. 28.
10. LVIA, F. 525, a. 2, b. 1312, l. 113.
11. Agricola G. De Re Metallica Libri XII. Knyga 9. – Basileae, 1556.
12. Lietzmann K. D., Schlegel J., Hensel A. Metall–Formung. – Leipzig, 1984.
13. Osiński J. Opisanie Polskich Żelaza Fabryk. – Warszawa, 1782. – S. 72.
14. Roździeński W. Officina Ferraria abo Huta i Warstat z Kuźniami Szlachetnego Dzieła Żelasnego. Oprac. R. Pollak, M. Radwan i S. Rospond. – Wrocław–Warszawa–Kraków, 1962.
15. LVIA, F. 388, a. 1, b. 190, l. 39.
16. Справочная книга для инженеров, под ред. Зандберга Г. Л. – Москва, 1902. – С. 626.
17. Gūžys J. Zanavykų kaimų senoji žemėtvarka (rankraštis). – Vilnius, 1955. – P. 49.
18. LVIA, F. 525, a. 8, b. 1527, l. 6.
19. Tarybų Lietuvos enciklopedija, t. 1. – Vilnius, 1985. – P. 475.
20. Lietuviškoji enciklopedija, t. 7. – Kaunas, 1939. – P. 264.
21. LVIA, F. 525, a. 8, b. 1469, l. 1, 18.
22. LVIA, F. 525, a. 1, b. 404, l. 393, 396, 468.
23. LVIA, F. 525, a. 3, b. 112, l. 40-41.
24. LVIA, F. 525, a. 2, b. 4227, l. 27.
25. Łabęcki H. Górnictwo w Polsce, t. 1. – Warszawa, 1841. – S. 447, 448.

The extraction of iron in the Lithuanian estates in the XVI–XIX centuries

Jonas NAVASAITIS

This paper provides a survey of development of the water-powered iron works that operated in the Lithuanian estates in the XVI–XIX centuries.

The beginning of making iron in the ethnic territory of the Balts dates back to the last centuries B. C. In the XV century A. D. the water-driven iron works (called *rudnia* or *rūda*) were introduced to the estates of the Grand Duchy of Lithuania. Later they were also built in many other estates. Facilities of every such *rudnia* included an ore smelting furnace (bloomery furnace), smithy hearth, hammers, anvils and many other tools and implements. The bellows of the furnace and heavy hammers were driven by waterpower, therefore, a great increase in output was possible as compared to the manually driven bloomery furnaces and hammers. Three to five workers (a smelter, a smith and their aids) were employed in a *rudnia* and they usually produced from 7 to 13 tons of iron annually.

Nuo polkos iki sonatos: liaudies muzika ir lietivių akademiniai kūriniai akordeonui

Gintaras BALČIŪNAS

Objektas: lietivių kompozitorų akademiniai kūriniai akordeonui. Tikslas: nustatyti lietivių kompozitorų akademinių kūriniai akordeonui sąsajas su liaudiškaisiais kūriniais bei lietivių etnine muzika. Metodai: analizės, lyginimo, apibendrinimo. Išvados: lietivių kompozitorų akademiniai kūriniai akordeonui menkai susiję su liaudiškojo muzikavimo armonikomis ir akordeonu tradicija bei lietivių etnine muzika. Nepakankamai susipažinę su liaudiškojo muzikavimo tradicija kompozitoriai šiek tiek dažniau remdavosi lietivių etninės muzikos bruozais.

Armonika ir akordeonas Lietuvos kaime

Apie 1850 m. Lietuvoje pasirodė Vakarų ir Rytų Europoje paplitę dumpliniai instrumentai – įvairių tipų armonikos. Pirmąkart apie šį instrumentą užsiminta 1853 m. lietuvių literatūros klasiko Antano Baranausko dienoraštyje.¹ Rašoma, kad 1853 m. jis mokėsi groti gitara ir armonika, o šiek tiek anksčiau klavikordu ir smuiku. Įvairių armonikų, vėliau – akordeono populiarumas Lietuvos kaime īgalino naujos liaudiškojo muzikavimo armonikomis bei akordeonu tradicijos atsiradimą. Šios muzikavimo tradicijos ypatybes lėmė daugybė veiksniai. Pagrindiniai galėtume laikyti muzikanto meninį individualumą, lietuvių etninės muzikos ypatybes, instrumentų muzikinės raiškos galimybes ir akademinę muziką. Muzikavimo armonikomis tradicijoms poveikį darė ir kitų, menkesnę įtaką turėję veiksniai: pramoginės muzikos ypatybes, liaudiškasis muzikavimas kitais instrumentais, žanrišnės kūrinio ypatybės.

Muzikanto meninis individualumas iš esmės nulemdavo ir visų kitų veiksnį poveikį liaudiškajam muzikavimui armonikomis bei akordeonu. Etninę muziką atliekantis muzikantas pats lemdavo muzikavimo formos kontūrus, visų muzikinės medžiagos komponentų savitumą. Grojimas iš klausos formavo specifinį repertuaro gausinimo būdą, itin gerai atskleidžiantį muzikanto meninį savitumą. Nors tai sietina su kiekvieno armonikininko individualybės raiška, tačiau šioje srityje galime įžvelgti ir tam tikras vyraujančias tendencijas. Kvadratinio metro kūriniuose, vyraujant aštuntinėms ir šešioliktinėms natoms, ryškus jų kontrastingo artikuliavimo dėsningumas: šešioliktinės natos atliekamos legato, aštuntinės – non legato štrichais. Trijų dalij metro kūriniuose, vyraujant rišliems garsų tarpusavio santykiams, ritminės figūros vis dėlto artikuliuojamos nerilišliai. Prieštaktis (juo labai retai prasideda armonikininkų kūriniai) dažniausiai sulgyguojamas su kitame takte esančia to paties aukščio nata.

Lietivių etninės muzikos ypatybės labai paveikė liaudiškojo muzikavimo armonikomis bei akordeonu tradiciją. Jos požymiai galime pastebėti armonikomis atliekamų kūriniai melodijoje, harmonijoje, ritme, metre, dermėje, muzikinėje formoje, dinamikoje.

Armonikomis dažniausiai atliekamos diatoninės melodijos, būdingos visai lietivių etninių muzikai. Liaudiškają muzikavimo tradiciją veikė ir atskirų etnografinių sričių muzikos specifiniai bruozai. Žemaitijos liaudies dainų melodikoje dažnas lydinės kvartos intervalas kitur Lietuvoje ne itin populiarus (2; 221). Šio intervalo atsiradimas armonikininkų kūriniuose sietinas ne tik su palankia etninės tradicijos erdve, bet ir su patogiu jo atlikimu Žemaitijoje paplitusioms koncertinomis ar bandonijomis. Armonikomis atliekamų kūriniai melodijoje atsirandantys įvairių intervalų harmoniniai sąskambiai, jų paplitimo arealas taip pat glaudžiai sietini su liaudies dainų intervaliniais ypatumais. Net 70 proc. visų kūriniai armonikoms pasižymi tercijos intervalų harmoniniai sąskambiais (3; 123). Šio intervalo atsiradimas armonikininkų kūriniuose sietinas su liaudiškojo paralelinio daujabalsumo tradicija. Grynosios kvartos intervalas dažniausias tose etnografinėse srityse, kur jis populiarus liaudies dainų melodikoje – Dzūkijoje ir Aukštaitijoje.

Lietivių etninės muzikos ypatybių poveikis armonikomis atliekamų kūriniai harmonijai buvo netiesioginis. Armonikų muzikoje harmonija glaudžiai susijusi su melodijos intonacine sandara. Taigi lietuvių etninės muzikos požymiai, lemdami melodikos ypatybes, netiesiogiai veikė ir harmoninės erdvės individualumą.

Armonikomis atliekamų kūriniai ritminės bei metrinės ypatybės taip pat sietinos su etninės muzikos bruozais. Šokiuose, populiariausiai armonikų žanre, vyrauja reguliarus akcentinis ritmas, greičiausiai nulemtas lietuvių muzikinio mąstymo specifikos. Lietuviškoje armonikų muzikoje paplitę labai įvairūs dviejų bei trijų dalij metrai. Liaudies muzikantai savo improvizaciniėse kompozicijose dažnai kaitaliudavo įvairius metroritminės sandaros vienetus. Dvidalio metro kūriniuose vyraudavo aštuntinės ir šešioliktinės, o tridalio – ketvirtinės ir aštuntinės natos. Armonikomis atliekami kūriniai dažniausiai prasideda stipriaja takto dalimi. Toks chorėjinis metro pobūdis, išryškinantis jo tvirtapradīškumą bei lyrinę pabaigą, šiemis kūriniamams (kaip ir visai lietuvių etninei muzikai) būdingas. Su etninės muzikos ypatumais susijęs armonikininkų atliekamose melodijoje intonacinio vyksmo ir chorėjinų metrinių pėdų sąryšis. Melodiniai intervalai

formuojami dažniausiai pagrindą sutapatinant su stipriaja takto dalimi, o viršūnė – su silpnaja.

Armonikomis atliekamų kūrinių dermė sietina ir su etninės, ir su akademinės muzikos tradicijomis. Armonikininkų kūriniuose vyrauja mažorinė dermė, tačiau Dzūkijoje esama ir minorinės dermės kūrinių. Minorinis derminis pagrindas, be abejo, atspindi šio krašto etninės muzikos ypatumus (2). Moduliavimo įvairovė armonikininkų kūriniams nėra būdinga.

Lietvių ir kitų tautų etninei muzikai būdingos nekvadratinės sintaksinės struktūros, nulemiančios netradicinį takto skaičių periodė. Liaudies muzikantai mėgsta pagroti metroritminiu dėsningumu neapibrėžtą improvizacino pobūdžio ižangą ar papildomą taktą kūriniu pabaigoje. Nekvadratinės sintaksinės struktūros darinius gali suformuoti ir kūriniu viduryje pasitaikantys papildomi taktais, susiurinantys ar pralečiantys periodus sudarančių sakinių frazes.

Įvairiomis armonikomis atliekamų kūrinių dinamika nėra įvairi ir išraiškinga. Būdingas tik dinamiškai garsus atlirkimas.

Instrumentų muzikinės raiškos galimybės labiausiai paveikė armonikomis atliekamų kūrinių melodiją, harmoniją, muzikinę faktūrą ir artikuliacinę praktiką. Liaudiškojo muzikavimo tradicijoje šių veiksnių poveikis glaudžiai sietinas su grojimo patogumu. Minėjome, kad lydinės kvartos intervalas kūrinių melodijoje atsirado ir dėl patogaus jo atlirkimo koncertina ar bandonija. Armonikų muzikoje vyrajančia tapdavo ta intervalinė melodijos seka, kurią būdavo patogiau atliki.

Kūrinių harmoninius ypatumus nulemdavo taip pat atlirkimo patogumo faktorius. Jo įtaka galėtume aiškinti ir tam tikros grojimo manieros paplitimą. Dvidalio metro kūriniuose takto sandūroje sulygavus dvi to paties aukščio natas, buvo vengiama keisti harmoninę funkciją. Taip grota ir priimyvesnėmis armonikomis, ir techniškai paslankesnėmis koncertinomis ar bandonijomis. Kairiaja ranka atliekame akompanimente dažniausios pagrindinių harmoninių funkcijų sekos. Liaudies muzikantai ypač mėgsta kaitalioti tonikos ir dominantės harmoninių funkcijų akordus. Tiesa, kartais armonikininkų kūriniuose pastebime ir nesietinų su grojimo patogumu harmoninių reišinių. Pasitaiko net ir atvirkštinių dalykų. Atliekant nekintančios harmoninės funkcijos akompanimentą, bosinis garsas, pradžioj turėjęs tonikinę funkciją, toliau galėjo būti kompanuojamas kitais dermės laipsniais. Akompanavimo tradicijos, nusistovėjusios grojant viena kuria armonikų rūšimi, būdavo perimamos ir kitiems instrumentams, nors tai ir nebuvo patogu atliki. Bosnio garso sekos iš pirmojo į ketvirtąjį ir šeštąjį dermės laipsnius tradicija, sietina su Vienos armonikomis, išliko gaji ir grojant akordeonu, nors tai ir nebuvo itin patogu (3; 129). Kūrinių harmoninių ypatumai sietini ir su tam tikru armonikos tipu. Koncertinomis ar bandonijomis atliekamuose kūriniuose galime pastebeti įdomų atlirkėjo praktikos reiškinį – tarp motyvų ir frazių susidarančią „cezūrinę harmoniją“. Šių instrumentų techninė garsų išdėstyto sistema pagrįsta dviejų skirtingo aukščio garsų skambė-

jimu tempiant ir glaudžiant dumples. Grojant koncertinomis ir bandonijomis, susiklostė tam tikra muzikavimo manieros tradicija: muzikantai dumples dažniau tempia nei glaudžia. Dumples sugrąžindami (nuspausdami „orinį“ mygtuką), liaudies muzikantai kartais tuo pačiu atlikdavę ir buvusiai harmonijai contrastingą akordinį darinį.

Muzikinė faktūra menkai priklauso nuo armonikos tipo. Liaudies muzikantams dėmesį telkiant į grojimo patogumą ir paprastumą, įvairių armonikos tipo instrumentų meninės raiškos skirtybės nyko. Šiais instrumentais atliekamiems kūriniams būdinga paprasta muzikinės medžiagos sandara: melodija, jos harmoninis pritarimas bei metroritmė pulsacija. Dešiniaja ranka dažniausiai atliekama melodija, kairiaja – šiem kūriniams tipiškas akompanimentas: bosinis garsas stiprioje takto dalyje, akordinė faktūra – silpnose.

Armonikos tipo instrumentų meninės raiškos ypatybės labai veikė atliekamų kūrinių artikuliacinius ypatumus. Bandonijomis ir koncertinomis nėra patogu sparčiai groti smulkių metriniių verčių natas, dėl to, grodami šiais instrumentais, liaudies muzikantai neartikuliuoja judraus tempo šešioliktinių natų (visiškai kitoka šių natų artikuliacija grojant kitais armonikos tipo instrumentais), nors jais atliekamiems kūriniams būdinga akcentinė muzikinės medžiagos artikuliacija. Tačiau koncertinomis ir bandonijomis galima itin virtuoziškai atliki ir smulkių ritminių verčių natas. Ypač – koncertinėmis bandonijomis, kurių garso aukštis neprieklauso nuo dumplių judėjimo krypties (4). Dideles šio instrumento menines galimybes liudija garsaus argentiniečių kompozitoriaus ir bandonininko Astor Piazzollo (1921 – 1992) kūrybinė veikla (5). Be abejo, atskleisti meninių instrumento išraiškos galimybų visumą gali tik talentingi profesionalūs atlirkėjai. Grojimo patogumo svarbumas liaudies muzikantams lėmė gana menką instrumento muzikinės išraiškos galimybių išnaudojimą.

Atskirai panagrinėkime akordeono meninės raiškos galimybų poveikį liaudiškojo muzikavimo šiuo instrumentu tradicijai. Šis veiksnyis ir lemia muzikavimo akordeonu bei kitais armonikos tipo instrumentais tradicijas. Akordeonas Lietuvos kaime pasirodė tik apie 1920 m. Apie septyniasdešimt metų iki tol buvo muzikuojama įvairių tipų armonikomis, tad susiformavo pagrindiniai šio muzikavimo principai. Liaudiškojo grojimo akordeonu tradicija perėmė daugelį specifinių muzikavimo armonikos tipo instrumentais požymų. Pasiklausę Petro Lekavičiaus tos pačios polkos, atlirkos Vienos armonika (KLF 379 – 21) (6) ir akordeonu (KLF 379 – 20), galime pastebėti, kad grojant akordeonu vyrauja aštuntinės natos, melodijoje dažnai girdimas kvarcos intervalas, o armonika – šešioliktinės natos bei tercijos ir sekundos intervalai. Taigi atlirkimas akordeonu, sakytam, „ne toks virtuoziškas“, kūriniams būdinga platesnės intervalinės apimties melodija. Diatoninėmis armonikomis grojami kūriniai sudėtingesni, siauresnių intervalų melodinėmis slinktimis.

Apibendrindami instrumentų muzikinės raiškos galimybų poveikį liaudiškajam muzikavimui armonikomis bei

akordenu, galime teigti, kad dažniausiai įvairių instrumentų specifiniai savitumai buvo išnaudoti groti patogiai, tačiau menkai atsižvelgta į jų teikiamas meninės išraiškos galimybes.

Akademinių muzikos požymių esama armonikomis atliekamų kūrinių ritmikoje, harmonijoje, dermėje, muzikinėje formoje.

Armonikomis atliekamų kūrinių ritmas nėra toks įvairus kaip akademinėje muzikoje. Minėjome, kad akcentinis ritmo pobūdis labiau sietinas su lietuvių etnine nei akademine muzika. Tačiau Žemaitijoje bei Suvalkijoje pasitaikančios triolių ir duolių derinimas, be abejo, sietinas su XX a. akademinių muzikos tradicija.

Akivaizdžia klasikinės funkcinės harmonijos įtaka galime laikyti auksčiau minėtus kairiosios rankos partijoje vyraujančius pagrindinių harmoninių funkcijų trigarsius. Šie akordai būdingi visų armonikos tipo instrumentų kairiosios rankos partijoms.

Nagrinėdami lietuvių etninės muzikos poveikį muzikavimui armonikomis, minėjome šiais instrumentais atliekamuose kūriniuose vyraujančią mažorinę dermę. Mažorinės bei minorinės dermės atsiradimas armonikų muzikoje gali būti sietinas su akademinių muzikos poveikiu liaudiškajam muzikavimui.

Bene labiausiai akademinė muzika paveikė armonikos tipo instrumentais atliekamų kūrinių muzikinės formos ypatybes. Armonikininkų kūryboje labiausiai paplitusios klasikinės muzikinės struktūros kupletai. Čia mažiau laisvosios plėtotės formų (variacijų). Tipiška šių kūrinių struktūra – du dviejų sakinių periodai. Abi dalys dažniausiai (70 proc. visų kūrinių armonikoms) atliekamos ta pačia tonacija. Dzūkijoje, kur būdingesnė minorinė dermė, buvo išprasta pirmąjį dalį atlikti mažorine, antrąjį – minorine dermėmis. Armonikininkų kūryboje labiausiai paplitę periodai, kurių sakiniai tesiskiria antrųjų frazių pabaigomis (28,8 proc. visų kūrinių armonikoms), rečiau melodiškai labiau išplėtotu (13,9 proc.), o visiškai tapačių sakinių – 8,4 proc. (7; 142). Pasitaiko keletą kartų pasikartojančių vienos ir itin retai – trijų bei keturių dalių struktūrų. Tridaliai, kaip ir dvidaliai, kūrinių atliekami dažniausiai ta pačia tonacija, stambesnės muzikinės formos kūriniams būdinga įvairių tonacijų kaita. Improvizacinis liaudiškosios muzikos pobūdis lėmė gana laisvą muzikinės formos traktavimą. Kartais tarp kūrinių dalių išsprausdavo nedideli kelių takų epizodai, pasikeisdavo reprizinio kupleto muzikinės medžiagos pobūdis. Laisvosios plėtotės, pagrįstos pasikartojančio melodinio darinio variaciiniu plėtojimu, pavyzdžių armonikininkų kūryboje rēta. Kūrinių, turinčių slaviškos instrumentinės muzikos bruožų, daugiausia Dzūkijoje.

Pramoginė muzika, atliekamo kūrinių žanrinės ypatybės bei muzikavimo kitais instrumentais savybės nedaug tepeivkė liaudiškojo muzikavimo armonikomis tradiciją.

Ypač akivaizdi pramoginės muzikos įtaka armonikomis atliekamų kūrinių žanriniams požymiams. Kartu su armonika kaime atsirado mieste paplitę šokiai: valsas, polka, tango, fokstrotas ir kt. Tačiau muzikavimo tradicijoje galime

pastebėti tik vieną su pramogine muzika sietiną savybę: melodijoje atsirandančius lietuvių etninei muzikai nebūdingus sekstos intervalus, paplitusius europinės kilmės šokių, ypač valsų, melodikoje.

Liaudies muzikantas dažnai mokėdavo groti kelias instrumentais. Pastebime ir liaudiškojo smuikavimo poveikį muzikavimui armonikomis. Tai – kūrinių melodijose pasitaikantys plačios apimties intervalai, melizmų ornamentika (8; 208–212). Itin mėgstama pirmąjį takto dalį pabrėžti foršlaga, o vyraujančias chorėjines metro pėdas „sustiprinti“ ornamentika.

Atliekamo kūrinių žanrinės ypatybės lėmė tam tikrus artikuliacinės manieros požymius: valsuose vyravo legato, polkose bei maršuose – non legato štrichas.

Armonikininkų kūrinių muzikinės kalbos bei atlikimo elementus veikė daugybė veiksnų. Vienų jų poveikis liaudiškam muzikavimui buvo didesnis, kitų mažesnis. Visoms įtakoms paveikus susiformavo savitas lietuvių etninės muzikinės kultūros reiškinys – liaudiškasis muzikavimas armonikomis bei akordeonu.

Lietuvių kompozitorų akademinių kūrinių akordeonui, jų sąsajos su etnine muzika ir liaudiškojo muzikavimo armonikomis bei akordeonu tradicija

Nors akademinių muzikavimo akordeonu mūsų šalyje pradžia – XX a. ketvirtasis dešimtmetis, pirmasis lietuviškas akademinis kūrinas akordeonui – Vaclovo Paketūro „Tema ir variacijos“ – sukurtas tik 1962 m. Šis kūrinas nebuvo vertintas meniniu požiūriu, neturėjo didesnės reikšmės akademinei atlikimo akordeonu raidai, vertintinas greičiau kaip atsitiktinis faktas, o ne akademinių kūrinių akordeonui pradžia, kuria galėtume laikyti 1972 m., kai pirmuosius kūrinius akordeonui sukūrė Vladas Švedas.

Akademinių repertuaro akordeonui raida glaudžiai siejina su šio instrumento konstrukcijos tobulejimu. Akademinis repertuaras akordeonui skirtystinas į kūrinius standartinio akompanimento bosu akordeonui bei kūrinius chromatininių bosu akordeonui. Kūrinių standartinio akompanimento bosu akordeonui Lietuvoje buvo rašomi 1972–1986 m., o chromatinų baritoninių bosu akordeonui – nuo 1978 m. iki šiol (chromatinų bosu instrumentas mūsų šalyje pasirodė 1974 m.).

Lietuviškasis standartinio akompanimento bosu akordeono repertuaras nėra įvairius žanriniu požiūriu. Tai kūrinių akordeonui solo, akordeonų duetui ir viena pjesė kamerinei instrumentų sudėčiai (akordeonui, birbynei ir kanklėms). Tokių siaurų žanrinų šio repertuaro pobūdį, be abejo, lėmė techninis standartinio bosu akordeono akompanimento netobuluumas, menkos instrumento kairiosios klaviatūros muzikinės raiškos galimybės. Tarp kūrusiųjų akademinę muziką tokiam akordeonui minėtini Vladas Švedas, Valentinas Bagdonas, Vidas Ločeris, Vytautas Mikalauskas.

Savitą akademinių repertuaro dalį sudaro kūrinių, kuriuose pasitelkiamos abi – standartinio akompanimento ir chromatininių bosu – sistemos. Tokių kūrinių yra sukūrė

V. Bagdonas, V. Ločeris, V. Mikalauskas. Ši akademinio repertuaro dalis atspindi „pereinamąjį“ akordeono techninės raidos laikotarpi.

Kūriniai chromatinių bosu akordeonui žanriui požiūriu yra gana įvairūs: akordeonui solo, akordeonu duetui, trio, kvartetui bei kvintetui. Techninis chromatinių bosu akordeono pranašumas prieš standartinio akompanimento bosu akordeoną leido atsirasti naujiems kamerinio muzikavimo su kitais instrumentais žanrambs, tuo pačiu skatino ir tokių kūrinių atsiradimą. Pastaraisiais metais ir Lietuvoje pradėti kurti Vakarų Europoje jau paplitę (Karlheinz Stokhausen, Heikki Valpoli ir kt.) kūriniai akordeonui su fonograma (Anatolijaus Šenderovo „Sulamitos giesmė“). XX a. pabairoje sukurti ir pirmieji kameriniai bei simfoniniai kūriniai su orkestrinėmis akordeono partijomis (Osvaldo Balakausko „Concerto brio“, Giedriaus Kuprevičiaus opera „Prūsai“, muzika baletui „Atviros jūros vaikas“). Tiesa, šiuose kūriniuose gana menkai naudojamasi akordeono muzikinės raiškos galimybėmis. Dažniausiai instrumentas pasitelkiamas individualios tembrinės spalvos raiškai ar stengiantis pabrėžti tam tikrus stilistinius muzikinės medžiagos niuansus.

Daug kompozitorių (V. Bagdonas, V. Ločeris, V. Mikalauskas), kūrusių muziką standartinio akompanimento bosu akordeonui, kūrė ją ir chromatinių bosu instrumentui. Su repertuaru chromatinių bosu akordeonui sietini Jono Tamulionio kūriniai. Nuo 1978 m. šis autorius laikytinas žymiausiu lietuviškos akademinės akordeono muzikos kūrėju. J. Tamulionis yra parašęs kūrinių įvairiems instrumentams, akordeonui solo, akordeonu duetui bei kvintetui. Daug šių kūrinių nūdien skamba šalies koncertinėse scenose, kai kurie jų sukurti žymių užsienio atlikėjų iniciatyva (T. Rač, L. Bouwer, A. Kovač).

Šiandien, kai chromatinių bosu akordeonas suprantamas kaip koncertinis instrumentas, kai akademiniai kūriniai standartinio akompanimento bosu akordeonui prardo koncertinę reikšmę, kūriniai chromatinių bosu instrumentui laikytini reprezentuojančiais lietuviškajį akademinių akordeono repertuarą.

Analizuodami liaudiškosios muzikavimo tradicijos armonikomis ir akordeonu (toliau liaudiškosios muzikavimo tradicijos) bei lietuvių etninės muzikos poveikį lietuvių kompozitorių akademiniams kūriniams akordeonui, aptarsime, kaip šių kūrinių muzikinės kalbos bei atlikimo elementai sutampa su pagrindinėmis liaudies muzikos ypatybėmis. Didžiausią dėmesį skirsime melodijai, harmonijai, ritmui, metrui, dermei, muzikinei formai, muzikinei faktūrai, dinamikos įvairovei, artikuliacijai.

Liaudiškojo muzikavimo tradicijoje ne viskas vienodai svarbu. Tarkim, armonikininkų muzikoje galime ižvelgti ypatybę, atspindinčių minėtų muzikinės kalbos elementų, išskyrus dinamikos įvairovę, individualumą. Daug mažiau jų laikytini svarbiais visai lietuvių liaudies muzikai. Nors Aukštaitijoje bei Žemaitijoje ir buvo paplitę tam tikri muzikinio daugiabalsumo principai, daugiabalsumas niekada neįgydavo funkcinės harmonijos požymių. Etninėje muzikoje nėra ryškios ir dinaminės, artikuliacinės, faktūrinės (išskyrus polifo-

ninius kūrinius) ypatybės (9; 10). Nėra nusistovėjusios tendencijos, kaip ir kiek atlikėjų turėtų atlikti vieną ar kitą kūrinį. Tad lietuvių liaudies muzikoje svarbu tik melodija, ritmas, metras, dermė, muzikinė forma.

Liaudies muzikantų atliekamų kūrinių pagrindiniais **melodikos** bruožais galėtume laikyti diatoninį melodijos pobūdį, siaurų intervalų vyramą, lydinės kvartos intervalą, tercijos, kvartos, sekstos intervalų harmoninius saskambius, aukštyn kylančių intonacijų ir chorėjinį metrinių pėdų sąryši, melizmų ornamentiką.

Lietuviškoms akademinių kūrinių akordeonui melodijoms būdingas ir diatoninis, ir chromatinis pobūdis. Lygindami standartinio akompanimento akordeonui ir chromatinių bosu instrumentui sukurtus kūrinius, galime pastebėti gana aiškius minėtų melodinių ypatybių skirtumus. Pirmuojuose vyrauja diatoniskumas (chromatinės melodijos skamba tik apie 10 proc. tokiu kūrinių), o antrųjų melodinėms slinktimis diatonika nėra itin būdinga (net apie 90 proc. šių kūrinių vyrauja chromatinis melodijos pobūdis). Abiemis instrumento tipams sukurti kūriniai pasižymi siaurų intervalų melodinėmis linijomis. Armonikų muzikoje kuo platesnis intervalas, tuo jis retesnis melodijoje: siaurų intervalų gausumas (apie 85 proc. viso nagrinėjamo repertuaro) akivaizdus ir akademiniuose kūriniuose. Liaudies muzikantų, ypač koncertinininkų ir bandonininkų atliekamose melodijose pasitaikantis lydinės kvartos intervalas akademiniuose kūriniuose itin retas. Melodiniam šių kūrinių savitumui lydinės kvartos reikšmė menka (tik apie 10 proc. viso akademinio akordeono repertuaro). Siek tiek ryškesnis šio intervalo vaidmuo beveik visada sietinas su chromatinių bosu akordeonui sukurtais kūriniais. Akademinių kūrinių melodijose skamba įvairių harmoninių intervalų saskambiai, akordiniai dariniai. Armonikų muzikoje paplitusių intervalus (tercija, kvarta, seksta) melodijose girdime taip pat dažnai, kaip ir kitus ar vienbalsį bei akordinį melodijos plėtojimą. Nematome kurių nors iš šių saskambų vyramimo. Gana panašiai galime vertinti ir liaudies muzikoje paplitusį aukštyn kylančių intonacijų ir chorėjinį metrinių pėdų sąryši. Akademinėje akordeono muzikoje nėra itin akivaizdi armonikininkų kūriniuose paplitusi melodinės intonacijos paryškinimo chorėjine metrine pėda tendencija. Chorėjiniai motyvai pasitaiko ir melodijai kylant į viršų, ir jai leidžiantis žemyn. Akademiniams kūriniams nebūdinga ir melodinės linijos melizminė ornamentika. Tokių melodinių puošmenų bei minėtų lydinės kvartos intervalų čia reta.

Tad akademiniems melodijoms ne itin būdingos armonikininkų kūrinių melodinės slinktys. Išskyrus diatoninį melodijos pobūdį, kiti požymiai gana panašiai atsispindi ir standartinio akompanimento, ir chromatinių bosu akordeonui sukurtuose kūriniuose. Melodiniu audiniu lietuvių kompozitorių akademinė muzika akordeonui vertintina kaip tik iš dalies su-tampanti su tradicinio liaudiškojo muzikavimo kūriniais.

Liaudies muzikantų kūryboje paplitę pagrindiniai **harmoninių** muzikinės kalbos elemento požymiai – harmoninių funkcijų trigarsių vyramas kairiosios rankos partijoje, tonikos ir dominantės funkcijų kaita, harmoninės kaitos vengimas dvi-dalio metro kūrinių taktų pradžiose, kai pirmoji melodijos nata

takte sulyguojama su to paties aukščio paskutiniaja buvusio takto nata, bei akompanuojančio boso slinktys 1 – 4 – 6 dermės laipsniais nekintančios harmoninės erdvės fone.

Pagrindinių harmoninių funkcijų trigarsiai lietuvių kompozitorių akademinių kūrinių akordeonui kairiosios rankos partijose pasitaiko labai retai. Tokios sandaros akompanimentą kartais galime matyti tik standartinio akompanimento bosų akordeonui sukurtuose kūriniuose. Chromatinių bosų akordeono repertuarę jo iš viso nėra. Tonikos ir dominantes funkcijų kaita akademiniuose kūriniuose akordeonui taip pat nėra dažna. Kartais šiuose kūriniuose iš viso nėra armonikų muzikoje paplitusios minėtų harmoninių funkcijų kaitos. Rečiau ji pasitaiko chromatinių, šiek tiek dažniau standartinio akompanimento bosų akordeonui sukurtuose kūriniuose. Tik apie 20 proc. akademinių kūrinių pasižymi tokia pat kaip ir armonikininkų kūrinių harmoninio interpretavimo praktika, taktų sandūroje sujungiant to paties aukščio natas. Kituose kūriniuose tokį epizodą harmoninis individualumas labai įvairus. Vienų ar kitų harmoninio traktavimo tendencijų vyramių sunku ižvelgti. Mažiau nei 10 proc. visų kūrinių standartinio akompanimento bosų akordeonui galime pastebeti akompanuojančio boso slinktis 1–4–6 dermės laipsniais nekintančios harmoninės erdvės fone. Šio tipo instrumentui sukurtuose kūriniuose tokio pobūdžio akompanimentas itin retas. Chromatinių bosų akordeonui nėra būdingas įprastas standartinis akompanavimas kairiaja ranka, tad ir minėtos akompanavimo tradicijos požymiai tokiam instrumentui sukurtuose kūriniuose nėra.

Akademiniuose kūriniuose akordeonui liaudiškojo muzikavimo harmoninių ypatybų nedaug. Šiek tiek labiau jos atispindi standartinio akompanimento bosų akordeonui sukurtuose kūriniuose.

Liaudies muzikoje paplitusiais **ritmikos** požymiai galime laikyti reguliarų akcentinį ritmą, aštuntinių ir šešioliktių natų vyramių dvidalio metro kūriniuose, ketvirtinių ir aštuntinių natų vyramių tridilio metro kūriniuose.

Akademinei akordeono muzikai, kaip ir armonikininkų kūriniams, būdingas reguliarus akcentinis ritmas. Labai retai reguliaris ritmo tékmė suardoma improvizaciniuose įvairiuose epizoduose atlikimais, pasitelkiant metroritminį rubato. Akademiniuose kūriniuose, kitaip nei armonikų muzikoje, negaliame ižvelgti aiškaus natų ritminių verčių ir metrinio dalumo sąryšio. Tik apie 30 proc. nagrinėjamo repertuario vyrauja tokia pati, kaip ir armonikininkų kūriniuose, šio sąryšio tendencija – dvidalio metro kūriniuose dažnesnės smulkesnių ritminių verčių natos nei tridilio metro veikalose.

Taigi akademinis akordeono repertuaras ritmikos požiūriu vertintinas kaip ne visiškai sutampantis su liaudiškosios muzikavimo tradicijos melodijomis.

Armonikininkų kūrinių turi tam tikrų **metrinių** ypatybų: dviejų ir trijų dalių metrus, metroritminės sandaros vienetų kaitą, chorėjinį motyvą pobūdį.

Lietuviškuose akademiniuose kūriniuose akordeonui vyrauja armonikų muzikoje paplitę dviejų bei trijų dalių metrai. Tik mažiau kaip 10 proc. akademinių muzikos akordeonui pasižymi sudėtinės sandaros metrų dominavimu, nors epi-

zodinių tokios metrinės sudėties darinių esama net apie 45 proc. nagrinėjamo repertuario. Metroritminės sandaros vienetų kaita taip pat gana akivaizdi. Apie 55 proc. lietuviškojo akademinio repertuario akordeonui tokia skirtinges metrinės sandaros vienetų kaita laikytina vyraujančia metrine ypatybe. Dažnesnė ji standartinio akompanimento nei chromatinių bosų akordeonui sukurtuose kūriniuose. Akademiniéje akordeono muzikoje atispindi įvairūs metriniai pėdų prigimties motyvai. Vis dėlto nežymiai vyraujančiai laikytini tvirtapradžiai, chorėjiniai motyvai. Dvidalio metro kūriniuose jie dažnesni nei jambiniai dariniai. Tridalės metrinės sandaros kūriniuose taip pat dažnesni tvirtapradžiai, daktoliniés, o ne amfibrachinės ar anapestinės prigimties motyvai. Be to, tokiuose kūriniuose vyrauja ir chorėjiniai submotyvai.

Matome, kad akademiniams kūriniams akordeonui gana būdingos liaudiškojo muzikavimo metrinės ypatybės. Ryškenis jų poveikis standartinio akompanimento bosų akordeono repertuarui, tačiau ženklus ir chromatinių bosų instrumentui sukurtuose kūriniuose. Vis dėlto pasitaikančios kitokios nei liaudies muzikantų melodijose metrinės savybės neleidžia šių kūrinių metriniai požiūriu visiškai tapatinti.

Dermės požiūriu armonikų muzika apibūdintina kaip mažorinė, joje reta moduliacijų, dvidaliuose ir tridaliuose kūriniuose vyrauja ta pati, o stambesniuose nei trijų dalių kūriniuose – skirtinga tonacija.

Akademiniams kūriniams akordeonui, kitaip nei armonikų muzikai, nebūdinga mažorinės dermės vyramas. Tik apie 20 proc. šių kūrinių turi ilgesnės trukmės mažorinės dermės epizodus. Apie 35 proc. akademinio repertuario akordeonui nėra net menkiausių minėtos dermės apraiškų, kituose kūriniuose vyrauja chromatinis muzikinės medžiagos pobūdis ar kitomis dermėmis grindžiami epizodai. Nors mažorių dermė ir nelaikytina vyraujančia, tačiau mažorinė dermė dažnesnė standartinio akompanimento, bet ne chromatinių bosų akordeonui sukurtuose kūriniuose. Akademiniame akordeono repertuarare gana dažna įvairaus pobūdžio moduliacijų. Jos būdingos abiems instrumentų tipams sukurtiems kūriniams. Akademiniam akordeono repertuarui poveikį padarė liaudiškojo muzikavimo tradicijos derminis parametras. Ir akademiniéje, ir armonikų muzikoje nežymiai vyrauja ta pati kūrino derminės priklausomybės nuo jo dalių tendencija. Dvidaliuose ir tridaliuose veikalose, kaip ir liaudies muzikantų kūryboje, gana dažnai tonacinė muzikinio audinio erdvė išlieka nepakitusi, jos įvairove pasižymi stambesnės muzikinės formos kūrinių. Tokios dermės ir muzikinės formos sąsajos būdingos apie 70 proc. lietuviškojo akademinio akordeono repertuario.

Apibendrindami galime teigti, kad akademiniuose kūriniuose akordeonui labai netolygiai atispindi derminės liaudiškojo muzikavimo tradicijos ypatybės. Nors šie kūrinių nepasižymi akivaizdžiu mažorinės dermės vyramu ir juose dažnai pasitaiko įvairaus pobūdžio moduliacijų, tačiau derminės ir muzikinės formos sąveika juose primena armonikininkų kūrinius. Visų dermės ypatybų atspindžiai dažnesni standartinio akompanimento bosų akordeonui sukurtuose kūriniuose. Taigi dermės požiūriu lietuviškasis

akademinius akordeono repertuaras laikytinas tik iš dalies sutampantiu su liaudiškojo muzikavimo kūriniais.

Armonikininkų kūryboje paplitusiais pagrindiniai **muzikinės formos** ypatumais laikyti: du dviejų sakinių periodai, sudarantys paprastąjį dviejų dalių formą, nekvadratinės sintaksinės struktūros, improvizacijos pobūdžio ižanga.

Akademiniuose kūriniuose akordeonui nėra paplitęs prastosios dviejų dalių muzikinės formos iš dviejų periodų modelis. Tik apie 5 proc. šio repertuaro kūrinių gali sukelti menkas aliuzijas į tokios sandaros muzikinę formą. Akademiniams kūriniams akordeonui būdingos kur kas sudėtingesnės nei dviejų dalių muzikinės struktūros. Gana reta ir vienadalių, ištisinės muzikinės plėtotės kūrinių. Juose dažnos įvairios nekvadratinės sintaksinės struktūros, tačiau tokios sandaros dariniai vyraujančiai laikyti tik apie 20 proc. nagrinėjamo repertuaro. Akademiniam akordeono repertuarui nėra būdingi ižanginiai muzikinės formos dariniai. Jų yra tik apie 20 proc. kūrinių. Tam tikras muzikinės medžiagos improvizacišumas ižvelgiamas apie 50 proc. kūrinių, turinčių ižanginius muzikinės struktūros darinius.

Akivaizdu, kad lietuvių kompozitorų akademinių kūrinių akordeonui labai menkai susiję su liaudiškojo muzikavimo tradicijos muzikinės formos ypatumais. Juose aiškesni tik nekvadratinės sintaksinių struktūrų bruozai. Kiti požymiai nėra reikšmingi. Tad akademinius repertuaras akordeonui muzikinės formos požiūriu vertintinas kaip nesutampantis su liaudiškojo muzikavimo tradiciniai kūriniams.

Liaudies muzikantų atliekamų kūrinių būdingais **muzikinės faktūros** bruozais galėtume laikyti: homofoninę sandarą, melodijos atlikimą dešiniaja, o akompanimentą kairiaja rankomis bei tipišką akompanimento pobūdį: bosinis garsas stiprioje takto dalyje, akordinė faktūra – silpnose.

Lietuvių kompozitorų akademinių kūrinių akordeonui homofoninės muzikinės faktūros požiūriu vertintini prieštaringai. Standartinio akompanimento bosu akordeonui sukurtuose kūriniuose vyrauja armonikininkų kūrybai būdinga homofoninė muzikinės faktūros sandara, tačiau chromatinių bosu akordeono repertuaras pasižymi įvairia – ir homofonine, ir polifonine – muzikine faktūra. Ižvelgti vienos faktūros vyrimą gana sunku. Standartinio akompanimento akordeonui sukurtuose kūriniuose melodija kur kas dažniau atlieka dešiniaja nei kairiaja ranka. Tai visiškai natūralu, nes tokiu instrumentu kairioji klaviatūra yra itin menkų melodinės raiškos galimybę. Chromatinių bosu instrumentui sukurti kūrinių pasižymi abiejų rankų partijų melodinėmis slinktimis. Akademiniam akordeono repertuarui nebūdingas armonikininkų kūriniams tipiškas akompanavimo pobūdis. Standartinio akompanimento bosu akordeonui sukurtuose kūriniuose epizodiškai pasitaiko akompanavimo apraiškų, kai bosinis garsas skamba stiprioje takto dalyje, akordinė faktūra – silpnose, tačiau chromatinių bosu instrumento repertuaruose to kio reiškinio visiškai nėra.

Taigi lietuvių kompozitorų akademinių kūrinių akordeonui sasajos su liaudiškojo muzikavimo tradicinių kūrinių muzikinės faktūros požiūriu vertintinos prieštaringai. Standartinio akompanimento bosu akordeonui sukurtuose kūri-

niuose muzikinė faktūra gana svarbi, tačiau chromatinių bosu instrumento repertuarare ji nereikšminga. Todėl akademinius akordeono muzika muzikinės faktūros individualiaisiais bruozais vertintina kaip tik iš dalies sutampanti su liaudiškojo muzikavimo tradicinių kūrinių.

Liaudies muzikantų grojimas nepasižymi **muzikinės dinamikos** įvairove. Vyrauja garsus dinaminis atlikimas. Aptarkime, kaip ši interpretacinė ypatybė atispindi nagrinėjamuose kūriniuose.

Akademinius repertuaras akordeonui pasižymi plačia dinaminių niuansų skale. Suprantama, greta įvairių dinaminių erdvę esama ir garsaus dinamino lygmens epizodų. Tačiau tik apie 10 proc. akademinių kūrinių akordeonui pasižymi statiskesnėmis garsios dinamikos erdvėmis. Dažniau tokie epizodai pastebimi standartinio akompanimento, o ne chromatinių bosu akordeonui sukurtuose kūriniuose. Vis dėlto net ir statiskesne dinamine erdve pasižymintiems kūriniams būdinga dinaminių niuansų kaita, dėl to lietuvių kompozitorių akademinių muzika akordeonui vertintina šiuo požiūriu kaip nesutampanti su tradicine.

Straipsnio pradžioje minėjome tarp liaudies muzikantų paplitusius tam tikrus muzikinės medžiagos artikuliavimo ypatumus: šešioliktinių natų atlikimą legato, dominuojančių ritminių figūrų nerilišią artikuliaciją aštuntinių non legato kvadratinio metro kūriniuose, garsų rišlumo vyrimą trijų dalių metro kūriniuose bei prieštakčio sulygavimą su kito takto nata.

Standartinio akompanimento bosu akordeonui sukurtuose kūriniuose beveik visada nurodoma tikslai kompozitoriaus pageidaujama muzikinių motyvų ar frazių artikuliacija. Chromatinių bosu instrumento repertuaras kur kas rečiau pasižymi tokiomis artikuliacinio atlikimo savybėmis. Apie 20 proc. šių kūrinių artikuliacinė interpretacija paliekama pasirinkti atlikėjui (10). Akademiniuose tridalio metro kūriniuose ne taip dažnas armonikininkų muzikoje itin paplitęs specifinis tam tikrų natų artikulavimas. Skirtingų ritminių verčių natatos atliekamos įvairiai, taip pat ir armonikų muzikai būdingais štrichais. Labai panašiai vertintini ir artikuliaciniai liaudiškojo muzikavimo armonikomis atspindžiai akademinių kūrinių tridalio metro epizoduose. Dominuojančios ritminės figūros atliekamos ir rišliai, ir nerilišliai štrichais. Nors akademiniuose kūriniuose gana dažni prieštakčiais prasidedantys motyvai, dažnai jie sulyguojami su kitame takte esančiomis natomis, o interpretuojami priešingai.

Taigi muzikinės medžiagos artikuliaciniais ypatumais liaudies muzikantų ir lietuvių kompozitorų akademinių kūrinių akordeonui susiję gana menkai, vertintini tik kaip iš dalies sutampantys.

Nagrinėdami lietuvių kompozitorų akademinių kūrinių akordeonui sasajas su liaudiškojo muzikavimo tradicija, dažnai minėdavome, kad tradicinių liaudies muzikantų ir standartinio akompanimento bosu akordeonui sukurti kūrinių turi daugiau bendrumų nei parašytieji chromatinių bosu instrumentai. Tai visiškai natūralu, nes būtent standartinio akompanimento bosu akordeonas paplito Lietuvos kaime kartu su įvairių tipų armonikomis.

Kokiai bruožais lietuvių kompozitorių akademinių kūrinių akordeonui sutampa ar panašūs su lietuvių etnine muzika?

Pagrindiniai **melodiniai** lietuvių etninės muzikos bruožai laikytini: sekstos intervalo melodinės linijos diapazonas, siaurų intervalų vyramas, grynosios kvartos intervalo dominuojantis vaidmuo, mažosios tercijos intervalo vyramas lyrinio pobūdžio kūriniuose bei melodinei linijai nebūdingi padidinti intervalai (11; 194–203).

Tik apie 10 proc. akademinio repertuaro kūrinių aptinkume nedidelį sekstos intervalo episodų vyramą, sietiną, be abejo, su melodijoje dažnai pasitaikančiais siaurais intervalais. Šiek tiek dažniau akademinių kūrinių melodijoje girdime grynosios kvartos intervalą. Apie 35 proc. viso nagrinėjamo repertuaro galime ižvelgti gana akivaizdū šio intervalo vyramą melodinėse intonacijose. Mažosios tercijos intervalas lyrijuose akademinių kūrinių epizoduose gana retas. Apie 10 proc. viso repertuaro šis intervalas gali būti sietinas su lyriju muzikinės medžiagos pobūdžiu. Akademinių kūrinių melodijoje, be abejo, esama padidintų intervalų. Tačiau jie nėra itin dažni melodinėse kūrinių intonacijose. Ypač reti šie intervalai standartinio akompanimento bosu akordeonui sukurtuose kūriniuose.

Taigi akademiniuose kūriniuose akordeonui labai netolygiai atispindi lietuvių liaudies muzikos melodiniai bruožai, sutampa tik iš dalies.

Lietuvių liaudies muzikoje pagrindinėmis ritminėmis ypatybėmis laikytini reguliarūs akcentiniai, laisvai pulsuojantys bei sinkopiniai sutartinių ritmai (11; 252–253). O lietuvių kompozitorių akademiniuose kūriniuose akordeonui būdingas tik reguliarus akcentinis ritmas. Čia retai pasitaiko laisvai pulsuojančio ritmo episodų. Ritminio improvizaciškumo požymiu galime aptikti tik apie 20 proc. visų akademinių kūrinių. Sinkopiniai sutartinių ritmo dariniai – taip pat gana reti akademiniuose kūriniuose akordeonui. Apie trečdalyje šių kūrinių neaptinkame net menkiausią sinkopinės ritmikos apraiškų. Tik penktadalyje jų galime pastebėti gana ryškų tokio ritmo darinių vyramą, o apie 50 proc. nežymių tokios ritmikos pasireiškimų.

Taigi ir ritmo požiūriu lietuvių kompozitorių akademinių kūrinių akordeonui su lietuvių liaudies muzika sutampa tik iš dalies.

Lygindami akademinio akordeono repertuarą ir lietuvių etninę muziką metro ypatybų požiūriu, pagrindinį dėmesį skirsime šiemis bruožams: pakaitomis kintančiomis dviejų ir trijų dalių metro grupėms, prieštakčio nebuvinimui (11; 251–253).

Minėjome, kad standartinio akompanimento bosu akordeonui labiau nei chromatinių bosu instrumentui sukurtiems kūriniams būdinga metroritminės sandaros vienetų kaita. Dėl to ir pakaitomis kintančios dviejų bei trijų dalių metro grupės juose dažnesnės. Tokia kaita laikytina vyraujančiu metrinės sandaros elementu apie 40 proc. repertuaro standartinio akompanimento akordeonui. Chromatinių bosu akordeonui sukurtiems kūriniams pakaitomis kintančios dviejų ir trijų dalių metro grupės nėra itin būdingos. Akademiniuose kūri-

niuose, kaip minėjome, nežymiai vyrauja chorėjinis įvairių motyvų pobūdis, todėl čia dažnesni stipriaja takto dalimi prasedantys metroritminiai dariniai. Prieštaktinės dalys dažnos tik apie 10 proc. visų nagrinėjamų kūrinių.

Tad lietuvių etninės muzikos metro ypatybės akademiniuose kūriniuose akordeonui atispindi labai netolygiai. Nors jiems, kaip ir lietuvių liaudies muzikai, nebūdingi prieštakčiai, pakaitomis kintančios dviejų ir trijų dalių metro grupės čia retos. Taigi akademinių akordeono kūrinių metro ypatybų požiūriu vertintini kaip tik iš dalies sutampantys su lietuvių liaudies muzika.

Miksolydinių, joninių bei eolinių **dermių** vyramas, diatoniskumas laikytini pagrindinėmis derminėmis lietuvių etninės muzikos ypatybėmis (11; 221–226).

Standartinio akompanimento, labiau nei chromatinių bosu, akordeonui sukurtiems kūriniams, kaip minėta, būdingas diatoninis melodinių slinkčių pobūdis. Dėl to ir diatoninės dermės episodai kur kas dažnesni standartinio akompanimento bosu akordeono repertuare. Tačiau teigti, kad jie vyrauja, negalime. Diatoninių ir chromatinių dermės episodų santiysis gana tolygus. Repertuare chromatinių bosu akordeonui šiek tiek dažnesni chromatinės dermės episodai, retesnės lietuvių liaudies muzikai būdingos miksolydinių, joninės bei eolinės dermės. Šiek tiek dažniau jų standartinio akompanimento bosu akordeono repertuare. Tačiau šių dermių vyramas ar diatoninis jų pobūdis akademiniams kūriniams nėra būdingas.

Akivaizdu, kad akademiniuose kūriniuose akordeonui lietuvių etninės muzikos derminės ypatybės gana menkai atispindi. Jos ryškesnės standartinio akompanimento instrumentų repertuare. Taigi lietuvių kompozitorių akademinių kūrinių akordeonui bei lietuvių liaudies melodijos derminėmis ypatybėmis sutampa tik iš dalies.

Lietuvių etninės muzikos **struktūrinį** savitumą lemia muzikinės formos strofinis pobūdis, struktūros dvieiliškumas, trieiliškumas, ketureiliškumas bei nekvadratiniai sintaksiniai dariniai (11; 255–268).

Liaudies muzikai būdingų strofinių struktūrų nėra akademiniame repertuare akordeonui. Tik labai retais atvejais esama menkų užuominų į tokį struktūros modelį. Liaudies muzikai būdingo strofos dvieiliškumo, trieiliškumo ar ketureiliškumo požymiu esama akademinių kūrinių vidinių dalių frazių struktūroje. Apie 60 proc. nagrinėjamų kūrinių dviejų – keturių frazių struktūriniai muzikinės formos dariniai yra vyraujantys. Jie dažnesni standartinio akompanimento bosu akordeonui sukurtuose kūriniuose, rečiau pasitaiko chromatinių bosu instrumentų repertuare. Aukščiau minėjome akademiniams kūriniams nebūdingas nekvadratinės sintaksines struktūras, jos čia retos.

Lietuvių etninės muzikos struktūrinės ypatybės akademiniuose kūriniuose akordeonui atispindi gana menkai, labiau standartinio akompanimento, bet ne chromatinių bosu akordeonui sukurtuose kūriniuose. Šiek tiek ryškesni tik strofos struktūrinio dalumo požymiai, siejami su kūrinių vidinių dalių fraziniais vienetais. Taigi lietuvių kompozitorių akademinių kūrinių akordeonui struktūriu po-

žiūriu vertintini kaip tik iš dalies sutampantys su lietuvių etnine muzika.

Minėjome akademinio repertuaro akordeonui kūriniams būdingą **dinamikos** įvairovę, laikytiną viena svarbiausių akademinės muzikos išraiškos priemonių. Lietuvių liaudies muzikos repertuarė dinaminės įvairovės nėra, tad šiuo požiūriu mūsų nagrinėjamos muzikinės sritys laikytinos nesutampančiomis.

Sugretinę lietuvių kompozitorų akademinius kūrinius akordeonui su tradiciniais liaudiškojo muzikavimo armonikomis bei akordeonu kūriniais ir visa lietuvių liaudies muzika, išvadas apibendrinkime lentelėje:

Liaudiškojo muzikavimo armonikomis bei akordeonu tradicija			Lietuvių etninė muzika		
Eil. Nr.	Muzikinės kalbos elementas	Sutapimo procentas	Eil. Nr.	Muzikinės kalbos elementas	Sutapimo procentas
1.	Melodija	40,17	1.	Melodija	60,98
2.	Harmonija	20,99	2.	Harmonija	-
3.	Ritmas	70,31	3.	Ritmas	43
4.	Metras	67,84	4.	Metras	61,75
5.	Dermė	44	5.	Dermė	43,75
6.	Muzikinė forma	23,92	6.	Muzikinė forma	42,34
7.	Muzikinė faktūra	49,83	7.	Muzikinė faktūra	-
8.	Dinamikos įvairovė	0	8.	Dinamikos įvairovė	0
9.	Artikuliacija	51,72	9.	Artikuliacija	-
Iš viso		40,98	Iš viso		41,97

Išvados:

1. Apie 1850 m. Lietuvoje pasirodžius armonikoms ir kitiems dumpliniams instrumentams, pradėjo formuotis savitas etninės muzikos reiškinys – liaudiškasis muzikavimas armonikos tipo instrumentais. Šią muzikavimo tradiciją lėmė daugybė veiksnių. Svarbiausiais jų laikytini: lietuvių etninės muzikos ypatybės, muzikantų meninis individualumas, instrumentų muzikinės raiškos galimybės, akademiniės muzikos ypatybės.

2. Lietuvių kompozitorų akademiniuose kūriniuose akordeonui ne itin atispindi liaudiškosios muzikavimo armonikomis bei akordeonu tradicijos, lietuvių etninės muzikos bruozai, tačiau kiek dažniau lietuviškos akademiniės muzikos akordeonui kūrėjai remdavosi lietuvių etninės muzikos ypatybėmis.

3. Labiausiai lietuvių kompozitorų akademinių kūrinių akordeonui susiję su metriniais bei melodiniais lietuvių etninės muzikos požymiais. Akademinio repertuaro kūriniuose būdinga dinamikos įvairovė, kurios požymių etniniėje muzikoje nėra. Kiti šios grupės bruozai, atispindintys akademiniuose kūriniuose, muzikinės medžiagos individualumui nėra svarbūs.

4. Liaudiškojo muzikavimo armonikomis bei akordeonu tradicinių kūrinių ritmo bei metrinės sąsajos su akademiniės akordeono muzikos kūriniais akivaizdžios. Armonikinkų garsus, dinaminis atlikimas nebūdingas grojant aka-

deminius kūrinius. Juose menkai atispindi ir harmoninės bei struktūrinės armonikų muzikos savybės. Kiti liaudiškosios muzikavimo tradicijos požymiai, nors kartais atispindi akademinio repertuaro kūriniuose, muzikinės medžiagos savitumui nedaug reikšmės teturėjo.

NUORODOS:

1. Baranauskas A. Raštai. – Vilnius, 1970. – T.2.
2. Čiurlionytė J. Lietuvių liaudies dainų melodikos bruozai. – Vilnius, 1969.
3. Baika A. Kaimo armonikos. – Vilnius, 1994.
4. Lietuvoje paplito tik tokios bandonijos, kurių garso aukštis priklauso nuo dumplių judėjimo krypties.
5. 1846 m. G. Bando sukonstruota bandonija paplito ne tik Europoje (ypač Vokietijoje), bet ir Pietų Amerikoje. Instrumentas nepaprastai išpopuliarėjo Argentinoje, lėmė argentinietiškojo tango individualiasias savybes.
6. Čia ir toliau nurodomas magnetofono juostos, saugomas Lietuvos muzikos akademijos fonotekoje, indeksas.
7. Baika A. Kaimo armonikos. – Vilnius, 1994.
8. Gučas R. Smuikas Lietuvoje // Liaudies kūryba. – Vilnius, 1969. – D.1.
9. Apanavičius R. Etninė muzika. Teorijos klausimai. – Kaunas, 2001.
10. Ypač artikuliacinius kūrinius ypatumus vengia nurodyti J. Tamulioniš.
11. Čiurlionytė J. Lietuvių liaudies dainų melodikos bruozai. – Vilnius, 1969.

From polka to sonata: folk music and Lithuanian professional compositions for the accordion

Gintaras BALČIŪNAS

The analysis show, that professional music for accordion of Lithuanian composers have no close connections with the characteristic features of the Lithuanian ethnic music and the folk music performing tradition executed by the accordion and concertina. The bigger influence on the all of these professional pieces of music was made by the Lithuanian ethnic music. The metric and melodic signs of the Lithuanian ethnic music made the biggest influence upon these pieces. The dispersion of other music language elements in the professional pieces is lesser. The above mentioned pieces have very small connections with the folk music performing tradition executed by the accordion and the concertina. The greatest influence on the all of these pieces was made by the rhythmic and metric signs of the folk performing tradition. The smallest influence on these pieces was made by the harmonic and structural signs of the folk performing tradition. The dinamic parameter of the academic pieces has no connections with the signs of the Lithuanian ethnic music and the folk performing tradition. The transformation of the Lithuanian ethnic music tradition is the most distinctive in the metric area of the pieces. This element of the music language always has the connections with the signs of the folk music performing tradition as well as the Lithuanian ethnic music.

Atminimų kaip rašymo sau mitas

Rūta STANKUVIENĖ

Straipsnio objektas – socialinis atminimų gyvavimo kontekstas. Tikslas ir uždaviniai – aptarti atminimus rašančias socialines grupes, ištirti atminimų kaupimo /ne-kaupimo motyvaciją, funkcionavimo lauką, leidimo/prasymo rašyti į savo sąsiuvinį atminimus tvarką/seką. Remiamasi Rolando Barto (Roland Barthes) mito samprata, psichologine bei edukologine literatūra. Metodai – aprašomasis (kokybinių turinio analizė), interpretacinis. Išvados. Atminimai funkcionuoja lokaliose bendruomenėse, daugiausia mokyklose tarp klasės draugų. Prašymo/leidimo rašyti į savo sąsiuvinį atminimus tvarka/seka atspindi amžiaus tarpsnio ypatybes bei klasės kaip socialinės ir ekologinės sistemos ypatybes. Pradinėse klasėse atminimai – mergaičių „reikalas“, atspindi viduriniojo vaidystės tarpsnio psichosocialinės raidos ypatybę, kai nesankcionuota veikla aktyviausia tarp vienos lyties bendraamžių. Atminimų turėjimo/naturejimo motyvacija pradinėse klasėse grindžiama savo statuso įtvirtinimu prisitaikant prie grupės normų, mados, o vėliau ryškesnis vidinio poreikio, apsisprendimo aspektas.

Atminimas – ne vežimas

Pora žodžių, ir gana.

Latvijoje vaikų atminimus tyrinėjanti B. Meistere nurodo, kad „yra žinomi keli atminimų albumų tipai: piešinių, nuotraukų, anketų, dainų albumai, svečių knygos bei kelios mišrios versijos; seniausias iš jų yra tradicinis albumas, kurį sudaro įvairių asmenų įrašai, skirti albumo savininkui ar savininkei“.¹ Panašia klasifikacija remiasi ir rusų mokslininkai V. V. Golovina ir V. Lurje, atminimus priskirdami „merginų albumų“ („девичий альбом“) kultūros tradicijai, atsiradusiai XIX amžiaus pirmojoje pusėje.² Lietuvoje atminimai nuosekliau netyrinėti, neįtraukti į folkloristikos ar sociologijos aktyvųjų diskursą. XIX a. pab. – XXI a. pr. jie funkcionuoja ir analizuotini kaip kultūros tradicija, pasižyminti specifiniais žanro bruožais, variantiškumu, kaita.

Lietuvos mokyklų pradinių klasių mokiniai šią rasytinės kultūros sritį dažniausiai vadina *atminimais*, rečiau *atminimų sąsiuviniais*, o aukštesniųjų klasių moksleiviai – *albumais* be žodžio *atminimas*. Siame straipsnyje *atminimo* terminas apima ir šio reiškinio gyvavini-

mo intenciją, pobūdį, formos variantų visumą, ir objekto specifiškumą (pradinių klasių mergaičių atminimų sąsiuviniai). Kita vertus, išsamesnis tyrinėjimas leistų, įvardijant formos variantus, atskleisti ir turinio skirtumus. Remiantis Rolando Barto mito samprata,³ straipsnyje taip pat analizuojamas atminimų kaip rašymo sau mitas. Minėto autoriaus nuomone, „kasdienybės mitai“ yra „nauji, sekuliarūs, juose kalbama apie dabartį, tačiau senujų (vadinkime juos tradiciniai) mitų pamatinis įvykis visada yra buvęs prieistorėje, *in illo tempore*. Be to, tradicinių mitų tematika yra ribota („pradžių pradžia“, paklydimas, išganymas, eschatologija, išmintis ir pan.), o „kasdienybės mitu“ galiapti bet kas⁴. Anot R. Barto, „nustatant, kas yra mitas, svarbu ne pranešimo objektas, o tai, kaip apie jį pranešama; galima nustatyti formalias mito ribas, bet substantinių ribų jis neturi. Vadinas, mitu galiapti bet kas? Manau, kad taip, nes sugestivus pasaulis yra beribis“.⁵ „Kasdienybės mitams“ būdingas laikinumas, nes „kai kurie objektai tik kai kuriam laikui tampa mito aukomis, paskui (...) jų vietą užima kitis“.⁶ R. Bartui pagrindinis mitų veikimo būdas – istorijos natūralizavimas: „mito samprata leido atskleisti „ideologinį išnaudojamą“, paslėptą „tarp to, kas savaime aišku“.⁷ Mitologas slepiamą istoriją atskleidžia, ją „numitindamas“.

Analizės išeities pozicija būtų sakinas (prašymas) „Parašyk man atminimą“. Bandymas ieškoti, suvokti šio reiškinio individualumo ir kolektyvumo dėmenų santykį buvo vienas iš tikslų, manant, kad socialinis atminimų diskursas yra tarp esminių šio fenomeno sudedamųjų dalių. Straipsnio pavadinimas suponuoja požiūri į atminimus kaip į mitą, kuriame susipina socialinės, lyties identifikacijos, saviidentifikacijos, kultūrinės (ypač masinės kultūros), žanro savybių nulemtų atminimų turėjimo motyvacija, tekstu atranka, piešinių kokybė. Išanalizuota 2002 m. iš 19 respondentų surinktos anketos. Respondentės, Šiaulių universiteto Humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos I kurso studentės, apraše su atminimais susijusią patirtį, iš didesnės ar mažesnės laiko distancijos įvertino savo veiklą. Straipsnio struktūra pagrįsta kokybine atskirų klausimų turinio analize ir interpretacija.

1. „*Kam (kokiemis žmonėms) duodavot rašyti atminimus?*” Visos 19 respondenčių pažymi, kad atminimai buvo rašomi tarp klasės draugų. Mokykloje vaikai pagal amžių yra suskirstyti į dirbtines grupes (klases), kuriose vienaip ar kitaip sąveikaudami praleidžia beveik pusę aktyvaus savo laiko. Naujų žinių, išgūdžių, gebėjimų įsisavinimas vyksta būtent šiose grupėse. Bendravimas su bendraamžiais, draugystė vaikui tampa vis svarbesni, lemia socialinių sąvokų, išgūdžių įsisavinimą, aktyvumą, saviraiškos galimybes. Kaip pažymi G. Kraigas (G. Kraig), bendraamžių grupės tampa reikšmingos visu viduriniosios vaikystės laikotarpiu – nuo 6 iki 12 metų⁸. Vaikui brėstant, ši įtaka dar labiau sustiprėja. Tik pradinukų atminimų sąsiuviniuose atsispindi ne vien klasė kaip apibrėžtas socialinis vienetas, bet ir šeima, giminaičiai, kie-mo draugai. Pradinėse klasėse 9 respondentės duodavo į savo atminimų sąsiuvinį įrašyti atminimų šeimos nariams – seseriam, broliui ar tėvams, 5 – panašaus amžiaus giminaičiams (pusseserėms, pusbroliams), 3 – mokytojams, 6 – geriausiemis kiemo draugams. Baigiamujų klasių respondentės apsiribojo tik klasės aplinka bei mokytojais, kurie patiko (4 respondentės). Vidurinioje vaikystėje 2 respondentės turėjo atskirus sąsiuvinius kie-mo bei klasės draugams, 1 – draugams bei mokytojams. I nesankcionuotą vaiko pasaulį tik vidurinioje vaikystėje įrašu galėjo įeiti ir tėvai. Paauglystėje / jaunystėje to nebuvovo. Daugiau nei pusė respondenčių davė į atminimų sąsiuvinį įrašyti atminimą šeimos nariams. Sprendžiant iš atminimų albumų, baigiantys vidurinę mokykla moksleivai pasižymi griežtesne, tik klasės draugais apsiribojančia, socialine komunikacija. Daugelis mokslininkų teigia, kad bendraamžių draugystė labiausiai accentuojama paauglystėje, kai išsilaisvinama iš tėvų įta-kos.⁹ Taigi, mūsų duomenimis, atminimai rašyti daugiausia tarp klasės draugų. Variantų lauką sudaro pradinių klasių mokinį atminimai, apimantys platesnį, ne tik klasės, sociumą, – šeimą, kiemo draugus.

2. „*Kam pirmam duodavot rašyti? Kokia seka? Ar svarbu eiliškumas?*” „Klasės grupę galima laikyti besiformuojančia sistema, turinčia savo struktūrą, organizaciją bei normas. Klasės tik iš tolo žiūrint ar teoriškai atrodo panašios, o iš tikrujų kiekviena yra nepakartojama lyg piršto atspaudas. Kiekvienoje klasėje išsirutulioja vidiniai są-veikų modeliai, įsigali jos pačios nustatyti apribojimai”.¹⁰ Eiliškumo seka, kam pirmam įrašomas atminimas, kam paskiausiai, o kam visai ne, atspindi klasės mikroklimatą, yra tarsi neformali jos sociograma, nusako santykius tarp mergaičių. Tarpusavio santykių sklaida ypač akivaizdi pradinėse klasėse. Net 18 respondenčių iš 19 nurodė, kad į sąsiuvinį atminimus įrašyti pirmiausia duodavo ge-

riausioms draugėms, o vyresnėse klasėse pabrėžiamas pirmumo principo nesvarbumas (7 respondentai). Trys pažymėjo, jog eiliškumo nesvarbumą įteisindavo įrašais į albumą „pagal klasės abécélés sąrašą“. Akivaizdu, kad lygiateisiškumo siekimas paaugliams / jaunuoliams svarbus ne tik santykiuose su tėvais, bet ir su bendraamžiais. Atminimai dažniausiai būdavo įrašomi tokia tvarka: geriausios draugės, geros draugės, bendraklasės, berniukai. Pradinėse klasėse albumo savininkė pati puslapiu kampučiuose užrašydavo klasės draugų vardus, taip nu-statydama asmeninius prioritetus ir „draugiškumo“ hie-rarchiją. Apie berniukų įrašus anketose pastebima: „Kai visos mergaitės parašydavo, tada duodavom berniukams“ (Modesta); „galiausiai berniukai, nes jie labai il-gai neatnešdavo, o kartais visai negrąžindavo“ (Vita). Vienoje ankoetoje buvo nusakyta lyg ir tradicija: „taip buvo dėl to, kad taip darė visi“ (Ginta). Trimis atvejais nu-rodyta, kad sąsiuvinį ne visiems berniukams duodavo, o tik tiems, su kuriais sutardavo, draugaudavo, kuriais pasitikėdavo, kurie patikdavo, nebuvo išdykė. Trys paste-bėjo, kad neduodavo įrašinėti klasės draugams, su kuriais buvo susipykusios, kurių nemėgo: „jeigu su kuo su-sipykdavau, duodavau rašyti tik tada, kai susitaikydavau“ (Neringa); „pamenu, viena draugė davė savo albumą ber-niukui, kuris jos nemėgo. Savo albumo draugė niekada neatgavo“ (Modesta). Vidurinioje vaikystėje bendraamžių grupės nėra pastovios, jos dažniau formalios, kin-tančios, todėl – „susipykus išplėšiamas lapas iš atminimo“ (Marina) ar visai neduodama rašyti. Trijose anke-tose išsakytos ir nuoskaudos, susijusios su pirmumo tei-se: „pradinėse klasėse teko patirti nuoskaudų, kai ne-buvau tarp pirmųjų penkių, rašiusi į naują kažkieno są-siuvinį“ (Marina); „geriausiomis draugėmis buvo skirti pirmi 5 puslapiai“ (Irma); „o pradinėse klasėse tai bū-davo lyg ir slaptas minčių pavydas. Būdavau negera ir pykdavau, jei gera draugė albumą duodavo ne man, tada pirma ir aš neduodavau“ (Edita). Neverbalinės komunikacijos požiūriu, penki žmonės, pirmieji įraše į al-bumą, atminimo savininkei yra svarbiausi, patraukliausi, tai liudija jų statusą adresantės atžvilgiu. Lūkesčių nepateisinimas ar normų pažeidimas neduodant rašyti „pirmame penketuke“ suponuoja tolesnį komplikuotą, nuoskaudomis pagrįstą bendravimą. Vidurinioje vai-kystėje, atminimų socialinio konteksto duomenimis, gru-pėse vyrauja daugelis veiksnių¹¹: lūkesčiai (savo pačių ir kitų atžvilgiu), patrauklumas (kaip klasėje vieni kitus ger-bia, vertina, kaip draugiškumas veikia grupės klimatą, mokymąsi), normos (toks elgesys, kokio klasėje tikimi-si ir laukiama), bendravimas (klasės sąveiką apibūdina daugiausia verbalioji ir neverbalioji komunikacija). Vy-

ravanties lyties kriterijus įteisina atminimus kaip mergaičių „reikalus”, kartu išryškina amžiaus psichosocialinę raidos ypatybę – viduriniojoje vaikystėje nesankcionuota veikla vyksta tarp vienos lyties bendraamžių, turinčių savo interesus, veiklos formas bei pobūdį. „Šios griežtos taisyklių, konformiškumo ir lyties segregacijos nuostatos tampa įprastomis bendraujant jau nuo viduriniosios vaikystės laikotarpio ir nemenkėja iki paauglystės pabaigos – jaunatviško amžiaus pradžios”.¹²

3. „Ar visi turėdavo atminimų sąsiuvinius / albumus?” Visos 19 respondentų nurodo: tik mergaitės (pradinėse bei viduriniosiose klasėse). 8 prisimena, kad pradinėse klasėse tokius sąsiuvinius turėjo ir kai kurie berniukai, o 3 teigia, kad berniukai niekada neturėjo tokų dalykų, bet pastebi, kad patys noriai į juos rašydavo. Viena respondentė pažymėjo, kad baigiamosiose klasėse ir visi vaikinai turėjo albumus. Kiekvienis atminimų funkcionavimas tiesiogiai siejasi su vaikų amžiumi: pradinėse klasėse visos turėjo, o baigiamosiose – tik pusė. Lyties išskirtinumo nuostatos (aptartos aukščiau) taip pat akivaizdžios, patvirtinančios socialinį reiškinio funkcionavimo kontekstą.

4. „Kodėl turėdavote atminimų sąsiuvinių/albumų?” Atminimų kaip rašymo sau mitologizacijos procesas paaškėja analizuojant jų turėjimo motyvaciją. 15 iš 19 respondentų nurodė vieną priežastį: tokia buvo mada, taip darė visos klasės draugės, nesinorėjo išsiskirti, buvo populiaru. Keturios akcentavo „bandos instinktą” (Dalia), „kitų mėgdžiojimą” (Irma). Identifikacija „aš kaip visi”, o ne „aš kaip aš”, palankumo, lūkesčiu įtvirtinimo siekimas atsakymuose akivaizdus. Viduriniosios vaikystės amžiuje, kai ypač svarbus bendraamžių pripažinimas, prie grupės prisitaikoma įvairiais būdais, kartais įgaunančiais negatyvaus konformiškumo bruožų. Kita vertus, tai nėra vien šio amžiaus tarpsnio specifinis bruožas, o visuomenės kaip socialinės sistemos reiškinys. Atminimų turėjimo motyvavimui nuvertinamas privatus, intymusis pradas, vidinis poreikis: tai tampa ne taip svarbu arba visai nesvarbu. Svarbiausia atitiktiki lokaliamė sociume vyraujančią kultūrinę ideologiją – madą. Atminimai funkcionuoja kaip išviešintas privatumas. Kitokios reikšmės atispindi motyvuojant įrašus į albumus vyresnėse klasėse. Šešios respondentės nurodė, kad norėjo turėti asmeninį prisiminimą prieš išsiskiriant baigus mokyklą. „Pradinėse klasėse turėjau prisiminimų sąsiuvinį todėl, kad būdavo populiaru. Paskutinėje klasėje – todėl, kad norėjau turėti prisiminimą” (Edita L.) „Vaikystėje, ką gero, todėl, kad visos mergaitės turėdavo atminimų sąsiuvinius, o 12 klasėje tai buvo grynai mano ir niekieno kito įtaka. Aš dariau dėl savęs, galbūt tokio sąsiuvinio iš

viso neturėtų būti. Viskas turėtų būti galvoje, širdyje ir t.t.” (Edita M.). Palyginę atminimų rašymo motyvaciją įvairiais amžiaus tarpsniais, matome slinkti iš išorinio pasaulio į vidinį, socialinio statuso dominavimo modifikaciją į asmeninį apsisprendimą. Tą patvirtina ir kiekvienis atminimų funkcionavimas. Šešios respondentės šią veiklos pobūdžio specifiką, emocijas motyvavo taip: smagu skaityti, ką parašė, tai smagus, įdomus žaidimas, įdomus užsiémimas. Dvi nurodė, kad pradinėse klasėse turėjo atminimus dėl gražių piešinelių.

5. „Kodėl kiti neturėdavo atminimų sąsiuvinių / albumų?” Šiuo klausimu siekta įvertinti ne savo, bet kito elgseną, numatomus motyvus, prielaidas. 11 iš 19 respondentų nurodė *neįdomumą, nenorą, nematymą reikalo* turėti tokius sąsiuvinius / albumus, *neužsiémimą „kvailystėmis”*, nes tai esą laiko gaišinimas, nes turėjo kuo kitu užsiimti. Šešios pažymėjo, kad atminimų neturėdavo vieniši, nepritapę, nedrąsūs mokiniai. Penkiuose atsakymuose akivaizdus mūsų jau aptartas lytiškumo aspektas, kad atminimų sąsiuvinių vengdavo berniukai, manydami, jog tai mergaičių reikalas. Trys nurodo, kad neturėjo dėl tingėjimo. Viena pastebėjo: galbūt todėl nenorėjo turėti atminimų sąsiuvinio, kad dėl visuotinės atminimų rašymo manijos būdavo sunku kam nors jį įduoti. Dauguma atsakymų netiesiogiai apibūdina pačias respondentes, jų polinkį prisitaikyti prie vyraujančios mados pasikeitimų. Tai darosi akivaizdu palyginus šio ir ketvirtrojo klausimų duomenis. Nerašymas vertinamas kaip asmeninio apsisprendimo dalykas, nulemtas asmenybės savybių.

Prašymas „parašyk man atminimą” tarsi modeliuotų tik individualiųjų, privatųjų santykij. Ižodinta, įvaizdinta atmintis, kuri pasirinktinai ir atstovaujamai vieno asmens pateikiama kitam, pereina atpažinimo lygmenis, įterpiama į kultūros verčių sistemą, apauga žanro kanonais, skaitoma ir vartoma ne vieno savininko, o daugelio žmonių, suponuoja atminimų „netikrumo”, dirbtinumo lauką. Sąvokos *atminimai* modeliuojamas privatumas tampa viešas, tarsi persimaino nuo privačios iki viešos atminties, nuo individualiai patirtimi pagrįsto įrašo iki „vizitinės kortelės”.

Sąsiuvinio ar albumo puslapje įrašas jo savininkui yra kaip atminties ženklas, susijęs su adresantu ir adresatu individualiai subjektyviai ryšiais. Atmintis įženklinama sakymu ir matymu. Mokinį atminimuose nė viena iš šių formų dažniausiai neatspindī asmeninės partities, nuo Simonido laikų aptariamos siejant pirmiausia su vieta, vaizdu (*loci* ir *images*).¹³ Atminimai yra greičiau kolektyvinio bendravimo ženklai, liudijantys rašančiųjų bendrijos tapatumą, estetinio suvienodėjimą.

mo lygmenj. Minėtieji požymiai atskleidžia iš atminimų tekštų, rašomų iš kartos į kartą, iš sąsiuvinio į sąsiuvinį: „Kai tu būsi jau sena, / Plausi bliūdą vonioje, / Seno bliūdo dugne / Prisimink ir mane”, „Ant kelmelio aš sėdėjau, / Atminimą tau sudėjau. / Nuo kelmelio nukritau – / Ir kreivokai parašiau”. Tekstai vertintini ir kaip folklorinės tradicijos dalis: pasižymi anonimiškumu, perimamumu, variantiškumu, standartiškumu ir labiau „mechaniniu” perdavimu nei kūrybiniais intarpais, naujovėmis.

Išvados:

Socialinė atminimų rašymo analizė remiantis „rašymo sau” mitu leidžia daryti kai kurias išvadas.

1. Nesankcionuotas kultūros reiškinys – *atminimai* – šiandien gyvuojantys ir plinta tarp moksleivių, klasėse.

2. Atminimus rašo daugiausia mergaitės.

3. Viena atminimo turėjimo/neturėjimo priežasčių yra ta, kad pradinėse klasėse (viduriniosios vaikystės metais) iš atminimų sąsiuvinius rašoma siekiant patvirtinti priklausymą grupei, prisitaikyti prie bendruomenėje vyraujančios normos (mados). Tą lemia ir lyties identifikacijos sociume priežastys. Antra vertus, tik pradinių klasių moksleiviams atminimus rašo ir šeimos nariai, kie-mo draugai, giminaičiai. Klasės kaip socialinės grupės procesai (lūkesčiai, normos, bendravimas) akivaizdžiausiai atspindi iš to, kam pirmiausia duodama rašyti.

4. Atminimų albumų aukštesnėse klasėse (paauglytės, ankstyvosios jaunystės metais) paskirtis lemia ir jų rašymo priežastinę (pagrindimo) slinktį: nuo socialinio statuso vyrovimo į vidinį apsisprendimą. Tą rodo ir kiekybė: pradinėse klasėse atminimų sąsiuvinius turėjo vienos 19 respondenčių, o baigiamosiose – tik pusė. Eiliškumas, asmeninį santykį žyminti įrašų į albumą tvarka vyresnėse klasėse dažniausiai nereikšminga.

5. Mažiausiai respondenčių aptaria, prisimena atminimų paskirtį, patirtį vidurinėse klasėse.

6. Atminimų kaip rašymo sau mito sampratos laukas suponoja atminimų vertinimą simbolinės socializacijos požiūriu. Intriga tarp rašymo sau ir ne sau atsiranda dėl nevienareikšmio, įvairialypio ryšio tarp atminimų puslapio bei teksto su piešiniu (kaip veiksmo išdavos). Lemia ir socialiniai, lyties, kultūrinės tradicijos, žanro dėmenys (kaip prieistorė). Atminimų rašymas, kad atsimintų, kad atmintis būtų „iðaiktinta”, – ne vienintelė priežastis, tačiau vėliau, po kelerių ar keiliausdešimties metų, atminimai padeda atgaminti,¹⁴ atkurti¹⁵ adresatus, bendravimo aplinkybes. Tada šio ryšio, bendravimo dalyviai tampa kaip istorinės asmenybės. Atminties, laiko suvokimo mitai, siejami su praei-

timi, istorija, teikia nuolatinį praeities priminimą, pakartojimą. Atminimų puslapyme priminimas įrašytas netiesiogiai. Pagrindinis atminties tekstas yra ne užrašomas, o atgaivinamas, atkuriamas, tam tikra prasme – pakartojamas kaip istorija.

NUORODOS:

1. Meistere B. Atminu albumu tradicija Latvija. – 2001. – Rankraštis.
2. Головина В. В., Лурье В. Ф. Девичий альбом XX века // Русский школьный фольклор. – Москва, 1998. – Р. 269–362.
3. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. – Москва, 1989. – Р. 46–130.
4. Savukynas B. Mažųjų „kasdienybės mitų” atšaitai lietuviųvardyne // Naujasis židinys – Aidai. – 2000, Nr. 7–8, p. 369.
5. Барт Р. – Р. 72.
6. Барт Р. – Р. 73.
7. Hawthorn J. Moderniosios literatūros teorijos žinynas. – Vilnius, 1998. – Р. 197.
8. Крайт Г. Психология развития. – II., 2000. – Р. 539.
9. Žukauskiene R. Raidos psichologija. – Vilnius, 1996. – P. 331.
10. Richard A. I. Mokomės skaityti. – Vilnius, 1998. – P. 115.
11. Ten pat. – P. 117–118.
12. Min. veik. – P. 540.
13. Йейтс Ф. Искусство памяти. – II., 1997.
14. Atgaminimas – atsiminimo rūšis, tikslus objekto (ar objektų sekos) atsiminimas, kai tas objektas néra iš naujo pojūčiais suvokiamas. Žr. Psichologijos žodynas. – Vilnius, 1993. – P. 31.
15. Atkūrimas – įsimintini dalykai atsimenami kartu su kitais anksčiau patirtais dalykais, savaip pertvarkomi, apibendrinnami, įjungiami į tam tikrą sistemą. Žr. Psichologijos žodynas. – P. 31.

A remembrance as a myth of writing for the self

Rūta STANKUVIENĖ

Reminiscences are mainly functioning within closed and small communities – in the classrooms of pupils. The order and the sequence of writing these memories into notebooks are conditioned by general developmental stages of the growth of children. Memories of the pupils of elementary grads contain „girly affairs”; the motivation of writing them down is accounted for the consolidation of the status in the class with the acceptance of the standards of a certain group at the same time and with an aspect of inner self-determination reflected in later memories writing.

Lietuvos miestelių prekybos pastatų tipai

XIX a. – XX a. pirmojoje pusėje

Lijana LAUŽIKAITĖ

Straipsnio objektas: XIX a. – XX a. pirmosios pusės Lietuvos miestelių prekybos pastatai (tyrimuose atsiribojama nuo Klaipėdos krašto, kur dėl istorinės raidos ypatumų funkciniu požiūriu susiklostė kiek kitoks gyvenviečių tinklas). Tikslas: nustatyti minėto laikotarpio Lietuvos miestelių prekybos pastatų tipus, ištirti jų architektūrą. Metodas istorinis, tipologinis. Išvada: XIX a. – XX a. pirmosios pusės Lietuvos miestelių prekybos pastatų tipai – ankstesnių istorijos laikotarpių tradicijos tėsa. Šiuo pastatų tipų visuma lemė miestelių vaizdo savitumą ir tą vaizdą formavo.

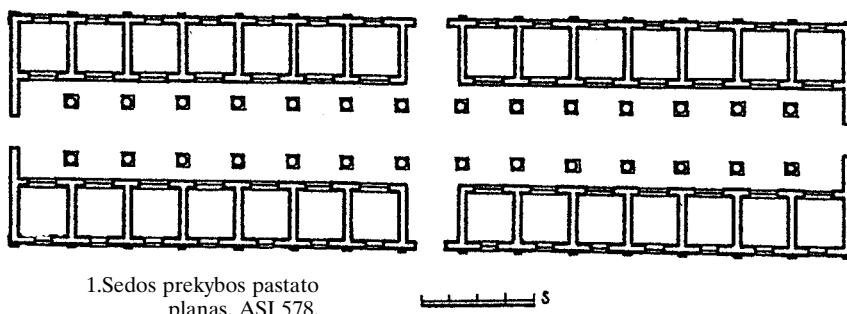
Lietuvos miesteliai – istoriniu, urbanistiniu ir kultūriniu požiūriu įdomus reiškinys. Dėl valstybės raidos ypatumų jie susiformavo kaip tarpinio tipo gyvenvietės, sujungusios miesto ir kaimo bruožus ir taip tapusios savitomis, tik joms būdingos gyvensenos bei vaizdo erdvėmis.

Lietuvos miestų formavimosi laikotarpiu (XII a. pabaiga – XIV a. antroji pusė) miesteliais imtos vadinti antraelės reikšmės gyvenvietės, kuriose telkėsi mažiau pirklių bei amatininkų ir gyveno daugiau žemdirbių. Aiškesnių kriterijų, įgalinančių miestą atskirti nuo miestelio, tuo metu dar neegzistavo. Skirtumai (bent jau juridiniu aspektu) išryškėjo XIV a. pabaigoje – XV a. pradžioje, miestams ėmus teikiti savivaldos teises. Kitas miestiškų prievoļių bendruomenes, kurių kūrimasi ne tik didžiuosiuose papiliuose, bet ir visame krašte (prie dvarų, prekybos kelių sankryžose, kaimo vietovėse) sąlygojo prekių–piniginių santykų atsiradimas, dvarų inventoriuose imta išskirti į miestelius, o teisinį požiūriu atsirado prekyvietės teisės privilegijos, pripažįstančios atskirą prievolinį miestelių statusą, bet nesuteikiančios jiems savivaldos (3). Būtent tai miestelį ir atskyre nuo miesto, o organizuotos prekybos buvimas ir tam tikras amatų lygis buvo bene svarbiausi požymiai, skiriantys jį nuo kaimo. Beje, svarbu paminėti, kad prekybines privilegijas gavo ne visi miesteliai, tačiau turgūs ir prekymečiai juose vyko iš tradicijos; tai leido ir II bei III Lietuvos Statutai (7).

Tokia padėtis buvo iki XVIII a. pabaigos. Lietuvą įjungus į Rusijos imperijos sudėtį miestų teisės buvo paliktos tik gubernijų ir apskričių centrams, o beveik visi kiti miestai priskirti miestelių kategorijai. Šiuo laikotarpiu skirtumas tarp miesto ir miestelio vis didėjo: miesto ūki-

nes funkcijas keitė besikurianti pramonė, o miestelių funkcijos liko beveik tokios pat kaip ir feodalizmo laikotarpiu. Tiesa, XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje geležinkelį atsiradimas bei pramonės vystymasis stipriai paveikė kai kuriuos miestelius: vieni iš jų ilgainiui virto miestais, kiti, sumažėjus jų reikšmei funkciniu požiūriu, priartėjo prie kaimų. Ši tendencija dar labiau išryškėjo po Pirmojo pasaulinio karo, kai pradėjo augti miestai ir plėtis jų aptarnaujančios zonas. Taip iki XX a. vidurio Lietuvoje susiformavo trys skirtinges miesto gyvenviečių grupės. Greta regionų ir apskričių centrų miesteliai sudarė trečiąjį gyvenviečių kategoriją, kurią apibūdino prekybos įstaigų koncentracija, turgūs, amatais bei žemės ūkiu besiverčiantys gyventojai, dažnai ir administracinių funkcijos (daugelis miestelių buvo valsčių centrai), nedideles teritorijas apimanti įtakos zona (11). Taigi XIX a. – XX a. pirmojoje pusėje išryškėjo miesto ir miestelio skirtumai, susiformavo aiškesni kriterijai, gyvenvietę įgalinantys priskirti miestelio kategorijai.

Kadangi prekyba buvo pagrindinė dingstis miesteliams atsirasti ir svarbiausias bruožas, skiriantis juos nuo kaimų, jos reikšmė buvo svarbi ne tik miestelio kultūrinės terpės, bet ir vaizdo formavimuisi. Yra nustatyta, kad miestelio visuomeniniame centre dominavo prekybos pastatai (9). Taigi gana tankiai apstatytas visuomeninis miestelių centras turėjo prekybos centro pobūdį. Tiesa, tai buvo būdingiau didesniems miesteliams, turėjusiems daugiau kaip 800 gyventojų ir pasižymėjusiems intensyvesnes ūkine veikla. Prekybinis visuomeninio centro pobūdis, taip pat ir tradicinė laikytina miestelių apstatymo forma (kompaktiškai ir reguliarai apstatyta aikštė ir laipsniškai laisvėjantis apstatymas pakraščių link), galutinai išryškėjo XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje. Viena iš tai nulėmusių priežasčių buvo miestelių gyventojų gausėjimas, susijęs su žydų tautybės žmonių migracija iš kaimo vietovių. Lietuvai patekus į Rusijos imperi-

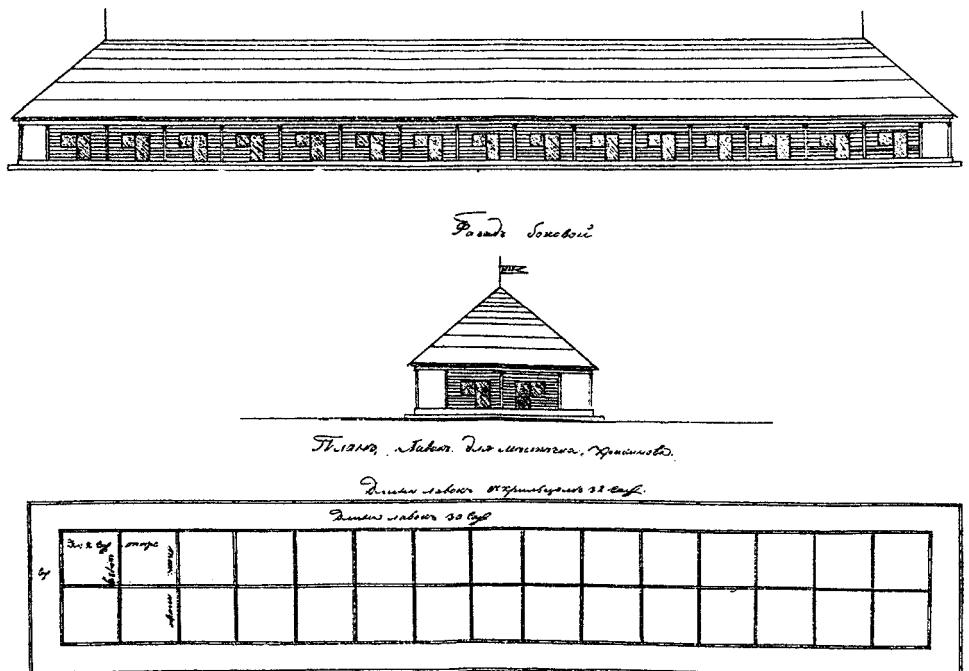

jos sudėtį 1804 m. išleisti nuostatai dėl žydų draudė jiems verstis žemės ūkiui, tad užsiėmimas prekyba ir amatais skatino juos kurtis miesteliuose prie turgaus aikštės arba pagrindinėse gatvėse netoli jos.

Svarbiausios miesteliuose vykusios prekybos rūsys buvo įstatymais reglamentuojami turgūs ir prekymečiai bei kasdieninė prekyba. Ši prekybinė veikla, be abejio, turėjo atitinkamą architektūros išraišką, t.y. tam skirtus statinius. Turgų ir prekymečių metu dauguma prekių buvo pardavinėjamos tiesiog iš vežimų ar laikinų prekybos būdų, gyventojų dar vadinančių *palapinémis, balaganais ar bagamazais*. Tai buvo paprasčiausiai iš nestorų medinių kartelių sunerti keturkampio plano karkasai dvišlaičiu arba vienašlaičiu stogu, iš triju pusiu ligli pat žemės dengti lietaus nepraleidžiančiu audiniu. Egzistavo ir nuolatinės prekybos pastatai. Jau nuo XV a. istorijos šaltiniuose minimi *kromai* arba *klétkos*, ilgainiui keitę pavadinimą bei išvaizdą, bet kaip tam tikras pastatų tipas išlikę beveik iki pat XX a. vidurio. Kromai arba klétkos, kaip jas apibūdina Lietuvos miesteliuose vykusios prekybos tyrinėtojai, buvo tam tikros krautuvélės, daugiausia stovėjusios aplink turgaus aikštę, jos viduryje arba gretimose gatvėse (8, 13). Sprendžiant iš to, kuo tokiose krautuvélėse buvo prekiaujama (aukso žiedais, šilku ir kt.), galima manyti, kad senieji šio tipo pastatai turėjo solidžią architektūrinę išvaizdą. Detalesnį miestelių krautuvélių vaizdą galima susidaryti iš XVIII a. inventorių aprašymų. 1784 m. Rietavo seniūnijos inventoriuje rašoma: „Krautuvélės (Rietavo) turgavietėje dvišlaičiu stogu, iš priekio į tas krautuvélės veda dešimt durų, keturios dvivérés ir šešios vienvérés, grubiai apkaltos geležimi <...> su vyriaus, velkémis, taip pat klemkomis <...> grindys ir lubos iš tartyčių (ilgų pjautų lentų), užpakyje keturios durys į keturis sandėlius <...>, kurie siena atverti nuo pačių krautuvélėlių <...>” (14).

XIX a. – XX a. pirmojoje pusėje tokio tipo pastatai dar vadinti prekybos arba turgaus eilémis, archyviniuose šaltiniuose jau randama jų brėžinių. Tai buvo ilgi stačiakampiai vieno ar dviejų lygiagrečių vienai kitam korpusu pastatai.

XVIII a. pabaigoje ar pirmuoju XIX a. ketvirčiu monumentalus mūrinis klasicistinės architektūros prekybos pastatas buvo pastatytas Sedoje. Du vienas prieš kitą stovėjė dvišlaičiais čerpių stogais dengti korpusai galuose buvo sujung-

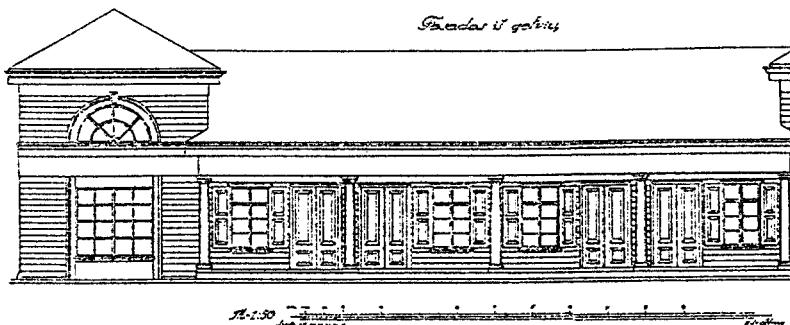
Paradis Brumotus

2. Krekenavos krautuvélių pastatas. LVIA. F. 525. Ap. 14. B. 2047.L. 77.

3. Išlikęs prekybos eilių pastatas Molėtuose. 2001 m. Lijanos Laužikaitės nuotrauka.

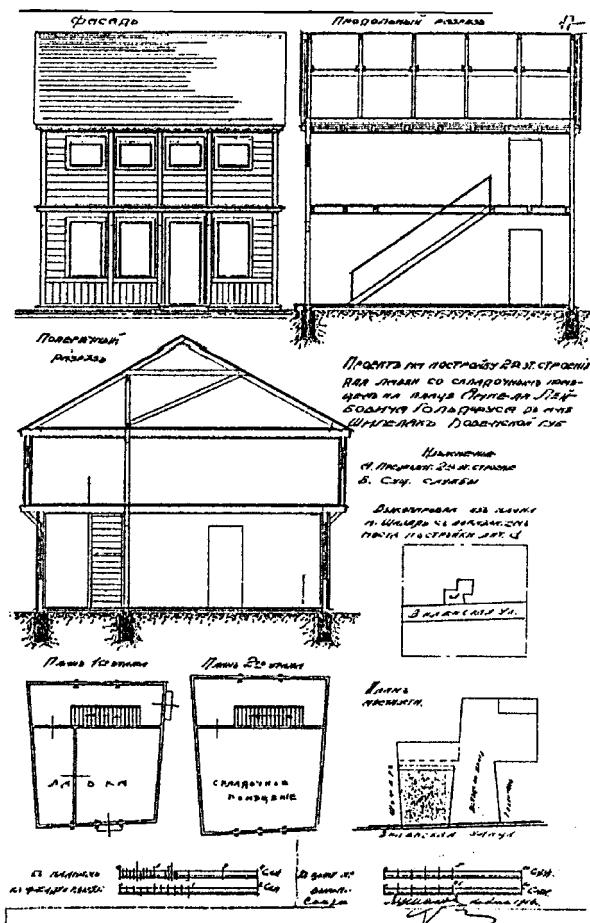

ti sienų, kuriose buvo į vidinį kiemą vedantys vartai. Dar dveji vartai buvo korpusų viduryje. Kiekvienas korpusas skersinėmis sienomis buvo padalytas į keturiolika apie 12 m² ploto krautuvius (1 pav.). Kiekvienoje krautuvélėje buvo prekybos langas, o durys į jas – aikštės pusėje. Klasicistinis pastato bruožas – jo kieme prie abiejų korpusų šliejosi dengtos žemų, masyvių kolonų galerijos. Aikštės fasadai buvo kuklūs. Juose ritmiškai keitėsi durys ir mentės. Dėl pastato apleistumo ir prastos išvaizdos jau 1938 m. buvo ketinama jį nugriauti ir iš likusių plytų pastatyti mažesnį (14), tačiau krautuvélės dar stovėjo iki šeštojo XX a. dešimtmečio.

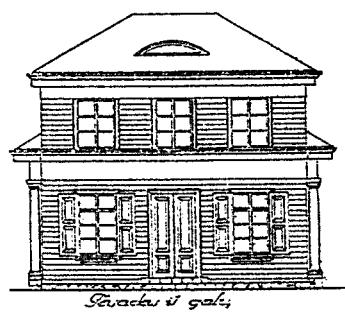

4. Vieno iš keturių prekybos pastatų, planuotų pastatyti Viešniuose, projektinis brėžinys. CVA. F. 1622. Ap. 4. B. 1028. L. 14.

5. Krautuvės Šilalėje projektas. KAA. F. 473. Ap. 1. B. 5026. L. 17.

1845 m. pagal inžinieriaus Milaševskio sudarytą planą medinis 30 krautuvėlių pastatas pastatytas Krekenavoje (18; 2 pav.). Jo ilgis buvo 63,9 m, plotis – 10,6 m. Išilginė siena dalijo pastatą į dvi dalis, kurių kiekvienoje buvo po 15 krautuvėlių. Visų krautuvėlių plotas buvo vienodas (apie 23 m²). Kiekviena turėjo duris ir langą. Visas pastatas buvo su mūriniu pamatu, rūsiais, keturšlaičiu gontais dengtu stogu. Iš visų pusų pastatą supo pastogę remiantys stulpai. Panašių formų, tik vėliau (XIX a. pab. – XX a. pr.) statyti ir ne tokie dideli prekybos pastatai iki ketvirtuojo XX a. dešimtmečio dar stovėjo Ylakių ir Onuškio turgavietėse.

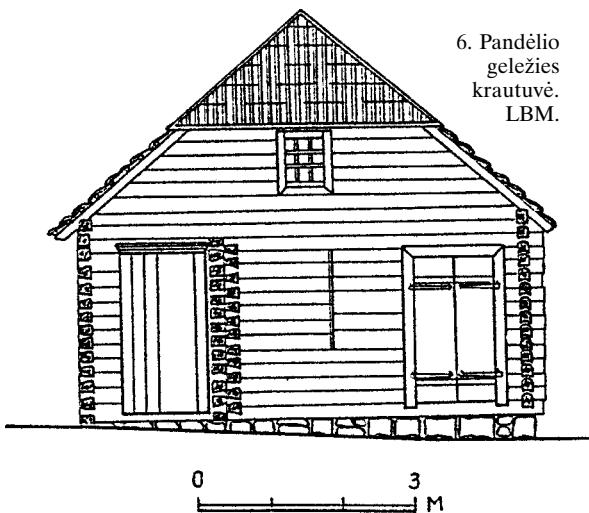
Krautuvė Šilalėje
projektas

Iki mūsų dienų išlikęs krautuvėlių pastatas Molėtuose, statytas XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje (4; 3 pav.). Jį sudaro nedideliu tarpu atskirtos, tačiau bendru stogu uždengtos dalys. Pastatas iš raudonų plytų mūro, priskirtinas XIX a. antrojoje pusėje plitusiam „plytų stiliumi“. Kiekviena krautuvėlė turi po dvejas lauko duris (abiejuose šoniuiose fasaduose), o užsibaigia nedideliais dvišlaičiais stogeliais uždengtais, virš bendro stogo iškylančiais mezoninais, kurie pastatui suteikia neįprastą dantytą siluetą.

1909 m. Šilalėje ant sudegusių, turgaus aikštės

pakraštyje stovėjusių dalies krautuvėlių pamato buvo ruošiamasi statyti naują pastatą (17). Skirtingai nei aukščiau minėti pastatai, šis turėjo būti medinis ir dviaukštis. Pirmo aukšto sienoje ritmiškai keitėsi langų ir durų angos, antrajame buvo tik kvadratiniai langai. Pastato stogas buvo dvišlaitis. Idomu tai, kad pirmame aukšte buvo numatyta įrengti krautuvėlių patalpas, o antrame – sandėlius. Be to, kiek galima spręsti iš skersinio pastato pjūvio brėžinio, antras aukštasis turėjo būti šiek tiek platesnis už pirmą.

Lietuvos nepriklausomybės metais vietos sudegusių medinių krautuvėlių miesteliuose buvo projektuojamos mūrinės. 1922 m. Viešnių turgavietėje buvo planuojama pastatyti keturis monumentalius (kiekvienas apie 25 m ilgio, su šešiomis krautuvėmis kiekviename) pastatus (projekto autorius – statybos technikas B. Helcermanas) (16; 4 pav.).

Prekybos, turgaus arba krautuvėlių eilėmis vadintų, jau neišlikusių pastatų buvo daugelyje Lietuvos miestelių: Valkininkuose, Adutiškyje, Laukuvoje, Pandėlyje ir kitur.

Vien tik prekybinėms reikmėms buvo statomi ir pavieniai krautuviai bei kioski pastatai. Iš XIX a. yra išlikęs tokios krautuvės Šilalėje projektas (18; 5 pav.). Tai dviaukštis pastatas, kurio pirmame aukštame buvo krautuvei skirtos patalpos, antrame – sandėlis. Pastato planas buvo netaisyklingos trapecijos formos, o viršutinis aukštasis šiek tiek platesnis už pirmąjį.

XIX a. statyta liaudiškos architektūros geležies krautuvė aštuntuoju XX a. dešimtmeečiu dar stovėjo Pandėlio centre (20; 6 pav.). Tai buvo nedidelis, iš rastų suręstas, apie 7,3 m. ilgio ir 6,3 m. pločio pastatas, galu atgręžtas į gatvę, uždengtas pusskliautiniu stogu, be langų, tik su dvejomis durimis. Vienos durys, skirtos jėjimui, buvo krautuvės kampe, kitos, skirtos geležies išstraukimui (buvo prekiaujama geležies juostomis), galinio fasado šone. XX a. pradžioje mažesnės krautuvės ir kioskai buvo statomi sklypų kampuose prie gatvės arba kiek toliau nuo gyvenamojo namo ant šaligatvio. Tokio tipo pastatai buvo skirti smulkiajai prekybai.

XIX a., kaip ir ankstesniais laikotarpiais, miesteliuose buvo statomi dar vieno tipo kelias funkcijas, taip pat ir prekybinę, atlikę pastatai – *karčemos* arba *užvažiuojamieji namai*, istorijos šaltiniuose minimi beveik tokiu pat laiku, kaip vėliau miesteliais virtusiu vietovių pavadinimai, o aprašymai inventoriuose nepalyginti dažnesni negu anksčiau aptartų krautuvėlių. Karčemomis arba užvažiuojamaisiais namais buvo vadintinos vietas su užkandine, viešbučiu, ratine, tvartu ir gyvenamosiomis patalposmis. Kartais karčemose būdavo įrengtos ir krautuvės. Aptariamieji pastatai dažniausiai stovėjo prie turgaus aikščių, masiui tūriu, o neretai ir plano konfigūracija (pailgo stačiakampio, kryžminės, kampinės formos) išsiskyrė iš aplinkos. Karčemų Lietuvos miesteliuose būta ir medinių, ir mūrinių, su stiliumis bruožais ir be jų.

XIX a. viduryje statyta pailgo stačiakamnio plano medinė karčema stovėjo Kruonyje (7 pav.). Aukštasis pusskliautinis jos stogas užėmė 2/3 pastato aukščio. Skersinė rastų siena dalijo pastatą į karčemą ir ratinę. Išilginė pertvara karčemos gale skyrė užkandinės ir krautuvės patalpas. Pastato dalijų paskirtis lėmė ir asimetrišką fasadų kompoziciją. Šoninį, gatvės pusėje esantį, karčemos fasadą skaidė dideli stačiakampiai langai.

7. Buvusi Kruonio karčema. ASI. 1983 m. Dalės Puodžiukienės nuotrauka.

8. Žeimelio Didžioji karčema. ASI. 1987 m. Algės Jankevičienės nuotrauka.

Galinio, į aikštę atgręžto, fasado stoginukas nuo sienos skyré trapecinį skydą su dviem kvadratiniais langeliais centre. Sienoje buvo langai ir dvejos dvivėrės išsprūdinės durys, vedusios į užkandinę ir krautuvę. Iš storų rastų suręstos ratinės gale ir šone buvo aukšti ir platūs dvivėriai įvažiavimo vartai.

Apie 1870 m. statyta pailgo stačiakamnio plano karčema – užvažiuojamieji namai buvo ir Kupiškio miestelyje. Beveik vienodo dydžio gyvenamają ir ūkinę dalis skyré platus įvažiavimas į ratinę (dar vienas įvažiavimas buvo ratinės gale). Pastato stogas buvo pusskliautinis, dengtas gontais. Pagrindinio fasado (abipus dvivėrių įvažiavimo vartų) sienas skaidė nevienodai išdėstyti langai ir tokio tipo pastatams būdingos dvivėrės durys. Karčemos pakraigėje, ties pagrindinio įvažiavimo vartais, buvo mezoninas. Jis karčemai suteikė architektūrinio išraiškingumo, paryškino įvažiavimo į ratinę vietą. Pailgo stačiakamnio plano užvažiuojamųjų namų Lietuvos

miesteliuose buvo daugiausia. Kryžminio ir kampinio plano namų pasitaikyavo žymiai rečiau. Žinoma, kad kryžminio plano karčema stovėjo Josvainiuose, kampinio – Kartenoje (2).

Dvi mūrinės karčemos (viena iš jų su stiliaus bruožais) XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje buvo pastatytos Žiemelyje. Didžiosios karčemos planas – T raidės formos. Tai nulémė per vidurį įrengtas įvažiavimas, kurį pratešė ratinė. Kairioji pastato dalis naudota karčemai (čia taip pat buvo karčemininko bei svečių kambariai), dešiniojoje buvo krautuvė ir nuomojamos patalpos. Karčemos išorė atspindėjo klasicistinio stiliaus bruožus (8 pav.). Pagrindinio fasado centre buvo plokščias keturių kolonų ir dviejų stulpų kraštose portikas. Kolonus ir stulpai rėmė antablementą bei medinį trikampį frontoną. Pussklautinis stogas dengtas čerpėmis. Po keletą

užvažiuojamųjų namų buvo ir kituose Lietuvos miesteliuose. Pavyzdžiui, Simne 1842 m. jų buvo net keturi (10). Kiek galima spręsti iš vieno XIX a. vidurio karčemos aprašymo, iš kitų pastatų jos išsiskyrė ne tik masyviais tūriais, bet ir išdažytais fasadais (vaizduotos stiklinės, arbatinukai, žuvys ir kt.) (13).

Daug karčemų Lietuvoje išliko iki pat Pirmojo pasauliniuo karo. Tarpukariu jų funkcijas atliekančias įstaigas imta vadinti restoranais.

XIX a. ēmus plisti blaivybės judėjimui Lietuvos miesteliuose buvo pastatyta nemažai arbatinių, kurios funkcijomis ir išvaizda buvo artimos karčemoms – užvažiuojamiesiems namams

Dar vienas Lietuvos miestelių prekybinių pastatų, kur vyko kasdienė prekyba, tipas – *gyvenamieji–prekybiniai pastatai*.

Tradicija gyvenamajame name turėti patalpas prekybai taip pat siekė tolimus laikus. Iš didelio XVI a. Lietuvos miesteliuose buvusių karčemų skaičiaus, kuris dažnai viršijo gyvenvietėje buvusių namų kiekį, galima spręsti, jog dauguma šių karčemų veikė gyvenamuosiuose namuose. XIX a. miestelėnai namuose laikė ne tik aludes ar arbatines, bet ir įvairių prekių krautuves. Daugelis tokų gyvenamųjų prekybinių pastatų turėjo daug panašumų su valstiečių pirkionimis. Konstrukcijos, planinės schemos ir išorės elementai buvo artimi ar tokie patys kaip ir tradicinės kaimo statybos pastatų. Tokių pastatų plotas, kaip ir dvigalėse pirkiose, skersinėmis storomis sienomis buvo dalijamas į tris dalis. Centre – priemenė ir kamara, o galuose – gyvenamosios ir verslui skirtos patalpos. Šios paprastai būdavo į gatvę orientuotame namo gale. Tai lėmė kitokį durų išdėstyimą, kuo miestelio gyvenamieji prekybiniai namai labiausiai skyrišti nuo kaimo pirklių. Priklausomai nuo patalpų skaičiaus pastato gale, fasade buvo vienerios arba dvejos durys. Tokių namų pavyzdžių yra išlikę Čekiškėje, Vandžiogaloje, Žasliuose ir kitur (9 pav.). Beje, miestelių pastatai dažnai būdavo mažvesnio tūrio negu gyvenamieji kaimų namai. Dažnai tradicinės architektūros namai su krautuvėmis į gatvę būdavo pastatyti šoniniu fasadu. Prekybos patalpos šiuo atveju užimdavo vieną pastato kampaną. Prie gatvių sankryžų ar aikščių kampanuose stovėjė namai dažnai turėdavo kampinius iėjimus. Jei name būdavo ne viena, o dvi skirtingų paskirčių krautuvės, šoniniame fasade būdavo dar vienerios durys. Be įprasto stačiakampio plano gy-

9. Gyvenamasis–prekybinis pastatas Vandžiogaloje. 1999 m. Lijanos Laužikaitės nuotrauka.

10. „Plytų stiliaus“ namas Žiežmariuose. 1999 m. Lijanos Laužikaitės nuotrauka.

venamujų – prekybinių pastatų, pasitaikydavo ir kampinės plano formos variantų. Pavyzdžiu, dvięj butų namas Šiaulėnuose (XIX a.). Kiekvienas jo korpusas tradiciškai buvo padalytas į tris dalis, centre buvo priemenė ir virtuvė, o galuose gyvenamosios ir prekybinės patalpos. Kadangi XIX a. – XX a. pradžioje namų statyboms buvo privaloma turėti leidimus, kurie buvo išduodami pateikus būsimų pastatų brėžinius, daugelis namų buvo statomi pagal profesionalių architektų projektus. Tokie pastatai tiek plano forma, tiek patalpų išdėstymu skyrišti nuo tradicinės architektūros. Patalpa prekybai buvo kuriuoje nors į gatvę atsukoje namo dalies vietoje (nebūtinai kampe), o kitos grupuojamos taip, kaip atrodė racionaliau projekto sudarytojui. Laikotarpiu tarp pasaulyinių karų profesionaliosios architektūros tendencijoms dar labiau sustiprėjus, statybos techniką ir diplomuotų statybos inžinierų projektuotų namų architektūriniai sprendimai buvo įvairūs. Pastatai buvo stačiakampio, artimo kvadratui ar L raidės plano, dvišlaičiai ir pusskliautiniai stogais, su vienu ar keliais jėjimais iš gatvės, su prieangliais ir be jų.

Nuo XIX a. antrosios pusės Lietuvos miesteliuose buvo pastatyta daug mūrinų, „plytų stiliu“ priskirtinų gyvenamujų–prekybinių pastatų. Šie tiek koloritu, tiek išorės detalėmis ryškiai išsiskyrė iš aplinkinio medinio apstatymo (10 pav.).

Tiek mūriniai, tiek mediniai miestelių namai su krautuvėmis dažnai buvo dviaukšciai. Dėl sklypų siaurumo pastatai dažnai buvo statomi išilgai sklypo ašies, tačiau pagal stogą padėti į gatvę jie buvo orientuoti šonu; stogo centre dar kilo mezoninas. Arti vienas kito stovėjė tokios išvaizdos namai formavo savitą, miesteliui būdingą dantytą aikštės ar gatvės išklotinės siluetą.

Apibendrindama galiu daryti išvadą, jog XIX a. – XX a. pirmojoje pusėje Lietuvos miesteliuose egzistavusių prekybos pastatų tipai buvo ankstesnių laikotarpių tradicijos tasa. Šių tipų visuma formavo savitą, miestelio kategorijai priskirtinį gyvenviečių funkcijas atspindintį vaizdą, kuris buvo neat siejamas nuo pačios miestelio sampratos ir kuris, pasikeitus istorinėms aplinkybėms, nuo XX a. vidurio nesugrąžinama pakito.

NUORODOS:

- Čerbulėnas K. Apie lietuvių dvigalių gyvenamujų namų susidarymą // Lietuvos TSR architektūros klausimai. T. 2. – Vilnius, 1964. – P. 178.
- Čerbulėnas K. Užvažiuojamų namų architektūra // Lietuvos TSR architektūros klausimai. T. 3. – Vilnius, 1966. – P. 149.
- Gudavičius E. Lietuvos istorija. Nuo seniausių laikų iki 1569 metų. – Vilnius, 1999. – P. 359.
- Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva. IV. – Vilnius. 1996. – P. 197.
- Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas. Lietuvos istorijos skaitinių chrestomatija. – Vilnius, 2001. – P. 524.
- Lietuvos architektūros istorija. Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio. T. 2. – Vilnius, 1994. – P. 403.
- Meilus E. Žemaitijos kunigaikštystės miesteliai XVII amžiaus II pusėje – XVIII amžiuje (raida, gyventojai, amatai, prekyba). – Vilnius, 1991. – P. 24.
- Ten pat. – P. 143.
- Miškinis A. Lietuvos miestelių išplanavimo ir erdinės struktūros

charakteristika // Lietuvos TSR architektūros klausimai. T. 4. – Vilnius, 1974. – P. 119.

- Miškinis A. Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės. 1 tomas. Užnemunės miestai ir miesteliai. – Vilnius, 1999. – P. 476.
- Miškinis A., Šešelgis K. Miesto gyvenviečių tinklo vystymasis Lietuvoje iki XX a. vidurio (1940 m.) // Lietuvos TSR aukščiajų mokyklų mokslo darbai. Statyba ir architektūra IV. 2. – Vilnius, 1965. – P. 229.
- Aleksandrowicz S. Miasteczka Białorusi i Litwy jako osrodk handlu w I połowie XVII wieku // Rocznik Białostocki. Tom I. – 1961. – P. 69–70.
- Akty iżdawane Wileńską komisję dla rozbioru dawnich aktów. T. XXV. – Wilno. 1898. – C. 497.
- CVA. F. 1622. Ap. 4. B. 864. L. 15.
- CVA. F. 1622. Ap. 4. B. 1028. L. 12, 13, 14.
- VIA. F. 525. Ap. 14. B. 2047. L. 77.
- CAA. F. 473. Ap. 1. B. 4826. L. 10–11.
- CAA. F. 473. Ap. 1. B. 5026. L. 17.
- LBM. Geležies parduotuvė Pandėlyje. Etnografiniai tyrimai. PKI. 230–329. ŽM-14.11.475.

SANTRUMPOS

ASI – Architektūros ir statybos instituto Architektūros istorijos ir paveldo sektorius archyvas.

CVA – Centrinis valstybės archyvas.

LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas.

KAA – Kauno apskrities archyvas.

LBM – Liaudies buities muziejus.

The types of trade buildings in Lithuanian townships in the 19th and early 20th centuries

Lijana LAUŽIKAITĖ

In the Lithuanian townships (with the exception of the region of Klaipėda where because of the peculiarities of historical development the somewhat different net of urban settlements from functional viewpoint was formed) of the 19th and early 20th centuries a peculiar sight of settlements was predetermined by trade buildings. The densely built on centre of the townships because of the dominant number of trade buildings was regarded as trade centre. The period under discussion elicits several types of trade buildings the construction tradition of which was taken over from earlier times. Trade or market rows are among those to be mentioned first. These stood in the squares of a great many of Lithuanian townships. Those were long rectangular constructions consisting of one or two parallel buildings. They were both wooden and brick. Also, single shop buildings or kiosks used to be built solely for trading needs. The category of trade buildings also includes pubs and inns. They used to be built near market squares and distinguished themselves from the building all around by their massive volumes. These constructions were both brick and wooden whether or not containing the features of a style. One more type of trade buildings – dwelling-trade houses – could be mentioned. A great many buildings of this kind had much in common with peasants' wooden cottages. Whereas the other ones used to be constructed according to the projects of professional architects. The latter ones distinguished themselves from traditional architecture by virtue of their plan form and the layout of the premises.

After the shift of historical conditions, since the mid – 20th century a traditional view of the townships has irreversibly changed.

Lietuvių etniniai ir autoriniai šokiai Dainų šventėse

Giedrė BARKAUSKAITĖ

Objekto – lietuvių tautiniai šokiai, šokami Dainų šventėse. Straipsnio tikslas – išnagrinėti lietuvių etninių ir autorinės kūrybos šokių santykio problemą. Remiamasi analizės, lyginimo, apibendrinimo metodais. Išvados: Dainų švenčių Šokių dienos organizavimas vertė domėtis ne tik etniniu šokiu, bet ir tautiniu kostiumu, liaudies muzika, tradicijomis bei papročiais ir neleido choreografiniam tau- tos palikimui galutinai išnykti.

Ivadas

Prieškario Lietuvoje Dainų šventės buvo visų pirmatautos šventės. Vėliau jos tapo daugelio žmonių sutartinomis pastangomis sukurtu reginiu. Straipsnyje aptarsime vieną iš sudedamųjų šventės dalių – šokį. Šokių pritaikymas aikšteli, šokėjų parengimas, kaskart vis naujo šokių repertuaro parinkimas – visi šie uždaviniai sprendžiami organizuojant Dainų švenčių Šokių dienas. Tačiau dėl lietuvių tautinių šokių pritaikymo aikšteli ir vis naujo repertuaro ieškojimo atsirado autentiškojo (etnino) bei autorinės kūrybos šokio santykio problema. Ji lietuvių etnologijoje ir folkloristikoje ištyrinėta palyginti menkai. Dainų švenčių rengimas, eiga vertinami prieštaragingai, tačiau šios šventės jau tapo neatskiriamā mūsų tautos kultūros dalimi.

Lietuvių etninis šokis

Šokio atsiradimo priežastis – utilitarinis tikslas: šokis buvo savotiškas ryšys su gamta, nesuvokiamu pasauliu. Pirmosios rašytinės žinios apie baltų choreografiją priskiriamos anglosaksų keliautojui Vulfstanui, kuris IX a. pabaigoje lankydamas prūsus žemėse apraše laidojimo papročius, kurių metu žmonės žaidė žaidimus. Kronikose, kur aprašomas mūsų protėvių gyvenimo akimirkos, apeigos, šventės, paminima, kad žmonės šoko, žaidė žaidimus, suko ratelius. Kaip visa tai vyko, deja, mes tegalim įsivaizduoti. Daug etninių šokių išnyko visiškai, daugelio žinomi tik pavadinimai, ir tik dalis jų aprašyta, kaip šokti.

Daugiau žinių apie etninę choreografiją galime ap-

tiki iš XIX, XX amžių. Šokis žmogaus gyvenime, be abejonių, turėjo didžiulę reikšmę. Ritmas, meninis judeisys ne tik lydėdavo svarbiausius žmogaus gyvenimo įvykius, šventes, bet buvo ir savotiškas pagalbininkas darbo metu, neapsieita be jo ir pasilinksminimuose po darbų. Vainkino ir merginos socialinės brandos apeigos taip pat buvo pradedamos šokiu. Pirmasis šokis buvo prilyginamas „nemurštiniam socialinės brandos patikrinimo egzaminiui” (1; 132). Geresnių ir blogesnių, turtingesnių ir vargingesnių jaunuolių statusui igyti taip pat nemaža reikšmės turėjo šokis. Buvo teigama, kad „negarbinguose” kaimuose gyveno „biedni”, nevalyvi, tinginiai. Šių kaimų vaikinai nemokėjo gerai šokti, tad su jais nebuvu apie ką kalbėti. [...] Jei merginą šokti vesdavo garsesnio kaimo vaikinai, tai ją „gerai apkalbėdavo” (1; 110).

Manoma, kad šokis – moters sfera, dėl to šokio judeisių santūrūs, ramūs. Įtakos turėjo ir moterų kostumas – ilgas sijonas varžė judeisius. Tad ir vėliau, atsiradus poriniams šokiui, santūrumas išliko, ne itin flirtuojama. Lietuvių šokiams įtakos turėjo ir miestuose bei dvaruose šokami šokiai, perimi iš kitų kraštų. Liaudies pasilinksminimuose prigijo ir buvo mėgstami kadriliai, valsai, polkos. Neturime pakankamai duomenų, liudijančių, kad Lietuvoje buvo karos ar medžioklės šokių, mūsų choreografijoje nerasisime vikrių treniruotų judeisių, kokių reikalauja karos amatas ar medžioklė. Geriausiai mūsų šokyje atispindi pagrindinis lietuvių užsiėmimas – žemdirbystė.

Sceninio liaudies šokio pradžia

XX a. pr. kilus mėgejų teatro sajūdžiui, pradėta propaguoti ir liaudies kūrybą. Liaudiški vakarai neapsieidavo be dainų ir šokių, kurie buvo paprastų žmonių gyvenimo dalis, geriausiai suprantamas ir suvokiamas menas. Tada šokis pirmą kartą pakyla ir į sceną. Pirmas lietuviškas šokis *Suktinis* scenoje buvo pašoktas Peterburge 1903 m. Jį pritaikė M. Petrauskas: „Parašės muziką, sutvarkiau ir patį šokį – pirmas aštuonias spragas pašokome bégant, o antras aštuonias – sukantis” (2; 13–14).

1905 m. sausio 3 dieną lietuviškas šokis sušokamas ir Lietuvoje, Kretingoje. „Lietuvių laikraštis” rašė: „Šešios

mergaitės buvo tautiškais rūbais apsitaisiusios. Paskui prasidėjo tautiškas žaislas *Aguonelė*. Kokį jis išspūdį padare, tai tas tikrai gali numanyti, kuris tą viską matė. Seni tėtūšiai ir senos motušės akis įsimetigė ir ausis ištempė laikė per visą lošimo laiką..." (2; 16) Šio šokio pasirodymas atvertė pirmajį sceninio šokio istorijos puslapį. Per keletą metų į sceną perkeliami ir kiti šokiai – *Klumpakojis*, *Kepurinė*, *Noriu miego...*

Pirmaisiais šio amžiaus dešimtmečiais sceninis šokis buvo reikalingas ir nepamainomas išvykose į užsienį demonstruojant savo krašto savitumą, unikalumą.

1935 m. liepos 14–21 d. Londone vyko tarptautinė liaudies šokiu šventė, kurioje dalyvavo šokėjai iš 24 Europos šalių ir JAV. Lietuviai grupę sudarė 16 šokėjų ir 4 muzikantų „kaimiškas orkestras“. Dalyviai iš Lietuvos pasirodė puikiai, tai liudija ir tuometinės spaudos atsiliepimai. „Izvestija“ liepos 20 d. numeryje taip vertino: „Savotiška gracija, dideliu skoningumu ir melodinguu pasižymėjo savo dainose ir šokiuose Lietuva“ (2; 37). Po šio sėkmingo lietuvių šokėjų pasirodymo Londone nepaprastai sparčiai išaugo susidomėjimas liaudies šokiu. Ši kelionė buvo ne vienintelė sėkminga išvyka, kurioje šokėjai garsino Lietuvą.

1937 m. liepos 18 d. Paryžiuje Pasaulinės parodos progą surengtoje tautų folkloro manifestacijoje Kauno universiteto šokėjai pašoko *Kubilą*, *Jonkelį*, *Blezdingėlę* ir *Mikitą*. Hamburge 1938 m. birželio 9–12 d. šokiu šventėje šokėjai iš Lietuvos, vadovaujami M. Baronaitės, šoko *Blezdingėlę*, *Jonkelį*, *Suktinę* ir *Kepurinę* (šis šokis ypač išsiskyrė savitumu, nieko panašaus kiti neturėjo). 1938 m. liepos 3–6 d. Prahoje vykusiame Čekoslovakijos „Sakalų“ sąskrydyje lietuviųčiai pašoko *Kepurinę*, *Mikitą*, *Kubilą*, *Blezdingėlę*, *Sukčių*. Publika labai šiltai įvertino šį pasirodymą.

Lietuvos Respublikos metais lietuviškų šokiu buvo mokoma pradinio lavinimo mokyklose per fizinio lavinimo pamokas.

Atsiradus didesniams sceninio šokio poreikiui, buvo reikalingas ir įvairesnis šokiu repertuaras. Maždaug iki 1940 m. scenoje šokta apie keturiadesimt šokiu. Perkeliami į sceną, lietuvių etniniai šokiai buvo perkuriami, stilizuojami, keičiami šokio brėžiniai, suvienodinami žingsniai. Tačiau pirmieji sceniniai šokiai labai nedaug skyrėsi nuo autentiškų šokiu. Scena, skirtingai nei paprasta buitinė aplinka, reikalauja kitokios meninės kokybės. Tuo metu iškyla etninio šokio pritaikymo scenai problema. 1937 m. M. Baronaitė pastebi, kad „mokyklose vyrauja „baleto“ dvasia, o liaudies šokiai modernizuojami nevykusiai, kad gaunamos šokiu karikatūros“ (3; 48). Tais pačiais metais J. Balsys kategoriskai rašė, kad „šokis gali būti kiek „pastilizuotas“, tačiau jis turi

būti kombinuojamas, imant pagrindu liaudies šokių elementus, kad ir iš kelių šokių, tačiau turi būti bent 90 % liaudies ir tik maximum 10 % kombinatoriaus meno, bet ne atvirkščiai, kaip dabar yra“ (3; 98).

Sceninio šokio istorijai svarbi 1940 m. lapkričio 1 diena, kai įsteigiamą Valstybinę filharmoniją, o prie jos, šalia simfoninio orkestro bei choro, ir tautinės muzikos bei tautinių šokių ansamblis. 1941 m. sausio 2 d. ansambliečiai susirinko į pirmąjį repeticiją Vilniuje. Vadovauti buvo pakviestas J. Švedas. Tokio kolektyvo Lietuvoje dar nebuvu. Vadovas savo dienoraštyje tuo metu rašė: „Aš niekad neturėjau progos nė vieno tikro liaudies ansamblio pažinti. Laužiau sau galvą, stengdamasis išsivaizduoti, koks turėtų būti Lietuvos TSR valstybinės filharmonijos liaudies ansamblis, kokia turi būti jo organizacija, kaip ir ką jis turi dirbti, kad įgyvendintų savo uždavinius, kad pateisintų savo paskirtį“ (4; 179).

Susikūrės kolektyvas neliko be aplinkinių dėmesio. Dėl liaudies ansamblio paskirties buvo pareikšta įvairiausią nuomonią. Tautosakininkas A. Sabaliauskas teigė, kad „liaudies ansamblis turi tiksliai kopijuoti liaudies meną ir su atitinkamais moksliniais paaškinimais demonstruoti tuos „gerus nesuklastotus pavyzdžius“, suteikdamas progą visiems pažinti liaudies kultūrą ir, žadindamas susidomėjimą ja, gelbėti nuo išnykimo“ (4; 175). Kitokio požiūrio laikėsi kompozitorius S. Šimkus, tuometinis Filharmonijos meno vadovas. Pasak jo, „tai eksperimentas, kuris veda į kultūrinį dekadansą, ir dėl to egzotišką ansamblį reikia reformuoti: pakabinti muziejuje visus liaudies muzikos instrumentus, išvaryti karvių ganyti visus „piemeniškus“ dainininkus ir liaudies šokių šokėjus, o vietoj jų sukoplektuoti mažą simfoninį orkestrėlį, keturbalsį mišrų chorą ir palikti dvi poras baletu šokėjų charakteriniams šokiams“ (4; 175).

Ansamblio kūrimosi kelias nebuvė lengvas: be aiškių planų, teorinio pagrindo, patyrimo bei tradicijų, kuriomis būtų galima vadovautis. Šokiu vadove buvo pakviesta M. Baronaitė. Galima sakyti, kad būtent jai pradėjus vadovauti pradeda formuotis sceninio lietuviško šokio mokykla. Tuometinė šokio mokykla labai skyrėsi nuo dabartinių ne tik jose šokamų šokiu repertuaru (M. Baronaitė ansamblio šokėjus pradėjo mokyti scenoje šoktų šokiu, kuriuos kiek pakeisdavo, išplėtodavo), bet ir pačiu mokymu, judesių atlikimu. Vadovė šokiu pamokas pradėdavo paprasciausia mankštą, kurios metu šokėjai išjudindavo raumenis, visą kūną. Visų šokiu derinius M. Baronaitė parodydavo tik vieną kartą norėdama, kad šokėjai jos rodytus judesius atkartotų perprasdami, perteikdami. Buvo siekiama natūralumo, gyvumo, o ne perdėto manieringumo ir netikrumo.

Po mėnesio nuo pirmosios repeticijos, 1941 m. va-

sario 22 d., ansamblis pirmą kartą išėjo į sceną Vilniuje. Pirmieji ansamblio sušokti šokiai *Kepurinė*, *Kubilas*, *Kalvelis* ir šiandien dažnai pažairina koncertines programas.

Dažnėjant pasirodymams, reikėjo ir įvairesnio repertuario, naujų šokių. Tačiau ir pritaikyti scenai, nauji šokiai labai nedaug skyrėsi nuo šokamų salėse.

Vėliau kito pirmiausia sceninio šokio muzika. Liaudies ansamblio muzikos instrumentai, J. Švedo nuomone, turėjo būti techniškai tobulinami, nenukrypstant nuo jų liaudiškųjų savybių. Patobulinus instrumentus, išplėtojus jų techninės galimybes ir atitinkamai parengus atlirkėjus, buvo siūloma kurti naują liaudiško stiliaus, vadovo žodžiais tariant, – „kultivuotą muziką“. Suprantama, tokia muzika keitė šokių žingsnį. Įvairesnis muzikos metras, greitesnis jos tempas diktavo sudėtingesnių žingsnių atsiradimą.

Naujai susikūrės ansamblis stengėsi mokyti iš kitų tautų šokių ansamblių, kurie jau turėjo choreografinę mokyklą. Taip lietuvių tautiniuose šokiuose nepastebimai atsirado charakterinio šokio judesijų.

Apie 1949 m. V. Grivickas pradėjo mokyti klasikinio šokio pagrindų. Šie pagrindai to meto ir vėlesnės kartos šokėjams, be abejo, padėjo išmokti kai kurių šokio technikos elementų, tiesios laikysenos, suteikė žinių ir praktinių įgūdžių, kaip valdyti savo kūną. Vėliau klasikinio šokio judesiai ir pati maniera, deja, kartais buvo pernelyg mechaniskai taikomi tautiniam šokui.

Pirmasis šalyje susikūrės Valstybinis liaudies ansamblis tapo sektinu pavyzdžiu kitiemis sparčiai atsirandantiems šokių kolektyvams. Naujų kolektyvų vadovus buvo bandoma nukreipti tokia pačia šokio mokymo linkme. Sekdami Valstybiniu ansambliu, visi šokių vadovai pradėjo šokėjus statyti prie atramos, mokyti charakterinio šokio elementų.

Dainų šventės

Jungtinių chorų sajūdis prasidėjo XIX a. Šveicarijoje ir Vokietijoje. Pirmoji visuotinė dainų šventė 1843 m. įvyko Šveicarijos mieste Ciūrich. Joje dalyvavo 80 chorų (per 2000 dainininkų). Baltijos šalyse pirmoji dainų šventė sumanya Estijoje 1869 m. Čia dalyvavo 8000 dainininkų. 1873 m. dainų šventė buvo suorganizuota ir Latvijoje, dalyvių skaičius viršijo tūkstantį.

Lietuvoje dar caro priespaudos laikais, 1906 metais, Vilniuje buvo numatyta surengti visos Lietuvos dainų šventę. Tačiau jos laikas sutapo su Devintinių atlaidais, tad dvasininkijos protestai, organizuotumo stoka, tarpusavio nesutarimai pirmosios dainų šventės sumanymą sužlugdė. Tačiau idėja buvo puoselėjama, tuometinė

spauda rašė: „Girdint apie igaunių dainų šventę, kilsta klausimas, kada gi mes, lietuviai, susilaiksime dainų šventės? Kada gi visa Lietuva džiaugsis tuo nepaprastu reginiu?“ (5; 90).

Amžiaus pradžioje susikūrusioje jaunoje Respublikoje mėgėjų meno veikla sunkiai skynėsi kelią, tačiau praėjus vos keletui metų buvo surengta pirmoji visos Lietuvos Dainų šventė, įvykus 1924 m. Kaune. Programą sudarė daugiausia populiarios lietuvių liaudies dainos. Vėliau į Dainų švenčių programą įtraukti ir šokiai. Nors šios šventės tradiciškai vadinamos dainų šventėmis, tačiau dabar jos neapsiriboją vien dainomis. Šokiai pasidarė lygiateisiai su daina, Dainų šventėse jiems skiriamą atskira diena.

1937 m. birželio 29–ają surengta pirmoji tautinių šokių šventė. Dabar šokių diena yra sudėtinė Dainų šventės dalis. Tą dieną Kaune, P. Vileišio aikštėje, pirmą kartą gausus šokėjų būrys sušoko tris šokius: *Kepurinę*, *Tryptinį* ir *Kalvelį*. Šventėje dalyvavo 28 šokių kolektyvai po 8 poras. Vyriausiosios vadovės A. Šlekienės sumanymu, „*Kepurinė* turėjo būti šokama sustojus spinduliais, nukreiptais į vieną centrą. /.../ *Tryptinį* ir *Kalvelį* kolektyvai turėjo šokti atskirais ratukais, simetriškai išdėstytais trijuose skrituliuose aplink vieną centrą“ (2; 45). *Kepurinę* aikštėi pritaikė A. Rugytė, o *Tryptinį* ir *Kalvelį* – M. Baronaitė. Jau pirmojoje masiškai šokamų šokių šventėje atsiranda autorinės kūrybos šokis, sukurtas specialiai šiai šventei. Nors Lietuvos liaudies kultūros centro Choreografinio folkloro poskyrio kartotekoje galime aptikti kūrinių, vadinamų *Kalveliu*, tačiau jie nieko bendra neturi su M. Baronaitės sukurta choreografija bei J. Švedo parašyta muzika. *Kalvelio* choreografijos autorė stengėsi, kad judesiai būtų artimi ir būdingi lietuvių tautiniams šokiams. „Šokis kuklus, stengiausи nenutolti nuo liaudies šokių tradicijų“ (6; 64), – taip *Kalvelį* apibūdino autorė. Žiūrovams šis naujas bei nematytas šokis padarė didžiulį įspūdį. Tuometinė spauda rašė: „Tautinių šokių šokėjai pašoko tris šokius: „*Kepurinę*“, „*Tryptinį*“ ir „*Kalvelį*“. Pirmieji du lėtesni, todėl ir žiūrovai į juos šalčiau reagavo. „*Kalvelis*“ – gyviausias ir įdomiausias. Jis labiausiai ir pavyko. Žiūrovai nesigailėjo plojimo – teko pakartoti“ (7; 31).

Šventės, kuriose tautinius šokius šoko daug šokėjų, buvo organizuojamos ir vėliau. 1938 m. birželio 26 d. Šiaulių daugiau nei 350 šokėjų pašoko *Kepurinę*, *Mikitą*, *Sukčių*, *Jonkelį*, *Kubilą*, *Blezdingėlę*. 1938 m. liepos 17 d. Kauno kūno kultūros rūmų stadione per olimpiados atidarymo iškilmes 500 šokėjų pašoko *Kepurinę*, *Kubilą*, *Sukčių*, *Blezdingėlę* ir *Mikitą*.

Šventės, kuriose dalyvavo po keletą šokių kolektyvų, buvo rengiamos ir kituose Lietuvos miestuose – Rokiš-

kyje, Marijampolėje, Utenoje, Lazdijuose, Kretingoje, Kėdainiuose, Zarasuose, Panevėžyje, Raseiniuose.

Vėliau, pokario metais, Dainų šventės tapo itin popularios – rajonuose ir miestuose jos buvo rengiamos kasmet ar kas dveji metai, o respublikinės – kas penkери. 1946 m. liepos 21 d. Vilniuje buvo surengta pirmoji respublikinė Dainų šventė. Šioje šventėje šokėjai dar nedalyvavo.

1950-ujų respublikinės dainų šventės šokių kolektyvai atrenkami iš visos Lietuvos. Šokiams paskirama atskira diena. Nuo šios šventės gimsta tradicija kas penkeri metai rengti Vilniuje masinę Dainų šventę. Pirmojoje pokario šokių šventėje buvo šokami scenoje jau šokti tautiniai šokiai. Atsiradus Šokių dienai, šventės organizatoriai suprato, kad šokių pritaikymas scenai ir aikšteli yra netapatus dalykas. Scenoje svarbus ir reikšmingas kiekvienas šokio jūdesys, kiekvienas šokėjas, o aikštėje svarbiausia – reginys, šokio brėžinys. Šokant masiškai, gražiau atrodo ne mažomis grupelėmis šokantys šokėjai, o ryškiomis eilėmis, ratais šokami šokiai. Dėl to iš anksto turi būti numatoma, po kiek kolektyvų bus jungiamą į vieną vienetą. Praiginama kai kurių figūrų ar perėjimų trukmė, sudarius naują figūrą, neskubama jos keisti, techniškai sudėtingi šokiai supaprastinami, tačiau ir aikštėje turi būti išsaugomi būdingiausi šokio judejai, žingsniai bei figūros. Buvo nustatytas pastovus kolektyvo šokėjų skaičius: viename kolektyve – aštuonios poros. Šių pagrindinių reikalavimų yra paisoma ir šių dienų šventėse.

Šokių dieną buvo atlikti 23 kūriniai: tarp jų 16 šokių (69,6 proc. visos programos dalies). Kita dalis – skudučių ansamblio muzika. Beveik visi šokiai buvo lietuvių tautiniai (12), kiti – kitų tautų. Neapsieita ir be ideologinės tematikos šokių (pavyzdžiu, *Kolūkio pirminkas*, be to, šokant *Suktini*, šokėjai aikštėje „parašė“ – TEGYVUOJA LTSR DEŠIMTMETIS). Ir vėlesnėse šventėse aptiksime ne vieną kūrinį, kuriais buvo atiduodama ideoLOGINĖ duoklė.

1950-ujų metų šventėje šokti tautiniai šokiai buvo kuriams remiantis lietuvių etniniais šokiais. Beveik visuose iš jų esama autentiškos choreografinės medžiagos. *Jievaro tiltas*, *Aguonėlė*, *Malūnėlis*, *Oželis...* – visi šokiai buvo gerai žinomi įvairiuose Lietuvos regionuose, šokti dar XX a. pradžioje. Autorinės kūrybos šokiai sudarė tik menkus 8 proc. visos programos kūrinį.

1955 m. respublikinės dainų šventės programe atsirado nauja šokėjų grupė – vaikai, kurių buvo 55 kolektyvai. Šokių diena papildyta dar ir kanklių ansambliu. Šokių šventėje atlikti 25 kūriniai (2 kūriniai daugiau nei 1950 m. šventėje), iš kurių 15 buvo šokiai: 11 iš jų buvo lietuvių tautiniai, tai sudarė 44 proc. visos progra-

mos kūrinių. Aikštėje buvo pašokti ir nauji šokiai: *Gyvataras*, *Džigūnas*, *Linelis*, *Dobilėlis*, *Siaudele*, sukurti remiantis lietuvių etniniais šokiais.

1960 m. dainų šventės Šokių diena vienintelį kartą buvo surengta ne „Žalgirio“ stadione, o Vingio parke, aikštėje priešais estradą. Šventėje buvo atliki 35 kūriniai. Palyginti su pirmaja 1950 m. šokių dienos programa, ši pailgėjo 12 kūrinių. Sušokta 19 šokių (tai sudarė 54,3 proc. visos programos). Iš jų tik 9 tautiniai (25,7 proc. visos programos). Tarp naujai sukurtųjų – *Audėjėlė* (J. Lingio choreografija), *Avietėlė* (R. Tamučio choreografija), *Pabaigtuviu vainikas* (J. Lingio choreografija). Daug kūrinių buvo sukurta tarybine tematika – *Kolūkio laukeliai* (K. Poškaičio choreografija), *Pionierių stovykla* (K. Motuzos choreografija), *Pionierių laužas* (J. Švedo muzika).

1965 m. šokėjai vėl šoko „Žalgirio“ stadione. Šioje respublikinėje Dainų šventėje pirmąkart pasirodė pagyvenusiųjų ir pramoginių šokių šokėjai. Koncertavo jungtinis dainų ir šokių liaudies ansamblis. Šventėje šoko 373 kolektyvai. Atliki 33 kūriniai (iš jų 20 šokių, kurie sudarė 60,6 proc. visos programos). Tautiniai šokiai sudarė 33,3 proc. visos programos (11 šokių). Aikštėje buvo galima pamatyti naujus lietuvių tautinius šokius – *Liuoksinė* (R. Tamučio choreografija), *Verpjėlė* (J. Lingio choreografija), *Šimtapūdži* (J. Lingio choreografija), *Kadrilė* (M. Vaitulevičiūtės choreografija), *Uolinderij* (J. Lingio choreografija) ir kitus.

Palyginę aptartas šventes, matome, kad palaipsniui programose kūrinių daugėja, šokių parodoma vis daugiau, bet tautinių šokių skaičius beveik pastovus, o 1960 m. šventėje – sumažėja. Lyginant pagal kūrinių didėjimo skaičių, lietuvių tautinių šokių procentas sąlyginai kaskart mažėja: 1950 m. – 52,2 proc.; 1955 m. – 44 proc.; 1960 m. – 25,7 proc.; 1965 m. – 33,3 proc. visos programos kūrinių. 1960 m. šventėje buvo parodyta daugiausia kūrinių, bet mažiausia pašokta lietuvių tautinių šokių.

1970 m. respublikinės dainų šventės Šokių diena sumanya siužetiniu pagrindu – vestuvių papročių motyvais – ir pavadinčiu „Žirgeliai pakinkyti“. Šventėje dalyvavo trijų amžiaus grupių (vaikų, jaunimo ir pagyvenusiųjų) šokėjai, svarbiausieji vestuvių veikėjai – jaunieji, piršlys, svočiai ir kt. Šokti vestuvinės tematikos tautiniai šokiai *Sadutė*, *Rezginėlė*, *Šocas*, *Martuotinis*. Po šokių dienos susilaukta ir kritikos: buvo teigama, kad stadiono erdvė vaidinimams per didelę, siužetines programas geriau rodyti Ansamblių vakare.

Norėtusi paminėti, kad autorinės kūrybos šokio *Rezginėlė* (J. Gudavičiaus choreografija) pagrindinis motyvas – jaunieji praeina pro pakeltų juostų tiltą – labai pri-

gijo liaudyje. Dažnai ir dabar garbūs svečiai sutinkami pakeliant juostų tiltą.

Kitų tautų (ukrainiečių, estų, baltarusių, latvių, gruzinų, rusų) šokius šoko iš tų respublikų pakvieti šokių kolektyvai.

Programą sudarė 37 kūriniai. Sušokti 26 šokiai (70,2 proc. visos programos kūrinių), iš jų tautinių – 15 (40,5 proc. visų šokių). Dauguma – grynaudarinių šokiai, kurios kuriant buvo remiamasi lietuvių etniškais šokiais.

Nuo šios respublikinės Dainų šventės atsirado dar viena naujovė – tradiciniai tapo Dainų šventėse renčiami liaudies ansamblių vakarai. Taigi liaudies ansambliai „persikėlė“ į Kalnų parką, šventės išvakarėse su rengė savarankišką koncertą. Šventėje dalyvavo 17 liaudies ansamblių, buvo apie 400 šokėjų. Iš 29 programos kūrinių buvo 12 šokiai: *Pabaigtuviu vainikas, Jerubėlė, Išdaigininkai, Kuskinėlis, Pliauškutis, Krakoviakas, Rūtelių darželis, Ralužė, Pasėjau rūtelę, Kupolinis, Polka suragučias*.

1975 m. respublikinės dainų šventės Šokių dienos struktūra buvo panaši į 1970 metų, tik ši kartą viena dalis pavadinta „Kviečiame į vardynas“. Šventėje ši kartą šoko ir darželinukai (iš Vilniaus miesto) bei moksleiviai (buvo atskira jų programa). Savo šokius šoko šokėjai iš Rusijos, Baltarusijos, Latvijos, Moldavijos. Iš viso šventėje buvo atliki 36 kūriniai (tarp jų 28 šokiai), (77,8 proc. repertuario). Tautiniai šokiai sudarė gana nemažą procentą – 58,3 proc. (21 šokis), dauguma jų – autorinės kūrybos.

1980 m. respublikinės dainų šventės Šokių dieną pasirodė ir profesinių technikos mokyklų šokėjai, o kai kurios pramoginius šokius kartu su jaunimu šoko pradinių klasių (II–IV) moksleiviai. Su pučiamujų orkestrais vaikščiojo ir būgnininkės. Šoko ir svečiai: vaikų šokių kolektyvai iš Estijos ir Latvijos, jaunimo kolektyvai iš Rusijos ir Baltarusijos.

Šokių dieną – tik šokta (atsisakyta grynaudarinių kūrinių), parodyti 29 kūriniai. Išskaitant suėjimus parodus bei būgnininkų eitynes. Lietuvių tautiniai šokiai sudarė 55,2 proc. visos programos kūrinių (16 šokiai). Likusieji buvo kitų tautų, pramoginių ir specialiai šventei sukurtieji (*Mūsų darbas – mūsų šventė, Būk sveika, žeme!*).

Matome, kad Šokių dienos programose kūrinių mažėja. Tačiau vertinant procentais, šokiai užima vis didesnę repertuarą dalį: 1970 m. – 70,2 proc.; 1975 m. – 77,8 proc.; 1980 m. – 100 proc.. Lietuvių tautinių šokių skaičius nepastovus: 1970 m. šventės programoje sudarė 40,5 proc.; 1975 m. – 58,3 proc., o 1980 m. – 55,1 proc.. Keičiant, plečiant šokių repertuarą, lietuvių tautinių šokių jau nebepakanka, kaskart programose dau-

gėja autorinės kūrybos šokių. Tačiau šioje šventėje šokiai, sukurti remiantis etnine choreografija, sudaro menkų programos dalį.

1985 m. liepos 21 d. „Žalgirio“ stadione respublikinės Dainų šventės Šokių dieną paskutinę kartą šokti pramoginiai šokiai ir skambėjo pučiamujų orkestrų muzika. Atliki 32 kūriniai, iš jų – 29 šokiai, tarp jų 16 (50 proc.) – lietuvių tautiniai. Visi tautiniai šokiai – autorinės kūrybos (išskyrus *Suktini*), kuris yra kiekvienos šokių dienos finalinis šokis). Bet šio šokio autentiškumui labai kenkė pabaigoje šokėjų „išrašytas“ „Šlovė TSKP“.

Vėlesnėse Dainų šventėse keitėsi nuostatos, buvo grįztama prie senųjų tradicijų, savitumo. Kito ir pačios Dainų šventės. Jau 1990 m. šventėje buvo siekiama atgaivinti, parodyti senasias lietuviškas tradicijas, dainuoti lietuvių liaudies dainas, šokti lietuviškus šokius. Nebeliko pučiamujų orkestrų, būgnininkų, pramoginių šokių ir pan. Šokių dieną šokti atskirų etnografinių regionų šokiai – žemaičių, aukštaičių, dzūkų, suvalkiečių. Šventė pavadinta XIII Lietuvos tautine dainų švente. Šventės organizatoriai džiūgavo: „Šiandien susirenkaime į XIII Lietuvos Tautinę dainų šventę. Joje dainuose, šoksime, grosime tai, kas mums patinka, kas brangu. Ši šventė – tai visos tautos susitelkimo, tarpusavio supratimo ir vienybės šventė. Mes parodysime kiek daug galime, kai mus vienija toks brangus žodis – Lietuva“ (8; 9). I šią šventę atvyko ir išeivijos lietuvių kolektyvų. Dalyvavo šokėjai iš JAV – Klyvlendo lietuviško sceninio liaudies šokio ir muzikos grupė „Grandinėlė“, Čikagos tautinių šokijų ansamblis „Grandis“, Ročesterio tautinių šokijų kolektyvas „Lazdynas“, Kanados Hamiltono tautinių šokijų kolektyvas „Gyvataras“. Jungtinis Australijos lietuvių tautinių šokijų ansamblis „Sūkury“ buvo specialiai sukurtas XIII Lietuvos tautinei dainų šventei. Koncertavo Adelaidės miesto „Žilvinas“, Melburno miesto „Gintaras“. Iš Lenkijos Punsko miesto šokijų ansamblis „Jotva“ taip pat šoko šioje šventėje.

I programą įjungus išeivijos šokijų kolektyvų šokėjus, Dainų švenčių vadovai susidūrė su kitokiomis problemomis. Išeivijos kolektyvų šokėjai techniškai silpniau pasirengę. Ne kartą vadovai per repeticijas keitė žingsnių derinius, brėžinių ir pan. Dėl šių priežasčių XIII Lietuvos tautinės dainų šventės rengimas buvo itin sudėtingas, šokiai buvo dažnai kartojami, ilgai repetuojami.

Šokių dieną buvo parodyti 33 kūriniai. Šokiai sudarė 93,9 proc. visos programos. Sušoktas 31 šokis, iš jų – 2 kitų tautų (*Spreslica* – latvių šokis, *Tedremang* – estų) bei 5 lietuviški rateliai. Visi likusieji – tautiniai šokiai, sudarė 72,7 proc. visos programos kūrinių. Šioje šventėje, skirtingai nei 1985 m., grynaudarinių šokiai sumažėjo.

1994 metais Vilnius pa-kvietė į Pasaulio lietuvių dainų šventę, skirtą pirmosios Dainų dienos 70 metų su-kakčiai. Čia buvo šokami ir nauji būtent šiai šventei su-kurti šokiai – *Kupolė graži, Patekėk, saulele, Dek, ugnie* – „Saulės giesmės” dalyje. Be autorinės kūrybos, „Supyniau pynimą” dalyje buvo parodyti ir senieji tautiniai šokiai, sukurti remiantis tra-diciniais. Pašoktas ir pirmas masiniam atlikimui su-kurtas autorinės kūrybos šo-kis *Kalvelis*. Iš viso atliki 39 kūriniai, visi, išskyrus *Rai-te-lių dainą* (B. Kutavičiaus mu-zika), – lietuvių tautiniai šo-kiai. Remiantis lietuvių etnine choreografija sukurtų šo-kių šioje šventėje buvo gausu.

Išeivijos kolektyvai (galbūt norėdami išvengti 1990 m. patirtų keblumų) šoko atskiroje „Tėviškės pastogėj” dalyje.

Paskutinė šiame šimtmetyje Pasaulio lietuvių dainų šventė vyko 1998 m. Ji buvo skirta Juozo Lingio aštuo-niasdešimtmečiui ir pirmojo masinių šokį pasiroydymo (1937 m. birželio 29 d. Kaune) 60-mečiui.

Įžanginėje šventėje dalyje „Ladumai” vaizduojami se-nieji, pagoniški laikai. Kitos dalys yra vienos tematikos: nuo žiemos išvarymo, pavasario, gamtos pabudimo iki derliaus nuėmimo šokiu. Šventėje gausu darbo temati-kos šokiu – *Rugučiai, Kūlimo šokis, Malūnėlis, Kūgiukas*. Šventė baigiamama visiems tradiciškai pašokus *Suktini*.

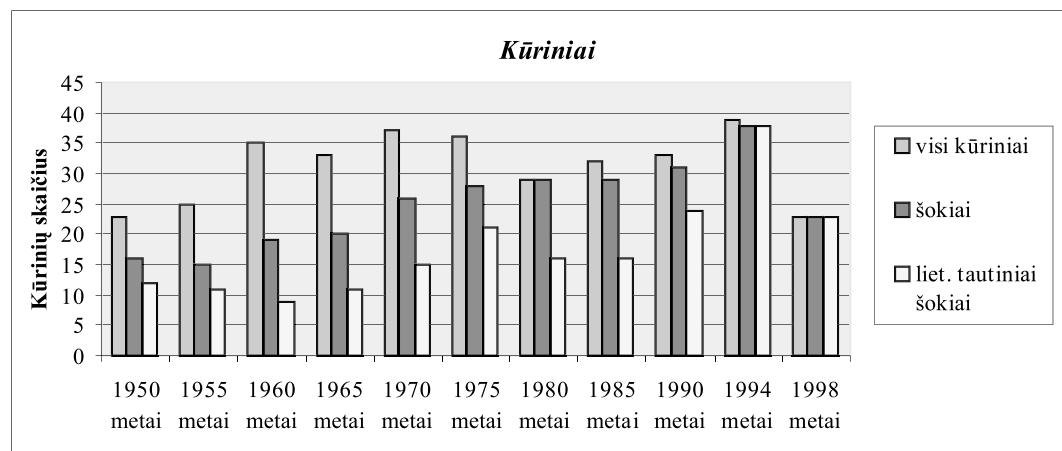
Paskutinėje šventėje labai daug démesio skirta ne tik bréžiniams, ornamentikai, bet ir vaidybai, dramaturgija. Tačiau žiūrovai pasigedo tekstu, aiškinančiu reper-tuaro paskirtį. Galima buvo supažindinti bent progra-mėlėse, kurių taip pat nebuvu. Pinigų stygius dažnai „pa-kinka koją” ne tik leidžiant bukletus, bet ir aprengiant šo-kėjus. Šokiu apranga ypač svarbi, nes rūbu, jo ryškumu ir spalva labai sėkmingai pavyksta išryškinti norimą šo-kio bréžinį.

Iš viso šventėje buvo parodyti 23 šokiai, beveik visi – tautiniai, pritaikyti masiniam atlikimui. Apžvelkime švenčių programas.

Iš lentelės matome, kad praėjusio šimtmečio Dainų šventėse Šokių dienų metu buvo parodyti 345 kūriniai, iš kurių 274 – šokiai. Kai kurie tautiniai šokiai buvo šokti ne vienoje Dainų šventėje, tačiau kaskart buvo

Šokiai %	Metai										
	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1994	1998
I	69,6	60	54,3	60,6	70,3	77,8	100	90,6	93,9	97,4	100
II	52,2	44	25,7	33,3	40,5	58,3	55,2	50	72,7	97,4	100

Lentelė. I – šokių dalis (proc.) įvairių metų Dainų švenčių repertuaru
II – tautinių šokių dalis palyginti su visais kūriniais

stengiamasi šokį pateikti naujaip, sukurti kitokį šokio bréžinį.

Pirmųjų Dainų švenčių metu, be šokių, buvo atlie-kami ir įvairūs muzikiniai kūriniai. Choreografiniai kū-riniai taip pat buvo labai įvairūs. Šokti ir pramoginiai bei tuo metu broliškų respublikų šokiai. Vėliau steng-tasi atsiriboti nuo muzikinių, vokalinių kūrinių, kurių gausu Dainų dienos programose, Ansamblių vakaruo-se. Paskutinės praėjusio šimtmečio Dainų šventės tam-pa vis tautiškesnės, jose šokami daugiausia lietuvių tau-tiniai šokiai:

Pirmosioms šventėms būdavo parenkami daugiausiai aikštėje šokti tinkami šokiai, vėlesnėse ieškoma nauju choreografinių sprendimų, turinio vientisumo. Dainų švenčių Šokių dienos repertuarui pajairinti dauguma choreografų, remdamiesi tradiciniais šokiais, papročiais, kuria naujus šokius.

Iš visų Dainų švenčių Šokių dienos programų matyti, kad šokių būta įvairių. Įvairavo ir šokių apibūdinimo ter-minai. Dainų šventėse buvo šokami liaudies šokiai, tačiau jau pirmoje šventėje, kurioje šokiai atliki masiškai, atsiranda ir autorinių kūrinių. J. Lingys, knygoje „Sceninis lietuvių liaudies šokis” aprašydamas *Kalveli*, pastebi, kad jų „reikėtų vadinti ne liaudies, o liaudišku šokiu” (7; 30). Pirmieji scenoje, o vėliau ir aikštėje šokti šokiai sukurti lietuvių etniinių šokių pagrindu. Vėliau vis daugėjo autorinių šokiu. Nors autoriai ir stengėsi šokiu vaizduoti lietuviškus papročius, švenčių motyvus, apei-gas, tačiau tai buvo choreografo fantazijos vaisius. To-kių šokių nebuvu galima vadinti *liaudies šokiais*, nes jie neteko etninio šokio pagrindo. Tautinio šokio savoka

apima ne tik etninius, sceninius liaudies šokius, bet ir autorinės kūrybos, atsiradusios šiuolaikiškai traktuojant folklorą, choreografinius kūrinius.

Rengiant pirmasias Dainų šventes, kartu su daina, muzika ir šokiu buvo atgaivinami, puoselėjami ir tradiciniai tautiniai kostiumai. Šiomis dienomis tautinis kostiumas yra tapęs švenčių, eisenų, koncertų, įvairių iškilmingų progų drabužiu. Dainų švenčių renginiai su kėlė domėjimąsi tradiciniais šventiniais lietuvių drabužiais, paskatino kaupti, tyrinėti, kurti naujus. Su kiekviena švente tiek choreografams, tiek kostiumų dailininkams atsirasdavo naujų uždavinų, naujų problemų. Pagaminus daug vienodų kostiumų, jie tapo tarsi uniforma. Dainų šventės dalyvių įsigytį kostiumai pasklidavo po Lietuvą, tuo suvienodindami visus regionus. Blokados sąlygomis (1990 m.) dėl šventės rengimo būta įvairių nuomonų, net siūlyta šventę atidėti „pato-gesniams laikui“ ar, palikus tik Dainų dieną, atsisakyti šokėjų ir ansamblių pasirodymų, o tautinę vakarone, tautodailės parodą surengti per kitą šventę. Apie naujus tautinius kostiumus vadovai bei šokėjai negalėjo nė svajoti. Tačiau ir tada buvo atrasta išeitis: suvienodinant šokėjų aprangą, buvo panaudotos vienodos kostumo detalės (pavyzdžiui, vienodos meringinų skraištės). Paskutinėje šventėje šokėjai šoko savo kolektyvo kostumais, reikalavimai šokėjų aprangai buvo paprasti (pavyzdžiui, šiaudinės skrybėlės, languotos skaros ir pan.). Buvo grįztama prie įvairesnių, gyvesnių, nestandardinių kostiumų.

Išanalizavus Šokių dienos programas galima teigti, kad kiekvienoje šventėje didelę dalį užémė lietuvių tautinis šokis. Norėdami praturtinti Dainų švenčių šokiu repertuarą, choreografai masiniam atlikimui pritaiko vis daugiau etnių pagrindą turinčių šokiu, taip pat kuria naujus šokius, remdamiesi ne tik etnine choreografija, bet ir papročiais, apeigomis.

Dainų švenčių Šokių dienų organizavimas vertė domėtis etniniu šokiu, tautiniu kostiumu, liaudies tradicijomis bei papročiais, neleido tautos palikimui galutinai išnykti.

NUORODOS

1. Šaknys Ž. B. Jaunimo brandos apeigos Lietuvoje / Lietuvos etnologija. – Vilnius, 1996.
2. Poškaitis K. Lietuvių šokio kelias į sceną. – Vilnius, 1985.
3. Choreografijos problemos. – Vilnius, 1974.
4. Bartusevičius V. Liaudies meno baruose. – Vilnius, 1983.
5. Arminas A. Lietuvių chorai – tautinės savimonės ir muzikinės kultūros žadintojai. – Vilnius, 1998.

6. Baronaitė–Grėbliūnienė M. Tautinių šokių renesansas // Kultūros barai. – 1971, Nr.6, p. 64.
7. Lingys J. Sceninis lietuvių liaudies šokis. – Vilnius, 1979. – P.31.
8. Dainų šventė. – Vilnius, 1990.

Lithuanian ethnic and authors' dances in Song Festivals

Giedrė BARKAUSKAITĖ

On June 29, 1937 for the first time in the history of Lithuanian dance three dances – *Kepurinė*, *Tryptinis* and *Kalvelis* were performed in masses. This date is regarded as the birthday of the dance in the Song festival. Due to Song festivals in Lithuania and the dances performed in squares people became interested in this kind of folk art.

The adaptation of the dances for the performance in squares, the training of dancers and the choosing of a new dance repertoire were the principal tasks in organising dance events at Song festivals. The Lithuanian national stage dances adapted to the mass performance accounted for the largest part of the works as early as the first Song festivals in the post-war period. The survey on all the programmes shows that attempts were eventually made to show more dances during the Dance day, with most of them being Lithuanian folk dances. Alas, they were mainly authors' dances. In order to break the monotony of the repertoire of the Dance day at Song festivals a great many choreographers are creating their new dances being based on national dances and national customs. Therefore a claim can be made that the appearance of a Dance day in Song festivals helped the national dance for its survival and remained up to this day. The inherited dance, like traditions and customs, were introduced to the spectators and this made choreographers show deeper interest into it.

Therefore the Lithuanian national stage dance is different from its primal national dance. But while adapting the stage dance to the mass performance it also has to be changed in order to adjust it to the requirements of a square.

After analysing the programmes of a Dance day a claim can be made that the Lithuanian national stage dance occupies a large room in every festival.

The stage and the square has different requirements not only for dances but also for dancers' outfits and stylised national costumes.

Kauno Vytauto Didžiojo universitetas,
K. Donelaičio g. 52, LT – 3000 Kaunas
El. paštas: giebar@centras.lt

Gauta 2003 06 06, įteikta spaudai 2003 10 20

Latvių mitologija

Prof. Pēteris ŠMITS

36. Senoviniai laiko skaičiavimai

Norēdami išsiaiškinti šventes ir jų papročius, dar turime žinoti, kaip senieji latviai skaičiavo laiką. Jau indoeuropiečių protautė, kaip manoma, dalijo metus ne tik metų laikais, bet ir mēnesiais. Néra jokios abejonės, kad toks laiko skaičiavimas bus pasiekęs ir senuosius baltus, o iš jų – latvius. Pagal senųjų laikų pavyzdį dar dabar latvių žemdirbiai aiškiai skiria seną ir jauną mēnesį. Kad mediena ilgiau laikytų, spygliuočius kerta jaunatyje, o lapuočius – sengalyje. Tuo tarpu sėti stengiamasi tik jaunatyje. Matyt seniau, kai dar nebuvo jokių kalendorių, ménulio permainos buvo stebimos dar atidžiau. Gerą laiko išmanymą liudija ir senieji latviški mēnesių pavadinimai: *ziemas mēnesis* „žiemos mēnuo“ (saujis), *sveču mēnesis* „žvakių mēnuo“ (vasaris), *sērsnu arba baložu mēnesis* „šerkšno“ arba „balandžių mēnuo“ (kovas), *sulu mēnesis* „sulos mēnuo“ (balandis), *lapu* arba *sējas mēnesis* „lapų“ arba „sėjos mēnuo“ (gegužė), *ziedu* arba *papuves mēnesis* „žiedų“ arba „pūdymo mēnuo“ (birželis), *sieno* arba *liepu mēnesis* „šieno“ arba „liepų mēnuo“ (liepa), *suņu* arba *rudzu mēnesis* „šunų“ arba „rugiu mēnuo“ (rugpjūtis), *sila*, t.y. *viršu mēnesis* „viržių mēnuo“ (rugsėjis), *veļu* arba *zemliku mēnesis* „vēlių“ arba „žemlikų mēnuo“ (spalis), *salnas mēnesis* „šalnos mēnuo“ (lapkritis) ir *vilkų mēnesis* „vilkų mēnuo“ (gruodis). Nors šie mēnesiai dirbtinai priderinti prie kalendorinių mēnesių, o vienas kitas (pavyzdžiui, „žvakių“ ir „šunų“) yra neabejotinai naujas, vis dėlto kai kurie bus atsiradę jau prieistoriniai laikais.

Aštuoni iš šių pavadinimų visiškai sutampa su lietoviškaisiais: *baložu* – *baland(in)is*, *sulu* – *sultekis*, *sējas* – *sėjos mēnuo*, *liepu* arba *sieno* – *liepinis*, *liepos* arba *šienavimo mēnuo*, *rudzu* – *rugpjūtis*, *sila* – *šilinis* ir *salnas mēnesis* – *gruodinis*, *gruodis*. Slavų kalbose sutinkame *balandžių*, *pūdymo*, *šieno* arba *liepų*, *šalnos* ir *vilkų mēnesius*. Iš germanų kalbų galime palyginti tokius [99] mēnesių pavadinimus: *žiemos*, *sėjos*, *pūdymo*, *žiedų*, *šieno*, *šunų*, *rugių*, *rudens* ir *vilkų*. Šie mēnesių pavadinimai nesiekia indoeuropiečių prokalbės, o iš dalies bus pasiskolinti, iš dalies nepriklausomai atsiradę dėl panašių gyvenimo aplinkybių. Kai kurios indėnų gentys Amerikoje taip pat skiria mēnesius, kai pradeda želti žolę, kai sėja javus, kai nuo medžių krenta lapai, kai vilkai laksto gaujomis ir t. t. Kaip toliau senieji latviai dalijo mēnesi, kurių žinių negalime rasti. Kad nepasiduotumėm vienpusėms hipotezėms, apžvelgsime, ką šiuo klausimu mano etnografa. „Mes paprastai vieną mēnesį skaidome į keturias septynių dienų savaites, tačiau daug Vakarų Afrikos genčių skai-

čiuoja po septynias keturių dienų savaites. Kitos tautos mēnesiu vadina trisdešimt dienų ir dalija jį į šešias penkių dienų savaites; rečiau sutinkame penkias savaites iš šešių dienų“.¹ „Indoeuropiečiai jau nuo senų laikų dalijo mēnesi į dvi dalis. Nuo tokio padalijimo graikai jau buvo perėję prie trisdešimties dienų mēnesio dalijimo į tris dekadas, o romėnai – prie aštuonių dienų savaitės“² Neretai romėnai kalba ir apie devynias dienas. Taigi savaitės ilgumo pasitaiko nuo keturių iki dešimties dienų. Tolimųjų Rytų tautos dar dabar dalija mēnesi į tris dekadas. Su budizmu čia paplito jaunaties ir pilnaties dienų šventimas, po kurių mėnuo vėl padalijamas į dvi dalis.

Kartu su kitomis indoeuropiečių tautomis ir latviai bus šventę pilnaties dienas, taigi pirmiausia daliję mēnesi į dvi dalis. Bet ar jiems buvo žinomas ir koks nors savaitei prilygintinas laiko dalijimas, mes dar neturime jokių duomenų. Tiesa, liaudies tradicijų yra minimos trys dienos, devynios dienos ir trejos devynerios dienos, tačiau šie skaičiai susiję su kuo įvairiausiais dalykais, ne tik su laiko skaičiavimu. Be to, šie skaičiai pasitaiko daugelio tautų tradicijose ir niekaip negali būti laikomi išskirtine latvių ypatybe.

Laukų darbams latviai laiko žiūrėjo ne tik pagal mēnesius ir šventes, bet ir pagal paukščius, medžius bei gėles. Senieji latviai buvo pastebėję, kad medžiai išsprogsta per koki mēnesį, pradedant ieva ir baigiant ažuolą. Tačiau sėjos laikas sutampa ne su „lapų mēnesiu“, o veikia su laktištingalos giedojimo laiku, dėl ko ir liaudies dainos laktištingalą vadina sėjos paukščiu.³ Liaudies poetai irgi pastebėjo, jog *tad ozola lapas plauka, kad atnāca laktīgala* „ažuolo lapai skleidžiasi tada, kai atskrenda laktīgala“.⁴ Javų sėja baigdavosi kartu su laktištingalos giedojimu, o ropių sėjimą savo kukavimui prieš Jonines užbaigdavo gegutę. Pavakarius, protėvių sakymu, atnešančios ir išnešančios gervės. Iškeliaus gervėms senais laikais iki kitų gervių pavakariu nebevalgydavo.

Senais laikais žmonės metus dalijo daugiau pagal šventes [100] nei pagal mēnesius. Nors pastaruoju metu toks laiko skaičiavimas susijęs tik su krikščioniškomis šventėmis, pati idėja vis dėlto bus atėjusi iš senų pagonybės laikų. Jau indoeuropiečių protautė, kaip mano mokslininkai, bus dalijusi metus pagal šventes.⁵ Mažne visos Europos tautos vasarą skaičiavo nuo Jurgio iki Mykolo, o žiemą – nuo Mykolo iki Jurgio. Taigi vasara, kaip ir žiema, prasideda slibinų nugalėtojo švente. Taip pat buvo ir latviuose. Viduržiemį jie skaičiavo nuo Kalėdų iki Antaninių (sausio 17). Pavasaris, rudo, Naujieji metai bei trys didžiosios bažnytinės šventės šiamame skaičiavime nevaidino didelio vaidmens. Vasarą latviai dalijo į tokius penkis laikotarpius: 1) du mēnesiai nuo Jurgi-

(Tēsinys. Anksčiau LK 2002 Nr. 1, 2, 3, 4, 6, 2003 Nr. 1, 3)

nių (balandžio 23) iki Joninių (birželio 24) – šiam laikotarpiui priklauso ir sėjos metas nuo Urbono (gegužės 25) iki Vito (birželio 15); 2) vienas mėnuo nuo Joninių iki Jokūbo dienos (liepos 25) – seniau, regis, dar buvo skiriamas žiedų laikas nuo Joninių iki Laidenės (liepos 2); 3) pusė mėnesio, tiksliau, 17 dienų nuo Jokūbo iki Lauryno (rugpjūčio 10); 4) vėl pusė mėnesio, tiksliau, 14 dienų nuo Lauryno iki Bertulio (rugpjūčio 24); 5) penkios savaitės, arba vienas pilnas mėnuo, nuo Bertulio iki Mykolo (rugsėjo 29). I penkis panašius laikotarpus padalyta ir žiema: 1) vienas mėnuo nuo Mykolo iki Simajudo (spalio 28) – šis laikotarpis, kaip jau aukščiau minėta, vadintas vėliu laiku arba Dievo dienomis; 2) pusmėnesis, tiksliau 13 dienų, nuo Simajudo iki Martyno (lapkričio 10); 3) vėl pusmėnesis nuo Martyno iki Kotrynos (lapkričio 25); 4) 2½ mėnesio, arba 10 savaičių, nuo Kotrynos iki Grabnyčių (vasario 2); trys mėnesiai, arba 12 savaičių, nuo Grabnyčių iki Jurgio (balandžio 23). Pastarajį laikotarpį dar dalijo Gertrūdos (kovo 17), Benedikto (kovo 21) ir Kopūstų Maros (kovo 25) dienos. Šios trys dienos ir reikšmę turėjo panašią: visos jos susijusios su pavasario pradžia.

37. Savaitė ir savaitės dienos

Kur ir kada yra atsiradusi septynių dienų savaitė ir savaitės dienų pavadinimai, mokslininkai dar nėra priėję visai vieningos nuomonės. Aišku tai, kad žydai tokią savaitę kartu su subata, arba šventadieniui, turi jau labai seniai. Bet ar žydai ši paprotį perėmė iš senųjų babiloniečių, dar nėra galutinai įrodyta. Ir pas graikus bei romėnus tokia savaitė atėjo jau prieš Kristaus gimimą. O su krikščioniškuoju tikėjimu toks laiko dalijimas baigia įsigalėti visame pasaulyje.

Kaip pas latvius atėjo nedēla ‘savaitė’, jau J. Kruodzniekas yra labai gerai išaiškinęs. „Šis žodis iš tikrujų reiškė šventadienį, nedarbo dieną (не делатъ), ir rusų kalboje jis dar turi išlaikę šią reikšmę, pvz.: *понедельник* (diena po šventadienio [101], t. y. pirmadienis). Tačiau *неделя* reiškia ir laiką nuo šventadienio iki šventadienio, ir kaip tik šia reikšme mes, latviai, gavome ši žodį iš rusų, žinoma, kartu su krikščionybė“.⁶ Mūsiškiai savaitės dienų pavadinimai irgi atsirado rusiškųjų pavyzdžiu: *pirmdiena* ‘pirmadienis’, *otrdiena* ‘antradienis’ (вторник), *trešdiena* ‘trečiadienis’, *ceturtdiena* ‘ketvirtadienis’ (четверг), *piektdiena* ‘penktadienis’ (пятница) ir *sestdiena* ‘šeštadienis’. Nuo pirmadienio savaitę skaičiuoja, kaip žinoma, tik slavų tautos. Tuo tarpu ne tik katalikiškos tautos, bet ir graikai savaitę pradeda sekmandieniu, todėl pirmoji savaitės diena jiems yra sekmandienis, o ne pirmadienis, kaip mums.

Kaip rusų, taip ir latvių savaitės dienų pavadinimuoose regimas ir vokiečių pėdsakas. Trečiadienis rusiškai pavadinamas *cpeda* (‘vidurys’) pagal vokiečių *Mittwoch* (‘savaitės vidurys’) pavyzdį, juoba kad visai ne trečiadienis, ne trečioji diena yra savaitės vidurys, o, sulig vokiškuoju skaičiavimu, ketvirtoji. Taip pat latvių *mandāgs* yra perimtas iš vokiečių *Montag*, o *piekts vakars* ketvirtadienio vakaro reikšme yra kiles iš sen. vokiečių žodžio *pfinztag* (‘penkoji diena’ – ketvirtadienis). Vokiečiai ketvirtadienį vadina senovės germanų griaustinio dievo Donaro vardu – *Donnerstag*, t. y. ‘Do-

naro diena’. Todėl vokiečiai jau nuo seno ketvirtadienį laikė šventa diena, ir kai kuriuose papročiuose Vokietijoje ketvirtadienio šventimas išlikęs dar iki šiol.⁷ Iš vokiečių ketvirtadienio vakaro šventimą perėmė latviai ir estai.

Spredžiant iš liaudies dainų, latviai gerbė ne tik ketvirtadienio vakarą, bet ir penktadienį. Šis paprotyς vėlgi, be abejo, yra atėjęs iš krikščionybės. Penktadienis, kaip kančios diena, yra pasninkaujamas, o ir rusai seniau jį laikė pusšvente. Kad „penkto vakaro“ ir penktadienio šventimas yra susijęs su krikščionybė, rodo ir mūsų liaudies tradicijos, anot kurių, penktadienį esą nusidėjęs Adomas,⁸ o ketvirtadienio, arba „penktą“, vakarą esą *mīla Māra piedzimusi* „miela Māra gimusi“ (6847).

Pasak liaudies dainų, senieji latviai penktadieniais nesiskuodavę, neprausdavę burnos, neskalbdavę ir nemazgadavę stalo (14106–14110; 7511; 34140; 34145), nes, dainos žodžiais, *piektdien Māra sukājās* „penktadienį Mara šukuojas“ (34145). Iš užrašytų prietarų žinome, kad *piektdienā nevajagot ne sēt, ne art, ne kādu citu darbu sākt* „penktadienį nereikia nei sēti, nei arti, nei kokio kito darbo imtis“, nes tada *nekas nelaimējoties* „niekas nesiseka“. Jei apyvarus vysi, kojas grauš. Peilį galasdamas, velniu grandines dildinsi. Vilnų verpsi, avys suksis kaitulio, o ištekėjusių moterų – vyrų nuklys.⁹ Pasak vienos liaudies dainos, penktadienis geriausiai tinkas kalbėtis su ponais. [102]

<i>Piektdien gāju pie kundziņa,</i>	Penktadienį éjau pas ponulj,
<i>Piektdien laba runāšana:</i>	Penktadienij – gera šneka:
<i>Es piesēju kunga dusmas</i>	Pririšau pono piktumā
<i>Pie piektāja žoga posma.</i>	Prie penkojo tvoros posmo.

31

Apie „penktą vakarą“ prietaruose išliko tokį štai žinių. Jei penktą vakarą dirbsi nagines, tai vaikščiosi kiaurom ir kiliančios rietenos. Penktą vakarą vytį apivarai kojas gražiantys. Jei verpsi ar „špūles“ vysi, tai avys apkaisiančios. Jei skalas laužysi, avys paliksiančios raišos; o jei malsi, tai pavogsią arklius.¹⁰ Vienoje liaudies dainoje dar randame apie šią „penktą“ dieną tokį prietarą:

<i>Ko var laudis man darūt,</i>	Kā man žmonės padarys,
<i>Ko manam kumeļam:</i>	Kā mano žirgelui:
<i>Pats es dzīru piektu rītu,</i>	Pats aš gimus penktą ryta,
<i>Kumeļš piektu vakariņu.</i>	Žirgas – penktą vakarēli.

1184, plg. 9103

Laimingiausios dienos ką nors pradėti esančios trečiadienis, šeštadienis ir sekmandienis, tuo tarpu nieko pradėti nevalia pirmadienį, antradienį ir penktadienį. *Kas pirmdien notiek, mēdz atkārtoties visu nedēlu...* Kad pirmdien sveši cilvēki, tad visu nedēlu nāk sveši „Kas nutinka pirmadienį, paprastai kartojas visą savaitę... Jei pirmadienį svečiai, tai visą savaitę svečių atvyksta“.¹¹ Vis dėlto jaunosis kraitę veždavo pirmadienį.¹² Tam tikro ryšio dar esama tarp antradienio ir ketvirtadienio. Kurše šiomis dienomis buvo priimta atsiklausti nuotakos, ir estai antradienij, ketvirtadienij bei šeštadienij laikė piršlybų dienomis. „Atsiklausti atvyksta antradienio arba ketvirtadienio ryta pas numatytos nuotakos tėvus... Atsiklausimai kartais būna visai netikėti, bet niekada kitą dieną nei antradienis ar ketvirtadienis... Ki-

tomis dienomis ir neskalbdavo".¹³ Tai patvirtina ir tokia liaudies daina:

Piektdien, tautas, nejājet,	Penktadienī, piršlai, nejokite,
Piektdien galvas nesukā:	Penktadienī nesišukuojama:
Otrdien, ceturtdien,	Antradienī ar ketvirtadienī
Tad galviņa jāsukā.	Galvā reikia šukuoti.

10109

Pupas sodinti arba žirnus sēti geriausia esą šeštadienį arba apskritai į savaitės pabaigą, bet ne pirmadienį ar antradienį, nes tuomet ankstyse teužauga po vieną du grūdus. Liaudies daina šeštadienį pavadinā gera diena teistis.

Sestdien iešu pie kundziņa	Šeštadienī eisiu pas ponulj,
Sestdien laba tiesas diena:	Šeštadienis gera diena teismui;
Silta pirts, mīksta slota,	Šilta pirtis, minkšta vanta,
Jauka kunga valodiņa.	Maloni pono kalba.

31400, plg. 34884

Sipolus vajagot stādīt sestdienā, tad neaugot stiebros... Svētdienā nevar neko dot, tad atdodot otram visu savu labumu... Svētdienas darbs ilgi nestāvot „Svogūnus reikia sodinti šeštadienī, tada neišauga i stiebus... Sekmadienī negalima nieko duoti, nes atiduosi kitam visą savo gerovę... Sekmadienio darbas ilgai nelaiko”.¹⁴ [103] Kas svētdienā teš, drāž u. t. t., tam Dievs parastā dienā saujā sadzedzinās svētdienā kritušās skaidas „Kas sekmadienī tašys, droš ir t. t., tam Dievas paprastā dienā saujoje sudegins visas sekmadienī kritušias skiedras”.¹⁵ Šie prietarai neatskiri nuo krikščioniškos savaitēs, todēl nesietini su senaja prieistorinių laikų latvių mitologija.

38. Miško žvėrys mituose

Mitologija neapsiriboja tikējimu dievais, vēliu kultu ir su tuo susijusiomis apeigomis. Tiems patiemis mitams dar priklauso liaudies samprotavimai apie īvairius žvėris ir augalus. Žvėrys ne tik yra prilyginami žmonēms, bet neretai ir iškeliami aukšciau už juos.

Pasakose žmonės paverčiami žvėrimis, bet kartais ir žvėrys pasirodo žmogaus pavidalu. Dažnai žvėrys kalba ir geriau už žmones žino slaptus dalykus. Esama pavyzdžių, kad miško žvėrys pasigaili pamestų vaikų, ima juos žindyt i užaugina. Apie kai kurias moteris pasakojama jas neva pagimdžius šunį ar katę, o iš mešķu, vilkiu bei kumeliu gimsta didvyria ir galiūnai.

Ši artumą tarp žvérių ir žmonių kai kurie mitologai aiškina prisiminimais iš senų totemizmo laikų, kai žmonės esą tikęję kiekvieną žmonių gentį kilus iš savo totemo, t. y. kokie nors žvėries, rečiau ir augalo ar negyvo daikto. Tik skirtingų totemų palikuonys galėjė tarpusavyje tuoktis. Toks totemizmas pasaulyje gana plačiai paplitęs, tačiau kai kurios žinios apie jį yra gerokai perdėtos. Jei ir indoeuropiečių kitados turėta tokio totemizmo, tai nebent tolimos prieistorės laikais, nes žinomuose indoeuropiečių mituose dar neaptikta apie totemus jokių patikimų duomenų.

Liaudies dainos miško žvėris daugiausia mini poromis. Didžiausiai miško žvėrys yra elniai ir lokiai (2067, 1; 30450; 30451), kuriems tad ir priklauso miškas, ypač lokiams (2283; 30433; 30434). Tačiau dažniau jungiami lokys ir vilkas (2067; 2291;

2397), kaip didesnieji plēšrūnai bei Velnio persekiotojai, o elnio draugėje būna stirna (2661–2666; 2668; 30505, 5). Draugiškus santykius palaiko vilkas su lape (2380; 2392; 2393; 2396; 35731), kiškis su voverė (2315; 2316; 35442–35445). Kiaunė su voverė yra priešės, nes, sulig dainos žodžiais, voverė iš kiaunės nupirko visą šilą (2406; 3412; 3413). Kai kurios dainos pasakoja vilką turint „didelę tévoniją“ (*liela tēva zeme*), o *zaķišam, nabagam* „kiškeliu nabageliu“ esą *muža nodegusi* „dvaras sudeges“. Tai reiškia, kad vilkas gyveno didžioje sendirėje, o kiškis – lydymuose.¹⁶ Vandeny kartu laikosi ūdra ir bebras, kuris vienas pats dainose visai neminimas. Taigi iš didesnių miško žvérių vienišiai likę tik lūšis, šeškas ir barsukas, kas galbūt paaškinama [104] tuo, kad pirmudu yra labai plērūs, o pastarasis per dieną lindi savo oloje.

Žvėrys ir kiti gyvūnai vaidina žymų vaidmenį vadinamojo kosmogeninėse¹⁷ sakmėse, pasakojančiose apie pasaulio atsiradimą bei tolesnę raidą. Šiose sakmėse sutinkame ne tik Dievą su velniu, bet ir mergelę Mariją, angelus, apaštalus ir kitus šventuosius. Savo turiniu šios sakmės, kaip yra įrodyta, primena tiek krikščioniškajį mokymą, tiek ir senajį persų dualizmą. Kosmogeninių sakmių didesniu ar mažesniu mastu atrasta visose Europos tautose, tačiau daugiausia pas rumunus, rusus, lietuvius bei latvius ir dar gana daug pas lenkus ir čekus. Etnografi mano, kad pirmiausia tokias sakmes pradėjo kurti arionų sektos šalininkai, tuo tikslu pasinaudodami šventaisiais raštais, liaudies legendomis bei senojo persų dualizmo mokymais. Iš arionų šie mokymai perėjo pas manichėjus, o iš pastarųjų – pas bogomilus Balkanuose. Itin plačiai ši klausimą išnagrinėjo žinomi etnografi A. N. Veselovskis, O. Dānhardtas¹⁸ ir M. Gasteris.¹⁹ Aukščiau minėtų sektų mokymas kartu su savo sakmėmis iš Mažosios Azijos per Konstantinopolį atėjo į Balkanų pusiasalį, kur rado šalininkų visų pirma gotų, o vėliau ir slavų bei rumunų tautose. Taigi latviai ir lietuviai šias sakmes bus perėmę daugiausia iš rusų ir lenkų. Tuo, žinoma, nenorima pasakyti, kad latviai patys nebūtu turėję jokių prietarų ir pasakų apie žvėris bei kitus gyvūnus. Nėra abejonės, kad kai kurias iš tokų pasakų latviai bus išsaugojė iš savo prieistorinių laikų, kitas perimdamai bus pakeitę pagal savas tradicijas, kitas vėlgi sukūrė pagal naujus pavyzdžius.

Svarbiausias žvėris šiose kosmogeninėse sakmėse yra vilkas, kuris, kaip pavojingas plēšrūnas, esas sukurta ne Dievo, o Velnio. Latvai tokią pasaką su īvairiais variantais turi ne vieną. Čia pateiksiu sakmę apie vilko kilmę, kaip ją esu girdėjęs Raunoje.

Velns noskatijies, ka Dievs radījis cilvēku un iepūtis dzīvību pa nāsim. Viņš arī pats gribējis taisit cilvēku no māliem, bet viņam iznākuši tikai vilki. Kad nu Velns gribējis iepūst vilkiem dzīvību, tad nekas nav iznācis, lai gan pūtis no visām pusēm. Gājis pie Dieva padoma prasīt. Dievs teicis, ka vilki palikšot dzīvi, jā viņš saukšot: „Celaties, vilki, apēdat Velnu!”. Velns kliezdzis vairāk reizes: „Celaties, vilki, apēdat Dievu!”, bet vilki nav nemaz kustējuši. Pēdīgi Velns aizslēpies aiz kāda krūmiņa un sacījis klusitēm: „Celaties, vilki, apēdat Velnu!” Te vilki uzreiz augšā un sākuši dzities Velnam pakal. Tā viņi vajājot Velnu līdz šai dienai.²⁰

Velnias nusižiūrėjo, kad Dievas sukūrė žmogų ir įpūtė per šnerves gyvybę. Jis irgi panoro pats pagaminti žmogų iš molio, bet jam išeidavo tik vilkai. O kai velnias norėjo įpūsti vilkams gyvybę, tai nieko neišėjo, nors pūtė iš visų pusų. Ėjo pas Dievą patarimo klausti. Dievas pasakė, kad vilkai taps gyvi, jeigu jis sušuksiąs: „Kelkitės, vilkai, suéskit Velniai!“ Velnias ne kartą suriko: „Kelkitės, vilkai, suéskit Dievą!“, bet vilkai nė nekrusotelėjo. Galiausiai Velnias pasislėpė už krūmo ir patyliukais pasakė: „Kelkitės, vilkai, suéskit Velniai!“ Vilkai iškart pašoko ir puolė vytis Velniai. Taip jie vaikosi Velniai iki šiol. [105]

Kai kuriuose variantuose Velnias norėjės sukurti visai ne žmogų, o šunį. Ęmės ji gaminti iš molio. *Panēmis sētiņas mietu, aha, tur būšot muguras kauls* „Paémës tvoros mietą, aha, tai bus nugarkaulis“.²¹ Todél vilkas ir turis nelankstų nugarkaulį. Pasak rumunų sakmés, Velnui bedirbant iškritę trys plaukai iš galvos, kuriuos jis ištatęs vilkui tarp akių. Dél šių Velnio plaukų švytinčios vilko akys, ir jis grësmingai atrodo.²² Latviai irgi turi panašią sakmę. *Tikai 3 spalvas, Velna taisītas, palika acu starpā. Tādēl, kad vilku no pieres ierauga, tad Velna spalvas baida redzētāju.* „Tik trys plaukai, Velnio padaryti, paliko tarp akių. Todél iš priekio į vilką žiūrint, Velnio plaukai šiurpina“.²³

Senais laikais vilkas nebuvęs toks plėšrūnas kaip dabar, bet žmogus pats jį supykdomės.

*Vilks esot gājis ganos un viņam esot vajadzējis ikrīta siltu kukuli cept. Bet viena saimniece liela laiskuma dēļ neesot vis kukuli devusi, bet nodedzinājusi karstu akmeni un iemetusi vilkam mutē. Vilks nu esot gājis pie Dieva sūdzēties un lūgties, kā viņš nu lai maizi pelnījot. Dievs esot sacījis, lai ejot vien un dzīvot un ko viņš būšot vēlēt, lai to ēdot; bet tā zīme pie šā lai paliekot. Tādēl ir visi vilki ar melnu muti līdz šo pašu dienu.*²⁴

Vilkas tarnavęs už piemenį, ir [už tai] jam reikėjė kas ryta šiltą bandelę iškepti. Bet viena šeimininkė per didelį tingėjimą bandelės nedavė, o īkaitino akmenį ir karštą metė vilkui į nasrus. Vilkas nuėjės pas Dievą skystis ir maldauti, kaip gi jis dabar duoną užsidirbs. Dievas pasakės, kad eitų sau ir gyventi ir ką panorės, tą tegu éda. Bet toji žymė jam tegu lieka. Todél visi vilkai iki šios dienos turi juodus nasrus.

Šios sakmės téšiniu galima laikyti tokį variantą:

*Dievs atlāvis (vilkam), lai gūsta, ko var. Nu vilks palicis lepns: netaupijīs vairs ne cilvēka. Un vienu svētdienu nogājis pie baznīcas durvīm, kad ļaudis patlaban nākuši no baznīcas ārā, un tūliņ uzklupis vienam cilvēkam, to nejauki plosīdams. Bet Dievs piepēži devis vilkam ar kadaļu pa sāniem – kukuriski vien aizsprādzis lielu gabalu un palaidis cilvēku valām... Tādēl vēl šo baltu dienu vilki pa gabalam no cilvēka baidās un ceļu griež.*²⁵

Dievas leido (vilkui), lai gaudo, ką gali. Vilkas išpuiko, nebetausojo nė žmogaus. O vieną dieną nuėjo prie bažnyčios durų, kai žmonės kaip tik éjo iš bažnyčios lauk, ir nieko nelaukęs puolė vieną žmogų bjauriai draskyti. Tačiau Dievas staiga kad duos vilkui pagaliu per šonus – kūliais šalin nulékė, žmogų paleidės... Todél dar dabar vilkai žmogaus baidosi ir iš tolo lenkiasi.

Rumunų sakmėse vilkai yra švento Petro šunys, esti jo žinioje, o estų prietaruose jie, kaip jau sakyta, yra Jurgo

šunys. Latvių prietaruose vilkus, regis, valdo pats Dievas, kaip ir kai kuriose vokiečių sakmėse.

*Vecos laikos vilkus saušuši par Dieva suņiem, jo toreiz pats Dievs viņus labi esot ieredzējis. Vilki par to tad ik rītu skaitījuši zināmā vietā pātarus un gaudodami dziedājuši dziesmas tā ap brokasta laiku.*²⁶

Senais laikais vilkus vadino Dievo šunimis, nes tuomet pats Dievas juos labai globojo. Dél to vilkai kasryt tam tikroje vietoje kalbēdavo poterius, o maždaug apie pusryčius staugdami giedodavo.

*Todél vilkus nevar vis lamāt, jā tie gauđo „vilķu šiukštu nevalia keikti, kad jie staugia“.*²⁷ Po šitokio staugimo Dievas vilkus papenēdavęs dangiškaja duona.²⁸

*Kad vilki nokaucot, tad izvēlot no vecajiem vienu pavēlētāju un tas tad katram vilkam pasakot, uz kurū pusi jāejot ēst meklēt, kas tai dienā jeb naktī jādarot.*²⁹

Pakaukę, vilkai išrenka iš senųjų vieną viršininką, kuris kiekvienam vilkui pasako, kurion pusēn eiti maisto ieškoti ir kā tą dieną ar naktį daryti.

Rumunų sakmėje Petras paskiria vilkams maistą kartą per metus, žiemą,³⁰ o pagal estų prietarus, Jurgis šeria vilkus kartą per mėnesį.³¹ [106]

Liaudies dainos vilkų vadina Dievo šunimi (*Dieva suns*: 762; 28862; 29441; 30166), Dievo darbininku (*Dieva darbinieks*: 2363) bei Juriju (*Juris*: 1404¹; 9517; 29419, 1). Kodél vilkas laikomas nekrikštu, jau anksčiau esu išaiškinės.³² Viena sakmė savo ruožtu irgi aiškina ši seną paprotį. Vilkas, kaip jau sakyta, anksčiau buvęs piemeniu, bet kai

*vairs gana amatu nav turējis, tad šo vairs par ganu negribējuši saukt, bet nezinājuši, kā nu nosaukt; tādēl šis kādu laiku bijis gluži bez vārda. Reiz Bezvārdis paņēmis tik lielu aitu, ka nespējis panest, tādēl to vilcis gar zemi. Ganu puika to redzējis un stāstījis mājā: „Viņš vilka aitu mežā!“ No šā vārda „vilka“ devuši šim aitu zaglim vārdu: „vilks“.*³³

piemens tarnybą pametė, tai jo piemeniu vadinti nebe norėjė, bet nežinojė, kaipgi vadinti. Todél kurį laiką jis buvo visai be vardo. Kartą Bevardis pagriebė tokią didelę avij, kad nebegalėjo panešti, užtat vilko ją žeme. Piemenėlis tai matė ir namie pasakojo: „Jis vilko avij miškan!“ Nuo žodžio „vilko“ ir davę šiam avių vagiui vardą „vilkas“.

Estai tikėjo, kad per Jurgines vilkui ant galvos užmaunamos kamanos su apynasriu apie snukį, kurias jam tenka nesioti iki Mykolinių, kai baigiasi naktigonės ir ganiava.³⁴ Panašių prietarų turėjo ir latviai. Lerchio-Puškaičio „Pasakose“ (VII) skaitome: „Nešvariųjų laikas prasideda trečią dieną po Mykolinių (rugsėjo 29-ą) ir trunka keturias savaites. Šiuo nešvariųjų laikotarpiu vilkas galėjės ésti kokį tik pano réjės gyvulį, niekas jam nedraudé“ (p. 305). „Nešvariųjų laikotarpiu negalima buvo vilko taip sau mineti, nes šias keturias savaites vilkui buvo leista griebtis ir suésti bet kurį gyvulį, užtat visu kitu metu laiku tiktais tą gyvulį buvo leista ésti, kuris paskirtas... Aviai atsivedus ériuką arba karvei verselį, žiūréjo, ar jaunikliui palei kaklą néra krauko; kurio kaklas kruvinas, tas esas vilkams paskirtas... Tuo tarpu visu kitu

metū laiku vilkui ant nugaros sēdīs raitelis, užmovēs vilkui ant galvos kamanas bei jī pažabojet ir jojas kiekvienam ne-paskirtam gyvuliui pro šalī... Per Jurgines šventas Jurgis vilku joja per ganyklas ir leidžia jam pagriebti tik tuos gyvulius, kuriuos Jurgis nori: tik tuos, kuriems gimus ant kaktos buvē krauso... Vilkas per bandā lekiant matyti, o raitelis – ne... Jeigu vilkas prie piemenē artinasi pražiotais nasrais, tai piemenys žino, kad gyvulio nelies, nes tada ant nugaros jis turi raiteli; bet jeigu artinasi nasrus sučiaupęs, tai be grobio nenueis” (p. 870 ir 871). Apie estū prietarus Wiedemanas rašo (p. 449): „Jeigu vilkas, pro gyvulius eidamas, nedaro jokios žalos, tai sako, kad juo yra jojama”. Su šiais prietarais susijusi ir liaudies daina (28861), kurioje piemenys ir naktigoniai prašo Dievą surakinti savo šunis *sīkajās kēdītēs „plonom grandinēlēm”*.

Vilkus prižiūrēti Dievui, kaip matyti, gelbējo Jurgis ir rasi taip pat Janis. Apie Jurginių ryši su vilkais dar esama tokiu prietaru: *Jā Jurģa dienā vilku daudzinot, tad tas nākot vasaru pie lopiem... Jurģa dienā jākāpj uz rījas augšas un jāskatās: kuāp pusē gaisā krusts, tur vilkam bērni „Jeigu per Jurgines vilkā minēsi, tai jis ateis vasarā pas gyvulius... Per Jurgines reikia lipti ant jaujos viršaus ir žiūrēti: kurioje pusejē ore kryžius, ten vilko vaikai”*.³⁵ Joninių nakti, kaip jau aukščiau sakyta, vilkams buvo duota didelē laisvē. Tai patvirtina ir tokia pasaka: [107]

*Viens vīrs Jāņu rītā, no pieguļas uz māju nākdams, saticis vilku pretim nākam, kas vedis dzīvu kazu sev līdz. Šis uzprasījis: „Vīrs, dod kazu, dalīsim uz pusēm!” Vilks palaidis kazu vaļā un pats aizskrējis uz mežu. Vīrs noķēris kazu, vedis uz māju un to turējis vairāk gadu. Kaza katru gadu atnesusi pāra kazlēnu. Bet kā nācis pēc Jāņu dienas, tā arvien vilks to vienu kazlēnu nonēmis. Vienreiz vīrs nēmis un abus kazlēnus Jāņu vakaram nokāvis. Bet tad necik ilgi pēc Jāņu dienas vilks aiznesis arī pašu māti, lielo kazu.*³⁶

Vienas vyriškis Joninių rytā, eidamas iš naktigonēs namo, sutiko priešais ateinant vilkā, besivedantį gyvā ožkā. Jis paprašē: „Vyruti, duok ožkā, dalinkimēs perpus!” Vilkas paleido ožkā ir pats nukūrē miškan. Vyriškis pasigavo ožkā, parsivedē namo ir laikē jā ne vienerius metus. Kasmet ožka atsivesdavo po porā ožiukā. Bet po Joninių vis ateina vilkas ir vienā ožiukā nusineša. Vienā kartā vyriškis ēmē ir papjovē Joninių vakarui abu ožiukus. Bet tada netrukus po Joninių vilkas nusinešē ir pačią motinā, didžiajā ožkā.

Vilkais dar rūpinosi Miško motē, kas matyti iš tokios štai liaudies dainos:

<i>Jāņa nakti, bālelini,</i>	Jono nakti, broļužēliai,
<i>Nejājiet pieguļā:</i>	Ganyti nejokit;
<i>Mežā māte suņus sauca,</i>	Miško motē šunis šaukia,
<i>Rīdīs jūsu kumeliņus.</i> ³⁷	Pjudys jūsų žirgelius.

Būta ir tam tikrū žmonių, vadinamuji vilkatū, apie kuriuos jau kalbēta aukščiau, igaardavusi vilko pavidalā ir draskydarusių gyvulius. Sakmēs apie vilkatus yra labai senos ir žinomas visoje Europoje jau nu seniausiu laikū. Tokius vilkatus tikējo ir kai kurios Azijos tautos. Tik Kinijoje ir jos kaimynuose vilko vaidmens čia imasi lapē.

Latviai apie vilkā turi labai daug sakmių ir pasakų, bet visos jos, regis, priklauso klajojančioms liaudies tradicijoms. Mažau tīkējimū mes turime apie lokī, tačiau šie, kaip atrodo, priklauso pačių latvių senosioms pažīūroms. Vakarū Europos pasakaitēs lokī vaizduoja kaip kvailā ir nerangū padarā, veikiau prīmenantī dresuotojū nukamuotā mešķā. Pirmykštēs tautos, pažīstančios laisvā lokī miške, laiko jī šventu žvērimi, apdovanotu antgamtine galia ir protu. Latviū pasakose ir prietaruose lokys paprastai pasīzīmi pasta-rosiomis ypatybēmīs. Nors vilkas persekoja velnīā, bet mes neturime tikresniū žiniū, kad šis jo pernelyg bijotū; tuo tarpu lokio, kuris kaskart jī paima ī savo nagus, velnias bijo visada. Todēl latviai net vesdavo lokī ī tvartā, kad išvarytu piktas dvasias. Gali būti, kad lokī vesdavo ī namus ir alū darydami.

*Alutiņa brūverītis
Lāci veda nāmīnā,
Liec, lācīti, savu spēku,
Bitīt', savu saldumīnu!*

19627

Aludirbis lokī veda
Ī savo kamarā,
Īdēk, meškut, savo jēgos,
Bitut – savo saldumēlio.

Daug pasakū ir žmoniū pasakojimū priskiria lokiui suvis žmogaus protā ir sako lokī su moterimi net galint susilaukti palikuoniū. Liaudies dainos lokī vadina „bartininku” (*dravnieks*) ir „brolužiu” (*brāltītis*: 30480), mažus vaikus dažnai pavadina „lokio vaikais” (*lāča bērni*: 2087; 2098; 2099; 2105) ir dargi pasakoja lokī kepant duonā (*30525; 30579*). Tokie prietarai, matyt, nebus atējē iš Vakarū, bent jau ne pastaruoju laiku. [108]

Lapē visū tautū tradicijos laiko didele gudruole, bet neretai ir jā pačią apgauna kiti žvērys. Lapē seniau turējusi tokią pat ilgā ir glotnīu uodegā kaip skalikas šuo. Kartā jī īlindusi žagarū krūvon, o katinas, pamatēs lapēs uodegos galiukā žagaruoše, palaikē jī pele ir šoko ant jo nagais bei dantimis. Lapē išsigandusi ir pabēgusi. Nuo to laiko lapēs uodega apaugusi ilgais šeriais, ir katinas dabar jau bijas lapēs uodegos.³⁸ *Lapsa visas gudrības mācēja, tikai pa gaisu laisties vēl ne. Nogājusi pie svētēla* (var. *pie dzērves*) *to gudrību arī izmācīties. Svētelis paņēmis lapsu aiz pakauša un nesis gaisā. Tur lapsai iešāvies prātā: „Diezgan būs, nu jau mācēšu!” lai laižot vaļā. Svētelis palaidis arī un šī nu nākusi rūkdama zemē, taisni celmam virsū. (Dzērve vēl teikusi: „Kruķi kvasti, kruķi kvasti!” Lapsa gan kruķījusi kvasti, bet tas neko nelīdzējis.*³⁹ *Un tad uzkrītusi arī tik nelāgi, ka palikusi guļam ar atšautu asti. No tā laika nevienai lapsai vairs nenācis prātā pa gaisu laisties; bet visas vēl šodien staigā ar atšautām astēm „Lapē visas gudrybes mokējo, tik oru lékti dar ne. Nuējo pas gandrā* (variantas: pas gervē) *ir šitos gudrybēs išmokti. Gandras suēmē lapē už pakaušio ir pakēlē ī orā. Ten lapei šovē ī galvā: Bus gana, jaugi mokēsiu!, tegu paleidžia. Gandras ir paleido, o šī zvimbte nuzvimbē žemēn, tiesiai ant kelmo. (Gervē dar pasakiū: Kraipyk uodegā, kraipyk uodegā! Lapē krutinusi uodegā, bet tai nieko negelbējē.) Ir nukrito taip nelaimingai, kad taip ir liko gulēti atmetusi uodegā. Nuo to laiko nē vienai lapei nebešauna ī galvā lakioti oru; bet visos dar ir šiandien tebevaikšto atmetusios uodegas”.*⁴⁰

Kiškis, pasak latvių kosmogoninių sakmių, esą buvęs Dievo arklys. Velnias turėjės tikrą arklį, o Dievas – tik kiškį. Dievas sumanęs klastą ir išmainęs savo kiškį į Velnio arklį. *Bet darbs tagad Velnam pavism vairs neveicās. Beidzot viņš apnika, jūdza zakī nost, sapina tam kājas, laida ganīties. Palaida ganībās, zakīs ar visām sapītām kājām prom uz mežu. No tā laika zakim kājas sapītas: viņš tikai lēciņus lec* „Bet darbas dabar Velnui visai nebesisekė. Galiausiai jam nusibodo, jis iškinké kiškį iš jungo, supančiojo kojas ir paleido ganytis. Tik paleido ganyklon, kiškis su visom supančiotom kojom – ī mišką. Nuo to laiko kiškio kojos supančotos: jis tik šuolais liuoksi”.⁴¹ Apie tai, kaip kiškio lūpos tapo skeltos, pateiksiu pasaką, mano girdētā Raunoje iš savo tēvo tēvo:

*Zakīs reiz želojies, ka viņš esot visnespēcīgākais zvērs pasaulē. Cilvēki, suni, kaķi, vilki, lapsas un vanagi, visi viņu vajājot, bet no viņa nebūstoties neviens. Labāk darišot sev galu. Tā domādams, viņš gājis uz ezeru un gribējis slīcināties. Ezera malā sēdējušas vardes. Redzēdams nākam zvēru, ar gaŗām ausīm, viņas sabijušās un plunks, plunks, plunks! Salēkušas visas ūdenī. Tā nu zakīs redzējis, ka citi baidās arī no viņa, sācis smieties un smējies, kamēr pārlīsušas lūpas.*⁴²

Kiškis kartą skundēsi esas pats silpniausias žvēris pasauļje. Žmonės, šunys, katės, vilkai, lapės ir vanagai, visi jį vako, o jo nebijo niekas. Geriau pasidarius sau galą. Taip galvodamas, jis éjo prie ežero ir noréjo skandintis. Ant ežero krančio tupėjo varlēs. Matydamos ateinant žvērį tokiom ilgom ausim, jos išsigando ir – pliumpt, pliumpt, pliumpt! – sušoko vienos ī vandenį. Taip kiškis pamaté, kad ir jo kiti bijo, émē juoktis ir tol juokési, kol lūpos skilo.

Pastarajā sakmē žino ir rumunai⁴³ bei estai.⁴⁴ Liaudies dainos žodžiai, kiškio lūpos esą persprogusios *melu ziņas nēsājot „melus nešiojant”* (2308).

Apie ežį mes turime tokią kosmogoninę sakmę:

*Kad zeme bija radīta, tad tā negājusi apakš debess velves. Kur nu tādu lielu ripu likt? Pašu laiku pienācis arī ezis, ie-vaicādamies, kas te par nelaimi īsti esot? Tā un tā, zeme būtu gatava, bet nevar apakš debess apaļuma pabāzt un nost skaldīt arī netiktos. „Tā maza lieta”, ezis atteicis, „ripa jāsaspiež druskų kopā, šaurāka, gan tad derēs”. Labi. Dievs tūliņ saspiedis ripu mazāku un [109] nu viegli jo viegli pabāzis apakš debesim. Tikai kopā spiežot vietām krunkas gadījušās: tie ir tagadējie kalni un lejas. Bet Dievs par tādu gudru galvu ezim dāvinājis varenu apgērbu, no tīrām adatām, lai neviens uzbrucējs viņam netuvoatos.*⁴⁵

Kai žemė buvo sukurta, tai ji netilpo po dangaus skliautu. Kurgi tokį didelį ritulį dėti? Pačiu laiku priėjo ežys, klausdamas, kas per bėdos? Taip ir taip, žemė būtų gatava, bet negalima po dangaus gaubtu pakišti, o ir nuskelti negerai. „Tai niekis, – atsaké ežys, – ritulį reikia truputį ankščiau suspausti, tada tik“. Gerai. Dievas tuo truputėli suspaudė ritulį ir visai lengvai pakišo po dangumi. Tik spaudžiant vietomis atsirado raukštės – tai dabartiniai kalnai ir lomas. O ežiu už tokią gudrią galvą Dievas davė puikų apdarą, iš grynų adatų, kad nė vienas užpuolikas jo nepasiektų.

Rumunų sakmēse ežio vietoje taip pat yra velnias ir kurmis, nenorejė Dievui duoti patarimo, bet bitė ji išgavusi klasata. Panašių sakmių dar turi bulgarai ir rusai.

Kai žemė buvo gatava, tai Dievas liepęs žvérims kelius testi. Visi žvėrys atėjė ir dirbę, tik kurmis ir gyvatė nieko nedarė. Kelių jiems nereikią, nes jie galė gyventi po žeme. Todėl Dievas uždraudė kurmiui ir gyvatei eiti per kelią. Jeigu jie netyčia užlipa ant kelio, tai jau nebenulipa. Tik žmogui ateinant jiems leista palikti kelią ir gelbėti savo gyvybę. Tokią pačią sakmę apie kurmj turi ir rumunai.⁴⁶

Šermuonelių senieji latviai neužmušinėjo ir laikė juos, kaip ir vilkus, Dievo šunimis.⁴⁷ Jei linus sējant šermuonėlis perlėks per kelią, tai užaugsią balti linai (28314; 28301). Tuo tarpu voveres latviai laikė blogais žvēreliais, ateinančiais ī namus ir užnešančiais ant stogo žarijas, kad sudegintų namus.

Pasakojimai apie lapę, kiškį, ežį ir kurmj priklauso, kaip jau matėme, klajojančioms kosmogoninėms sakmėms. O kai kurie liaudies dainose minimi prietarai apie šešką, kiaunę ir pele, atrodo, bus prisimenami iš pačių latvių senovės.

Šešką senieji latviai, regis, laikė girtuokliu, matyt, dėl jo nerūpestingos ir plėšrios prigimties. Liaudies dainos dažnokai mini, kad šeškas *kūpina dūmus „leidžia dūmus“* ir *dara alu „darō alu“*.

Kiaunę liaudies dainos pasakoja audžiant audeklą, kurį neretai suvelia kiti žvėrys ir paukščiai. Šie audeklai, kaip atrodo, mena voratinklius medžiuose. Tačiau kodėl būtent kiaunė juos audžia, o ne voverė ar kokie paukščiai? Veikiausiai todėl, kad kiaunių kailiai jau nuo senų laikų naudotos kepurėms gaminti bei drabužiams papuošti. Kiaunė, kaip teikianti apdarą, lengvai galėjo tapti ir audėja. „Kiaune“ vadinas ir tam tikras audimo prietaisas.

Pelė liaudies dainose bei prietaruose yra miego valdovė ir atneša vaikams miegą. Šis pelės vaidmuo atrodo visai natūralus ir, matyt, bus labai senas. Pelė, tyliai glūdinti savo urvelyje ir lakstanti visai negirdom, lengvai galėjo būti prilyginta miegui, sapnui ir net sielai. Tokiam paaiškinimui anaiptol nereikalinga jokia vienpusė animizmo teorija.

39. Naminiai gyvuliai

Tokias pačias kosmogonines sakmes, kaip apie miško žvēris, turime ir apie naminius gyvulius. *Senos vecos laikos visi māju lopi draudžigi dzīvojuši kopā. Tiem bijusi mežā būdiņa, sūnām [110] taisīta. Bet ir še tiem nebūjis ilgi miers, jo būdiņu uzgājis vilks un tūkojis pēc taukā sivēna. Kādu dienu, kad sivēns sildijies būdiņā pie uguns, vilks to nokampis un rāvis laukā. Bet sivēns, no pirmām bailēm atjēdzies, neganti saucis: „Kur vīri, kur vīri“*, „Senais laikais visi naminiai gyvuliai draugiskai gyveno kartu. Miške jie turėjo trobelę, apkamšytą samanomis. Bet ir čia jie neilgai teturėjo ramybę, nes trobelę užėjo vilkas ir émē tykoti riebiojo paršo. Kitą dieną, kai paršas šildėsi trobelėje prie ugnies, vilkas jį nutvėrė ir ištempė laukan. Bet paršas, atsipeikėjės nuo pirmosios baimės, émē smarkiai rékti: Kur vyrai, kur vyrai“. Parša išgelbėjė jautis su avinu. Vilkas kreipėsis pagalbos ī Žiemę, kuris atsiuntęs šaltą vėją. Jautis nuo šalčio norėjės pasislėpti trobelėje, bet jam užkliuvę ragai, ir trobelė sugriuvusi. *Lopi, redzēdami, ka*

*nu citādi nevar glābties no posta, gājuši dzīvot pie cilvēkiem, kur tie palikuši vēl līdz šo baltu dienu „Gyvuliai, matydami, kad kitaip neišvengs bēdos, ējo gyventi pas žmones, kur ir pasilikē iki šai dienai”.*⁴⁸

Karviņu seniai turējēs tik Velnias, bet jos visos buvusios juodos, neskeltom nagom ir baužos, panašios ī arklius. Dievas pasistatēs tvartus, o Velnio karves užleidēs musēmis bei gyliais. Taip Velnio karvēs suzyliojusios ī Dievo tvartus. Dievas joms perskēlēs nagas, už ragus galvosena īvarēs vagius ir nudažēs īvairiomis spalvomis. Ir Velnias nebegalējēs īrodyti, kad tai jo karvēs.⁴⁹ Taip pat ir arklys, kaip jau aukščiau užsiminta, seniai priklausęs Velnui, bet Dievas išmainęs jį ī kišķi (taip pat geni), todēl arkliui likusi senoji išvaizda.⁵⁰

Apie tai, kodēl arkliai turi dirbti, o karvēs gali ramiai ēsti ūzolē, Raunoje esu girdējēs tokią sakmę. Kartą Dievas norējēs persikelti per vieną upę ir paprašēs arklio, kad perneštū. Arklys atsakēs: „Aš neturiu laiko, man reikia ēsti”. Tada jis paprašēs jaučio, kuris tad padarē paslaugą ir pernešē. Tada Dievas padējo, kad arklys niekad neturēsiās laiko, o jautis galēsiās laisvai ēsti ūzolē, kiek patinka. Tokią pačią sakmę žino ir lietuviai, ir kiti lietuvių bei latvių kaimynai.

Karvēms vardus latviai paprastai duoda pagal tā dieną, kurią jos atvestos. Raunoje ir Smiltenēje aš dažniausiai esu girdējēs tokius vardus: *Mandala, Otaļa, Trešala, Cekula, Piek-tala, Piekša, Sestaļa ir Svētala*.⁵¹ A. Kasparsonas Siguldoje yra užrašęs tokius iš savaitės dienų kilusius vardus: *Pirmaļa, Mandala, Mandža, Otaļa, Oča, Trešala, Trešķis, Cekuļa, Piektaļa, Piekša, Sestaļa ir Svētala*. Pagaliau iš Bauskēs apylinkēs Kurše man žinomi tokie vardai: *Pirmaļa, Oča, Trese, Cetuļa, Pieča, Sestuļa ir Svētuļa*. Toks vardų davimas yra, be abejonēs, labai senas ir bus īsigalējēs kartu su krikščionybe. Rumunai irgi vadina karves pagal savaitės dienas, be to, laimingiausios esančios tos karvēs, kurios atvestos pirmadienį ir ketvirtadienį.⁵²

Senų seniausios sakmēs, sutinkamos daugelyje tautų, sako, kad avys yra Dievo, o ožkos – velnio gyvūnai. Latvių prietaruose avys irgi yra artimesnēs Dievui, o ožys turi sąsajų su Velniu. Matyt, todēl avis ir padeda ganyti tiek Mie-la Mara (*Mīla Māra*: 29075), tiek Krūmų motē (*Krūmu māte*: 29087). Sulig estū prietaraus ožka, kaip velnio gyvulys, bijo perkūno.⁵³ [111]

Vienoje sakmēje avims priešpriešinamos kiaulēs.

*Dieviņš audzināja avis, velns cūkas. Kādu dienu Dieviņš cir-pa savas avis laidara prieķā. Tē pieskrien velns un jautā, kāpēc tā. Dieviņš atteic, ka būsot no aitu vilnas drēbes aust. Velns pārskrien mājā un cērp arī savus lopus, cūkas. Cērp, cērp – nekā nocirpt. Beidzot tas iegrūž cūku dumbrājā un dusmīgi uzblauj. „Liela brēka, maza vilna”. No tā laika cūkai mazums saru uz muguras, jo velns sarus nocirpis.*⁵⁴

Dievulis augino avis, velnias – kiaules. Vienā dienā Dievulis priešais laidarā kirpo savo avis. Čia pribēga velnias ir klausia, kam gi. Dievulis atsakē, kad iš avių vilnos reikēs dra-bužius austi. Velnias parlekia namo ir kerpa savo gyvulius – kiaules. Kerpa, kerpa – nieko nenukerpa. Galiausiai jis īstū-mē kiaulē pelkēn ir pikta užriko: „Daug rēkimo, mažai vil-nos”. Nuo to laiko kiaulē ant nugaros turi menkai šeriū, nes šerius velnias nukirpo.

Estuose kiaulē, kartu su varle ir driežu, – velnio bendrai.

Apie šuns ir katēs nesantaikā pasakota īvairių sakmių. Čia vēlgi šuo esās Dievo, o katē – velnio gyvūnas. Kai kuriu tautū sakmēse (kaip antai žydū, rumunų ir serbu) šuo su katē gyvenē kartu ir tik vēliau susipykē. Tarp latvių apie šuns ir katēs nesantaikā tesu girdējēs vieną naujesnē, iš vokiečių perimtā sakmę. Seniau katē eidavusi ganyti, o šuo ramiai gulēdavēs namie, tačiau katē kartą pavogusi šuns paleidžia-majī raštā, ir tada šuniui teko dirbti, o katē galējusi gyventi laisva. Todēl šuo katēs pakēsti negali.

Vienā īdomiā pasakā apie šuns ir katēs nesantaikā esu užrašęs iš kunigo J. Miglenieko Eglūnoje. Senais laikais vil-kas iš Dievo gavēs tokī raštā, kad jam esā galima vaikščioti po visas puses, kur tik patinka. Tačiau vilkas bijojet, kad po miškus belakstydamas tā raštā galis pamesti, todēl paprašęs savo draugo šuns, kad tas pasaugotų raštā už jį. Šuo sutiko ir padējo vilko raštā ant krosnies, nes irgi bijojo jī pamesti, pakrūmēm šniukštinēdamas, po balas braidydamas. Šuns draugē katē, pamačiusi šuns padētā ant krosnies raštā, norējusi jī paslēpti patikimesneje vietoje, užnešusi ant aukšto ir pakišusī po stogo gegne. Pelē, šmirinēdama po stogo šiau-dus, atradusi ten tā popierių ir sugrauzusi. Kartą vilkui pri-reikējo jašto, kad īrodytu savo teises, ir jis paprašē šuns jī grāžinti. Šuo savo ruožtu paprašē rašto katēs, kuri, paieško-jusi po gegne, patyrē, kad jī sugrauzusi pelē. Kas pražuvo, nesugražins. Nuo to laiko katē pykstasi su pele, šuo su kate, o vilkas su šunimi. Be savo liudijimo vilkas dabar irgi nebedrīsta laisvai laukais vaikštinēti, o slapstosi po miškus.

Plačiai yra žinoma tokia sakmē apie šunį. *Agrāk cilvēkam nemaz nevajadzējis tik daudz maizes dēļ pūlēties un zūdīties. Tad labības stiebriem jau no pirmās posmas augušas gaaras vārpas visapkārt cita pie citas. Bet reiz kāda sieva neprātībā noslaucījusi ar maizes riecienu netīru galdu (var: netīru bērnu).* *Dievs par to sadusmojies un nemaz negribējis maizes vairs dot.* „Seniau žmonėms visai nereikējė taip daug dēl duonos vargti ir rūpintis. Tuomet ant javo stimbrio jau nuo pirmo nario augusios ilgos varpos, iš visų pusiu, viena prie kitos. Bet kartą viena moteris, pametusi protą, duonos rieke nušluostė nešvarą stalą (variantas: nešvarą vaiką). Dievas už tai supykęs ir nebenorējēs visai duonos duoti”. Tada nuéjēs šuo pas Dievą paprašyti. Dievas ir palikęs šuns dalī, tokio ilgumo varpą, kaip šuns snukis.⁵⁵ [112] Tokią pačią sakmę žino rusai ir dar-gi buriatai Sibire.

Estai dar turi tokią sakmę apie šunį ir katē: „Karvēs se-niau turējusios spenius per visą pilvą, bet juos nuēdusi katē ir palikusi tiktais keturis, kuriuos šuo uždengēs savo leteno-mis”.⁵⁶ Panašią sakmę atmēnu girdējēs ir Raunoje.

Pasak vienos senos sakmēs, katē esanti atsiradusi iš pirš-tinēs.

*Kad Dievs visus kustoņus jau bijis radījis, tad kaka vēl nebi-jis. Nu nosviedis savu cimdu zemē un no tā gadījies kaķis ar garu garu purnu. Bet tāds purns nejauki izskatījies, tādēl Dievs nocirtis purnu īsāku un radījis no nocirstā gabaliņa susuriņu. Tādēl kaķis susuriņa neēdot, jo tas viņa paša purna gals.*⁵⁷

Kai Dievas visus gyvius jau buvo sukūrēs, katēs dar nebuvo. Tai metē savo pirštinę žemēn, ir iš jos pasidarē katē su

ilgu ilgu snukiu. Bet toks snukis nekaip atrodē, todēl Dievas nukirto snukj trumpesnī, o iš nukirstojo galo sukūrē kirstukā. Todēl katē kirstuko ir neēda, kad tas yra jos pačios snukio galas.⁵⁸

Pilnesnē šią sakmę turi rumunai.⁵⁹ Adomas norējēs apsaugoti Ievā nuo velnio kēslū ir rengēsis plaukti valtimi per jūrā. Bet velnias perkalbējēs Ievā, kad pasiimtu ir jī kartu kaip naminę gyvatę. Adomas irgi sutikęs. Plaukiant velnias pasivertęs pele ir ēmęs graužti valties dugnā, kad paskandintų Adomā. Pastarasis tai pastebējēs ir sviedēs į pelē savo odinę pirštinę, o pirštinė pavirtusi kate, kuri tučtuoja pagavusi pelē ir suēdusi. Iš velnio esā kilęs katēs kailelio kibirkščiavimas ir žérinčios akys.

Apie katiną ir žiurkę pasakoja tokia sakmē. Katinas veđes žiurkę, ir abu keletā metų gyveno visai laimingai. Laimē baigési dēl to, kad katinas kartą suēdē žiurkės sukauptus taukus. Pasak vienos žydu sakmēs, katē su pele seniau draugavo. Bet pelē kartą pamelavusi Dievui, kad jie neturintys ko ésti, ir norējusi, kad jai leistų suésti katę. Dievas už tai supykęs ir leidęs katēms ésti peles.

Naminiams gyvūnams priklauso ir vištos, be abejonēs, gautos iš Vakaru, todēl ir sakmēs apie jas negali būti siejamos su baltų protauta. Gaidys jau nuo senų laikų laikomas saulės simboliu ir šviesos šaukliu, o raudonas gaidys reiškia ugnį. Todēl ir Velnias bei piktos dväsios bijo gaidžio giedojimo. Tokios pažiūros sutinkamos visose Europos tautose.

Versta iš: Prof. P. Šmits. Latviešu Mítoloģija / Otrs pārstrādāts izdevums. – Rīgā: Valtera un Rapas akc. sab. izdevums, 1926. – P. 99–113.

Iš latvių kalbos vertē Dainius RAZAUSKAS

Dékoju Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto vyr. mokslinei darbuotojai dr. Lilijai Kudirkienei, maloniai sutikusiai perskaityti vertimą ir išsakiusiai reikšmingų pastabų.

NUORODOS:

1. Burne C. S. The Handbook of Folklore. – P. 237.
2. Schrader O. Reallexikon. – P. 961.
3. Etnografisku rakstu krājums. – I. – P. 24 ir 25.
4. Ten pat. – P. 19.
5. Schrader O. Reallexikon. – P. 977.
6. Krodznieks J. Iz Baltijas vēstures. – II. – P. 130.
7. Hoop J. Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. – I. – P. 481.
8. Jelgavas Rakstu Krājums. – II. – P. 64 ir 85.
9. Jelgavas Rakstu Krājums. – II. – P. 64.
10. R[īgas] L[atviešu] B[iedrības] Z[inību] K[omisijas] Rakstu krājums. – VI. – P. 46.
11. Jelgavas Rakstu Krājums. – II. – P. 63.
12. R. L. B. Z. K. Rakstu krājums. – XVI. – P. 147.
13. Ten pat. – P. 70.
14. Jelgavas Rakstu Krājums. – II. – P. 64.
15. R. L. B. Z. K. Rakstu krājums. – VI. – P. 45. [Tikētina, kad parastā dienā ‘paprastā dienā’ atsirado per klaidā vietoj pastarā dienā ‘paskutinio teismo diena’.]

16. Žr.: Mežs mūsu tautas dziesmās // Etnografisku rakstu krājums. – I.
17. [Dabar šias sakmes priimta vadinti *etiologinēmis sakmēmis*.]
18. Dānhardt O. Natursagen. – Berlin, 1907.
19. Gaster M. Rumanian bird and beast stories. – London, 1915.
20. Plg. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – VII. – P. 876.
21. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – VI. – P. 292.
22. Gaster M. – P. 79–81.
23. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – VII. – P. 875.
24. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – VI. – P. 292.
25. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – V. – P. 79.
26. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – V. – P. 189.
27. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – V. – P. 190.
28. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – VII. – P. 929–933.
29. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – VI. – P. 294.
30. Gaster M. – P. 81.
31. Wiedemann F. J. Aus dem inneren und äusseren Leben der Ehsten. – P. 449.
32. Etnografisku rakstu krājums. – I. – P. 27 ir 28.
33. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – VII. – P. 874.
34. Wiedemann F. J. – P. 357.
35. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – VII. – P. 871.
36. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – VII. – P. 877.
37. [Dainos numeris K. Baruono rinkinyje *Latvju dainas* nei kitas šaltinis nenurodyta.]
38. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – VI. – P. 251–253.
39. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – VI. – P. 242. [Žodis *kvaste*, matyt, yra latvių *aste* ‘uodega’ ir rusų *хвост* ‘uodega’ kontaminacija.]
40. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – V. – P. 182.
41. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – VII. – P. 1174.
42. Plg. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – VI. – P. 269 ir I. – P. 171.
43. Gaster M. – P. 314.
44. Wiedemann F. J. – P. 451.
45. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – V. – P. 50.
46. Gaster M. – P. 179.
47. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – V. – P. 50.
48. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – VI. – P. 249.
49. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – VII. – P. 1160–1166.
50. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – VII. – P. 1174–1175.
51. [Apie atitinkamas latvių savaitės dienas žr. aukščiau, 37-ame sk.]
52. Gaster M. – P. 350.
53. Wiedemann F. J. – P. 450.
54. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – I. – P. 173.
55. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – V. – P. 84.
56. Wiedemann F. J. – P. 450.
57. *Lerchis-Puškaitis*. Pasakas. – V. – P. 50.
58. [Šioje sakmēje kirstuko pavadinimas *susuris* savaime neturi niko bendra su veiksmažodžiu *cirst* ‘kirsti’, taigi ir su „katēs snukio nukirtimu”, bet kirstukas latviškai dar vadinas ir *cirlsis*, *cirlītis*, plg. ir atitinkamai sudarytą lietuvių *kirstukas*. Galima matyti, kad arba sakmē atsirado kaip pastarojo kirstuko pavadinimo paaiškinimas, arba pats šis kirstuko pavadinimas remiasi atitinkama sakme.]
59. Gaster M. – P. 210–212.

THE VOICE OF LATVIA

Lettish mythology

Pēteris ŠMITS

The translation of the „Lettish Mythology” by Prof. Pēteris Šmits is continued to publish. This edition comprises the four following chapters, namely: 36. on the ancient time counting; 37. on the conception of the week and the names of its days; 38. on the wild animals and, finally, 39. on the domestic animals in Lettish folklore.

Baltų mitologijos tyrinėjimų esama padėtis

Nikolai MIKHAILOV

Siūloma tema, žinoma, yra per plati, kad būtų įmanoma ją pilnai išskleisti vos keletame puslapių. Savaime suprantama, pradžioje reikšt kiek galima smulkiau ją aprašyti. Kai kas šioje srityje jau padaryta anksčiau, kai kurios studijos pasirodė pastaruoju metu, o kai kas dar būtų padarytina. Visa tai – vadinamoji istoriografinė kalbamosios problemos pusė, tai yra baltų mitologijos tyrinėjimų istorija. Bet yra ir gryna filologinė klausimo pusė. Čia reikėtų iš pagrindų aprašyti ir konkrečią medžiagą, ir kokios būklės yra visos baltų mitologijos rekonstrukcija (tarkime, kad pripažiustum tokias savokas kaip „baltų”, arba „prabaltų”, mitologija bei „rekonstrukcija”), ir kokių duomenų turime kiekvienai baltų tradicijai atskirai.

Apskritai bet kurios rūšies mitologijos tyrinėjimams neįprastai svarbu rašytiniai šaltiniai. Reikia iškart pasakyti, kad pirminiai (tradicinės terminologijos prasme) baltų mitologijos šaltiniai iki šiol išsamiausiai surinkti bei išanalizuoti yra W. Mannhardtto knygoje *Letto-preussische Göttelehre*.¹ Verta prisiminti, kad šią knygą Mannhardtas parengė XIX a. pabaigoje, o po mokslininko mirties ją suredagavo, papildė ir pirmąsyk 1936 metais Rygoje išspausdino Berkholzas. Tais pat metais pasirodė ir K. Klemeno rinkinys,² į kurį kiek anksčiau irgi jau buvo įtrauktas trumpas skyrelis *Religiones Balticae* (p. 92–113), kuriame pateikti pagrindiniai baltų pagonybė liečiantys fragmentai. XIX a. pabaigoje pasirodė ir žinoma Mierzińskio knyga.³ O paskui, regis, jokio apibendrinančio šaltinių rinkinio jau nebeatsirado. Tik visai neseniai N. Vėliaus paskelbtoje antologijoje *Lietuvių mitologija*⁴ pažadėta išleisti *Baltų religijos ir mitologijos šaltinių* pirmąjį tomai. 1996-aisiais šis tomas pasirodė,⁵ tik, deja, jau po N. Vėliaus, pagrindinio jo rengėjo, mirties. Palyginti neseniai, 2001 metais, pasirodė ir antrasis tomas.⁶ Šio daugiamolio veikalo išleidimas baltų mitologinės tradicijos tyrinėjimuose gali atverti ištisą naują epochą.

Vadinamujų antrinių šaltinių (t. y. vėlyvų folklorinių liudijimų) tyrinėjimo situacija, priešingai, atrodo optimistiškesnė. Teoriniu požiūriu svarbiausia, regis, yra tai, kad liaudies duomenys jau kuris laikas tyrinėtojų pripažystami kaip visa vertis mitologijos šaltinis. Turime vertingas latvių *dāinas*, lietuvių dainų ir etnografijos bei tautosakos duomenų rinkinius, ir iki šiol folkloro rinkimo darbas nesiliauja. Naujai surinkta folklorinę medžiagą kuo sėkmingiausiai galima panaudoti kai kurių mitologijos fragmentų rekonstrukcijai.

Kalbant apie tyrinėjimų istoriją, reikėtų pasakyti dar vieną šiaip jau žinomą dalyką, būtent, kad Vakarų (arba ne balnų) mokslininkų pats darbo pobūdis ir jų panaudojama me-

džiaga, o todėl galiausiai ir tyrinėjimo rezultatai gerokai skiriasi nuo jų kolegų baltų kraštuose. Dėl pirminių šaltinių analizės, tai po Mannhardtto su Berkholzu ir Klemeno, galime tiesiai pasakyti, Vakaruose buvo padaryta labai mažai arba mažne visai nieko. Baltijos šalyse gi, dėl gerai žinomų ideologinių bei politinių priežasčių, didesnio darbo šioje srityje nebuvo galima nė imtis. Ir vis dėlto kai kas buvo padaryta, būtent Lietuvoje išleistas Lasickis, Petras Dusburgietis, Bretkūnas⁷ bei kt. Vakarų mokslininkų baltų mitologinės tradicijos studijose gi ypač stebina tai, kaip menkai teatsižvelgiama į pačių baltų kalbų bei folklorinės medžiagos duomenis ir – pastaruoju metu – į lietuvių bei latvių specialiąjį literatūrą. Tokių gerbiamų religijotyrininkų indoeuropeistų ar slavistų kaip M. Eliade, J. Puhvelas, F. Vyncke, Ph. Jouet darbai,⁸ kuriuose nesinaudojama mažne jokiais tikrais baltiškais duomenimis, šioje baltų mitologijos (kaip mokslinės disciplinos) raidos stadioje nebegali patenkinti. Antraip tekėti kalbėti apie dvi „baltų mitologijas“ – vakarietiškąjį ir baltiškąjį, o tai, žinoma, yra nerimta ir nepriimtina (slavistikoje ar germanistikoje tokia situacija būtų tiesiog neįsivaizduojama).⁹

Po Sovietų okupacijos į Vakarus išvykę baltų kilmės mokslininkai aktyviai prisidėjo prie to, kad tokią situaciją kaip nors pakeistų. J. Balio, M. Gimbutienės (Gimbutas), A. Greimo, H. Biezajo, K. Straubergo veiklos negalima neįvertinti. Deja, minėtieji mokslininkai dirbo mažne išimtinai kiekvienas savo taučinės tradicijos viduje. Pavyzdžiu, Haraldo Biezajo autoritetas bei nuopelnai, kaip ir jo knygų reikšmė, – nenuginčijami. Ir vis dėlto reikia pasakyti, jog savoką „baltų“ savo darbuose jis vartojo ten, kur korektiškiau būtų sakyti „latvių“. Baltų mitologiją Biezajas kone ištisai rekonstruoja vien latviškų duomenų pagrindu.¹⁰ Labai dažnai dirbama tik vietinės tradicijos ribose ir labai retai – bendros baltų tradicijos mastu, o jeigu ir vienos konkretios vietinės, tai ją kaip tokią ir apibrėžiant. Tam tikra prasme ši pastaba liečia ir tuos baltų mokslininkus, kurie dirbo gimtinėje. Kita vertus, reikia pripažinti, kad visi svarbesni tyrinėjimai nepriklausomybės laikotarpiai (1918–1940; visų pirma paminėtinis J. Balys, Z. Ivinskis Lietuvoje bei P. Šmits, K. Straubergs Latvijoje) ir per kitus dvidešimt metų buvo atliki kaip tik baltų filologų. Tarp pastarųjų ypatingo įvertinimo nusipelno Norberto Vėliaus darbai, kuris baltų mitologijos studijose daug nuveikė tiek praktiniu (tautosakos rinkimas), tiek teoriniu požiūriu (savo knygomis, kuriose aprašomas baltų pasaulio modelis bei atskiros jo sudėtinės dalys¹¹). Paminėtinos ir P. Dundulienės knygos, nors paskutiniosiose iš jų aptinkama ištisa eilė niekaip nepagrįstų teiginių.¹²

Pastaruoju metu „Baltų mitologijos” tema, su viltimi sutinti Vakarų Europos ir baltų mokslininkus, kai kas padaryta ir Pizos universitete. 1995-aisiais pasirodė antologija *Mitologia baltica*.¹³ Tame pačiame universitete leidžiamas metraštis *Res Baltae*,¹⁴ kuriame numatytas ir skyrius „Baltų mitologija ir tautosaka”.

Toms mitologinėms tradicijoms, kurios turi mažai pirminių šaltinių (arba išvis jų neturi), pripažinus esant galima bei „legitimizavus” rekonstrukcijos sąvoką, tyrinėjimo metodai, tikslai bei perspektyvos pakito iš esmės, kokybiškai. Reikšmingu žingsniu rekonstruojant slavų ir baltų mitopoetinę tradiciją tapo V. Ivanovo ir V. Toporovo knyga „Tyrinėjimai slavų senienų srityje”.¹⁵ Čia reikia turėti galvoje, kad daugiausia šioje knygoje kalbama apie slavų mitologijos rekonstrukciją, nors kartu gausiai cituojama baltiška medžiaga, kuri tam tikru „pra-lygiu” (prabaltų? baltoslavų?) susiejama bei gretinama su slaviškaja. Baltiškoji dalis vėliau tų pačių autorų įvairaus laikotarpio straipsniuose tapo išrutioliu.¹⁶ Svarbiausias Ivanovo ir Toporovo darbų rezultatas yra tas, kad jie atrado ir suformulavo vadinamąjį pagrindinį mitą (основной миф), arba Perkūnijos mitą, kurio schemą baltų tradicijoje – savo straipsnyje „Baltų mitologija” enciklopedijoje „Pasaulio tautų mitai”¹⁷ – su pagrindinėmis Perkūno (lat. *Pērkons*) ir Velnio (lat. *Vēlns*) figūromis rusų mokslininkai susieja taip:

„Griausmo dievas, kuris gyvena danguje arba ant kalno, persekioja apačioje, žemėje esanči savo priešininką (šis priešininkas dažnai yra angies pavidalo). Liaudies tradicijoje kartais paaiškinamos ir griausmo dievo pykčio priežastys, būtent priešininko ryšiai su Perkūno žmona arba jos pagrobimas, taip pat galvijų arba žmonių pagrobimas. Persekojamas priešininkas slapstosi po įvairiai daiktais (medžiu, akmeniu), pasiverčia karve, žmogumi... Griausmo dievas ratuose, traukiamuose žirgų arba ožio, pagauna savo priešininką, sviedžia žaibą, suskaldo ažuolą arba akmenį ir priešininką užmuša. Tada lyja lietus, kuris teikia vaisingumą bei derlingumą”.

Ši „pagrindinį mitą” patvirtino ir vėliau pasirodė nepriklasomi tautosakos šaltiniai. Turimos galvoje lietuvių liaudies sakmės apie Perkūno ir Velnio tarpusavio kovą, išleistas N. Vėliaus parengtame rinkinyje *Laumių dovanos*¹⁸ (anksčiau taip pat J. Balio¹⁹). Vėliau pagrindinis mitas dar buvo papildytas kai kuriais kitais fragmentais, kaip antai „Mėnesio vestuvės”, su tokiomis pagrindinėmis figūromis kaip Saulė (lat. *Saule*), Mėnuo (lat. *Mēness*) ir Aušra (lat. *Austra* arba *Auseklis*).

Atradus bei rekonstravus šiuos archajiškus baltų mitopoetinės tradicijos mitus, baltų mitologija įgavo naują, „rekonstrukcinę”, kryptį, kuri, viena vertus, užsiima tolesne ištiso baltų mitologijos komplekso rekonstrukcija (nepamirškime prūsų tradicijos išskirtinumo palyginti su lietuviškaja bei latviškaja), o kita vertus, „kontroliuoja” rekonstruotosios schemas teisingumą (visuomet ieškoma tolesnių jos galiojimo patvirtinimų įvairiuose tautosakos tekstuose). Tos pat krypties remuoose pasirodo ir kai kurių slavistų bei baltistų ne itin mėgstama „baltoslavų mitologijos” sąvoka, kurios egzistavimas, mūsų nuomone, vis dėlto yra pagrįstas. Reikia patikslinti, kad šiuo atveju kalbama ne apie vienos kurios tradicijos chronologinę ar turinio pirmenybę, bet apie tipologiškai bendrą pradinę

fazę, iš kurios vėliau ir išsirutuliojo abi vėlesnės tradicijos (baltiškoji ir slaviškoji arba netgi atskiros baltų ir atskiros slavų). Jaunesnioji baltų (ypač lietuvių) filologų karta šią, rekonstrukcijos, kryptį bent iš dalies priėmė ir sėkmingai joje dirba. Pavyzdžiu galima imti G. Beresnevicius knygą *Baltų religinės reformos*,²⁰ taip pat įvairius mitologijai bei religijai skirtus I. Narbuto, V. Šimėno, pagaliau to paties G. Beresnevicius bei kitų straipsnius Lietuvos kultūros ir meno instituto parengtuose leidiniuose.²¹ Itin reikšminga atrodo paskutinioji N. Laurinkienės knyga apie Perkūną.²² Pagaliau reikia pavidžiaugti atgimusiais „Tautosakos darbais”, rengiamais ir leidžiamais daugiatomiais J. Balio „Raštais” (pasirodė jau trys tomai), neseniai išėjusi V. Toporovo straipsnių baltų mitologijos temomis vertimų rinkiniu ir t. t. Paminėtina ir visai nauja, dar „šilta” D. Vaitkevičienės studija apie ugnies semantišką baltų tradicijoje, kurioje jau gausiau naudojamasi ir latviška medžiaga.²³ Latvių mitologijos srityje pažymėtini J. Kurstytes (*Kursīte*) darbai.

Kokie gi baltų mitologijos tolesni uždaviniai ir, vadinasi, perspektyvos? Pirmasis jau buvo paminėtas – tai pirminių šaltinių publikavimas, kuris savaime skatins ir jų tolesnę analizę bei interpretaciją. Paskui, kad ir kaip dažnai pirminiu šaltiniu pateikta informacija laikyta abejotina bei kartais pernelyg kategoriskai „demaskuota” kaip fantazijos, galima būtų vis dėlto i ją atsigréžti atsižvelgiant į tai, kad tik labai nedidelėje dalyje pranešimų tiesai nusižengta tyčia. Objektyvesnės analizės nusipelno ir daugiau šaltinių. Kai kurie išvis dar niekuomet dorai netyrinėti. Be to, kai kurie pranešimai, laikyti neautentiškais, kartas nuo karto netikėtai randa patvirtinimą kitose tradicijose.

Galima būtų pateikti vieno tokio „atradimo” pavyzdį. Evangelikų pastoriaus iš Frydersdorfo – Christiano Knauthės veikale „Išsami aukštutinių sorbų-vendų Bažnyčios istorija”²⁴ visiškai netikėtai randame pagonišką slaviškai baltišką panteoną. Iš 31 panteono pozicijos 13 yra baltiškų. Šiose 13-oje baltiškių pozicijų minima 16 dievų: *Protimpus, Occopinus, Schwaixtixius, Zwiczius, Worskaitus, Schweibratus, Antympus, Pilvitus, Pergrubius, Curcho / Gorcho, Henilo / Honidlo, Puschetus, Auschwitus, Picollus, Barstuccae, Marcopetae*. Knauthės liudijimai, žinoma, yra antriniai ir didele dalimi nurodyti nuo kitų, ankstesnių pranešimų (pvz., nuo Frezelio). Tačiau įdomus čia yra pats baltiškų dievybių faktas, juoba kad Knauthė leidžia suprasti, jog tokius pagoniškų figūrų vendų tradicijoje iš tikrujų būta. 15 iš 16 dievybių be jokios abejonių yra prūsiškos kilmės. Įdomi šiame sąraše yra, ko gero, vienintelė lietuviška dievybė *Henilo / Honidlo*, kurią, regis, galima būtų sieti su neretai ginčytu Stryjkowskio *Goniglis, Goniglis dzeiwos*. Dar keičiasi yra Karlo Haupto „Lužicos padavimuo-se”²⁵ aptiktai tokį štai pranešimą: *Honidlo oder Hennil (der Wächter, Führer) wurde von den lausitzischen Wenden als Schutzgott verehrt. Der Hirt des Ortes ging mit einem Stabe, an dessen oberem Ende eine Hand befestigt war, welche einen eisernen Ring umklammerte, von Haus zu Haus, und rief an jeder Thüre: Wache, Hennil, wache! Dieser Umzug wurde mit Scmausereien gefeiert. Noch jetzt heißt Honidlo bei den Wenden ein Hirtenstab. Vor Kurzem [sic!] noch pflegten sie sich gegenseitig zuzurufen: ich werde dir den Honidlo in's [sic!] Haus schicken, ohne sagen*

zu können, was sie damit meinten. „Honidlo, arba Hennilą (sargas, vedlys), Lužicos (vok. Lauzico) vendai gerbė kaip dievą sargą. Kaimo kerdžius su lazda, kurios viršutiniame gale buvo pritaisytą ranką, nutvérusį geležinį žiedą, eidavo iš namo į namą, prie kiekvienų durų sušukdamas: Budék, Hennilai, budék! Šią eiseną atšvēsdavo puotaudami. Dar dabar vendai piemens lazdą vadina Honidlo. O Kurše įprasta vienas kitam susuktis: ‘Aš tau Honidlo į namus pasiušiu!', nors niekas nebegali pasakyti, kas turima galvoje”. Ne mažiau dėmesio verta ir paties Haupto pastaba šiam pranešimui: *Der Feldschutzgott ward auch in Litthauen verehrt. Dort hieß er Gonidlo.* „Dievą laukų sargą gerbė ir Lietuvoje. Ten jį vadino Gonidlo”.²⁶

Be to, reikia, žinoma, toliau rinkti ir tyrinėti folklorinius šaltinius. Šioje srityje ypač svarbi latvių *dainų* analizė bei datavimas. Irodžius jų archajiškumą, galima būtų kalbėti apie autentišką, nors ir schematišką, pagrindinių baltų tradicijos mitinių motyvų pavidalą.

Kitas uždavinys visų pirmą susijęs su rekonstrukcijos kryptimi. Reikėtų pateikti tikslų baltų mitologijos chronologinį suskirstymą. Tai būtų prasminga ne tik istoriškai, bet ir kultūriškai. Kuriuo periodu dar turėtume kalbėti apie prabaltų (balto-slavų) mitologiją, o kada prasidėda išsišakojimas, kuriam jau galėtume taikyti „prūsus, lietuvių ir latvių mitologijos” apibrėžimus? Ir kaip turi atrodyti toji hipotetiskoji pirminės fazės bei vėlesnių lokalinių tradicijų mitologijos rekonstruotoji schema? Labai svarbu, regis, būtų aprašyti ir patį bendros pirminės tradicijos perėjimą į vietines šakas. Ar apskritai galima kalbėti apie rekonstruotas „prūsus”, „lietuvių” arba „latvių” mitologijas atskirai viena nuo kitos? Beje, šis aspektas iki šiol detaliau nė nebuvu nagrinėtas. Rekonstrukcijos uždaviniams taip pat priklauso toliau tyrinėti pagrindinio mito motyvus ir kitus mitologinius fragmentus (dvynių mitą, teogoninius mitus, plg. lat. *Dieva dēli*, gausias mātes ir kt.).

Versta iš: *Mikhailov N. Der aktuelle Zustand der Forschung der baltischen Mythologie // Studia mythose-miotica 1: Mikhailov N. Baltische und slawische Mythologie: Ausgewählte Artikel.* – Madrid, 1998. – P. 49–63.

*Iš vokiečių kalbos vertė Dainius RAZAUSKAS.
2003 metais vertimas autorius papildytas.*

NUORODOS:

1. *Mannhardt W. Letto-preussische Göttelehre.* – Riga, 1936.
2. *Clemen C. Fontes religionum primitivarum, praeindogermanicarum, indogermanicarum minus notarum / Fontes historiae religionum ex autoribus graecis et latinis collectos edidit Carolus Clemen, fasciculus IV.* – Bonnae, 1936.
3. *Mierziński A. Žródła do mitologii litewskiej. Mythologiae lituanicae monumenta.* – T. I–II. – Warszawa, 1892–1896.
4. *Lietuvių mitologija / Parengė N. Vėlius.* – T. I. – Vilnius, 1995. – P. 5.
5. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai.* – T. I: Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos / Sudarė N. Vėlius. – Vilnius, 1996.
6. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai.* – T. II: XVI amžius / Sudarė Norbertas Vėlius. – Vilnius, 2001.
7. *Lasickis J. Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netirkų krikščionių dievus.* – Vilnius, 1969; *Bretkūnas J. Rinktiniai raštai.* – Vilnius, 1983; *Petras Dusburgietis. Prūsijos žemės kronika.* – Vilnius, 1985.
8. Plg. *Eliade M. La religione dei balti // Eliade M. Storia delle credenze e delle idee religiose III.* – Firenze, 1990. – §249; *Puhvel J. Indo-european Structure of the Baltic Pantheon // Myth in the Indo-European Antiquity.* – Berkeley–Los Angeles–London, 1974; *pastaruojančiu metu ir Puhvel J. Lyginamoji mitologija.* – Vilnius, 2001; *Vyncke F. La religione dei balti // Le religioni dell'Europa centrale prechristiana / A cura di H.-Ch. Puech.* – Roma–Bari, 1988; *Jouet Ph. Religion et mythologie des Baltes: Une tradition indo-européenne.* – Milano–Paris, 1989 ir kt.
9. Tiesa, *pastaruojančiu metu situacija gal kiek ir taisosi, turint galvoje Y. Luwen knygą apie gyvatę baltų tradicijose, Dinio ir Mikhailovo pre-tiliminarinę XX a. baltų mitologijos bibliografiją, R. Eckerto mitologijos pobūdžio straipsnį ir kt.*
10. Plg. *Biezais H. Baltische Religion // Ström Å, Biezais H. Germanische und Baltische Religion.* – Stuttgart–Berlin–Köln–Mainz, 1975. – P. 311 tt; *Biezais H. Die baltische Ikonographie.* – Leiden, 1985; *Biezais H. Baltic Religion // Encyklopédie de Religion.* – T. II. – 1987 bei kt.
11. Žr. svarbiausias šio autorius knygas: *Vėlius N. Mitinės lietuvių sakmų būtybės.* – Vilnius, 1977; *Vėlius N. Senovės baltų pasauležiūra.* – Vilnius, 1983; *Vėlius N. Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis.* – Vilnius, 1987.
12. Plg. *paskutiniuosius darbus: Dundulienė P. Lietuvių liaudies kosmologija.* – Vilnius, 1988; *Dundulienė P. Pagonybė Lietuvoje.* – Vilnius, 1989; *Dundulienė P. Senovės lietuvių mitologija ir religija.* – Vilnius, 1990.
13. *Mitologia baltica: Studi sulla mitologia dei popoli baltici.* Antologia / A cura di P. U. Dini, N. Mikhailov. – Pisa, 1995.
14. *Res Balticae 1995: Miscellanea italiana degli studi baltistici / A cura di P. U. Dini, N. Mikhailov.* – Pisa, 1995; *Res Balticae 1996.* – Pisa, 1996 ir t. t.
15. *Иванов В. В., Топоров В. Н. Исследования в области славянских древностей.* – Москва, 1974.
16. Plg. svarbiausius: *Ivanov V.V., Toporov V.N. Le mythe indoeuropéen du dieu de l'orage poursuivant le serpent: reconstruction du schéma // Echanges et communications: Mélanges offerts à C. Lévi-Strauss à l'occasion de son 60ème anniversaire.* – Paris–The Hague 1969; *Иванов В. В., Топоров В. Н. Балтийская мифология в свете сравнительно-исторических реконструкций индоевропейских древностей // Zeitschrift für Slavistik.* – 1974, Nr. 19, d. II; *Toporov B. H. Заметки по балтийской мифологии // Balto-slavjanskij sbornik.* – Moskva, 1972. – P. 289–314; *Toporov V. Tradition mythologique lettone et *vel- en balto-slave (un fragment du “mythe principal”) // Exigences et perspectives de la sémiotique. Recueil d'hommages pour A. J. Greimas / eds. Parret H., Ruprecht H. G.* – Amsterdam–Philadelphia, 1985. – P. 539–549 ir kt.
17. *Иванов В. В., Топоров В. Н. Балтийская мифология // Мифы народов мира.* – T. I. – Москва, 1980. – P. 153–159.
18. *Laumių dovanos: lietuvių mitologinės sakmės / Paruošė N. Vėlius.* – Vilnius, 1979.
19. *Balys J. Perkūnas lietuvių liaudies tikėjimuose // Tautosakos darbai.* – T. III. – Kaunas, 1937; *paskutiniu metu perleista J. Balio „Raštuoze“: Balys J. Raštai.* – T. I. – Vilnius, 1998.
20. *Beresnevičius G. Baltų religinės reformos.* – Vilnius, 1995.
21. *Ikkrikščioniškos Lietuvos kultūra.* – Vilnius, 1992; *Prūsijos kultūra.* – Vilnius, 1994; *Lietuvos kultūros tyrinėjimai 1.* – Vilnius, 1995; *Dangaus ir žemės simboliai.* – Vilnius, 1995 ir t. t.
22. *Laurinkienė N. Senovės lietuvių dievas Perkūnas.* – Vilnius, 1996.
23. *Vaitkevičienė D. Ugnies metaforos: Lietuvių ir latvių mitologijos studija.* – Vilnius, 2001.
- Visai paskutinėmis dienomis pasirodė nauja G. Beresnevičiaus knyga „Eglė žalčių karalienė ir lietuvių teogeninis mitas“ (Vilnius, 2003).
24. *Knauth Ch. Derer Oberlausitzer Sorberwenden umständliche Kirchengeschichte.* – Görlitz, 1767.
25. *Haupt K. Sagenbuch von Lausitz.* – T. I. – Leipzig, 1862. – P. 13 ir toliau.
26. Kitokią *Honidlo / Gonidlo* etimologiją žr.: *Mosziński L. Die vorchristliche Religion der Slaven im Lichte der slavischen Sprachwissenschaft.* – Köln–Weimar–Wien, 1992; *Mosziński L. Thietmars slavische Etymologien // Analecta indoeuropaea cracoviensis Ioannis Safarewicz memoriae dicta / Endeda curavit W. Smoczyński.* – Cracoviae, 1995. – P. 264–277; smulkiai apie Christiano Knauthės pantheoną baltiškają dalį dar žr.: *Mikhailov N. Das “gemischte” slawisch-baltische Pantheon von Christian Knauth // Res balticae.* – Pisa, 1995. – P. 115–139.

Norna–Gesto gija

Apie senovės islandų sagų skirstymą, jų raidą jau rašyta šių metų „Liaudies kultūros“ 2-ajame numeryje. Priminsiu, kad sagos paprastai skirstomos į karalių, vyskupų, giminių, amžininkų, riterių sagas ir sagas apie Šiaurės kraštų senovę.

Anksčiausiai, dar XII a., imtos užrašyti karalių sagos. Pirmaja saga paprastai laikoma iki mūsų dienų neišlikusi *Hryggjarstykki* („Nugaros gabalas“?), datuojama 1170 m. Ankstyviausiomis sagoms didelę įtaką darė religinė literatūra, hagiografijos; taigi šių sagų herojai (karaliai Sigurdas Slembiras, Olavas Triugvasonas, Olavas Haraldsonas – vėliau tapęs Olavu Šventuoju) vaizduojami kaip krikščionių šventieji ir kankiniai. Anksti imamos užrašinėti ir sagos apie pirmuosius Islandijos vyskupus.

XIII a. dažnai vadinamas islandų literatūros „aukso amžiumi“. Šiuo laikotarpiu užrašyta „Jaunesnioji Eda“ bei „Vyresnioji Eda“, taip pat daugybė vadinamųjų giminių sagų, kurios dabartinių tyrinėtojų laikomos meniškiausiomis. Giminių sagose pasakojaama apie „sagų amžiaus“ (maždaug 870 – 1030 m.) įvykius Islandijoje. Pagrindinis šio pogrupio sagų veikėjas būna koks nors iškilus islandas – narsus karžygys ar išminčius. Dažnai sagose kalbama ne tik apie pavienį individą, bet apie visą jo giminę. Giminių sagose vaizduojami įvykiai – tai konfliktai, kruvini kivirciai, kerštas.

Amžininkų sagos taip pat užrašytos XIII a. Skirtingai nuo giminių sagų, jose pasakojaama apie palyginti netoliųmą praeitį – vadinamą Sturlungų epochą (XIII a.), kuomet Islandiją draskė tarpusavio kovos dėl valdžios, galiausiai privedusios prie nepriklasomybės praradimo.

Visos iki šiol aptartos sagos jas pasakojuisių ir jas užrašiusių žmonių, matyt, laikyti tikra tiesa, nors mūsų laikų istorikai jų nelaiko visai patikimu istoriniu šaltiniu.

XIII a. antrojoje pusėje Skandinavijoje susidomėta užsienine – Prancūzijos, Anglijos dvaruose klestėjusia literatūra. Norvegijos karaliaus Hakono Hakonarsono iniciatyva imami versti riterių romanai, tokie kaip Kretjeno de Trua pasakoimai apie karalių Artūrą ir jo Apvaliojo stalo riterius ar Tomo iš Bretanės „Tristanas ir Izolda“. Taip atsiranda vadinamosios riterių sagos.

Visų vėliausiai imamos užrašyti sagos apie Šiaurės kraštų senovę. Tai pasakoimai apie tolimą, pusiau mitologinę praeitį. Šios sagos mažiausiai realistiškos, jose gausu fantastinių, pasakiškų elementų. Sagos apie Šiaurės kraštų senovę vadinamos vėlyviausiomis, kadangi jos paskutinės imtos užrašinėti. Anksčiausiai užrašyta šio pogrupio saga, „Volsungų saga“, datuojama maždaug 1270 m. Tačiau žodinėje tradicijoje tokie pasakoimai, ko gero, egzistavo

daug seniau. Matyt, iš pradžių jos laikytose ne itin svarbiose, nevertomis užrašymo, kadangi jų turinys, skirtingai nuo karalių ar giminių sagų, akivaizdžiai neistoriškas. Susidomėjimą šiomis sagomis tikriausiai sužadino kiek anksčiau išpopuliarejusios riterių sagos.

Kai kuriuose senovės islandų raštijos paminkluose, ypač karalių sagose bei istorijos traktatuose, pasitaiko įpintų nedidelės apimties, kompoziciškai išbaigtų pasakojimų. Jie vadinami gijomis (sen. isl. *þátr*, dgs. *þættir*). Kai kurių gijos šlyja prie giminių sagų – jų pagrindinis veikėjas būna koks nors islandas. Kitos gijos labiausiai panėši į sagas apie Šiaurės kraštų senovę – jose kalbama apie vikingų epochos ar dar tolimesnės praeities herojus, ir jų turinys kur kas fantastiškesnis, čia daugiau meninės išmonės elementų.

Prie pastarųjų priklauso ir Norna–Gesto gija – pasakojimas apie 300 (ar 360?) metų išgyvenusį karžygį, kuriam, panašiai kaip graikų herojui Meleagrui, esą buvo išpranašauta gyvent tol, kol sudegs tam tikra žvakė.

Norna–Gesto gija įeina į „Ilgosios sagos apie Olavą Triugvio sūnų“ (*Ólafs saga Tryggvasonar in mesta*) sudėtį. Šios sagos nereikia painioti su „Olavo Triugvio sūnaus saga“, įeinančia į „Žemės ratą“ (*Heimskringla*). Svarbiausias išlikęs „Ilgosios sagos“ rankraštis yra „Plokščiosios salos knyga“ (*Flateyjarbók*). Jis užrašytas XIV a. pab. (maždaug tarp 1386 ir 1394 m.). Manoma, kad pati saga galėjusi būti sukurta apie 1300 m.

Norna–Gesto gijoje rasime nemažai „Vyresniosios Edos“ giesmių posmų. Čia cituojama veik visa giesmė „Briunhildos kelionė į Heli“ (tačiau *Flateyjarbók* tekstas kiek skiriasi nuo pagrindinio „Vyresniosios Edos“ rankraščio, *Codex Regius*), taip pat keli posmai iš „Regino kalbų“.

REKOMENDUOJAMA LITERATŪRA:

- Harris J. The Thattr of Nornagest // <<http://icg.harvard.edu/~ext12129/Thattr/ThattrofNornagest.html>>.*
- Mohnike Th. Norna-Gestr und die drei Höhlenweisen // Norrøna 23, Oktober 1996, p. 74–82.*
- Wax R. Magic, Fate, and History: The Changing Ethos of the Vikings. – Kansas: Coronado Press, 1969; <<http://zauber.rmt.utk.edu/~koch/thrudheim/books/wax/index.htm>>.*
- Гуревич А. Сага и эпос // «Эдда» и сага. – Москва: Наука, 1979; <<http://www.hamovniki.net/~masha/library/mifology/Gurevich/7.html>>.*
- Стеблин-Каменский М. Мир саги. – Ленинград: Наука, 1971, 1984; <<http://norse.net.ru/articles/steblink/ms/index.html>>.*

Ugnius MIKUČIONIS

1. Gestas atvyksta pas konungą Olavą

Pasakojama, kad kartą, kai konungas Olavas, Triugvio sūnus,¹ buvo Trandhei-me,² nutiko taip, jog vakarop pas jį atėjo kažkoks vyriškis ir pagarbiai pasveikino. Konungas gerai jį priėmė ir pasiteiravo, kas jis toks. Šis pasisakė esąs vardu Gestas [‘Svečias’].

Konungas atsako:

– Būsi čia svečias, kad ir koks būtū tavo vardas.

Gestas atsako:

– Aš pasisakiau tikraji savo vardą, viešpatie, ir mielai paviešėciau pas Jus, jei galima.

Konungas pasakė jam, kad tai įmanoma. O kadangi diena éjo į pabaigą, konungas nebenoréjo kalbétis su svečiu, mat neilgai trukus éjo klausytis va-karinés giesmés [vakarinių pamaldų], paskui – prie stalo, o tada – miego ir ramybés.

Ir tą pat naktį konungas Olavas, Triugvio sūnus, prabudęs savo lovoje, skaitė maldas, o visi kiti vyrai tame trobesyje miegojo. Tada konungui pasidin-gono, kad į vidų éjo alvas³ ar kažin kokia dvasia, nors visos durys buvo uždra-rytos. Jis priéjo prie kiekvieno ten miegojusio vyro guolio, o galiausiai priéjo prie kažkokio vyriškio lovov pačiamė pakrašty.

Paskui jis išėjo lauk pro užrakintas duris.

Kitą dieną iš pat ryto konungas pa-siuntė savo tarną, kad išsiaiškintų, kas nakčia toje lovoje miegojės. Pasirodė, kad ten guléta svečio. Konungas liepė pakvesti jį pas save ir paklausė, kieno jis esąs sūnus.

O sisai atsako:

– Mano tēvas buvo vardu Tordas, ir jis buvo pramintas Ginčininku [*Pingbítr*.⁴] Kilimo jis buvo danas. Jis gyveno Danijoje, sodyboje, kuri vadinasi Grioningas.

– Esi išvaizdus vyras, – sako konun-gas.

Šitas Gestas mokėjo drąsiai kalbėti, buvo aukštesnis nei dauguma kitų vyru, stiprus ir jau sulaukęs senyvo amžiaus. Jis paprašė konungą, kad leistų jam il-giau pasilikti palydoje. Konungas pa-

klausė, ar jis krikščionis. Gestas pasi-kaė esąs peržegnotas,⁵ bet nekrikštytas.

Konungas pasakė jam, kad galis pasilikti sau palydoje, ir: „Neilgai tu pas mane būsi nekrikštytas”.

O anas alvas apie užraktą taip buvo kalbėjęs dėl to, kad Gestas persižegno-jio vakare kaip ir kiti vyrai, nors iš tiesų buvo pagonis.

Konungas paklausė:

– Gal tu išmanai kokį meną?

Jis pasisakė grojas arfa ir mokas įdomių pasakojimų.

Konungas tada pasakė:

– Blogai daro konungas Sveinas,⁶ kad leidžia nekrikštytiems žmonėms ke-liauti iš savo valstybės į kitas šalis.

Gestas atsako:

– Negalima dėl to kaltinti danų konungo, mat aš išvykau iš Danijos daug anksčiau, negu kad imperatorius Otas⁷ liepė sudieginti Danavirkį⁸ ir priverté konungą Haraldą, Gormo sūnų, bei Ha-koną, Atnašaujantį Jarlą,⁹ priimti krikščionybę.

Daug dalykų klausinėjo konungas Gestą, ir į daugelį jis atsakė gerai ir iš-mintingai.

Žmonės pasakoja, kad Gestas atvyko pas konungą Olavą trečiaisiais jo val-dymo metais. Tais pačiais metais pas jį atvyko vyrai, kurie buvo vardu Grimai, ir juos siuntė Gudmundas iš Glasiveli-ro. Jie atgabeno konungui du ragus, ku-riuos jam dovanėjo Gudmundas. Jie juos taip pat vadino Grimais. Jie turėjo ir daugiau reikalų į konungą, apie ku-riuos vėliau dar bus pasakojama.

Dabar reikia pasakyti, kad Gestas pasilikio pas konungą. Jam buvo paskir-ta vieta atokiau nuo svečių. Jis mokėjo tinkamai apsieiti ir gražiai elgtis. Dauguma jি mėgo ir vertino.

2. Gesto ir karių lažybos

Šiek tiek prieš Joli¹⁰ atvyko Ulvas Raudonplaukis¹¹ su palyda. Vasarą jis konungo pavedimu buvo išvykęs, mat jam buvo paskirta rudenj ginti šalį Vi-ke¹² nuo danų antpuolių. Ižiemojus jis visada būdavo konungo Olavo dvare.

Ulvas turėjo konungui atvežti daug puikių brangenybių, kurias buvo išgijęs vasarą, ir jis buvo pelnęs vieną aukso

žiedą, kuris vadinosi Hnitudas [‘Sukal-tasis’]. Jis buvo sukaltas septyniose vie-tose, ir kiekviena dalis žérėjo vis kito-kiui atspalviu. Jis buvo daug geresnio aukso nei kiti žiedai. Šitą žiedą Ulvui atidavé vienas bondas [‘ūkininkas’], var-du Lodmundas, o dar anksčiau tas žie-das priklausė konungui Halvui, nuo ku-rio yra kilę ir pagal kurį pavadinti Hal-vo kariai [*Hálfssrekkar*], kurie buvo iš-grobę konungo Halvdano turtą Ilvinge. O Lodmundas už tai paprašė Ulvo, kad šis pasimelstų už jį su konungu Olavu. Ulvas jam tai prižadėjo.

Konungas dabar, kaip dera didikui, švenčia Joli ir būna Trandheime. O aš-tuntają Jolio dieną Ulvas Raudonplau-kis duoda žiedą Hnitudą konungui Ola-vui. Konungas dėkoja jam už dovaną ir visą jo ištikimą tarnybą, kurią jis jam at-liko. Keliauja šis žiedas [iš rankų į ran-kas] po trobą, kurioje vyrai gérę, mat menés tada Norvegijoje nebuvo stato-mos. Rodo jí vienas kitam, ir žmonės manosi nematę tokio gero aukso, koks tame žiede. O galiausiai jis prieina prie svečių suolo ir perduoda Gestui Nepa-žystamajam. Tasai žviltgeri ir grąžina žie-dą atžagaria ranka, kuria anksčiau lai-kę indą. Jis nekreipia jokio démesio į šią brangenybę ir nė nekalba apie ją, o tik toliau linksmai šnekasi su savo už-stalės bendrais.

Vienas trobos patarnautojas, pilda-mas gérimo svečių stalo pakraštyje, pa-klausė:

– Ar gerai apžiūrėjote ši žiedą?

– Kuo puikiausiai, – atsakė jie. – Iš-skyrus Gestą Atvykélį. Jis nekreipé dé-mesio, ir mums atrodo, kad jis nė ne-žiūrėjo, nes jam tokie dalykai nerūpi.

Trobos patarnautojas nueina prie konungo ir persako jam svečių žodžius apie atvykélį Svečią, kaip jam mažai te-rūpinti ši brangenybė, kai jam parodo-mas toks daiktas.

Konungas tada pasakė:

– Matyt, Gestas Atvykélis žino dau-giau, nei jūs manote. Tegu jis ryto rytą ateina pas mane ir ką nors man papa-sakoja.

Svečiai stalugalyme šnekučiuojasi. Jie klausinėja atvykélio Svečio, ar jam tekę matyti tokį pat ar net geresnį žiedą.

Gestas atsako:

– Jeigu jums keista, kad taip mažai tepasakiau, tai iš tiesų esu matės tokio aukso, kuris jokiu būdu nera prastesnis, bet, regis, dar geresnis.

Konungo vyrai gardžiai nusikvatojo ir taré, kad tai esą be galo įdomu.

– Tai gal norési kirsti su mumis lažybų, kad esi matės tokio pat gero aukso kaip šis, ir gali tai įrodyti? Mes užstatysime keturias markes sidabro, o tu – savo peilį ir diržą, ir lai konungas pasako, kieno tiesa.

Tada Gestas pasakė:

– Nebus nei viena, nei kita: nei aš leisiu jums šaipytis iš savęs, nei bus taip, kaip jūs sakote. Tačiau mielai kirsiu lažybų ir užstatysi tiek pat, kiek jūs paskelbête, o konungas lai pasako, kieono tiesa.

Taip jie baigia savo šneką. Gestas ima savo arfą ir tą vakarą gerai bei ilgai groja, taip, kad visiems buvo miela klaušytis, o geriausiai jis grojo „GUNARO KOVĄ”.¹³ O pabaigoje jis pagrojo „SENAJI GUDRUNOS VYLIU”. Šių giesmių vyrai anksčiau nebuvo girdėję. Po to jie nuėjo miegoti nakties miego.

3. Gestas laimi lažybas

Rytą konungas, anksti atsikėlęs, klaušesi rytinių mišių. Joms pasibaigus, konungas nuėjo su savo karaias prie stalo. O kai jis atsisėdo į savo aukštasuoli, jėjo svečių būrys, ir Gestas tarp jų, stojo priesais konungą ir papasakojo apie savo sandėri į tas lažybas, kurias jie sukirto.

Konungas atsako:

– Mažai man patinka jūsų lažbos, nors jūs ir statote savo pinigus. Spėju, kad jums į galvą buvo trenkės gérimas, ir man regisi, jog būtų geriausia atšaukti lažyas, ypač, jei to pageidautų Gestas.

Gestas atsako:

– Aš norēčiau, kad visa, ką mes sutarėme, liktų galioti.

Konungas tarė:

– Man atrodo, į tame žvelgiant, Gestai, kad mano vyrai bus labiau įklimpę šiame reikale nei tu, tačiau greitai viskas išaiškės.

Po to jie pasitraukė šalin, ir vyrai nuėjo gerti. O kai gérimų stalai buvo nuriinkti, konungas liepė pakvesti Gestą ir taip jam pasakė:

– Dabar tu privalai parodyti kokio nors aukso, jei turi, kad galėčiau nuspresti, kas iš jūsų laimėjo lažybas.

– Kaip tik pageidausite, valdove, – atsakė Gestas.

Jis tada pagraibė po tokį kapšą, kurį turėjo su savim, ištraukė iš jo ryšulėlį ir atrišes padavė konungui. Konungas matė, kad tai – balno sąsagos nuolauža, ir mato, kad tai kuo puikiausias auksas. Tačiau jis liepia pamiti žiedą Hnitudą.

Ir kai tai buvo padaryta, konungas sulygina auksą ir žiedą, ir paskui taria:

– Iš tikrujų, tas auksas, kurį parodė Gestas, man regisi, geresnis, ir taip pasirodytu daugeliui, kas pažiūrėtų.

Tada tai konungui patvirtino daugelis žmonių. Paskui jis priteisė Gestui lažybų laimikį. Kiti svečiai šiose lažybose liko it musė kandė.

Tada Gestas tarė:

– Pasiimkit patys savo pinigus, nes man jū nereikia, ir daugiau nesilažinkit su nepažištamais žmonėmis, nes jūs nežinote, ką susitikot: jis gali būti regėjęs ir girdėjęs daugiau už jus. O jums, valdove, aciū už sprendimą.

Tada konungas pasakė:

– Dabar aš noriu, kad tu papasakotum, iš kur gavai tą auksą, kurį nešiojies.

Gestas atsakė:

– Nelabai norėčiau, nes daugumai tai, ką aš papasakosiu, pasirodys neįtikėtina.

– Vis dėlto mes norime išgirsti, – sako konungas, – juk tu mums pažadėjai pasakojimą.

Gestas atsako:

– Jei papasakosiu jums, kaip nutiko su tuo auksu, tai, spėju, panorėsite išgirsti ir daugiau istorijų.

– Gali būti, – sako konungas, – kad spėjai teisingai.

4. Gestas pasakoja apie Volsungus

– Tad aš papasakosiu apie tai, kaip keliau į pietus, į Frankų šalį. Norėjau įsitikinti, kokie yra konungo įpročiai ir ta didelė garbė, kuri sklido apie Sigurdo, Sigmundo sūnaus,¹⁴ stotą ir narsą. Nieko svarbaus neįvyko, kol aš atvykau į Frankų šalį ir susitikau konungą Hjalpreką. Jis prie savęs laikė didžiuolę ka-

riauną. Ten buvo Sigurdas. Jo tévas buvo Sigmundas, Volsungo sūnus, o motina – Hjordisė, Eilimio duktė. Sigmundas žuvo mūšyje su Hundingo sūnumis, o Hjordisė ištekėjo už Halvo, konungo Hjalpreko sūnaus. Sigurdas ir visi konungo Sigmundo sūnūs ten ir užaugo. Jie lenkė visus vyrus jėga ir augumu – Sinfjotlis ir Helgis, kuris užmušė konungą Hundingą, ir todėl buvo pramintas Hundingo Žudiku. Trečiasis buvo vardu Hamundas. Tačiau iš visų brolių pranašiausias buvo Sigurdas. Žmonėms taip pat žinoma, kad Sigurdas buvo naršiausias visų karvedžių ir geriausiai išmanė senajį tikėjimą.

Tada pas konungą Hjalpreką buvo atvykės ir Reginas, Hreidmaro sūnus. Jis buvo nagingesnis už bet ką, žemaūgis, išmintingas, žiaurus ir mokėjo burti. Reginas išmokė Sigurdą daugelio dalykų ir labai jį myléjo. Jis tada pasakojo apie savo tévus ir nuostabius įvykius, kurie buvo įvykę. Išbuvės ten neilgą laiką, aš, kaip ir daugelis kitų, pasidariau Sigurdo tarnu. Visi jų labai myléjo, mat jis buvo ir linksmas, ir draugiškas, ir dosnus mums pinigų.

5. Apie Hundingo sūnus

Vieną dieną nutiko taip, kad mes nuėjome prie Regino namų, ir Sigurdas ten buvo su džiaugsmu priimtas. Tada Reginas pasakė šį posmą:

*– Atėjo čionai
Sigmundo ainis,
narsus karžygys
i mūsų menes.
Galia jo didi,
o aš – jau senis,
ruošias mane
pulti vilkas godus.*

Ir dar jis pasakė:

*– Aš išmokinsiu
karvedj drąsų.
Ingvio sūnus
pas mus atvyko.
Bus valdovas
galingiausias po saule,
garsus visoj žemėj
savo šlove.*

Sigurdas visuomet buvo su Reginu, ir šis daug jam pasakojo apie Favnirą, kaip jis gulės Gnitaheide gyvatės pavidaus ir koks jis be galos didžiulis. Reginas padarė Sigurdui kardą, kuris vadinosi Gramas. Tasai buvo tokiai aštriai ašmenų, kad paleidus pasroviui Rino¹⁵ upe vilnos kuokštą ir įmerkus kardą, šis tą kuokštą perpjovė. Paskui Sigurdas tuo kardu perkirto Regino priekalą. Po to Reginas ēmė kurstyti Sigurdą nudobti Favnirą, jo brolį, ir pasakė tokį posmą:

*– Garsiai juoksis
Hundingo sūnūs,
tie, kur Eilimio
gyvastį atėmė,
jeigu labiau
nei keršto už tėvą
imsiu geidauti
žiedų raudonuojų.*

Po šito Sigurdas rengiasi į kelionę ir ketina užpulti Hundingo sūnus. Konungas Hjalprekas duoda jam gausią kariauną ir keletą karo laivų. Iš šių žygį su Sigurdu leidosi jo brolis Hamundas ir nykštukas Reginas. Aš irgi ten buvau, ir tada jie praminė mane Norna–Gestu.¹⁶ Aš pažinojau konungą Hjalpreką, kai jis buvo Danijoje su Sigmundu, Volsungo sūnumi. Tada Sigmundas turėjo žmoną Borghildą, ir jiems išsiskiriant Borghilda nunuodijo Sinfotlį, Sigmundo sūnų. Paskui Sigmundas vedė iš pietų, iš Frankų žemės kilusią Hjordisę, dukterį Eilimio, kurį nužudė Hundingo sūnūs. Tad Sigurdas turėjo atkeršyti ir už savo tėvą, ir už savo motinos tėvą.

Helgis, Sigmundo sūnus, kuris buvo pramintas Hundingo Žudiku, buvo Sigurdo, vėliau pavadinto Favniro Žudiku, brolis. Helgis, Sigurdo brolis, buvo nužudęs konungą Hundingą ir tris jo sūnus – Eijolvą, Herodą ir Hjorvardą. Liungvis ir du jo broliai, Alvas bei Hetingas, išsigelbėjo. Jie buvo labai ižymūs visokiais gebėjimais, o viršausias tarp brolių buvo Liungvis. Jie mokojo galybę visokiausią burtą. Jie buvo parvergę daug smulkų konungų, nužudę daug karžygų, sudeginę daug pilii ir daug kariavę Ispanijoje bei Frankų žemėje. O imperatoriaus valdos tada šiaupus kalyno šiaurėje nesiekė. Hundin-

go sūnūs buvo užgrobę tą valstybę, kuri priklausė Sigurdui Frankų žemėje, ir jie tada turėjo labai daug karių.

6. Kaip Sigurdas nugalejo Hundingo sūnus

Dabar reikia papasakoti, kaip Sigurdas rengesi kautis su Hundingo sūnumis. Jis turėjo gausią ir gerai ginkluotą kariauną. Reginas vadovavo kariams. Jis turėjo kardą, kuris vadinosi Ridilas, kurį pats buvo nusikaldinės. Sigurdas paprašė Reginą, kad duotų jam tą kardą. Jis taip ir padarė ir paprašė užmušti Favnirą, kai tasai grįš iš to žygio. Sigurdas jam tai prižadėjo.

Paskui mes plaukėm i pietus palei krantą. Tada mus užklupo smarki burtų sukelta audra, ir dauguma priskyrė tai Hundingo sūnumus. Paskui priplaukėm kiek arčiau pakrantės. Tada ant toko kalnagūbrio pamatėm žmogų, kuris leidosi pakrantės uolomis. Jis vilkėjo žalią apsiaustą,¹⁷ juodas kelnes, avėjo ilgaaulius suvarstytus batus, o rankoje turėjo ietį. Šis žmogus kreipėsi į mus eilėmis:

*– Kas čia atjoja
Revilio sarčiai¹⁸
per aukštas bangas,
per šniokščiančią jūrą?
Burlaiviai jūsų
skrodžia marias.
Vėjas laivų joks
nesustabdys.*

Reginas atsakydamas tarė:

*– Mes su Sigurdu
plaukiame šičia.
Gena mus vėjas
tiesiai į žūtį.
Verčiasi vilnys
per laivo šonus.
Rąstų bēris¹⁹ panyra.
Kas teiraujas to?*

Žmogus su apsiaustu tarė:

*Hnikaru šaukė,
kai džiuginau kranklį,
ir kada koviausi,
Volsunge,²⁰ daug kur.*

*Nūn vadinti gali
vyru ant kalno,
Fengu ar Fjolniru.
Pavežti prašysiu.*

Tada mes priplaukėme prie kranto, ir oras netrukus nurimo. Sigurdas pakvietė vyriškį lipti į laivą. Šis taip ir padarė. Tuoju oras visai nutyko ir ēmė pūsti palankus vėjas.

Vyriškis atsišėdo prie Sigurdo kelių ir buvo labai draugiškas. Jis paklausė, ar Sigurdas norėtų iš jo išgirsti kokiu nors patarimą. Sigurdas pasisakė norį; tarė manąs, jog šis duosiąs daug gerų patarimų, jei tik norësiąs žmonėms padaryti gero. Sigurdas taip pasakė žmogui su apsiaustu:

*– Papasakok, Hnikarai,
juk pažisti visus
ženklus dievų ir žmonių:
sékmę kurie,
kai kautis reikės,
ženkli lems kardų audroje?*

Hnikaras tarė:

*– Daug yr geru,
kad tik žmonės žinotų,
ženklų kardų audroje.
Gerais, – aš manau, –
jei varnas niūrus
kardo medij²¹ palydi.
Kitas štai ženklas –
jei keliaut susirengęs
ir išėjės laukan
atšlaime pamatysi
du slovingus karius.
Štaigi trečiasis –
jei staugiant išgirs
vilką po uosio šakom.
Sékmę tau lems,
jei šalmuotus karius
paregési prieš jiems išvykstant.
Joks te žmogus
kautis nestoja
šviečiant vėlyvai
Ménésio sesei.
Pergalė teks
tiems, kas regi gerai,
kaunasi narsiai,
pleištu rikiuojas.
Nelemtas ženklas –
jei kojų užgausi,*

*kai laikas bus mūšin žengti:
disės²² klastingos
stovės tau prie šonų,
norės sužalotą regėt.
Iš ryto dera
nusimazgoti,
susisukuoč ir pavalygt,
juk nežinia,
kas bus vakarop.
Lékt skubinom – blogas ženklas.*

Po to mes plaukėm į pietus, Holstulando link, prie rytinės Frislando pakrantės, ir ten išsilaipinome. Vos Hundingo sūnūs sužinojo apie mūsų žygį, émė telkti kariauną ir greitai subūrė daugybę karių. Mums susitikus, užvirė karštasis mūšis. Liungvis buvo narsiausias iš brolių per visas kautynes. Tačiau smarkiai puolė visi. Sigurdas žengė taip smarkiai, kad visi traukėsi jam iš kelio, mat kardas Gramas netruko juos žeisti. Niekas negalėtė Sigurdui prikišti bailumo. O kai jis susitiko su Liungviu, jie kapojosi įnirtingiausiai ir kovėsi be galio narsiai. Tada mūšis liovėsi, nes vyrai susirinko žiūréti šios dvikovos. Ilgai nė vienas iš jų nesužeidė antrojo, taip gerai abudu mokėjo kautis. Paskui Liungvio broliai smarkiai užpuolė ir nužudė daug vyru, bet kai kurie išsigelbėjo. Tada Hamundas, Sigurdo brolis, atsigréžė prieš juos, ir aš drauge su juo. Užvirė šiokia tokia kova. O Sigurdo ir Liungvio grumtynės baigėsi tuo, kad Sigurdas paémė jį i ne laisvę, ir jis buvo sukaustytas grandinėmis. Kai tik Sigurdas prisijungė prie mūsų, tuo tapo aišku, kieno pusėj persvara. Hundingo sūnumas ir visai jų kariaunai atejo galas, bet jau émė temti naktis.

Iš ryto, kai prašvito, Hnikaras buvo pradinges, ir vėliau jo nebeteiko matyti. Vyrai mano tai buvus Odiną.

Paskui buvo svarstoma, kokia mirtimi turėsiąs mirti Liungvis. Reginas patarė išrèžti jam ant nugaros kraujuo ereli. Tada Reginas paémė savo kardą iš manęs ir juo išraižė Liungvio nugara, atkirto šonkaulius nuo stuburo ir ištraukė laukan plaučius. Taip mirė Liungvis, parodės didžią narsą. Tada Reginas tarė:

*– Štai kruvinas aras
kardu plačiu
žudikui Sigmundo*

*nugaroje išrèžtas.
Maža tebuvo
narsesnių karžygių,
kur taip džiugina varną,
žemę dažo krauju.*

Jie pelnė labai daug karo grobio. Sigurdo kariai pasiémė viską, nes jis ne norėjo nieko pasilikti sau. Ten buvo daug brangių drabužių ir ginklų. Vėliau Sigurdas užmušė Favnirą ir Reginą, nes pastarasis norėjo ji apgauti. Sigurdas pasiémė Favniro auksą ir iškeliao su juo. Vėliau jis buvo pramintas Favniro Žudiku. Paskui jis nujojo į Hindarheidą, ten susitiko Briuhildą ir jiems klojosi taip, kaip pasakojama sagoje apie Sigurdą Favniro Žudiką.

7. Apie Sigurdą ir Starkadą, Storverko sūnų

Paskui Sigurdas gavo į žmonas Gudruną, Gjukio dukterį. Kurį laiką jis pasiliuko su Gjukungais, savo svainiais. Aš buvau su Sigurdų šiaurėje, Danijoje. Taip pat aš buvau su Sigurdų, kai konungas Sigurdas Hringas [‘Žiedas’] pasiuntė savo svainius, Gandalvo sūnus, susitiki su Gjukungais, Gunaru bei Hogniu, ir pareikalavo, kad jie mokėtų jam duoklę, o jei ne – juos pulsianti kariuomenę, ir jiems teksią ginti savo kraštą. Tada Gandalvo sūnūs paženklino Gjukungams mūšio lauką šalies pariby ir iškeliao atgalios. O Gjukungai papraše Sigurdą, kad jis keliautų su jais į kautynes. Jis sutiko. Aš dar tebebuvau Sigurdo palydoje. Mes nuplaukėme šiaurėn prie Holtsetulando²³ ir išsilaipinome prie Jarnamodiro. Netoli nuo uosto lazdyno šakomis buvo paženklinia mūšio vieta.

Tada mes išvydom daug laivų, atplaukiančių iš šiaurės. Juos vedė Gandalvo sūnūs. Jie puolė vieni kitus. Sigurdo Hringo tenai nebuvo, nes jis turėjo ginti savo šalį. Svitjodą,²⁴ mat ją siaubė kuršiai bei kvenai.²⁵ Sigurdas tada buvo labai senas. Būriai susigrūmė, užvirė didelės kautynės ir buvo pralieta daug krauso. Gandalvo sūnūs tvirtai žengė pirmyn, mat jie buvo ir aukštesni, ir stipresni už kitus vyrus.

Jų kariaunoje krito į akis vienas vyras, aukštas ir stiprus. Šis vyras žudė žmo-

nes ir žirgus taip, kad niekas negalejo atsilaikyti, nes jis buvo panašnis į jotuna²⁶ nei i žmogų. Gunaras papraše Sigurdo pulti šį velnią žmogaus pavidalu, nes, sakė jis, toliau šitaip tėstis negali. Sigurdas stojo į kova prieš tą didįjį vyra ir jo bendražygius, o drauge su juo dar keletas vyri, nors daugelis to nenorėjo.

– Mes netrukus susirémėme su tuo didžiuoju vyru, – sako Gestas, – ir Sigurdas paklausė, kuo jis vardu ir iš kur esas. Tasai pasivadino Starkadu, Storverko sūnumi, ir pasisakė kilęs iš šiaurės, iš Fenhringo²⁷ Norvegijoje.

Sigurdas pasisakė ši tą girdėjės apie jį, daugiausia – bloga.

– Tokie žmonės pridaro daug nelaimių.

Starkadas tarė:

– Kas yra tasai žmogus, kuris taip plūsta mane žodžiai?

Sigurdas pasisakė, kas esas.

Starkadas paklausė:

– Ar tu vadinamas Favniro Žudiku?

– Taip ir yra, – sako Sigurdas.

Tada Starkadas norėjo spruktį, bet Sigurdas pasisuko iš paskos, iškélé aukštyn kardą Gramą ir rankena sužalojo jam krūminius dantis, taip, kad du krūminiai dantys tiesiog išlėkė. Tai buvo žiaurus smūgis. Sigurdas liepė tam šunžmogiu trauktis iš ten. Starkadas kuo greičiausiai pasišalino. O aš paémiau vieną jo krūminį dantį ir pasilikau jį sau. Dabar tas dantis yra vieno varpo šerdyje Danijoje ir sveria septynis eirirus. Žmonėms smalsu jį tenai pamatyti.

Pasprukus Starkadui, pasileido bėgti ir Gandalvo sūnūs. Mes pelnėme daug karo grobio, ir paskui konungai grižo į savo valstybę ir kurį laiką ten pasiliko.

8. Kaip Gestas įsigijo auksą

Kiek vėliau mes sužinojome, kad Starkadas niekingai – maudyklėje – nužudė konungą Alį.

Vieną dieną nutiko taip, kad Sigurdas Favniro Žudikas jojo su kažkuo susitikti. Jis prijojo kažkokį purvyną, ir jo žirgas Granis pašoko taip smarkiai, kad pakinkta sutrūko, o sásaga nukrito žemén. Kai aš pamačiau ją žerint molyje, pakėliau ir nunešiau Sigurdui, o jis padovanojo man. Neseniai jūs ir matėte

tą patį auksą. Sigurdas tada nukrito nuo arklio, o aš paglosčiau jo arklį, nuploviau nuo jo molį ir išroviau vieną ašutą iš uodegos, kad galėčiau parodyti, kokia jis buvo didumo.

Konungas Olavas tarė:

– Tavo pasakojimai, mano galva, labai įdomūs.

Visi ēmė girti jo pasakojimus ir drąsą. Konungas norėjo, kad jis papasakotų dar daugiau apie savo giminių nuotykius. Gestas iki pat vakaro pasakojo jiems įdomiausius dalykus. Paskui vyrai nuojo miegoti.

O kitą rytą konungas liepė pakviessti Gestą ir norėjo dar su Gestu pasikalbėti. Konungas tarė:

– Aš nelabai suprantu, kokio tu amžiaus, iš ką tai būtų panašu, kad būtum toks senas žmogus, jog galėtum būti dalyvavęs tuose įvykiuose. Papasakok daugiau istorijų, kad mes daugiau sužinume apie šitokius nutikimus.

Gestas atsako:

– Aš iš anksto žinojau, kad jūs norėsite išgirsti ir kitų mano pasakojimų, jei tik apsakysiu, kaip buvo su tuo auksu.

Konungas atsakė:

– Žinoma, papasakok.

9. Apie Briunhildą ir Lodboko sūnus

– Dabar dar reikia papasakoti, – sa-ko Gestas, – kaip aš keliavau į pietus, į Daniją. O neilgai trukus sužinojau apie Sigurdo, taip pat ir Gjukungų mirtį, ir man atrodė, jog tai reikšmingi įvykiai.

Konungas paklausė:

– Nuo ko žuvo Sigurdas?

Gestas atsako:

– Dauguma žmonių pasakoja, kad Gutomas, Gjukio sūnus, pervaė jį kar-du miegantį Gudrunos lovoje. O vokiečiai pasakoja Sigurdą buvus nužudyta miške. O zylės kalbėjo, kad Sigurdas ir Gjukio sūnūs buvo nujoję į kažkokį tingą, ir ten jie jį nužudė. Tačiau visi vie-nodai sako, kad jie užpuolė jį gulintį ir nepasisirengusį gintis ir išdavé jį, sulau-žydami bičiulystės priesaiką.

O vienas karys klausia:

– Kaip tai pakélé Briunhilda?

Gestas atsako:

– Briunhilda tada nužudė septynis

iš savo vergų ir penkias verges ir persi-vėrė kardu, ir paprašė, kad ją su tais žmonėmis nuvežtų ant laužo ir jos kū-ną sudegintų. Jai buvo sukrautas vienas laužas, o Sigurdui – kitas, ir jis buvo su-degintas anksčiau negu Briunhilda. Ji buvo vežama tokiomis vežėčiomis, išda-bintomis brangiais audeklais ir purpu-ru, ir visa kas ten žéréjo auksu. Taip ji buvo sudeginta.

Tada žmonės klausė Gestą, ar mi-rusi Briunhilda kažką deklamavo. Jis pasakė, kad tai tiesa. Jie paprašė jį per-sakyti tai, jei mokas.

Tada Gestas tarė:

– Kai Briunhilda buvo nuvežta He-lio keliu prie laužo, visi patraukė prie kažkokį uolą. Ten gyveno viena milžinė. Ji buvo išėjus pro urvo duris laukan, apsivilkusi odinį apsiaustą ir visa pajuo-dusi.

Rankoje ji laikė ilgą lazdu ir tarė:

– Šituo aš pakurstysi tavo laužą, Briunhilda, o būtų geriau, kad tu būtum buvus gyva sudeginta už tą savo nelemtą darbą, kad leidai nužudyti Sigurdą Favniro Žudiką, tokį žymų vyrą. Aš daž-nai jį lydédavau. Dėl to aš tarsiu tau keršto žodžius eilémis, kad visi, kas iš-girs apie tave šitaip pasakojant, tavęs neapkęstų.

Po to jos, Briunhilda ir milžinė, pa-sakė po posmą. Milžinė tarė:

– *Tujen per mano
dvarq, aptvertą
akmenio tvora,
nepereisi niekad.
Verčiau tau derėtū
dengti stalus
negu lankytis
trobose mano.
Ko atsibeldei
iš Valando šičia?
Nepatikimoji,
ko tau reik pas mane?
Tu gi vilkamus,
kai tave aplankydavo,
duodavai ryti
kraujo žmogaus.*

Briunhilda tarė:

– *Neburnok prieš mane,
nuotaka kalno,²⁸*

*nors vikingų žgyiuosna
leistis man teko.
Iš mūsų dviejų
aš prakilnesné
atrodyciau, kas
mūsų kilmę žinotų.*

Milžinė tarė:

– *Tu gi, Briunhilda,
dukterie Budlio,
žmonių nelaimei
gimei į pasauli.
Gjukio vaikus
tu pražudei,
tu jų buveines
prapuldei puikiqrias.*

Briunhilda tarė:

– *Tikrą teisybę
tau apsakysiu,
klastingojį, jeigu
žinot panorési,
kaip mane privertē
Gjukio sūnai
be meilės gyventi
ir priesaikas laužyt.
Karalius ryžtingas
iš gélos mane,
Atlio sesę, įkūrė
Po qžuolu.²⁹
Žiemų man tada
dyliką buvo,
kai kariui jaunam
pagelbėti prisiekiau.
Milžinės broliui
senam, Hjalm-Gunarui,
liepiau iškeliauti
Helio keliu.
Audės jaunajam aš
nulėmiau broliui laimėti.
Itūžo už tai
Odinas baisiai.
Skydais užtvėrė mane
Skatalunde,
baltais ir raudonais,
nepalikdamas tarpo.
Tarė, kad mano
miega tik tas
išblaškys, kas pasauly
ničnieko nebijo.
Prieš mano buveinę
iš pietų pusės
aukštą jis uždegė*

*medžio rajūnq.³⁰
Perjot per ji
lemta tik tam,
kas man atgabens
Favniro duknas.³¹
Atjojo ant Granio
aukso davėjas³²
i kraštą, kur mano
augintojas valdė.
Jis ten, regisi,
buvo šauniausias,
tas vikingas danų,
valdovo palydoj.
Mudu miegojom
guoly vienam,
tartumjis broliu
man būtų gimęs.
Aštuonias naktis
pramiegojom –
rankom kito
nė nepalięt.
Gudruna išsakė man,
Gjukio dukra,
kad aš, mat, miegojus
Sigurdo glėby.
Taip nenorom
sužinojau,
kaip apgavo mane,
kai vyrą rinkausi.
Vyrai ir moters
ant žemės šios gimsta
vargui vienam
– ilgai dar taip tesis.
Dabar jau mudu
su Sigurdų niekad
nebeišskirkisim.
Prapulk, nelaboj!*

Tada milžinė sušuko klaiku balsu ir spruko į kalno vidų.

O konungo kariūnai kalbėjo:

– Idomu klausytis tokį dalykų, pasakok dar daugiau.

Konungas tarė:

– Nebereikia pasakoti apie tokius dalykus.

Konungas paklausė:

– Ar tu kiek pasilikai pas Lodboko³³ sūnus?

Gestas atsakė:

– Buvau pas juos neilgai. Atvykau pas juos, kai jie kovojo pietuose prie Mundiafjelio kalnų [Alpių] ir sugriovė Vifilsborgą.³⁴ Visus émė siaubas, mat jie laimédavo pergales, kur tik beat-

vykdavo, ir ketino leistis į Romaborgą [Romą].

Vieną dieną kažkoks žmogus atvyko pas konungą Bjorną Geležinį Šoną ir pasveikino jį. Konungas gerai jį priéme ir paklausė, iš kur jis atvykęs. Taisai pasisakė atkeliavęs iš pietų, iš Romaborgo.

Konungas paklausė:

– Kaip toli iki ten?

Jis atsakė:

– Štai, gali pažiūrėti, konunge, kaip atrodo batai, kuriuos aviu.

Jis nusiauvė nuo kojų geležinius batus, ir iš viršaus jie buvo kuo storiaus, o iš apačios – visiškai nunešioti.

– Kelias iš čia į Romaborgą yra toks tolimas, kaip jūs galite matyti iš mano batų, kuriems teko taip daug atkentėti.

Konungas tarė:

– Be galio ilgas yra šitas kelias, taigi mes apsigréšim ir nepulsim Romarikio.

Taigi jie taip ir padarė, kad toliau nebežygiavo, ir kariams atrodė keistas dalykas šitaip staiga dėl vieno žmogaus žodžių pakeisti savo nusistatymą, nors prieš tai jie jau viską buvo suplanavę. Paskui Lodboko sūnus grįžo atgal, namo į šiaurę, ir daugiau nebekariaavo pietuose.

Konungas pasakė:

– Akivaizdu, kad šventi vyrai Romoje nenorejo, jog jie ten nueitų, ir toji dvasia veikiausiai buvo siusta Dievo, kad taip greitai pasikeitė jų sprendimas nenikoti švenčiausiojo Jézaus Kristaus miesto Romaborgo.

10. Kur Gestui labiausiai patiko tarnauti

Dar paklausė konungas Gestą:

– Pas kuriuos konungus, kur buvai nuvykės, tau labiausiai patiko?

Gestas sako:

– Daugiausiai džiaugsmo aš patyriaus pas Sigurdą ir Gjukungus. Lodboko sūnūs savo kariams duodavo daugiausia savarankiškumo, leido patiemams spręsti, kaip jiems gyventi. Upsaliro konunga Eiriką lydėjo didžiausia sekė. Konungas Haraldas Gražiaplaukis labiausiai iš visų suminėtų konungų žiūrėjo kariaus nos elgesio ir tvarkos. Taip pat aš esu buvęs pas Sakslando konungą Hlodve-

rą,³⁵ ir ten buvau peržegnotas,³⁶ nes ant-raip nebūčiau galėjės ten pasilikti, mat jie labai laikėsi krikščionybės, ir ten man labiausiai patiko.

Konungas tarė:

– Tikrai daug dalykų galėtum apsakyti, jei mes pageidautume klausinėti.

Konungas daug ko teiraujas Gestą. O Gestas viską aiškiai papasakoja ir galiausiai sako:

– Dabar galiu jums papasakoti, kodėl esu pramintas Norna–Gestu [norū³⁷ svečiu].

Konungas sakėsi noris tai išgirsti.

11. Nornos pranašauja Gestui

– Tai nutiko, kai aš augau pas savo tėvą vietovėje, kuri vadinasi Grioningas. Mano tėvas turėjo daug pinigų ir prabangiai laikė savo namus. Tada po kraštą keliaudavo volvos,³⁸ vadinamos žynėmis, ir pranašaudavo žmonėms amžių. Todėl žmonės jas kyiesdavosi, keldavo joms puotas ir atsisveikindami jas apdovanodavo. Mano tėvas irgi taip padarė, jos atvyko pas jį su didele palyda ir turėjo išpranašauti mano likimą. Aš gulėjau lopšyje, kai jos turėjo kalbėti apie mano reikalus. Tada jos virš manęs uždegė dvi žvakes. Jos kalbėjo man ir sakė mane būsiant labai dalingą žmogų ir pranoksiant visus savo protėvius arba to krašto didžiūnų sūnus, ir sakė, kad man viskas seksis.

Jauniausioji norna jautėsi kitų dviejų mažai vertinama, kadangi jodvi net nepaklausė, ką jি galėtų svarbaus išpranašauti. Be to, ten buvo daug visokių niekdarių, kurie išvertė ją iš krėslo, ir ji pargriuva ant žemės.

Dėl to ji pasidarė labai bjauri. Garšiai ir pikta sušukusi ji užtraukė grėsmę visiems tiems geriemis dalykams, kurie man buvo išpranašauti:

– Aš jam taip nulemsiu, kad jis gyvens ne ilgiau nei sudegs ta žvakė, kuri dega prie berniuko lopšio.

Tada vyresnioji volva paėmė žvakę, užgesino ir paprašė mano motiną saugoti ją ir neuždegti, kol neateis paskutinę mano gyvenimo diena. Po to volvos iškeliaavo, o jaunąją norną surišo ir tokiu būdu ją išsigabeno, ir mano tėvas išlydėdamas jas gerai apdo-

vanojo. O kai aš užaugau ir tapau narsus vyras, motina atidavė man pačiam saugoti tą žvakę. Turiu ją ir dabar su savim.

Konungas tarė:

– Kodėl atvykai čia, pas mus?

Gestas atsakė:

– Štai kas mane paskatino. Aš tikėjausi patirti pas tave kokią nors laimę, nes jus man labai išgyré geri ir išmintingi vyrai.

Konungas paklausė:

– Ar nori dabar priimti šventajį krikštą?

Gestas atsakė:

– Darysiu, kaip jūs patarsite.

Taip ir buvo padaryta, ir konungas jį mylėjo ir priėmė į savo palydą. Gestas pasidare labai dievobaimingas žmogus ir tvirtai laikėsi konungo papročių. Ir žmonių jis buvo mēgstamas.

12. Gesto mirtis

Vieną dieną konungas paklausė Gesto:

– Kiek tu norėtum dabar gyventi, jei tai nuo tavęs priklausytu?

Gestas atsakė:

– Nebe ilgai, jei dievas to norėtų.

Konungas tarė:

– Kas būtų, jei išsiimtum dabar savo žvakę?

Gestas išsiėmė žvakę iš savo arfos. Konungas paprašė ją uždegti, ir tai buvo padaryta. Uždegtą žvakę sparčiai tirpo.

Konungas paklausė Gesto:

– Kokio gi amžiaus tu esi?

Gestas atsakė:

– Dabar man trys šimtai³⁹ žiemų.

– Išties tu labai senas, – tarė konungas.

Tada Gestas atsigulė ir paprašė, kad jam būtų suteiktas paskutinis patepijas. Konungas liepė taip ir padaryti. Kai tai buvo atliktą, žvakę jau buvo beveik sudegusi. Žmonės pastebėjo, kad Gestas merdi. Ir kai tik žvakė visai sudėgė, Gestas mirė. Visiems jo mirtis atrodė nepaprasta. Konungas ir jo pasakojimus laikė svarbiais, ir tikėjo viską, ką šis buvo pasakojęs apie savo gyvenimo dienas, esant tikra tiesa.

Versta iš: Norna-Gests þáttur. – <<http://www.snerpa.is/net/forn/nornages.htm>>.

*Iš senosios islandų kalbos vertė
Ugnius MIKUČIONIS*

1. Olavas Triugvasonas (*Óláfr Tryggvason*, valdė 995 – 1000 m.) – Norvegijos karalius, mėgins įvesti krašte krikščionybę. Žuvo 1000 m. Svoldro mūšyje, kur prieš jį kovėsi jungtinė norvegų, danų ir švedų kariuomenė.
2. Trandheimas – dab. Triondelagas, vidurio Norvegijos sritis (svabiausias miestas – Nidarosas, dab. Trondheimas).
3. Alvas skandinavų mitologijoje – žmogaus pavidalo, bet dažniausiai nematoma, tik kartais pasirodanti būtybė. Žr.: Visuotinė lietuvių enciklopedija. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001. – T. I. – P. 403.
4. Tordo pravardė greičiausiai rodo jį buvus iškalbų oratorių, mokėjusį ginčuose ir bylose įrodityti savo tiesą.
5. Savotiška preliminari krikšto forma (sen. isl. *prímsign*, *prímsignan*, lot. *prima signatio*). „Egilio sagos“ vertime į lietuvių kalbą tai vadinama „nepilnu krikštu“, plg.: „Anglia buvo apkrikštyta jau seniai prieš tuos jvykius. Konungas Adalsteinas buvo krikšcionis ir buvo vadinamas Adalsteiniu Pamaldžiuoju. Konungas pašiūlė Torolvui ir jo broliui nepilnai apskrikštyti. Tas paprotys buvo paplitęs tarp pirklių ir tarp tų, kurie ėjo tarnauti krikšcionims, nes, nepilnai apskrikštyjė, jie galėjo bendrauti ir su krikšcionimis, ir su pagonimis, o tikėjimą pasirinkdavo, koks patikdavo. Torolvas ir Egilis paklausė konungo, ir abu nepilnai apskrikštyjo“ [Egilio saga / Vert. S. Steponavičienė. – Vilnius, Vaga, 1975. – P. 133].
6. Sveinas Skelabarzdis, buvęs Danijos karalius 986 (?) – 1014 m.
7. Otas II, 973 – 983 m.
8. Danavirkis – kariniai įtvirtinimai pietinėje Danijos dalyje, skyrė Jutlandiją nuo Saksonijos.
9. Jarlas Hakonas buvo Norvegijos valdovas 975 – 995 m., kol į valdžią atėjo konungas Olavas Triugvasonas. Nors buvo priėmęs krikščionybę, vėliau nuo jos vėl atsimetė.
10. Jolis – skandinaviškas Kalėdų pavadinimas (sen. isl. *jól*, norv. *jul*, plg. angl. *yule*).
11. Ulvas Raudonplaukis buvo konungo Olavo Triugvasono vėliavnešys mūšyje prie Svoldro (1000 m.), kuriamo konungas žuvo („Žemės ratas“, „Saga apie Olavą Triugvio sūnų“, 56 skyrius).
12. Vikas (‘Ilanka’) – dab. Oslofiordas ir jo apylinkės.
13. Kitas galimas vertimas būtų „Gunaro grojimas“, originale *Gunnarsslag*. (Laikeantis šios interpretacijos, galima prisiimti epizodą iš „Volsungų sagos“, kur hunų valdovas Atlis paliepė įmesti Gunnarą į pilną gyvačių urvą, prieš tai surišus jam rankas. Gudruna pasiuntė Gunnarui arfą, ir šis, net ir surištomis rankomis, taip dailiai ja grojo, kad užbūrė visas gyvates, išskyrus vieną, kuri mirtinai jį įgėlė.)
14. Sigurdas Favniro Žudikas daugiausia žinomas iš heroinių „Vyresniosios Edos“ giesmių bei „Volsungų sagos“. Šis personažas turi daug panašumų su Zigfridu iš vokiečių „Nibelungų giesmės“.
15. Reinas.
16. *Norna-Gestr* – pažodžiu i ‘Nornų Svečias’.
17. Originalo žodis *hekla* reiškia ‘berankovis apsiaustas (su gobtuvu arba be jo)’.
18. Revilio sarčiai (žirgai) – laivus reiškiantis keningas.
19. Rąstų bérės – vėlgi laivas (mat laivai, kai juos tenka vilkti sausuma, būdavo užkeliami ant rąstų).
20. Volsunge – taip čia kreipiama į Sigurdą.
21. Kardo medis – karžygys.
22. Disės – nornos (likimo deivės) arba valkirijos (Odino tarnaitės, atrenkančios iš žuvusių karius tuos, kurie verti pakliūti į Valhalą).
23. Holtsetulandas (*Holtsetuland*) – Holsteinas.
24. Svitjodas (*Svíþjóð*) – Švedija be Getalando (šved. *Götaland*, isl. *Gautland*) sritis.
25. Kvenai (*Kvænir*) – Norvegijos suomai.
26. Jotunas – milžinas.
27. Fenhringas (dab. *Askøy*) – vietovė Horðalande, ne per toliausiai nuo Bergenio miesto.
28. Kalno nuotaka – keningas, reiškiantis milžinę.
29. Kita šio posmo versija skamba: „Narsusis karalius / nunešė mano ir / aštuonių mano sesių / po ažuolu plunksnų rūbus“.
30. Medžio rajūnas – keningas, reiškiantis ugņį.
31. Favniro duknos (patalai) – keningas, reiškiantis auksą.
32. Aukso davėjas – keningas, reiškiantis karžygį.
33. Veikiausiai turimas omenyje Ragnaras Lodbrokas (t. y. Ragnaras Odinkelnis), legendinis konungas, apie kurį pasakoja keletas sagų bei Saksas Gramatikas.
34. Vietovė dab. Šveicarijos teritorijoje.
35. Liudvikas I, frankų karalius ir imperatorius (814 – 840).
36. Žr. 4-ą išnašą.
37. Nornos – skandinavų mitologijoje likimo deivės.
38. Volvos – žynės, pranašautojos.
39. Žodis *hundraš* senojoje islandų kalboje gali reikšti ir 100, ir 120, taigi Norna-Gesto amžius gali būti arba 300, arba 360 metų.

Aukojimas ir pasiaukojimas arba kaip apjuodinti baltus

Jonas VAIŠKŪNAS

Džiugus įvykis – šviesą išvydo dar vienas, jau šeštasis Kultūros, filosofijos ir meno instituto¹ leidžiamos „Senovės baltų kultūros“ serijos tomas *Nuo kulto iki simbolio*. Leidinyje skelbiami 17 autorų moksliniai straipsniai, per keletą pastaruų metų skaityti 3-jose mokslinėse konferencijose, surengtose Kultūros ir meno institute ir skirtose baltų kultūros tyrinėjimams. Greta lietuvių G. Beresnevicius, E. Usačiovaitės, N. Laurinkienės, G. Zabielas, K. Nastopkos ir kitų leidinyje spausdinami latvių mokslininkų J. Urtano (*Latvišķu padavimų motyvas – pīnigū statinē šaltinyje prie piliakalnīo*), J. Upeniecės (*Paukščių kultinė prasmė lietuviškoje medžiagoje*), R. Ivanovskos (*Žydiintis medis: moters paveikslø genezé latvių liaudies dainose*); rusų S. Ryžakovos („Aplinkui smėlio kalvos, o Ryga vandenys“. *Ryga: miestas ir mitas*), M. Zavaljavos (*Pasaulio modelis lietuvių užkalbėjimuose*), M. Smirnovos (*Kapių papuošaly ornamenti Nogato ir Deimės upių tarpupyje V–IX amžiais*), V. Kulakovo (*I–XI a. prūsų ornamento stilistika ir simbolika*) baltistiniai straipsniai. Žengtas dar vienas žingsnis mūsų senosios baltiškos kultūros supratimo link.

Spartesnį baltų kultūros tyrimų žingsniavimą į priekį pristabdė ir gyvesnių šios srities mokslinių ginčų stoka. Jų trūkumas tokis akivaizdus, kad prašosi net atskirai įvardijamas. Gali rašyti ką nori, santūrai samprotauti, nusifantazuoti arba, priešingai, skelbti atradimus – niekas ir ušo nepajudins, jokių atsiliepimų ar diskusijų. Kodėl taip? Gal dėl mūsų perdėto lietuviško „intraverstiškumo“ ar „individualizmo“ – visi užsiémę savimi? O gal visiems viskas aišku, mokslinis žodis ar tekstas né nekelia ir nesprenčia jokių klausimų, tik aiškina „kaip yra iš tikrujų“? „Betgi turėtū rasti jaunų ambicingų mokslininkų, kad sudrumstų užsistovėjusi vandenį, drąsiai pareikštų savo nuomonę“, – tariau nesenai keletui jaunų doktorančių. „Ką jūs, – atsakė, – mūsų darbo vadovė dr. R. turi tvirtą savo nuomonę, ir jei nori, kad viskas būtų gera, nė nebandyk rašyti, pavyzdžiu, apie P. reiškinio paplitimą, bet stenkis pabrėžti, kad visame kame dominuoja darni K. sistema...“ Pamažu pradedu suprasti, kodėl nejmanomi moksliniai ginčai: juk jie palaimingos visažinystės alpuly suvokiami kaip asmeninis įzeidimas. O juk norime išlikti mandagūs. Gerai dar, kad ne visiems ir ne visada tai pavyksta...

Vieną trumpą vasarvidžio naktį ištiesai skaitant *Nuo kulto iki simbolio*, kai jau buvau bepasiduodas dienos darbų ir nakties tylos priviliotam snauduliu, émė ir išbudrino mane dr. E. Usačiovaitės *Baltiškasis aukojimas*. Ką tik buvo tekė pasigilint į jos pačios autorės išsamiaj studiją *Lietuvių liaudies ornamentai: valstiečių baldų puošybos ir simbolikos bruožai* (Vilnius, 1988), siekiant išsiaiškinti vieno iš būdingiausių lietuvių ornamentų – apskritimo su šešiakampe segmentine žvaigžde (ASŽ) prasmę. E. Usačiovaitės knygoje radau šį klausimą išsamiai aptartą. Pripažindama šio simbolio pagonišką kilmę, autorė, kaip ir kai kurie kiti tyrinėtojai, atkreipė dėmesį į ASŽ ir krikščioniško kryžiaus tapatinimą lietuvių liaudies meistrų padarytuose kata-

likiško kulto objektuose. Nustebino išvados. Pasak E. Usačiovaitės, segmentinių žvaigždžių prasmė „gali būti susijusi su senesne – pagoniška saulės tradicija“, bet tik rankšluostinių ir prieverpsčių puošyboje, o štai sakralinio meno dirbiniuose – nieku gyvu, nes šiuose liaudies meistrų darbuose „krikščioniška šešiakampės segmentinės žvaigždės prasmė dengia senąją pagonišką prasmę“, nes apskritai lietuvių liaudies kultūra „rodo didelį žmonių pamaldumą, kūrybiškai puoselėjamą katalikų tikėjimą, kūrinių tą tema poreikį ir jų buvimą. Apie to laikotarpio žmonių dvasinį taurumą liudija mūsų literatūros klasikai“ (ten pat, p. 44–45). Ką gi, pagonybės reminiscencijos krikščioniškose liaudies tradicijose kai ką glumina ir, matyt, kelia pavoju „dvasiniam taurumui“. Šiukštu pripažinti, kad ASŽ atveju turime reikalą su vienu iš sakraliausiu pagonišku simboliu, kuris kaip tik dėl to ir galėjo taikyti krikščioniškojo kryžiaus ar Apvaizdos ženklo vieton.

Ir štai dabar *Baltiškasis aukojimas*. Pabréžusi didelę aukojimo svarbą religiniams kultams E. Usačiovaitė, kaip ir priklauso, deklaruoja kritiško poziūrio į šaltinius nuostatai, pažymėdama, kad jų tekstus rašę krikščionys buvo šališki, siekė išnaikinti aprašomus pagoniškus papročius, taigi, kaip sakyta, „rašyti nais šaltiniaiš apie baltų aukojimus remtis reikia kritiškai“, nes juose „galimi perlenkimai“ (p. 57–58). Čia pat ši griežta nuostata užgriūna amžinai visa kuo kaltus ožius. Autorei atrodo įtartina, kad baltų religijos ir mitologijos šaltiniuose perdaug jau rašoma apie ožių aukojimą – „juk ožys viduramžių ir vėlesnėje Vakarų Europos kultūroje buvo šetono įvaizdis“ (p. 58).

Prieš 8 metus vienoje etninės kultūros konferencijoje kliuvo ir E. Plioplienei už šiaudinių ožių deginimą moderniam Vilniuje. Galiausiai viena konferencijos pranešėjų, lietuviškai nemokanti vienuolė, atrodo, italė, karštai pasmerkė paskutinius Europos pagonis, vis dar tebeaukovančius kruvinas aukas savo šalies sostinėje! „Argi jums negana viską išperkančios Kristaus aukos?“ – retoriškai klausė ji sédinčių salėje. Štai tuomet pirmą kartą pajutau, kaip gimsta „šaltiniai“, ir supratau „kritiško poziūrio“ į juos svarbą.

Taigi, suprask, krikščionių metraštininkai, savo kronikose norėdami apjuodinti baltus, tyčia „išaukštino“ šėtoniškaji oži, paskyrę jam garbingesnę vietą istorinių šaltinių puslapiuose nei jis nusipelnė ir kartu skaudžiai nuskriaudę ne ką mažiau pagonių aukotus jaučius, kiaules, vištas, žąsias, gaidžius ir t. t. Manau, kad metraštininkai gerokai rizikavo prašauti pro šalį, nes ne vieno doro ir raštingo anų laikų krikščionio galvoje galėjo švystelti ir priešinga mintis: „Gal ne tokie jau blogi tie pagony, jei taip uoliai naikina tuos šetono išperas?“ Juolab kad, pasak metraštininkų, ir pagoniškos maldos sunkiai atskiriamos nuo „Tėve mūsų“, ir „10 Dievo įsakymų“ pagony žinojo. Kažkaip labai jau neparankiai šališki buvo tie krikštytojai, iš kurių vienam net išsprūdo, kad pagony prūsai buvę „žmogiškiausiai žmonės“ (*homines humanissimi*)...

Atėjo laikas atstatyti istorinį teisingumą, ir tuo tikslu E. Usačiovaitei pasirodė geriausiai tinkamos žmonių aukos. Solidžiausia, žinoma, – „didžiojo kankinio“ Adalberto auka. Pati aukodama kritišką požiūrį į šaltinius bei ištisus penkis savo straipsnio puslapius, E. Usačiovaite toliau (re)konstruoja tokia istoriją, pagal kurią šv. Adalberto (Vaitiekaus) būta ne šiaip prūsų nužudyto, bet – paaukoto dievams. Kuo remiantis daroma tokia išvada? Ogi giliais įsitikinimais ir – vieninteliu argumentu: pirmasis garbingam vienuoliui smogė prūsų vadas Sikas. Nesvarbu, kad nė vienas iš 3 istorinių šaltinių né neužsimena apie religinį aukojimą, prieingai, pabrėžia tik prūsų įtūžį ir kerštą, pavyzdžiu: „Iš įsiutusios minios pašoko užsidegęs Sikas ir, iš visų jėgų paleidęs didžiulę ietį, pervaė jam [Adalbertui] pačią širdį. Mat jis [Sikas] buvo stabmeldžių šventikas ir tos sukilusios minios vadas, todėl lyg iš pareigos pirmasis jį sužeidė. Po to subėgo visi ir, atverdami jam naujas žaizdas, išlejo savo pyktį“ (BRMŠ I, 175).

E. Usačiovaite užmiršta, kad savo straipsnio pradžioje, aptardama dvi aukojimo rūšis – nekravinają auką ir kruvinają auką,² – abiem atvejais pripažino, jog dievams būdavo aukoja mi vertingiausi, brangiausi dalykai: įvairūs daiktai, vaisiai, maistas, gyvuliai ir net žmogaus gyvybė. („Visa ko pasaulyje davėjui Dievui žmogus taip pat stengiasi duoti ką nors vertinga – geriausia iš to, ką turi“ [p. 60]). Ar j tokią aukos sampratą telpa „didysis kankinys Adalbertas“? Nusikaltęs prūsų įstatymams, netikusiu savo elgesiu papiltinės vietas bendruomenę ir jos vadus, šis slavas misionierius buvo nubaustas už nepaklusnumą, piktžodžiavimą prieš prūsų dievus, už tautos šventenybių išniekinimą.³ Nubaustas mirties bausme taip, kaip būtų nubaustas bet kuris kitas nusikaltėlis.⁴ Bet E. Usačiovaite tai labai stebina: „Sunkiai suvokiamas prūsų įtūžis, pavaizduotas Adalberto biografijoje. Juk kiti rašytiniai šaltiniai, pavyzdžiu, Adomo Brémeniečio istorija, apie prūsus sako *homines humanissimi*, t. y. žmogiškiausi žmonės, kurie anaipolt nepriešski svetimšaliams, palaiko su jais prekybinius ryšius, o iškilus pavojuj jūroje ar užpuolus nepažystamuosis piratams, skuba į pagalbą“ (p. 64). Bet kuriam lietuviui, net visai nesidominčiam savo tautos mitologija ir istorija, gerai žinoma, kokias būdais krikščionys skleidė savo dievo mokymą baltų žemėse. Nepagarba vienos šventenybėms ir dievams buvo reiškiama, švelniai tarant, ne vien žodžiu... Šventosios girios, į kurias buvo draudžiama įžengti, buvo ne „religiniai draustiniai“, kaip jas įvardija autorė. Daugeiliu atvejų tai galėjo būti nekrokulto vietas – bendruomenės vėlių, o kartu ir dievų buveinė. Kodėl prūsai Adalbertą žudė įtūžę? O ar galėjo žudyti ramia? Taip, galėjo, bet tik tuo atveju, jei būtų įvykdę ne kerštą ir bausmę, o religinį aukojimą. Sunku įsivaizduoti religines apeigas, kuriose su įtūžiu aukojami nusikaltėliai. Tuomet gal ir XVII–XVIII a. Katalikų bažnyčios raganų deginimo procesus įvardyti kaip religinį žmonių aukojimą krikščionių dievui?..

Ir vis dėlto Adalbertas tikra auka – tik ne prūsų pagonių, o pačios Bažnyčios paaukota. „Būkime teisingi, nors ir biedni“: šis vienuolis sąmoningai save paaukojo (pasiaukojó) savojo dievo Kristaus labui ir jo paties pavyzdžiu, sąmoningai nepaisydamas nedviprasmiškų prūsų perspėjimų bei savo veiksmais pats provokuodamas sau bausmę. Tai paliudyta trijuose skirtinguose šv. Adalberto (Vaitiekaus) gyvenimo aprašymuose. Pvz.: „Ten [Gdanske] per iškilmingas mišias Tėvui [Dievui] paaukojo Kristū, kuriam po keleto dienų pats save kaip auką

Adalberto atvykimas į Prūsiją. Reljefas ant Gniezno soboro vartų. Bronza, XII a. (MHM I 156).
Krikščionybės skleidėjų pasitinkantys prūsai pavaizduoti atstatai skydus, tarsi perspėjantys:
„Ginsime savo tikėjimą!“, ir iškalbingai pakelę smilius: „Grīžk, iš kur atėjës!“.

rengési atnašauti“ (BRMŠ I, 174); „Broliai, neliūdékite! Žinokite, kad visa tai kenčiame dėl viešpaties vardo [...]. Juk kas gi yra narsiau, kas gražiau, kaip paaukoti savo brangiają gyvybę už saldžiausiajį Jėzų“ (BRMŠ I, 175); „Turi tai, ko visada norėjai, mirk kentédamas už pasiilgtąjį Kristū, tapęs laimingaja auka tą pačią dieną, kurią lšganystojas už tave ir pasaulį buvo nukryžiuotas“ (BRMŠ I, 182). Krikščioniškame religiniame kontekste toks vienuolio pasiaukojimas būtent ir laikytinas aukščiausio religinio sąmoningumo bei pačių didžiausių dvasinių kvalifikacijų liudijimu, už tai jam ir buvo suteiktas šventojo vardas. Tik panašaus intensyvumo religiniame kontekste galima suprasti ir baltų religinius pasiaukojimus: į mirtį mūšio lauke besiveržiančius karius, paskui virą Anapilin sekancias našles, kitus artimuosius. Pilėnų ir Kulionų⁵ gynėjų pasiaukojimas barbariškumo proveržiu gali pasirodyti tik tam, kas šventą baltų kovą už savo žemės ir dvasios laisvę tesuvokia kaip tamsuolių laukinių pasipriešinimą nepalyginti aukštesnėmis „krikščioniškosioms vertybėms“.

Istoriniai šaltiniai išties mini žmonių aukojimą ir pasiaukojimą baltuose šiaisiai atvejais: laidotuvų metu ir karo metu (belaisvio aukojimas)⁶ (BRMŠ I, 132) – t. y. tais atvejais, kai akis į akį susiduriama su mirtimi. Štai kaip istorinių šaltinių žinias šiuo klausimu vertina religijotyrininkas G. Beresnevičius specialiai tam skirtame straipsnyje *Žmonių aukos Lietuvoje*: „Pirmiausia reikia atkreipti dėmesį į tai, kad belaisviai aukojami ne kokių nors metinių švenčių metu [...], o vien tik karo žgyiuose. Ir tai

tok tada, kai pasiekiamas pergalė. Belaisviai neaukojami prieš mūšį, tarkim, meldžiant dievų palankumo kovos metu, neaukojami jie ir pralaimėjus. Be to, dažniausiai ar paprastai aukojamas vienas belaisvis [...]. Šiais atvejais susiduriame su reiškiniu, religijų istorijoje žinomu kaip pergalės auka (Siegesopfer). Tokia auka – tai padėka už pasiekštą pergalę. [...] niekur nemimina, kad šie belaisviai būtų gabenami į Lietuvą, kad ten būtų pompastiškai sudeginti. Tai reiškia, jog šiose aukose nedalyvaudavo nė senosios religijos žyniai – apie jų dalyvavimą karo žygiuose neturime jokių duomenų. Vadinas, čia susiduriame su karo papročiu, o ne su specificine religine žmogaus auka. Religijų istorijoje panašūs kariniai papročiai žinomi, tačiau šiuo metu jie nelaikomi tos konkrečios religijos išraiška, veikiai tai būtų universalų karinių papročių dalis.” Prieinama išvada, kad „šaltinių minimi belaisvių riterių aukojimai buvo karinių papročių dalis, bet pati senoji lietuvių religija belaisvių ir apskritai žmonių aukų, matyt, nereikalavo” (Beresnevičius 1995, 5). Savo ruožtu baltų bei indoeuropiečių mitologijos ir religijos tyrinėtojai T. Gamkrelidzé, V. Ivanovas, N. Vėlius konstatavo, kad iki šiol nėra galutinai aišku, ar senieji indoeuropiečiai išvis yra aukopoję savo dievams žmones (BRMŠ I, 48).

Dėl gyvulių aukojimo baltų dievams didesnių abejonių nekyla. Sprendžiant iš šaltinių, gyvulių aukojimo apeigų metu aukojamojo gyvulio mėsa buvo paruošiama ritualiniam valgymui, ir tik tam tikros aukos dalybės: kaulai, vidaus organai bei tam tikra valgymui paruošto maisto dalis buvo skiriami dievybėms. Galėjo būti deginamas ir visas gyvulys (pavyzdžiu, žirgas laidojimo metu) tais atvejais, kai buvo siekiama jį visą perkelti anapus. Tačiau viena seniausių baltų gyvulių aukojimo formų, matyt, vis dėlto reikia laikyti ritualinį paaukoto gyvulio mėsos valgymą, į bendras vaišės sukviečiant dievus ir mirusiuž vėles. Tai pripažiusta ir E. Usačiovaitė: „[...] puotos, per kurias suvalgomas aukojamas gyvulys, ir gérimo būdas pagal saulę su nupylimais galėjo būti senovės lietuvių aukojimo ritualo elementai nuo seniausių laiku” (p. 71). Gyvūno skerdimas religinių apeigų metu nuo skerdimo kasdienio vartojimo reikmėms skyrési nebent tuo, kad buvo religiškai sureikšmintas, pakylėtas ir palydimas tam tikru apeiginių veiksmu bei intencijų. Galutinis aukojimo ir skerstuvio žemėškas rezultatas tas pats – mėsos valgymas. Aukojamas gyvūnas nebuvo kankinamas, kaip kad ir XXI a. ūkininko sodyboje nėra kankinama skerdžiama kiaulė. Štai vienas tokio aukojimo pavyzdys: vaidila Valtinas Suplytis „šitą juodą, gerai nušertą riebią kiaulę, palydédamas keistais judeisiais, paskerdé, nusvilino, nuvalé ir puikiai paruošé. Paskui jis nupjové kiaulés spenius [...] ir, ištaręs ar sumurmėjės keletą žodžių, jmeté juos į jūrą. Prieš dėdamas kiaulés mėsą į didelių katilą, jis dar daugiau kalbėjo ir išdarinėjo visokius savo burtininkavimo judeisius. Katile vanduo buvo pasūdytas ir užvirintas ant didelio laužo. Kai mėsa pakankamai išviré, visi esantys turėjo valgyti ir išgerti alų” (BRMŠ II 290). Nesusipratimu laikytinas M. Stryjkowskio ir A. Gvagninio aprašomas derliaus nuémimo šventės proga Žemaitijoje, Lietuvoje ir gretimuose kraštuose aukojamų gyvūnų apeiginis užmušimas laždomis. Pasak Gvagnini'o, „paskui atveda jautuką, paršą ir kiaulę, gaidj ir vištą, ir kitokių naminių gyvulių – po patiną ir patelę. Juos pagonišku papročiu užmuša ir šitaip aukoja. Iš pradžių žynys, arba burtininkas, kalbédamas kažkokius žodžius, imą gyvulį lazda mušti; paskui visi dalyviai muša jį per galvą ir per kojas, daužo nugara, pilvą ir kitas kūno dalis sakydam: „Tai tau, dieve Žemininke...” [...] Paskui paaukotų gyvulių mėsą suval-

go” (BRMŠ II, 474–475). Toks gyvulių užmušimas laždomis apeigų metu sunkiai įsivaizduojamas, o sumušta, mėlynėmis nusėta gyvulių mėsa vargu ar galėjo būti tinkama apeiginiam valgymui. Juk ir šiandien skerstuvų metu pamėlusias skerdienos vietas ūkininkas išspjauna kaip netinkamas maistui. Greičiausiai aukojami gyvuliai apeigų metu buvo plakami kokio nors švento augalo šakomis, pabaigtuvii javų gržtėmis, kuo nors panašiu į verbas arba vantas ir tik po to skerdžiami.⁷

Aptarusi baltiškuosius aukojimus, E. Usačiovaitė galiausiai prieina svarbiausią išvadą, kad lietuviškas žodis *šventė* galėjęs atsirasti iš žodžio *šventas*, nes baltais, taip pat ir lietuviais, „aukodavo kiekvieno svarbaus jvykio proga (tuomet daug melsdavosi, giedodavo, apeiginiu būdu valgydavo ir gerdavo), tai tas momentas būdavo *šventas*” (p. 77). „Idomu būtų tuo pozūriu etimologiskai panagrinėti lietuvišką žodį *švente*”, – baigus baltiško aukojimo nagrinėjimą, nubrėžia savo tolimesnių mokslinių tyrimų kryptį tyrinėtoja. O kas gi, tiesą sakant, sutrukėdė tai padaryti prieš paskelbiant ši mokslinį straipsnį? Galima buvo jei ne pasiklausti nesunkiai randamų Vilniuje kalbininkų, tai paprasčiausiai atsiversti klasikinį E. Fraenkelio *Lithuanisches etymologisches Wörterbuch* ar net K. Bügos *Rästus*, kuriuose pagal rodyklę nesunku rasti bet kurį jo aptartą žodį, tarp daugelio – trumpai ir *šventė*. Ką kalbėti apie specifialiai tokiems atvejams skirtą P. Skardžiaus *Lietuvių kalbos žodžių darybą*.⁸ O jeigu kartais būtų kilęs gilesnis susidomėjimas šiais indoeuropiečių laikus siekiančiais lietuvių žodžiais, jų kilme bei atitikmenimis kitose giminiškose kalbose, tokį atleistiną mokslininkui smalsumą irgi būtų buvę galima nesunkiai patenkinti – šiuo klausimu kaip tik yra nemažai prirašyta.⁹

Tuo pastabas baltiškojo aukojimo tema galima būtų ir baigti, jei prie jo nebūtų pridurta intriguojančių nepaprastai „mokslinių“ išvadų. Išvadose E. Usačiovaitė galų gale išsako tai, kas jai visą laiką sopažo, tai, kas galų gale, matyt, ir paakino rašant straipsnį paaukoti mokslines ir pasitelkti konfesines nuostatas. Štai: „Todėl daugiau negu keista šiandien girdeti, kad Lietuvoje nūnai išpažįstama baltų religija, o ateityje ji būsiant dar labiau stiprinama ir globojama. Šitokiam anachronizmui jokiu būdu negalima pritarti, nes tuomet tektų atgaivinti žiaurius žmonių ir gyvūnų aukojimus, – būtent toks buvo baltiškas kultas. O be kulto, suprantama, religija – ne religija, tik etnografini vaikų žaidimeliai. Siūlymas šitokia vaikiška forma dabar vykdomą praeities populiarinimą pateikti kaip tradicinę religiją ir įstatymais sulyginti su krikščionybė yra visai nesuvokiamas“. Būtent tokios yra E. Usačiovaitės mokslinio straipsnio išvados.

Pirma, jei tikrai norėta palyginti senovės ir šių laikų baltų tikėjimo išpažinėjų kultus, tai būtų neprošal ir pastaraisiais bent kiek pasidomėti. Netgi studentai yra barami už referatų išvadose išsakytus dalykus, kai apie juos né žodžiu neužsimenama pačiame darbe. Antra, sprendžiant iš minėtų išvadų, baltiškomis lietuvių tradicijoms derėtų būti užsikonservavusioms bent jau XIV a. lygmenje, o dabartiniam baltų religijos išpažinėjams, norint „solidžiau“ atrodyti, būtų privaloma imtis E. Usačiovaitės rekonstruotujų „žiaurių žmonių ir gyvūnų aukojimų“. E. Usačiovaitė griebiasi ultimatumo: jei neaukosite žmonių, nebūsite verti baltų religijos išpažinėjų vardo... Justi adalbertiška dvasia. Ką gi, save kaip mokslininkę ji, regis, jau paaukojo.

Aukojimas buvo ir lieka svarbus senojo baltų tikėjimo apeiginis veiksmas. Šiandieninėse savo apeigose baltų tikėjimo tėsėjai romuviai ir toliau aukoja, tai reiškia – savo šventėse

protėvių vėlių ir dievų garbei dalijasi duoną ir alų, valgo mėsą ir žuvį. Skirtumas tik tas, kad mėsa ir kai kurie kiti apeiginiai valgai dažniausiai įsigyjami parduotuvėje. Bet kuris XXI a. mėsėdis lygiai galėtų būti apkaltintas kruvinaja auka, ypač jeigu mėsa garuoja ant jo šventinio stalo. Krikščionis amerikietis, valgantis šventinį kalakutą Padékos dienos proga, tad būtų geriausias šiuolaikiško „kruvinosios aukos“ atnašautojo pavyzdys. Net pats JAV Prezidentas turi įsikišti, simboliškai gelbédamas kalakutą nuo kruvino paaukojimo. Automatizuoti nūdienos gyvūnų žudymo būdai humaniškesni atrodo tik tiems, kas nematę, kaip tai daroma didžiujų skerdyklų konvejeriuose.

Krikščioniškas konfesinis užsiangažavimas religijotyroje tikrai nepadeda suprasti kito, šiuo atveju baltiškojo kulto reiškinį. Jei nešališkumas tikrai toks jau neįmanomas, tai ar ne parankiai būtų stoti baltų, mūsų pačių, pusén – atsirastų vilties bent kiek atstatyti istorinių šaltinių iškreiptą tiesą, – užuot iš neapykantos „netikėliams“ vėl papildomai ją kraipius – tik dabar jau ne metraštininko, o tyrinėtojo plunksna... Štai ką apie baltų religijos ir mitologijos rašytinius šaltinius sakė N. Vėlius: „Beveik visi tie šaltiniai parašyti žmonių, nusistačiusių prieš baltus ir jų religiją. Todėl jų informacija negalėjo būti objektyvi, jie visų pirmą stengési iškelti tuos baltų religijos bruožus, kurie žemintų ją ir jos išpažinėjus. Nusiteikimas prieš baltų papročius jau buvo jaučiamas ir kai kuriuose ankstesniuose šaltiniuose: Prūsijos vyskupo Adalberto biografų darbuose, Magdeburgo analuose, pirmosiose popiežiaus bulėse“ (BRMŠ I, 29). Šiuo požiūriu rašytinių šaltinių deideologizavimas – labai svarbi baltų kultūros tyrinėtojo priedermė. Tuo tarpu krikščioniškas užsiangažavimas gresia tolesniu šaltinių perteikiamos informacijos falsifikavimui ir iškreipto baltų kultūros vaizdo konstravimu. Mokslininkas laisvas išpažinti jam priimtiną religiją, tačiau tik ne moksliniame darbe, kuris reikalauja požiūrio į tiriama reiškinį iš šalies, o ne jausminio susitapatinimo. Ideologinis užsiangažavimas, juoba priešiškas, tiktu pamokslininkui, bet ne mokslininkui, ne šiuolaikinio Kultūros, filosofijos ir meno instituto daktarei, Baltų kultūros skyriaus vadovei.

NUORODOS:

- Prieš tai pasirodė 5 tomai išleisti buvusio savarankiško Kultūros ir meno instituto vardu.
- Nekruvinajai aukojimo rūšiai aptarti skiriami 11 puslapio eilučių, kruvinajai – 11 straipsnio puslapių.
- Net ir patys katalikų kunigai savo kankinių veiksmuose yra linkę įžvelgti įžeidžiantį elgesį vietinių tradicijų atžvilgiu. Pvz., kun. P. Rabikauskas, kalbédamas apie kankinių – Adalberto ir Brunono-Bonifacio mirties priežasčių aplinkybes, rašo: „[...] galbūt ir čia, kaip dažnai kitais atvejais, nemokėta taktiškai prieiti prie krikščionybės nepažiستانčių ir misionierų kalbos nesuprantančių gyventojų; gal **nevengią įžeisti jū giliausių jausmų...**“ (pajuodinta mano – J.V.) (Rabikauskas P. Krikščioniškoji Lietuva: istorija, hagiografija, šaltiniotyra / sudarė L. Jovaiša. – Vilnius, 2002. – P. 4).
- Mirties baumė ir aukojimas sunkiai supainiojami dalykai. Ir šiandien ne vienoje civilizuota laikomoje valstybėje vykdoma mirties baumė. Prūsai nebuvo išimtis. Tai liudija keletas iš 17 Erazmo Stelos ir Luko Davido pateiktų kritivio krivaičio Brutenio religinių dorinių priesakų:
4) „Visi kraštai ir kaimynai, kurie aukos jū dievams, turi buti mylimi ir gerbiami. Tuos, kurie juos paniekins ar jėsle, mes turime žudyti ugnimi ir lazdomis ir niekada nebūti jū draugais.“
8) „Jeigu vyras ar žmona sulažytų moterystés priesaiką, tokius reikišia sudeginti toli nuo mūsų šventųjų dievų ir jū pelenus išbarstyti vieškelyje; jū vaikai turi buti laikomi netinkamais būti vaidilomis“.
13) „Jeigu kas apsivogė, tai pirmu kartu reikia jū nuplakti su rykste, antrukart – su lazda, o trečiu kartu reikia jī atiduoti suésti šunims toli nuo mūsų dievų“.

Ta pati ugnis priima ir šventą auką, ir nusikaltēj, skirtumas tik tas, kad nusikaltēliai deginami, kaip sakoma, „toli nuo mūsų šventųjų dievų“, t.y. ne šventvietėje ir, matyt, be apeiginų aukojimo veiksmų.

- Panašiai, kaip apie Pilénus, pasakojama ir apie Kulionių (Molėtų raj.) piliakalnio gynėjus, žuvusius ugnies liepsnose, bet atsisakiusius pasiduoti ir priimti jiem svetimą tikėjimą.
- Pavyzdžiu, pasak M. Kromerio (1555 m.), „grždami iš karo, grobj ir vieną iš belaisvių, žymų žmogų, kaip auką sudegindavo ugnyne“ (BRMŠ II, 422); apie tai 1578 ir 1611 m. raše ir A. Guagnini (BRMŠ II, 473, 488). M. Stryjkowskio žodžiais (1582 m.), „kitą dalį grobio ir keletą žyminiu belaisvių su visa šarvute, kaip buvo pagauti, dievams pauakodavo – sudegindavo, bet žirgus pirma vaikydami nukamuodavo tiek, jog jie pastovėti nebegalėdavo, ir tik tada sudegindavo“ (BRMŠ II, 545).
- Greičiausiai tai iki vienintelio M. Stryjkowskio netikslumas, nes jis buvo pareiškęs, kad A. Gvagninis savajame veikale viską nusirašęs nuo jo.
- Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch. – T. II – Heidelberg, Göttingen, 1965. – P. 1041; Būga K. Rinktiniai raštai. – T. II. – Vilnius, 1959. – P. 442; Skardžius P. Rinktiniai raštai. – T. I. – Vilnius, 1996. – P. 72–73: šventė su šventas susiję visiškai taip pat, kaip kalte su kaltas, menkė su menkas, šiaurė su šiauras, tyré su tyras ir t.t.
- Būga K. Min. veik. – T. I. – P. 157; Fraenkel E. Min. veik. – T. II. – P. 1041–1042; Karulis K. Latvięs etimoloģijas vārdnīca. – T. II. – Rīga, 1992. – P. 336–338, 339; Mažilius V. Prūsu kalbos etimologinis žodynus. – T. IV. – Vilnius, 1997. – P. 177–179; Pokorny J. Indogerma-nisches etymologisches Wörterbuch. – T. I. – Bern, München, 1959. – P. 630; Sabaliuskas A. Lietuvių kalbos leksika. – Vilnius, 1990. – P. 70; Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. – Т. IV. – Санкт-Петербург, 1996. – Р. 585. Кą kalbėti apie atitinkamus vandenvardžius. О урач гилай ирачлай шиуо клаусиму не картą yra rašęs V. Toporovas: Топоров В. Н. Об одном архаичном индоевропейском элементе в древнерусской духовной культуре – “svēt- // Языки культуры и проблемы переводимости. – Москва, 1987. – Р. 184–246; Топоров В. Н. Язык и культура: Об одном слове-символе (К 1000-летию христианства на Руси и 600-летию его в Литве) // Балто-славянские исследования 1986. – Москва, 1988. – Р. 3–44; Топоров В. Н. Из славянской языческой терминологии: индоевропейские истоки и тенденции развития // Этимология 1986–1987. – Москва, 1989. – Р. 3–50;

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI:

BRMŠ I – Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. – T. I: Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos / Sudarė Norbertas Vėlius. – Vilnius, 1996. BRMŠ II – Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. – T. II.: XVI amžius / Sudarė Norbertas Vėlius. – Vilnius, 2001.

MHM – Мифы народов мира: Энциклопедия / Ред. С. А. Токарев. – Т. II. – Москва, 1988.

Beresnevičius G. Žmonių aukos Lietuvoje // Šiaurės Atėnai. – 1995, Nr.6 (250), p. 5; 1995, Nr.7, (251), p. 5.

Nuo kulto iki simbolio / Sudarė E. Usačiovaitė. – Vilnius, 2002.

Usačiovaitė E. Lietuvių liaudies ornamentių: valstiečių baldų puošybos ir simbolikos bruožai. – Vilnius, 1988.

Usačiovaitė E. Baltiškasis aukojimas // Nuo kulto iki simbolio. – Vilnius, 2002. – P. 56–80.

BOOKS

Offering and self-sacrifice, or how to cast a slur upon the Balts

The article provides the reader with Jonas Vaiškūnas' discussion of the sixth volume *From the Cult to the Symbol* of the series *The Culture of the Ancient Balts* published by the Institute of Philosophy, Culture and Art and with his reply to Elvyra Usačiovaitė's treatment of the issue on the offering of the ancient Balts in her article. The authoress's self-will, which is obvious in her interpretations, according to Vaiškūnas, is too strong, for she asserts that offering included practicing human sacrifices, which makes the data from the sources of the Baltic mythology and religion distorted at times.

Vaikų folkloro ansambliu repertuaro formavimas

Daiva RAČIŪNAITĖ–VYČINIENĖ

Nieko naujo nepasakysiu teigdama, kad vaikų folkloro ansambliu repertuaras turėtų būti sudaromas pagal dalyvių amžių. Tai susiję su skirtinga kiekvienu amžiaus tarpsniu vaiko psychologija, su jo protiniais, muzikiniais ir kitokiais gebėjimais. Juk nuo seno kaimo bendruomenėje būta griežto vaikų bei paauglių skirstymo į *piemenis*, *berniukus „iki kelnių nešiojimo”*, *bernus*, *mergas* ir pan. Kiekviena amžiaus grupė turėjo savo užsiėmimus, darbus, vietą kalendorinėse bei šeimos šventėse, savo dainas, žaidimus ir t.t. Lyginant tradicinių (t.y. kaimo bendruomenės) vaikų repertuarą su dabartiniu, kurį atlieka vaikų folkloro ansambliai, situacija yra smarkiai pasikeitusi. Tai nenuostabu, nes daugelis dainų (pavyzdžiui, ganymo, rugiapjūtės, šienapjūtės, Kalėdų, Jurginių ir kt.), jau pasitraukusiu iš aktyvios vartosenos, šiuo metu „naudojamos” pažintiniams ar švietimo tikslams. Pavyzdžiui, kad ir Užgavenių repertuaras. Anksčiau vaikų funkcijos Užgavenių šventėje apsiribodavo įkyriu yzžimu rogišė, imituojančiu bičių spiečių, o dabar maži vaikai dviem grupėmis „plyšauja” suaugusiujių pasavažinėjimo dainas. Tokių pavyzdžių galima būtų prisiinti ir daugiau. Taigi norom nenorom šiuolaikiniame folkloro gyvenime vyksta procesas, kurį jau seniai pastebėjo ir aptarė jvairių tautų folkloro tyrinėtojai – į vaikų folkloro kolektyvų repertuarą patenka vis daugiau suaugusiujių dainų. To repertuaro, kuris pačių suaugusiujių aktyviai nebevartojamas (turi galvoje tradicinę aplinką su visa giežta laiko, amžiaus grupių, lyties ir kitokia reglamentacija kalendorinėse ir šeimos šventėse). Pažintine prasme šis reiškinys palaiktinas ir sveikintinas, tačiau kur dingo *tabu*, kuris skirdavo piemenis nuo bernų, bernus nuo vyrų, mergas nuo jaunamarčių ir pan.? Ar yra išvis atskaitos taškas, kurį „iveikės” vaikas (paauglys) gali perėiti į kitą – brandesnį – amžiaus tarpsnį? Šioje vietoje norėčiau priminti „Arinuškos” folkloro ansamblio vadovo Nikolajaus Zacharovo pasakojimą (per vieną seminarą) apie tai, kad šio ansamblio vaikai nesudėtingas daineles pradeda dainuoti, dainavimą palydėdami trepsėjimu, rankų judesiais (tai rusų *chorovody*). Tuo pačiu „lygmeniu” su vaikais dirbama gana ilgai, kol galų gale priartėjama prie kalendorinio folkloro. Ansamblio vadovas teisingai pastebėjo, kad tai reikalauja didesnės vaiko muzikinės ir psichologinės brandos, specifinio balsso formavimo – „apeiginio tembro” (apie tai lietuvių folkloro propaguotojai dažniausiai net nesusimasto) ir pan. Tai aukšttesnė vaikų folkloro ansamblio dalyvio pakopa.

Grįžkime prie lietuvių folkloro ansamblų. Nenorėčiau, kad vaikų ansamblų vadovai šį mano svarstyti suvoktų kaip siūlymą visiškai atsisakyti kalendorinio bei darbo folkloro. Vis dėlto tebūnė jis vaikams tam tikra siekiamybe (t.y. pačių vaikų noru „iveikti” suaugusiujių dainas, jas suprasti), o ne nuo pat ma-

žens vadovų siūlomu produkto. Be abejo, šią temą galima būtų siūlyti diskusijai: ar palikti suaugusiuju dainų skverbimo į vaikų repertuarą procesą „savieigai”, ar šiek tiek jį reguliuoti, atsižvelgiant į senias dainų norminimo taisykles. Manyciau, kad apie tai verta susimąstyti.

Dabar bandykime trumpai apžvelgti atskirų amžiaus tarpsių repertuarą. Paties ankstyviausio amžiaus vaikams (nuo kūdikystės iki 4–5 m.) daineles, kaip žinia, dainuoja suaugusieji. Jei suaugusiujių folkloro ansamblis turi mažų vaikų, siūlyčiau propaguoti užmirštą (ar laikomą nereikšmingu, „nescenišku” ir pan.) žanrą – vaikų *žaidinimus*: *kykojimus*, *mylavimus*, *rotavimus*, padukų „*kaustymą*” ir pan. Juk dažno ansamblio vaikučiai bėgioja ar laikosi įsikibę mamos sijono tik šiaip sau – „dėl grožio”, nors jų buvimas scenoje galėtų tapti funkcionaliu (manau, kad šioje srityje folkloro ansambliai vadovams patarimų negaili LLKC folkloro specialistė Jūratė Šemetaitė).

Vaikų folkloro ansambliai mažiausieiams vaikams (~ 5–8 m.) tiktų jvairiausi *pamėgdžiojimai*: paukščių, mintuvų, varpų, muzikos instrumentų – basetlės, smuiko. Jie nereikalauja didelio muzikinio pasirengimo, lavina fantaziją, jvairių tembryų suvokimą. Muzikos ritmo ir tembro lavinimui labai tinktu *kūlimo spragilais* skiemengarsiai. Čia galima bandyti derinti skirtingo kūlėjų skaičiaus partijas: „*pats, pats*”, „*ubags, ubags*” (vienas), „*tai tau, tai man*”, „*a-še tu-jei, ber-nai du-jei*”, „*sen-is se-né ir pie-me-né*”(dviese), „*per kiš-ką, per kiš-ką*”, „*bus dū-nas, bus dū-nas*”, „*du dū-ną, trets put-rą*” (trise), „*kam-pe tu-pi, kam-pe tu-pi*”, „*pats su pa-čia, mer-ga tre-čia*” (keturiese), „*kam-pe su-tu-pę, kam-pe su-tu-pę*” (penkiese), „*len-ta nu-ta-šy-ta, kam-pe pa-sta-ty-ta*” (šešiese) ir pan. Visiems drauge skiemenuojant atsiranda kolektyvinio žaidimo (pradinio muzikavimo) momentas, derinama jvairi akcentuacija. Galimas kūlimo garsų derinimas su tam tikrais rankų judesiais (plojimas per kelius, krūtinę, kaktą ir pan.), taip pat su skudučiavimu.

Kita puiki kolektyvinio muzikavimo priemonė – *kolektyvinés sutartinés*. Jos skatina vaiko (kaip asmenybės) saviraišką kolektyve. Šių sutartinių atlikimo esmė – kiekvienam vaikui sugebėti išlaikyti savo ritmą ir garso aukštį. O žodžiai – patys jvairiausi (kaip pasakoja senieji kaimo dainininkai, daugelį tų žodžių vaikai čia pat vietoj ir „*sudėdavę*”), pavyzdžiu:

- I. Ratas rato nepavijo...
- II. Vilnonis kamuolėlis...
- III. Kieno ten maišas?
- IV. Mano, mano...
- V. Tendi rendi, ožkos pend... (SIS 1818)

- I. Buvo dūda Vilniuj...
  - II. Kad ir buvo, ne kū govo...
  - III. Rotas roto nepoveja...
  - IV. Kad ir pavis, ne kū darys...
  - V. Du berželiai, du lapéliai...
  - VI. Odata, adatāla...
  - VII. Galu rovo du tursovo...
  - VIII. Turi boba žusj...
  - IX. Kas tau dorbo, durniau...
- (tie žodžiai kartojami visą laiką) (SIS 1790)

Tokių balso „partijų“ gali būti net iki dvidešimties. Šiose sutartinėse ypač svarbus kūrybos ir bendro muzikavimo žaidimo procesas. Tekstai – improvizaciniai (vaikai juos gali kurti patys pagal tam tikras ritmo formules), ritmo formulės – tradicinės, vyraujančios nesudėtingose vaikų dainelėse, sutartinėse ir t.t. („*♪♪♪♪♪;* *♪♪♪♪♪;* *♪♪♪♪;* *♪♪♪♪♪;* *♪♪♪♪♪;* ir pan.). Svarbiausia – išlaikyti bendrą ritmo pojūtį, siekti tarpusavio susiklausymo.

Kitas etapas – įvairių vaikų dainelių mokymas. Vaikų muzikiniams gebėjimams ugdyti, mano galva, ypač svarbios vadinosios *formulinės* (*grandininės* ir *kumuliatyvinės*) dainos. Jų déka (labai daug kartų kartojant tą pačią melodijos motyvą) į vaikų pasąmonę „isėda“ būdingosios lietuvių folkloro intonacijos. Dainuojant kumulatyvinės dainas stiprėja vaiko atmintis, mąstymas (juk įvairius veiksmus ir dainelės „veikėjus“ reikia išskaičiuoti atbulai!). Šių dainų déka lavėja ir kvépavimo reguliavimas: vaikas pripranta orą laikyti (savotiškai „taupyt“) ne trumpoms melodijos atkarplėms, o ilgesniams laikui – nuo dainos pradžios iki pat pabaigos (tikliau – nuo pabaigos iki pradžios), kol išdainuoja visą tekstą. (Tarp kitko, apie šių dainelių svarbą mažamečių vaikų gyvenime kadaisė kalbėjo prof. Eugenija Šimkūnaitė. Anot liaudies medicinos žiniuonės, tokios dainos ne tik gerina, regiliuoja vaiko kvépavimą, bet ir padeda išvengti vaikystėje gana dažnų kvépavimo takų ligų.) Gerai įvaldžius šias skanduojamąsias melodijas, toliau jau galima pradėti mokyti sudėtingesnių – *tęstinių* – dainų. Palaipsniui reikėtų supažindinti ir su melodijų ornamentikos pradmenimis.

Bene problemiškiausias vaikų folkloro ansamblių repertuaro formavimo elementas – *kalendorinių dainų* mokymas. Kaip žinome, jos įvairiuose Lietuvos regionuose nevienodai išlikusios – daugiausia šių dainų užrašyta Pietų ir Rytų Dzūkijoje (šiame regione užrašytos viso kalendorinių metų rato dainos). O kaip elgtis ne dzūkams? Juk kitų tarmių atstovams dzūkų dainos ne tik nesuprantamos ir sunkiai įvaldomos dėl tarmės, bet ir „svetimos“ melodikos. Kalendorinių dainų neturintiems regionams iš viso jų atsisakyti būtų gaila – tik šių dainų déka vaikai gali susipažinti su jų tekstuose slypinčiais archaiškais senosios pasaulėžiūros vaizdiniais (*elnias devyniaragis, ant kurio ragų kavoliai kala; dveji treji varteliai, pro kuriuos saulala teka, ménéséis rieda; merge-lė, nusikeranti plaukus ir paleidžianti juos plaukti ir kt.*), įvairiaisiais mitologiniaisiais simboliais ir pan. Matyt, tos dainos galėtų tapti ne koncertinio (per juos vaikai turėtų propaguoti savo regiono dainas), o „tikrojo“ ansamblio gyvenimo dalimi. Būtent kalendorinės dainos galėtų padėti formuoti ansamblio gyvenseną pagal kalendorinį švenčių ratą (juk daugelis ansamblių – ne tik koncertuojantys kolektyvai, bet ir savotiš-

kos nedidelės bendruomenės, daugelį svarbiausių švenčių švenčiančios kartu).

Su vaikų folkloro ansamblių kalendorinių dainų klausimu susijęs ir kitas – „*svetimos*“ etninės tradicijos (arba kelių tradicijų) dainų mokymosi. Etniniuose regionuose tokios problemas tarsi néra. Čia sava tame dainuojamos vietinės dainos. Didmiesčiuose (ypač Vilniuje ir Kaune) – kita situacija. Manyčiau, kad didžiuosiuose miestuose galimi keli variantai – laipsniškas vieno krašto dainų įvaldymas arba paviršutiniškesnė pažintis su įvairiu regionu dainomis (šiuo atveju susipažystama su visais žanrais). Vis dėlto nederėtų pamiršti, kad geriausiai dainavimo tradicija perimama tiesiogiai iš kaimo dainininkų (dažnai jų dabar gyvena miestuose pas vakis) arba iš autentiškų garso įrašų. Svarbi regionų vaikų folkloro ansamblių veiklos sritis turėtų būti savo krašto folkloro užrašymas ir išmokimas. Niekas šioto geriau nepadarys, kaip tikrieji savo krašto atstovai.

Problemiška vaikų folkloro ansamblių repertuario dalis – *sutartinės*. Kaip žinome, sutartinės – Šiaurės Rytų Aukštaitijos turtas, kurį pirmiausia ir turėtų puoselėti šio krašto atstovai. Tačiau magiška sutartinių muzika (su daugybe nesuprantamų, bet nepaprastai skambių garsažodžių – *siudaučio, tata-tata, ritingo, lingaudėla, rititataj, dačiuto* ir pan.) masina netik aukštaičius. Jų atliliki maga ir kitų regionų vaikams (beje, ir suaugusiesiems). Visiems rūpi išbandyti savo jėgas: ar pavyks giedant vienam atsilaikyti prieš draugus (nenuklisti į kitą balsą), tinkamai „sumušti“ sekundas ir t.t. Kaip ir kolektyvinės, „tikrosios“ sutartinės – vaikams didelis džiaugsmas jas kartu giedoti, klausytis keistų sąskambijų. Matyt, sutartinių giedojimo smagumą galėtų pajusti visų etninių regionų vaikai, tik neaukštaičiams nereikėtų jomis piktnaudžiauti formuojant ansamblio repertuarą (jis, kaip minėjau, turėtų būti tradicinis, t.y. vietinis). Beje, šių polifoninių giesmių atlikimas reikalauja žymiai didesnio vaikų susiklausymo, vienas kito pajautimo. Didesnėms mergaitėms (paauglėms) tai – savojo tembro („savojo aš“) ieškojimas, o tolimesniame sutartinių tradicijos įvaldymo etape – savotiška savireguliacija, bandymas pasinerti į „lietuvišką meditaciją“. Tačiau tai jau atskira tema.

Visos čia išguldytos mintys – tik mano asmeniški teoriniai samprotavimai (tiesa, kilę iš gana didelės – 15 metų vadovavimo „čiurlioniukų“ folkloro ansambliui bei 20 metų sutartinių giedojimo – patirties). Tačiau gana dažnai daugelis dalykų teoriškai atrodo vienaip, o praktiškai išeina visiškai kitaip...

ETHNIC REALITIES

Composing the repertory for ensembles of children folklore

Daiva RAČIŪNAITĖ–VYČINIENĖ

A well known chanter of the *sutartinės* and one of the leading folklorists Daiva Račiūnaitė–Vyčinienė shares her professional experiences on the issue of forming the repertory for children folklore ensembles. She maintains that for children at the age of five to eight the imitation of the voices of birds as well as of diverse musical instruments, collective songs of children are most relevant for their performances. Then calendar songs might go, and children of cities might choose songs either of any particular region or get superficially acquainted with calendar songs of all Lithuanian regions.

Teizų apylinkių sakmės

Laumė Bigutė

Nu tai pasakodavo, kad ty kokios laumės tai raganos buvo, buvo visokių. Tokis cik gal tik pasakymas.

Laumių tai būdavo, pasakoja, sako: jau ty kadu prieš debesį [būdavo prašo], kad ateity laumės ar raganos (kad aš nežnau, ar tas pacias vadzino) ir jau padėt sunešč rugių jau. Sako, to dar sėdzi ir ateina jau trys [laumės], prisistatė, ir jau duok tu mumi lašinių kiek, mes pavalgysim, tai sunešime. Ir va graita prieš liečių. Nu ir jos sunešė tuos rugius, pėdus, tai žinot, gal ty nedaug turėj kap ir davė, davė toj moteriškė ir lašinių, ir pabaigė, ir neturi kuoj duoc. Tai per lūpas ta jau moteriškė tom raganom [sudavė], o ji sako: „Cik terška Bigutės lūpos nuo lašinių, bet bus rugiai ir išnešči“. Ir išnešė tuos rugius kap jau nepavalgė tų lašinių. Cha cha cha cha... Tai va tep tokius visokius pasakodavo mamytė.

R.B.: Tai čia teisybė ar pasaka?

Aš nežinau. Pasakojo, bet ar teisybė, ar ne, tai nežinau.

R.B.: Tai prisprāšė?

Aha, tai ir atėj, ir sako: duosi lašinių, pavalgysim, tai sunešim. Nu tai, sako, gerai. Toj moteriškė suciko, sunešė, atėj valgyc, valgo, valgo, jau ji beigė lašinius, ta moteris, tai ji sako paėmė ir lašiniai per lūpas [sudavė]. Sako: „Cik terška Bigutės lūpos nuo lašinių, bet išnešim“. Ir, sako, išnešė.

R.B.: O kas to Bigutė?

Aš nežinau. Ar jos vadzinosi Bigutėm, ar kap. (...)

Papasakojo Alena Kliučnikienė – Žaliūtė, Jono, g. 1932 m., g. ir gyv. Lazdijų r., Teizų apyl., Barčių k.
Užrašė 1999 05 21 R. Balkutė. LKAR 89(213), LKAG320(13)

Neik in žirnius, ba Nuogalis yra,
neik in balų, ba Traukucis yra

Dar vaikai nieko nebijo, o būdavo [sakydavo]: „Neik in žirnius, ba Nuogalis yr“. Nuogalis kokis žirniuose [yra], nu tai vaisius gaudo. Nežinau, kur jau tuos vaikus deda, bet jau gaudo [Nuogalis]. [Nu taip sakydavo], jei vaikai eina in žirnius.

„In balų neik, ba Traukucis yra, tai intraukus“. Jau jei mes eina in balų, tai mus visadu sako, kad intraukus Traukucis.

Nu tai tep vaikam neleidžia aic in balų, kad neinpultų. Gilios tos šiožiaukos iškastos, neik, ba jau ty yra Traukucis ir intraukus.

Papasakojo Gražina Liesevičienė – Jančiūkaitė, Juozo, g. 1934 m. Lazdijų r., Teizų apyl., Giraitės k., gyv. Lazdijų r., Teizų apyl., Teizininkų k., Izabelė Masionienė – Kubiliūtė, Jono, g. 1933 m. Lazdijų r., Teizų apyl., Barčių k., gyv. Lazdijų r., Teizų apyl., Teizininkų k.
Užrašė 1999 05 21 R. Balkutė. LKAR 89(228), LKAG320(44)

Jei nešukuosi plaukų, insivels Kaltūnas

Arba [būdavo] plaukų neduodavo iššukuoc mergšės, kasų. Tai dar ir savo gąsdinu anūkes, sakau: „Suvels plaukus...“ Kap

gi ty plaukuose [yra]? Kaltūnas. „Ot kap insivels plaukuose Kaltūnas“. (...)

Papasakojo Gražina Liesevičienė–Jančiūkaitė, Juozo, g. 1934 m. Lazdijų r., Teizų apyl., Giraitės k., gyv. Lazdijų r., Teizų apyl., Teizininkų k.
Užrašė 1999 05 21 R. Balkutė. LKAR 89(229), LKAG320(45)

Atlygino Dzievas tep, kad išnyko žmogžudžio dvaras

Va senovėj buvo tokis atsicikimas. Mano mama pasakojo. Insimylėjo bernas merginų. Ir jy buvo bagota, o jis tarnas. Ir toj mergina insimylėj, ir jis insimylėj. Tėvai nelaidzia [tekėc] už tai, kad jis biednas. Tai toj merga sako... Kap seniau važiuodavo pirklių miškai[s]. Sako: „Tu nuveik, papilniauvok ant kelio, užmuši porą pirklių, jų acimsi [pinigus] ir tu tapsi turtingas“. Nu ir jau jis tep padarė. Ir atėjis sako: „Jau aš tur[tingas], ciek ir ciek pinigu [turiu], dar pasistacysiu jau [trobų]. Nuspirkisiu žemės, pasistacysiu trobas“. Jis tep ir padaro. Bet ji sako: „Dar pirmiau nueik an kapo jau nakciu, kur tu pakasei miški, ir paklausyk, ką jų sielos šneka“. Tai jis nuvė, tai [girdi, kad] šaukiasi [sielos] in dangų, sako: „Mano maži vaikai liko trys, atlygyk jam“. O jisai sako, tas [jau pirklys, kad atlygyk jam], o Dzievas, balsas atsišaukė, kad sako: „Už šimto metų jam bus atlygyta“. Ant kito kapo ir tas pats. Tai jinai sako: „O už šimto metų tai mes jau būsim numirj, jau bus pabaigtas gyvenimas“. Bet jie... Tas šimtas metų jiem tep ciktas atrodė [kad negreit bus]. Paciam žydėjime, paciam gražumi [atėjo atlygis]. Ateina jau ty kunigas atvažiuoja, ir jau vaišina jį, tarnaitė neša kiaušinius... Iki to [laiko] jokio ty perpuolio nebuvo, jokios bédos. [Neša tarnaitė tuos kiaušinius ir] išmeta tuos kiaušinius iš rankų. Jieji tep cik susižvalgė pažiūrėj in tų vyru: „Tai jau, – sako, – laikas atėjo“. Paskui tas kunigas nuvėj gulc, sako, cik užmigo [atbėgo jo žadyc]: „Kelkis greita, tavo namai dega, važiuok namo ir nieko nekei[k]. Pasbudzyk vežėjų ir kelkis greitai“. Tam kunigui [tep sako]. Ir tas greita atskikėlė, ir važiuoja. „Oj, – sako tam vežėjui, – liko ant stulpo mano mišiaunos mišios. Gržk tu, – sako – [atvežk]“. „Klebonėli, – sako, – kad ty cik ežeras tyvuliuoja, o tas stalukas, – sako, – plūkauna, ir tiltas stovi“. Tai klebonas tas nuvėj, kap jis éj, tai tas [stalukas] arciau plaukė, plaukė prie krašto, jis pasiémė tas mišiaunas knygas, tai tas stalukas kap éj, tep nuvėj tan vandenin. Ir tas ežeras dvokiancis liko. Tai jau mano močiutė prisimena tokį Subikų. Atlygino Dzievas tep, kad išnyko [nuo žemės paviršiaus], jo nei kapų, nei nieko [neliko], ir dar dvokiancis vanduoj liko. Tokis prūdas pasidarė, kiek dvaras tas aplinkui [buvo].

Nu tai jis [tas dvaras] kažkokis tai buvo, bet vardų tai aš negaliu atsimyc dar jau. Bet cia jau prieš kelis šimtus metų [buvo]. Močiutė kap man pasakojo, tai jos močiutė pasakojo. O tos močiutės kaip néra.

Papasakojo Petronė Krasauskienė – Minkevičiūtė, Vinco, g. 1928 m. Lazdijų r., Teizų apyl., Staigūnų k., gyv. Lazdijų r., Teizų apyl. ir k.
Užrašė 1999 05 01 R. Balkutė. LKAR 89(54), LKAG 315(19)

Manęs vieną kart vos neapgérė

Tai žinokit, aš ko nematau, tai vis netikiu, bet kaip aš pati [insitikinu] ant savo [kailio, tai tikiu] cikrai, tai aš tu tikiu. Seniau buvo mada, kad jau nuveina šokiuose, tai nesneša šnapso tep kap dar bernai, ale pusbonkuoj. Nu ir nusveda dar mergų ir jau ty už stalo pavaišina, ir jau paskui aina šokc. Ale ty mūs dzvidešims mūs susėdo su porom jau už to stalo. Ir iš kitos pusės tokis Balčiukas atsinešė balkelj šnapso ir jau jis ty visus vaišino. O aš buvau su broliu. Bet aš buvau jauna, dar gal kiba kokių šešioliktus metus éjau. Nu jau tas Balčiukas... Ale aš kap tokia kytra, vis tep šnekédavo mano mama, viskų, aš pastebéjau, ką jis padarė. Cik klapc nuog papiroso šito pelanu ir paliko neišgérės, ir inlaido savo seilių. Ir aš neimsiu. Man pirma čerkutė [reikia gerc, bet užsispyriau, kad] neimsiu, jokiu būdu negersiu. Ale ką tu nori daryk... Ir jau jis cia mikliai va šiеп laiko jau tą čerkę, kad aš nepastebétau ir cia jau mislina, kad aš [gersiu]. Sakau: „Kita atais, gersiu, o šitos negeresi“. Nu iš kitos pusės tokis kaimynas [buvo] (tai jau numiris ir tas), sakau: „Antanuli, išgerk, aš kitų galésiu išgerc ir už tavi, – sakau, – negersiu šitos anil!“ O vyras kap ąžuolas [tas Antanas buvo]. Paki apéjo aplinkui tų stalų čerkelė (nebuvo kap pirma, kad visiem čerkelė), tas mano Antanas per uslanų ir nusvertė. Vyrai – mano brolis ir paskui va šitas kaimynas buvo bernai – parveda jau jį nebagų, ant ryt jis kap lavonas. Tai kap pasakiau broliui [jis sako]: „Tai ko tu ty nesakei? – sako.– Mes ten jy būtum sutrynj tynai už tokį darbų“. Tai, saké, paskui jau šitas va Algirdas Kraučelio ir mano brolis nuvėj pas jy į namus. „Tai,– sako,– ko tu noréjai iš mano seseres? Jeigu aš ty, – sako, – buvau. Tai, – sako, – tu galvojai, kad dar jai tep būt buvę kap tam Jakuciui, tai galéjis daryc ką tu nori su juoj. Tai ne, – sako, – nepataikei!“ Dar snukin gerai gavo. Nu tai [pamislykit – dabar], jei aš kap tas Antanas be sąmonės [būčiau], tai gal' mani būt nustiši ir darij ką nori iš mergiščios. Nu tai tep gal man' atrodo. O ko jis noréjo? (...)

Oj šių [dalykų] tai saugocis raikia. Oj saugocis raikia. Kartais sėdzi ir nežinai, prie ko atsisėdzi. Nu tokią yra [kad taip daro]. Aš tai tep nepadarytau jokiu būdu, nes cia yra nuodémė tep padaryt žmogus.

Papasakojo Petronė Krasauskienė – Minkevičiutė, Vinco, g. 1928 m. Lazdijų r., Teizų apyl., Staigūnų k., gyv. Lazdijų r., Teizų apyl. ir k. Užrašė 1999 05 01 R. Balkutė. LKAR 89(48), LKAG 315(7)

Kai užceravovojo, tai jų kap žuvj mêté

Ale, žinokit, ką tai kas buvo. Šitoj Grébliūno Damcia, toj kur Stasiukynienė, sirgo. Ir jau tuos blynus [kokius] valgė. Tai aš ne-mateu ir nematytiu: jų tep kap žuvj mêté. Va žinokit, cik miega, an viršugalvio [guli, o] va šiеп išmeta iš lovos. Tai paskui jau nuvažiavo ty, kur užkalba. Tai liepė [gerc kokius ten vaistus]. Davé ty kokių vaistų ir sako: „Pradės vemic, tai išvems kirmėlį, tai sudegykit tų kirmėlį. Ir cik kad nieko nepaskolykit. Ateis skolyc, tai cik nieko nepaskolykit“. Nu ir kap sykis ty berlinkų, ko ty atėj [skolycis], [sako] močiutei labai galvą skauda. Berlinkų atėj [skolycis], bet nedavė. Viešpatie, kap jų menčino. Tai tadu kalbėj, kad Peleckienė [užceravoj].

R.B.: Tai išvémė kirmiñ?

Išvémė ty kokiu tai kirmėlį.

R.B.: O tai dėl ko jų kilnodavo kaip žuvj? Blynų buvo prisivalgius?

Kaimynka pavaišino blynais. Éjo jos in ežerų maudzycis, užéjo ir davé blynų, ir apsirgo. Nu tai ar ty [užceravoti buvo blynai

ar ty kap, nežnau]. Nu kas ty žino, ar ty nuo blynų, ar nuo ko, ar nuo vandenio.

R.B.: Tai paskui ta pati buvo atėjus skolintis berlinkų?

Nežnau kas ty iš namų buvo atėj, bet nedavė. Ba ty liepia kap užkalba, jau liepia neduoc nieko, ba jei išneš, jau ir viskas, nemačina.

R.B.: O kokius žodžius jis kalba?

Jau jis ty vienas švaba.

Papasakojo Ona Grébliūnienė – Jeloveckaitė, Vlado, g. 1925 m. Lazdijų r., Teizų apyl., Staigūnų k., gyv. Lazdijų r., Teizų apyl., Barčių k. Užrašė 1999 05 01 R. Balkutė. LKAR 89(95), LKAG 316(55,59)

Apraganuotas vaikas

[Vienų kart] kap mano dar brolis tas buvo mažiukas, tai mama nešesi in Kryžius, o ji [Peleckienė priėjusi sako]: „Duok vaikelj, panešesi. Duok, panešesi“. Sako: „Teta, jūs senos, o aš [jauna]“.

Nu ir nežnau kano ty veseilia buvo, ir tas svotas gulėj. „Žinai, – sako, – moteriške, tam vaikui tai kas tai padaryta“. Tai nuvežė už Nemuno ty kur tai užkalbėtų vaikų. Nedzidelis buvo, metukų dar naturėj. Tai, sako, cik verkia tas vaikas. Neradom namie [to užkalbetojo]. Tai [kap jis] parėj, atkando cukraus, vaiku indėj burnukėn, insmeigė peilį stali, kepurj užsisukė in kitų pusj, ty ką pašvabėjo, pašvabėjo, nu ir parsivežė tą vaiką, ir išmiegojo dzvi paras. Tai paskui stroki buvo, kad gal', sako [toj Peleckienė apraganavoj]. Nu ciek spiegė, ciek jis raitėsi. Nu negavo rodos. [Tai paskui kalbėjo, kad apraganavoj], kad [kap jį] panešė gal'. Peleckienė tai šnekėjo, kad ji mokėjo [raganuoc]. Būktai jos motka mokėj, močiutė, tai gal' ir jy [mokėj].

Papasakojo Ona Grébliūnienė – Jeloveckaitė, Vlado, g. 1925 m. Lazdijų r., Teizų apyl., Staigūnų k., gyv. Lazdijų r., Teizų apyl., Barčių k. Užrašė 1999 05 01 R. Balkutė. LKAR 89(96), LKAG 316(56)

Vaikam liepia špigų kišeniuji laikyc, kad neužraganavot

Raganavojo ty visap. Bijoj tų raganių, atsimenu. Vaikam liepia špigų kišeniuji laikyc, kad neapčerevot, neužraganavot

Papasakojo Ona Grébliūnienė – Jeloveckaitė, Vlado, g. 1925 m. Lazdijų r., Teizų apyl., Staigūnų k., gyv. Lazdijų r., Teizų apyl., Barčių k. Užrašė 1999 05 01 R. Balkutė. LKAR 89(94), LKAG 316(54)

Apraganuotų moteriškių vaikai neauga

Kap būna apraganuotų [vaikų]. Jos mama kiek turėj vaikų, tai gema, kiek tiktais paauga, iki pusės metų, tai miršta. Tai visur vedžiojo. Ten už Nemuno užkalbėtojų būdavo. Nu tai va tiktais ji užaugo ir kita sesuva ir brolis. Bet jau mano moteriškė jau antro vyro. O anos pirmucinės moteriškės visi išmiri, cik vienas buvo. Ne dzvi – mergės ir vaikas. (...) Tai jos mirė vaikai, visur vežė, visur vežė, niekas nemačino.

Papasakojo Petras Perlys, Jono, g. 1907 m., g. ir gyv. Lazdijų r., Teizų apyl., Barčių k. Užrašė 1999 05 21 R. Balkutė. LKAR 89(189), LKAG 319(69)

Mama ragana buvo užrašiusi dukteris velniui

Mama dar mano pasakoja. Kokia ragana pas juos buvo kaimi, sako. Tai visus savo [vaikus buvo užrašius velniui]. Kiek ji jų

turėjo? Keturias mergaites, ir visas buvo velniu pasrašius. Ale aš jau ty nevierinu... cha cha cha... Tai visas, sako, [numarino]. Už-eina, sako... Sveikos laksto, laksto, jau ateina tas terminas, kad jau tas [jaunikis] turi pasiimt tų mergaitę, tai, sako, cik moment kokiui [ligu suserga], kas jai ten pasdaro, baisi būna mergaitė kokia liga, jau jų ty visap tampo, nu ir [numiršta]. Tai, sako, buvom nuėj šerumenyse, jau paskutinė toj mergaitė buvo numirus. Tai jy, sako, verkia dar vaikščiodama, o tas jos vyras sako: „Tu,— sako,— kale, ir paskutinį jau suédei. Nė vienos neliko. Tai tavo cia viskas, darbas“. Tai, atseit, buvo ragana. O ar ty teisybė, ar ne, aš jau nežinau. Jau aš ir netikiu. Bet maži buvo, tai o Jezau, kaip baisu jau. Jau pamatau kokių bobų intartinų ateina, tai jau ragana.

R.B.: Tai ji pati buvo pardavus velniui tas dukras?

Pati savo dukras pardavė velniui.

Papasakojo Ona Gréblūnienė – Jeloveckaitė, Vlado, g. 1925 m. Lazdijų r., Teizų apyl., Staikūnų k., gyv. Lazdijų r., Teizų apyl., Barčių k. Užrašė 1999 05 01 R. Balkutė. LKAR 89(111), LKAG 316(57)

Apčeravotų moteriškų vežė pas žynj

Nu tai sako, kap seniau, [burtininkai] apčeravodavo. Nu tai ty Meteliuose aš kap augau, tai... Mergaitė buvau tai gal tokia kaip mano anūkė, kokios 10–12 metų. Nu tai mūs kaimi moteriškė [tokia gyveno], nu tai macyc, kap sako, kad [tų mergaitę] apčeravovo. Vis šnekėjo ant tokios moteriškės kitos, kad ji apčeravovo. Nu ir toj moteriškė kaimynystėj užprāšė jos per Velykas atieic in svečius. Toj burtininkė, anos [užprāšė atieic]. Nu ir nuėjo jy, ir jau jų kap pavaišino, jau Velykos, pavaišino ragaišio ir kiaušinių, ir visko jy ty valgė. Nu ir po tam pasdarė jai bloga, bloga, bloga ir bloga, ir visur kur jų vežė, kur jų negydė, ir niekas nepadėjo. Tai paskui ty kur užrodzino. Ir visur irgi éjo tévai, klausinėjo, kas gal žino kokių rodų, gal' ką. Klausinėjo, tai užrodzino kur tai už Nemuno kokį tai kaimų ir burtininkų kokį.

Ir nuvežė tévai jau tų dukterį [pas tų burtininkų]. Jau jy vedus buvo, vaikų turėjo, ir tiej vaikai dar sveiki buvo. Nu nuvežė, jau tas ką jis ty, sako, ir šnekėjo, ir dūmino dūmais, ir viskų, bet ką šici tévai nežinojo nieko, ką jis daro ty. Nu ir paskui liepė parsivešč. „Kap parsivešit, tai jy miegos ir kad miegos ir savaitę, tai jūs jos nekelkit. Išsimiegos ir bus sveika, cik nekelkit“. Kap parsivežė jų, tep ir invyko, tep užmigo jy ir miegoj. Bet jy miegojo kap tas zuikis – akimis neužmerktom. Nu ir guli jy aukštieneka an lovos, ir žiūro tep jau kap miega, akys išverstos tep kap numirusios.

„Oi, tu...“ – sako... O tos jau Marija vardas buvo ligonio ir mamos jos Marija varda, tai toj kaimynka atidarė duris ir sako: „Kap tavo Mariutė?“ Sako: „Nu žinai, neik ir nežiūrėk, mes jau tep tykiai vaikščiojam, kad jos neprikeltum. Liepė mumi daktaras, kad neprikeltum, – sako. – Tep tykiai jau [vaikštomi], neik“. „Tai aš einu pažiūrėt“. „Neik, – sako, – kaimynėla, neik ir nežiūrėk, mes pacys [neinam]. Tegu miegci kiek jai [norisi]“.

R.B.: Tai ta burtininkė užėjo?

Ne, tep kaimynka buvo atėjo. Sako: „Mes pacys ciktai baisiai cykiai [vaikštomi], kad nor jy neužgirst. Cik pažiūrom, kad gyva, ir liepė, kad ir savaitę miegos, tai tegu miega, nekelkit“. Nu ir kap jy atsidarė duris, pažiūrėj kap kambarin miegojo, tai [suriko]: „Oj, tu, Mariula, – ir užrėkė, – kad jau jy negyva, mirus,“ – sako. Nu ir jy kap šoko, ir vėl tas pats. Tuom syk cik šoko, ir vėl tas pats. „Nu tai, – sako, – matai, ką tu padarei! Matai, ką tu padarei!“ Ir jy vėl durnavoc, durnavoc [pradėj], ir vėl tep užėjo, ir vėl negerai, nu tai ir vėl nuvežė pas tų pacj. Žinys kap vadzino. Pas tų pacj žynj. Nu ir jų nuvežė, nuvažiau cik an kiemo, ir [tas žynys] sako: „Nu tai kélét? –

sako. – Tai kélét, tai ko dar atvažiavot? Tegu būt miegojus. Aš jumi sakiau, kad nekelkit, – sako. – Tai dar veškites namo ir turėkit. Aš jumi sakiau“. Nu tai ciej prašyc, prašyc, tévai jau prašyc, kad jau dovanot ir šitep kaimynka padarė, viskų. Nu tai vėl jau jis ty darė tuos vaistus kap jau jis žinojo. „Nu ir dar, – sako, – tai užrakykit kambarj ir nieko neinlaiskit, kad ir kažin kas bus, tai nieko neinlaiskit“. Nu ir tep buvo, neinlaido, ir jy vėl užmigo, da žiuojanc užmigo. Tai jų jnešė, ir miegojo, miegojo. Tai visų savaitį išmiegojo ir kap užsikélė, sako: „Ar aš ilgai miegojau?“ Sako: „Ne, cik porą valandų“. „Man atrodo, kad aš ilgiau miegojau, – sako. – Tai gerai, nor aš išsimiegojau“. Ir liepė šaltu vandeniu nusprausc, kap jau užsikels jy, ir viskas. Ir praéj, ir praéj. Iki senatvés gyveno. O ką jis ty darė, tai aš negaliu žinot“. Tokių burtininkų buvo.

R.B.: Dėl ko jį žyniu vadino?

Nu tai ot tokie jau nu kap vadzino šundaktariai – necikras daktaras, o toki jau žolém, kokiaiš kitais gydės nu tai burtininkai, tai tep žynys. Sako, žynys, tai daug žino. Ir tep jy vadzino.

R.B.: O kas tai burtininkai buvo?

Tai jai niekas nepasdarė.

Papasakojo Albina Nanortonienė – Kubiliūtė, Juozo, g. 1923 m. Lazdijų r., Žagarių apyl., Metelių k., gyv. Lazdijų r., Teizų apyl., Petraičių k. Užrašė 1999 04 20 R. Balkutė. LKAR 89(123), LKAG 317(4)

Mūsų šeimą apčeravovo vyro sesuo

Tai kai mano draugė [pasakojo]. Bet jau čia senas laikas, dar jos vaikai buvo maži. Kai mano ta draugė pasakojo, kai ji buvo jauna, jos dar vaikai maži buvo. Nu ir, sako, jos labai nenorėjo to vyro giminė, kad ji tekėtu jau už to vyro. Sako, visaip kalbédavo, jau nenorėjo, kad ją imtų už žmoną. Ir jinai pasakojo, kaip jos nenorėjo, tai, nu vienu žodžiu, atkalbinėjo tą jau sūnų, kad jau jis neimtų tos mano draugės į žmonas. Bet, sako, mes [su juo] nuedavome, ir vaišindavomės, viskų, ir vyno ten duodavo. Botanikos sode gyveno ten Fredoj, Kaune, bet vaišindavo, ir viskų, bet visą laiką įkalbinėdavo, kad neimtų į žmonas. [Bet mes su juo] jau apsivedėm, viskų [ir po to], sako, mum taip suskauda pilvus, taip suskauda vidurius, kad, sako, mes [nieko negalėjom padaryt]. Ir pas gydytoją [buvom], ir niekas [nieko neranda], jokių vaistų [neranda, jokie vaistai nepadeda]. Ką duoda, jokie tie vaistai mums nepadėdavo.

Ištekėjo ji už to vyro ir turėjo du vaikus, mergaitę ir berniuką, ir vienu žodžiu... Mus tie priepuoliai [būdavo] ne tai kad kiekvienu dieną, bet labai dažnai būdavo. Nu ir, sako, vieną kartą užėjo pas mus eidama tokia senutė rusė ir paprāšė atsigert' vandens. Ten jie gyveno prie maisto parduotuvės. Paprāšė vandens atsigert'. Nu aš ją pasikviečiau į gryčią, sako: „Ateikit, atsigerkit, pailsekit“. Nu jinai užėjo, atsigérė to vandens, sako. Bet taip ji man į akis žiūri, ir sako: „Ar tu kuo nors nesergi?“, reiškia, klausia. Aš, sako, tuom kart pamiršau. Tie priepuoliai praéjo, viskas, aš, sako, pamiršau, kad mum, sako, su vyru tuos vidurius gelia. Nu aš tuom kart pamiršau, kad man pasakyti, kad man vidurius čia skauda. „Bet,— sako,— tu man duok stiklinę pieno“. Nu, sako, aš, kai vaikai maži, aš pieno turėjau, sako, padaviau aš tą stiklinę pieno. Ji, sako, pasidėjo tą pieno stiklinę an stalo ir pradėjo kalbėt' kažką savo kalba. Kalbėjo kalbėjo... Ne, iš pradžių ji uždengė [stiklinę] su nosinaitė. Išsitraukė savo nosinaitę, uždengė tą pieną ir kalbėjo, ji ten kalbėjo ar tai kažkokias maldas, ar ką jis ten kalbėjo, žiūrėdama į tą stiklinę su pienu. Paskui, sako, atidengė ji tą nosinę, žiūriu, sako, ogi ten an to pieno kraujas. Sako, stiklinę

matos toks sluoksnelis to krauko. Tai jinai man ir sako: „Tai dabar taip: šitas kraujas yra moters. Ir dabar bus taip (ji paskaičiavo): už mėnesio laiko bus tokia ir tokia diena, bus sekmadienis ta diena, bus dar labai ankstus rytas, dar jūs gulėsit lovoje, ir ateis pas jus moteris, atneš jums visiems dovanų: ir vaikam jūsų, ir jums su vyru. Bet nebijokit, čia ne šventė bus, ne jokia proga, nieko, ji ateis ir atneš dovanų visiem. Tai žinok, kad čia tos moters kraujas”. [Ir ji liepė] niekam nepasakot, nes jos štie burtai neveiks. Aš tai darau paslapčia, padedu geriem ligoj.

Ir dabar, sako, tikrai buvo sekmadienis ir dar anksti, dar mes su vyru gulim, voliojamės, vaikai jau prabudę, žaidžiam lovoj su tais vaikais. Ateina, sako, vyro sesuo ir atneša vienam vaikui bliuskutę, kitam marškinukus, visiem jiem keturiem, reiškia, dovanų. Nu ir, sako, o aš tik vyrui pasipasakojau, kad buvo tokia bobelė rusė, taip padarė. Ir, sako, mes tik susižvalgėm, reiškia, vyro sesuo [taip padarė]. Reiškia, jinai užpylė savo krauko jiems. Kai vynu, sako, vaišindavo mus Botanikos sode [matyt, tada ir jpylė savo krauko].

Papasakojo Danutė Treigienė – Perlytė, Petro, g. 1941 m. Lazdiju r., Teizų apyl., Barčių k., gyv. Lazdiju r., Teizų apyl., Barčių k. (ir Vilniuje)
1999 05 21 R. Balkutė. LKAR 89(200), LKAG319(96)

Užčeravot gali pasièmę skarukj ar kitą drabužį

[Apčeravot] gali, gali. Sako, bile kū paima: ar skarukj, ar prijuostj, ar kū tavi [paliečia]. Mano mamos brolio sūnū tai apčeravoj savo kaimi Blažauckienė, tokia senė. Tai, sako, éjo taip jie iš bažnyčios kap bernai aina pulkais. Argi [kap] dar [cik] pakampém aina. O pirma visi aj bažnyction. Šventa diena, cik namie kas liko, o kici bažnyčioj. Sako, paréjo, ty užsirüké palei sodų, o grazios grūšios, tai jis užšoko an tvoros (Antanukas buvo), pasiskyné grūsių ir kiciem, o toj moterišké, sako, išéj, užréké joj ir jau pamaté. Tai jis [kap] cik nusgando, [tais] sirgo, sirgo tas vaikišcis, jau bernes, nuveža vél' in visus daktarus, niekas nepagydo. Tai ty saké už Alytaus ty kur kokis žmogus nutaramas buvo, kad jis atspéja, kokią ligą turi. Tai ir sako: „Kad tu užgadzyta nuo žmogaus”. Tai davé kokių rodų, kokių vaistų. Sako: „Kap tu pareisi, paguldis tavi, tai pilniavokit, kas ateis pirmiausia”. Nu tai išéj šieno graboc' vasarų ir paliko priemenę lovą, ir tas žmogus guli. Ir, sako, atšliaužia toj boba. Nu jis kap lovoj, tai [jis sako]: „Ar tu jau namie”, – ar ty kap prašekino ir kap krito, kap vandeniu, numirė. Büt nelaidj jos, tai, sako, gal' būt' ir gyd, o paskui paruoakau, kad jau neišgis. Tai, sako, iš priepuolio daugelis [numiršta].

Papasakojo Albina Perlienė – Janušauskaitė, Juozo, g. 1903 m. Lazdiju r., Teizų apyl., Teizininkų k., gyv. Lazdiju r., Teizų apyl., Barčių k. Užrašė 1999 05 21 R. Balkutė. LKAR 89(202), LKAG319(89)

Jei vaikai gimsta ir miršta, – apčeravota

Mano mamos nu tai labai jos vaikai mirė. Kiek ji, penkis ar sapcynis vaikus numarino. Gal penkis. Kad tik ateina pusē metų, ir myršta. Vežiojo ir pas kunigus, ir pas daktarus, niekas nieko nemačina. Nu tai, sako, reikia vež' pas tū diedų ar bobų [už Alytaus]. Nu tai, sako, apčeravota. Tai ty davé rodos, ir gydė, ir sakié: „Jei taip išeis, tai augs, ale pieno neturési né biskutuko”. Nu tai paskiau dar sulauké mergaités, ir augo, bet pieno ne[turėj né truputuko]. Tai dar po tam turéj keturis. Mano sesuté viena, bet kito tévo, o pirmucinio Juozas ir leva.

R.B.: Kas apčeravojo?

Ji éjo ty kur kap pirma ženinos, tai vis eina atsisveikint, jei kū nepraso. Tai jy éj namo ty iš kur, tai ar jy saké davijus [jūj] už prijuostés trukteréj, ar už skarukés, prisilieté va jau ir [čeravojo]. Bile prašnekéjo ji. Ar ty ciesa, ar neciesa, ale šnekéj tep. Ale ta mama tai jau ji... Ciek tas vyras tū vaikų [noréj], kad nor augt nor vienas, nor du. Nu jau kap, sako, pusē metų atéj [ir miršta]. O riebūs, o gražūs kap užgema. Palaido vidurukus [ir miršta].

Papasakojo Albina Perlienė – Janušauskaitė, Juozo, g. 1903 m. Lazdiju r., Teizų apyl., Teizininkų k., gyv. Lazdiju r., Teizų apyl., Barčių k. Užrašė 1999 05 21 R. Balkutė. LKAR 89(203), LKAG319(90)

Užgimė vaikas, ir jo dalia užgimė

Taip jau, sako, kad jau gimsta... Jau, atsimenu, močiutė tai sako: „Tai, vaikeli, gimė pilnacin, tai bus gyvenimas pilnas visko. O jei dylacín, tai biedniai vargs visas gyvenimas”. Va šitaip.

Ir dar mano mama pasakojo, ir močiutė pasakojo. Buvo tokis senukas, bet jis labai jau labai senas [buvo], tai jis pasakydavo kap krikština vaikų, tai jis pasakydavo, ar jis augs, ar jis gyvens, ar jis mirs be laiko. Nu ir atéjo ty mūsų močiutės ir parsivedė per krikštynas jau tū senukų, ir jis sako: „Dievula, brangiausioj, jis mirs per savo vestuvės”. „Dédé, kap tu tep gali pasakyc šitok šir[dgėlių]”. „Nu, – sako, – nežinau, – sako – [mirs] per vestuvės”.

[Tas diedukas] tep sau gyveno kaime, labai senas, kad jo išmirj ir giminės, o jis dar vaikščiojo, kokis tai skerdžius.

Nu tai jau jis myléjo vienų mergą, [o] mama jam pasaké: „Vai-keli, per vestuvės tu mirsi”. Jis paliko tū mergšj, atsiaprāsė ir [datempé] iki tracios. Sako: „Šitos [nepaliksiu]. Ar mirsiu, ar gyvensiu, man nesvarbu, – sako. – Jau man arci trisdešimc, jau dvidešimt penkių metų, ženysiuos”. Tai važiavo iš šliūbo, kap važiavo, tai pasbaidė arkliai, nuo cylo nuvirto, visi gyvi liko, kas važiavo, o jy ant vietos užmušė jau mirtin. [Tai jau cia] tikra istorija, ba cia dar giminii giminė, karta po kartos [ir pasakojo].

R.B.: Jei žmogui koks likimas paskirtas, tai jis negali išvengt?

Atsimykit: užgimė vaikas, ir jo dalia užgimė. Tu saugok kap tu nori [ir nieko neišsaugosi].

Užrašė 1999 05 01 R. Balkutė. LKAR 89(66), LKAG 315(32)

Žmogui dalių paskiria dievas

[žmogui dalių paskiria] dievas. [Jos pakeist jau negali]. Prigimtinės [dalios nepakeisi]. Labai daug reikia melscis, labai dievas prasyc, kad laimingas tas vaikas būtų. Tai cik tep gal [per-prašysi].

Arba kap inžada pas tuos kryžius. Inžada, vaikų, tai irgi prailgina jo gyvenimų. Inžada ir už tai tas vaikas gyvena iki [senavės], jei jis pildo tū inžadų.

Toj dalia, kur tau skirta, ir jau nuog to niekur nesdési. Ar tau vaikų daug, ar tau mergaitė vargs tavo, ar už kokio vyro nueis, jos tokia dalia.

Papasakojo Petronė Krasauskienė – Minkevičiūtė, Vinco, g. 1928 m. Lazdiju r., Teizų apyl., Staigūnų k., gyv. Lazdiju r., Teizų apyl. ir k. Užrašė 1999 05 01 R. Balkutė. LKAR 89(67), LKAG 315(34)

Parengé Rita BALKUTĘ

PEOPLE NARRATE

Legends in Teizai and its outskirts

The article presents legends about witches, sorcerers and etc. that have been recorded and prepared for publication by Rita Balkutė.

LIETUVOS KULTŪROS MINISTERIJA
 LIETUVOS LIAUDIES
 KULTŪROS CENTRAS
 LIAUDIES KULTŪRA 2003 Nr. 4 (91)
 Žurnalas leidžiamas nuo 1988 metų,
 kas du mėnesiai

REDAKCIJOS ADRESAS:
 Barboros Radvilaitės 8, 2600 Vilnius

VYRIAUSIOJI REDAKTORĖ
 Dalia RASTENIENĖ tel. 261 34 12

SKYRIU REDAKTORIAI:

Dainius RAZAUSKAS
 – bendrieji kultūros klausimai,
 mitologija, tel. 261 31 61

Liudvikas GIEDRAITIS – etnologija,
 folkloras, etninės veiklos realijos,
 tel. 261 31 61

Juozas ŠORYS – etnologija,
 tautodailė, etninės veiklos realijos,
 tel. 261 31 61

Beatričė RASTENYTĖ – korektoriė
 Ramūnas VIRKUTIS – fotografas

Maketas Martynas POCIAUS

Reziumė į anglų kalbą vertė
 Sigita JURKUVIENĖ

REDAKCIINÉ KOLEGIJA:

Habil. dr. Simas KARALIŪNAS, Lietuvių kalbos institutas, Antakalnio 6, 2055 Vilnius

Habil. dr. Ingé LUKŠAITĖ, Lietuvos istorijos institutas, Kražių 5, 2001 Vilnius

Habil. dr. Nijolė LAURINKIENĖ, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Antakalnio 6, 2055 Vilnius

Juozas MIKUTAVIČIUS, Lietuvos liaudies kultūros centras, Barboros Radvilaitės 8, 2600 Vilnius

Prof. habil. dr. Vacys MILIUS, Lietuvos istorijos institutas, Kražių 5, 2001 Vilnius

Dr. Alė POČIULPAITĖ, Lietuvos liaudies kultūros centras, Barboros Radvilaitės 8, 2600 Vilnius

Doc. dr. Daiva RAČIŪNAITĖ–VYČINIENĖ, Lietuvos muzikos akademija, Gedimino pr. 42, 2001 Vilnius

Doc. dr. Krescencijus STOŠKUS, Vilniaus universitetas, Didlaukio 27, Vilnius

Prof. habil. dr. Angelė VYŠNIAUSKAITĖ, Antakalnio 83-22, 2040 Vilnius

Dr. Marija ZAVJALOVA, Институт славяноведения, Российская Академия Наук, Москва 117334, Россия, el. p. marija_z@mtu-net.ru

© „Liaudies kultūra“
 Steigimo liudijimas Nr. 152
 Pasirašyta spaudai 2003 10 20
 Tiražas 953 egz.
 Formatas 60x90/8
 Rinkta kompiuteriu. 11 sp. I.
 Kaina: prenumeratoriams 5,51 Lt.
 Pardavimui – sutartinė
 Lietuvos liaudies kultūros centras
 Barboros Radvilaitės 8, 2600 Vilnius
<http://www.lfcc.lt>
 el. p. liaudies.kultura@lfcc.lt
 Spausdino UAB „Sapnų Sala“
 Moniuškos g. 21, Vilnius

TURINYS:

Akistata su praėjusia 2003 m. pasaulio lietuvių dainų švente „Mes“. Kalbasi Lietuvos liaudies kultūros centro, Pasaulio lietuvių dainų šventės direktorius Juozas MIKUTAVIČIUS, Lietuvos liaudies kultūros centro direktoriaus pavaduotoja, Folkloro dienos kūrybinės grupės vadovė Vida ŠATKAUSKIENĖ ir „Liaudies kultūros“ žurnalo vyriausioji redaktorė Dalia RASTENIENĖ	1•
Kaip padaryti ją geresnę? Apie Dainų šventę: muzikologė Ona NARBUTIENĖ, dirigentas Vytautas MIŠKINIS, menotyros daktaras Algirdas VYŽINTAS, folkloro ansamblio „Vilnelė“ vadovė Laima PURLIENĖ.	16•
<hr/>	
MOKSLO DARBAI	
Vida SAVONIAKAITĖ. Kultūra ekonomikos antropologijos požiūriu: kodėl geltoni aukštaičių namai?	22•
Jonas NAVASAITIS. Geležies gavyba Lietuvos dvaruose XVI–XIX a.	28•
Gintaras BALČIŪNAS. Nuo polkos iki sonatos: liaudies muzika ir lietuvių akademiniai kūriniai akordeonui	34•
Rūta STANKUVIENĖ. Atminimų kaip rašymo sau mitas	42•
Lijana LAUŽIKAITĖ. Lietuvos miestelių prekybos pastatų tipai XIX a.–XX a. pirmojoje pusėje	46•
Giedrė BARKAUSKAITĖ. Lietuvių etniniai ir autoriniai šokiai Dainų šventėse	52•
<hr/>	
LATVIJOS BALSAS. Prof. Pēteris ŠMITS. Latvių mitologija	59•
SKAITYMAI. Nikolai MIKHAILOV. Baltų mitologijos tyrinėjimų esama padėtis	67•
KITOS KULTŪROS. Norna–Gesto gija	70•
KNYGOS. Jonas VAIŠKŪNAS. Aukojimas ir pasiaukojimas arba kaip apjuodinti baltus	78•
<hr/>	
ETNINÉS VEIKLOS REALIJOS.	
Daiva RAČIŪNAITĖ–VYČINIENĖ. Vaikų folkloro ansamblių repertuaro formavimas	82•
<hr/>	
ŽMONÉS PASAKOJA.	
Teizų apylinkių sakmės. Parengė Rita BALKUTĖ	84•
<hr/>	
VIRŠELIUOSE:	Elena Kniūkštaitė. Šv. Morta ir Margarita. 2000 m. Dr., al., 160x90 cm.
	Monika Bičiūnienė. Rapolukas myli gėles. 1995 m. Kart., al., 80x50 cm.
<hr/>	
<i>Ramūno VIRKUČIO nuotraukos</i>	
<hr/>	
Redakcija nereikalauja, kad diskusinio pobūdžio nuomonės sutaptų su redakcijos nuomone.	